Szirmai Rezső

Fasiszta lelkek

Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben

A könyvben szereplő főbűnösök:

Antal István	Imrédy Béla
Baky László	Járass Andor
Basch, Franz	Kassai-Schallmayer Ferenc
Dövényi Nagy Lajos	Kiss Ferenc
Endre László	Kolosváry-Borcsa Mihály
Ferenczy László	Kun András
Gera József	Pálffy Fidél
Görgey Vince	Rátz Jenő
Grassy József	Szálasi Ferenc

Hubay Kálmán	Zöldi Márton

Pelikán Kiadó, Budapest

1993.

II., bővített kiadas

(Eredeti kiadas: Faust Kiadó, 1946)

Megjelent a Pelikán Kiadó gondozásában 1993-ban

Felelős kiadó: Tarján Miklós

Felelős szerkesztő: Forrai Mihály

Nyomás: Écriture Sajtóház Kft. nyomdája (Kolozsvár)

Felelős vezető: Kirkósa Gyula

ISBN 963 8095 07 5

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó az 1993-as kiadáshoz

Egy rég elfeledett könyv elé talán ujjongó előszót illene írni, magasztalva a szerzőt, örülve - interjúkötetről lévén szó - a megkérdezettek újra-felfedezésének, elmarasztalva a kor és a körülmények hatalmát, amely közel öt évtizedre elzárta a könyvet olvasói elől.

A ***Fasiszta lelkek*** elé nem lehet ujjongó előszót írni. Nem mintha nem lenne dicsérendő a szándék, mely e könyvet kiemelte a homályból. S nem is a szerzők, az interjúkat készítők személye, hiszen szakmájuk kiváló művelőiről van szó. A megkérdezettek. Ők azok, akik e horrorhoz szokott korban is el tudnak borzasztani. El tudták az interjúk készítőit egykoron, s szociálpszichológust, történészt, szerkesztőt s olvasót ma is.

E sorok írójának több mint évtizede ***Mérei Ferenc*** özvegyének, ***Vera asszonynak*** jóvoltából jutott birtokába ***Szirmai Rezső*** műve, a kiadáskori papírállapotokat tükröző minőségű kivitelben, elsárgulva, töredező lapokkal. Mérei Ferenctől megtanulhattuk, hogy a fanatizmus céltalan, mindegy „neki”, hogy milyen üdvtan érdekében működik. Ezt ő igazán megtapasztalta saját bőrén, hiszen, mint gyakran említette, „nekem még nem találtak ki olyan rendszert, amelyik le ne csukott volna”. A háború előtt alkalma volt pszichológiai vizsgálatokat végezni a kor legkülönbözőbb ideológiáit követő képviselőivel, s később is, például birtokában volt ***Rákosi Mátyás*** Rorschach-teszt vizsgálata is, mely teszt talán a lélek legmélyét leginkább föltáró eszköz. De a gyermekek lelki világának, a társaslélektan egyetlen pszichológiai irányzathoz sem kötődő mesterének sem volt definíciója a „fasiszta lélek”-re, mert talán nem is lehet definiálni a tetovált emberbőrből lámpaernyőt csináltató kápófőnök-nőét, a rabokkal Beethovent játszató, majd őket legéppuskáztató táborparancsnokét s sok ezernyi társukét sem. Illetve a definíció nem írható le tömören, egy mondatban. Egy könyv már elég lehet. Több ilyen íródott, például

Szálast börtönnaplója esetében, sajátkezűleg. Szirmai Rezső és pszichoanalitikus segítője, ***dr. Gartner Pál*** könyve ezek sorában is méltó a kiemelt figyelemre, így új kiadását bátran üdvözölhetjük.

A könyv 1946-os kiadását Szirmai Rezső jegyzi (munkásságát utószavában ***Karsai László*** méltatja). A pszichoanalitikus-orvos segítőtárs különböző megfontolások alapján anonim maradt, illetve a szerzői előszó végén „lepleződik le”. (Róla, dr. Gartner Pálról, munkásságáról ***Erős Ferenc*** tanulmányában olvashatunk.)

Néhány szói a jelen kiadásról. A könyv lényegét tekintve változatlan formában került újrakiadásra. Csupán a nyilvánvaló helyesírási és nyomdahibákat javítottuk. Jelentősebbnek mondható változtatást az interjúk sorrendjében tettünk, mivel e tekintetben a szerzők sem voltak konzekvensek (sem a betűrendet, sem a beszélgetések sorrendjét nem követték), leien kiadás az egy csoportba sorolhatókat, az egymásra sűrűn hivatkozókat helyezte egymás után („propagandisták", „deportálok", „miniszterek”, „nyilasok”). Meghagytuk természetesen az első kiadás előszavai mellett az eredeti névmutatót is, amely befejezetlenségével mutatja meg, hogy a Népbírósági perek mely szakaszában készültek az egyes interjúk.

Az 1946-os könyv mostani kiadását a fasiszta lelkeket és a fasizmust elemző szociálpszichológiai és a kort bemutató történeti tanulmány teszi teljessé, kiegészítve az interjúalanyok részletes életrajzával és teljeskörű névmutatóval.

Forrai Mihály

Előszó

Fenekestől felfordult s még alig-alig helyrebillent időkben a félreértés gyakori tünete a bizalmatlanságnak, idegességnek, sérüléseknek, tisztázatlan eszméknek és zavaros fogalmaknak. A félreértések kikerülésére szeretném itt tisztázni: mi célja volt e könyv megírásának, mi az, amit tudtam s mi, amit nem tudtam elkerülni.

Célom volt: a büntető hatóságok előtt tett vallomásokon túl és innen, amennyire egy néhány óráig tartó, hiányos, sietős és bizalmatlan beszélgetés erre módot ad, lemezteleníteni azoknak az embereknek a lelkét, akik az emberi és ennek keretén belül külön a magyar történelem legembertelenebb és legmagyartalanabb fejezetének honi földön aktív részesei voltak. Lehántani azoknak az embereknek lelkéről a burkot, akik nemcsak könnyedén eltűrték, de minden tettükkel, erejükkel és elszántságukkal elősegítették egy ország pusztulását, egy főváros rommá omlását, milliók vérének felesleges hullását és százezrek kegyetlen kínhalálát. A lélekre akartam fényt villantani, ha halovány és múlékony fényt is, gyermekségében és szerelmi életében, mindennapos esendőségében és bűneiben, gyarlóságában és hazudozásaiban, álmaiban és vágyaiban, eltorzulásában és őszinteségében, bűntudatában és rettegésében, függetlenül a jogtól, a politikától, az igazságtól. Tehát sem a jogszolgáltatás, sem a politikai közvélemény, sem a materiális, sem az erkölcsi igazság szolgálata nem célja e könyvnek. Célja kizárólag a megfigyelt személy lelkiségében észlelt néhány jelenség lerögzítése. Más kérdés aztán az, hogy e könyvből levonható tanulságok milyen mértékben szolgálhatják az igazságot a lélek és a szellem történelmében. A tételes, a jogi igazság szolgálatát nem vállalhattam, egyrészt, mert felhatalmazásom, képességem s eszközöm sincs hozzá, másrészt, mert ezt hivatott szervek végzik, amelyek kezükben tartják a bizonyítékokat, a tanúvallomásokat, a titkos iratok tartalmát, rendelkezésükre áll a megtorló s kutató apparátus minden eszköze s így a hazugságról ki tudják mutatni, hogy hazugság, az igazságról, hogy igazság. Nekem csak egy lélek állott rendelkezésemre a börtön nyomasztó és riasztó atmoszférájában, ezzel a bűneiben és félelmeiben bonyolult lélekkel szemben csak a bűnök és lelkek csekély ismerete volt a fegyverem.

E könyvben nem kerülhettem el, hogy a bűnösök hazudozzanak és hazugságaiknak teret ne adjak. Nem vitatkozhattam velük, nem tarthattam elébük kijelentéseik valótlanságának bizonyítékait - hiszen akkor bizalmatlanul elzárkózunk és még oly gyér igazmondásaikat sem bocsátották volna a pszichológiai sztetoszkóp alá. De legnyilvánvalóbb hazugságaikon kívül nem is volt módomban teljes biztonsággal megállapítani, mikor mondanak igazat s mikor nem. És a legfőbb oka annak, hogy legvaskosabb ferdítéseik is sokszor cáfolatlanul helyet kaptak e

könyvben az, hogy egy embert hazugsága és a hazudozás módja legalább úgy jellemez, mint igazmondása. Sőt: a valótlan állítás gyökere a lélekben rendszerint mélyebb talajba nyúlik az igazmondásénál, olykor jobban jellemzi a bűnt és a lelkiismeretet a legőszintébb gyónásnál. Márpedig - ismétlem nem a bűnt és nem a jogi igazságot akartam e könyvben felfedni, hanem az emberi lelket, amelyből a bűn fakadt s amelyet az igazságnak sújtani kell.

S most - összefoglalásként - szeretnem néhány olyan tapasztalatomat közölni, amik a beszélgetések alatt alakultak ki bennem s amik talán, külön hangsúlyozás nélkül, elsikkadnának. ízek a következők:

1. Egy-két kivétellel a megvizsgált háborús bűnösök műveltsége a közönséges polgár átlagműveltségének színvonalat mélyen alulmúlja. Van köztük olyan, nem is egy, aki egyáltalában nem ismeri külföldi művész, tudós, szociológus nevét, gyerekkorabeli kalandregényeken kívül egyetlen könyvet sem olvasott és a legközkeletűbb fogalmak jelentését sem ismeri. Valamennyi arra hivatkozik, hogy érdeklődését teljesen lefoglalta a szociológia. De ennek a tudománynak alapvető tételeit sem ismerik. Átlagban nem érik el egy hatodikosztályú gimnazista tudását.

2. Néhány kivétellel sohasem éltek szerelmi életet. Nem ismerik a szerelem fájdalmait és örömeit, türelmetlenségét és izgalmait, szeretetét és vigaszát. Nem annyira a szeretkezés hiányzik életükből, mint inkább a szerelem szenvedélye.

3. Szálasi kivételével egyetlenegy sem tartotta meg közülük a megszállottak fanatizmusát. Kivétel nélkül valamennyi revideált vagy tagad. A németrajongók németgyűlölőkké keseredtek, a zsidógyilkosok javarésze a zsidókérdésben legalábbis a közömböst alakítja, Hitler és Szálasi elszánt hívei szavaikban szigorú törvényt ülnek Hitler és Szálasi felett.

4. Magatartásukban - egy-két kivételtől eltekintve - nyoma sem maradt az általuk oly sokat hirdetett rettenthetetlenségnek, hősi életszemléletnek, wotáni szellemnek. Nem dübörögnek, nem harsognak, nem döngetik mellüket, nem lendítik karjukat, már nem akarnak egy hősi eposz

történelemfeletti hőseinek tűnni - mind alázatos, türelmes, szelíd, engedékeny, udvarias, elnéző, megbocsátó, humánus.

5. Az egyik több, a másik kevesebb igazságot mond el az infernális korszak történetében játszott szerepéből. De egy kérdésben - Jaross és Rátz kivételével - valamennyi valótlant állít: ők nem tudták, mondják mi történik a német táborokban és a magyar deportáltak vagonjaiban. Nem tudták, amikor pedig az éter tele volt rémületesnél rémületesebb hírekkel és itthon minden bakter és minden suszterinas tudta, mi történik a politikai foglyokkal, mi történik a gettókban, mi történik a deportáltakkal fulladásig telezsúfolt vagonokban, mi történik a menekülő és kopók által nyakonharapott bujdosókkal. De tagadásukat alapjaiban ingatja meg Ferenczy László csendőralezredes, aki elmondta, hogy ő már 1944 júniusában részletes jelentést tett a hazai és a németországi pokolról a kormány és a politikai élet minden irányító tényezőjének.

S végül még egy megjegyzés:

Dr. Gartner Pált, az ismert budapesti pszichoanalitikus-idegorvost kértem fel, legyen jelen e beszélgetéseknél, segítsen pszichoanalitikai tudásával és kérdezési gyakorlatával fényt vetíteni a fasiszta lélek szövevényének mély homályába. A pszichoanalitikus módszer ismerői előtt nem kell hangoztatni, hogy komoly pszichoanalitikus vizsgálat sok száz négyszemközti beszélgetésből áll. E vizsgálatok mindegyike viszont csak egyetlenegy és hatszemközt lefolytatott beszélgetésből állt. Természetes tehát, hogy a levont következtetést nem pszichoanalitikai véleménynek; legfeljebb pszichoanalitikai impressziónak lehet tekinteni.

Szirmai Rezső

A pszichoanalitikus összefoglaló megjegyzései

1945 júliusában felkeresett Szirmai Rezső és elmondta, hogy szeretne a hazahozandó háborús főbűnösökkcl hosszabb beszélgetést folytatni. Mint írót érdekli a kérdés. Megkért, vegyek részt e beszélgetésekben. Nem tudtam azonnal választ adni. Mint analitikus-orvosnak nagyobbak az igényeim, semhogy azt hihetnem: korlátozott időtartamú beszélgetésekből

tudományosan korrekt véleményt alkothatok a vizsgált egyénről. De mint törvényszéki vizsgálatokban jártas és a börtönlakókat ismerő orvos is jól tudtam, milyen nehézségek elé fognak állítani a kivizsgálandók azzal, hogy nem lesznek őszinték. Egészen más, sokkal kisebb feladata van a törvényszéki elmeorvos-szakértőnek, amikor a terhelt szabad akarati elhatározó képességét vizsgálja: ez kétségtelenül sokkal kisebb feladat, mint kikutatni, hogy egy ember cselekedetei, vagy egész életvezetése hogyan illeszthető a lelki eseményeknek abba a folyamatába, amelybe kisgyermekkorától a vizsgálat időpontjáig eljutott. Ám még más nehézségek is felmerülnek. Törlénelemlélektani kutatásoknál vizsgálat tárgyává kell tenni a vizsgálandó egyén viszonyát a társadalomhoz is. Mindehhez a szakszerű kívánalmakhoz az igazságügyi apparátus nem adhat elegendő időt és megfelelő alkalmat.

Mégis, amikor Szirmai Rezső megmutatta nekem az igazságügyminiszteri engedélyét és megjelölte az első vizsgálat időpontját, nem tudtam a kísértésnek ellenállni. Így gondolkoztam: legjobb tudomásom szerint eddig még nem adódott alkalom, hogy pszichoanalitikus egymás után több, történelmi eseményekben jelentékeny szerepel játszó egyént megvizsgálhatott volna. Gondoltam: a közösség és a demokrácia hasznára válhat, ha a letűnt rendszer hívei megtudják, kikre hallgattak, ha megismerik azoknak lelkivilágát, akiket vezéreikül elfogadtak. Hátha nyer ezzel a tudomány, ha már az emberiség olyan sokat vesztett miattuk. És bíztam valamiben. Abban, hogy a vizsgáltak a beszélgetések során el fogják szólni magukat, elvetéseik lesznek, kapok tőlük régi és friss álmokat, amelyek - anélkül, hogy a vizsgált egyén ebben megakadályozhatna - lelki röntgenfotográfiát nyújtanak nekem. Tudtam, hogy elsősorban az őszinteség hiánya fogja kétségessé tenni a beszélgetésekből levonható tanulságok tudományos megbízhatóságát. De azt hittem: amit a tudat eltagad, el fogja árulni a tudattalan.

Optimista reményeim csak igen kis mértékben váltak valóra. Amit ebben az összefoglalásban leírok vagy később egy-egy beszélgetés után megjegyzek - az minden, amit a kapott adatokból megállapíthattam vagy feltételezhettem. Ha többet mondanék - mert mondhatnék! már metapszichológiai területekre sodródnék. A metapszichológiának is megvan a maga helye a lélektan tudományában, de nem ebben a könyvben, nem

azon a területen, amelyen a tapasztalati történelempszichológia kutatási szándékának kell érvényesülnie.

Az ember lelki szerkezete bonyolult gépezet. Álmainkat, fantáziánkat, cselekedeteinket és tévcselekményeinket (amelyeket általában „szórakozottságból” elkövetettnek szoktak minősíteni!) az Én hajtja végre, de ösztöneink, erkölcsi felfogásunk, értelmi elhatározásunk összmunkája determinálja.

Álmaink sokszor a valóságban megvalósíthatatlan vágyainkat elégítik ki. Ugyanígy a fantáziavilágunk is olyan ösztönköveteléseket valósít meg, amelyeket számos belső vagy külső ok miatt nem tudunk vagy nem akarunk realizálni.

Kriminális cselekedetet, például lopást, az ösztön-Én kívánságára valósítja meg az Én. A koldusnak az erkölcsi-Én kívánságára ad alamizsnát az Én. (Természetesen a végbemenő lelki folyamatok sokkal bonyolultabbak, itt csak sematikus magyarázatot adok.) A tévcselekmény elkövetésénél egymással szemben áll az erkölcsi-Én és az ösztön-Én, a tudatos és a tudattalan. Amit az erkölcsi-Én tilt, azt az ösztön-Én mégis végrehajtja. A tévcselekményekben a lelkünk mélyéből tör fel valami, aminek eltitkolására egyébként bizonyára minden okunk megvan. Például: ahelyett, hogy valakinek azt mondanánk: fogadja őszinte részvétemet, „véletlenül” ezt mondjuk: szívből gratulálok. Aki részvétnyilatkozat helyett szívbéli jókívánságait fejezi ki, örömet érez a másik pusztulásán és ez a titkolt öröme csúszik a „szórakozott” fogalmazásba.

*

1. Miért nem produkáltak a kikérdezettek az egyenként több órát tartó beszélgetések során úgyszólván egyetlenegy szóbotlásos tévcselekményt sem, de különösen olyant nem, amely áruló lett volna? A következő okokból :

A vizsgáltak lelkében nincs ellentét az ösztön-követelések és az erkölcsi-Én igényei között. Azt tartják erkölcsileg helyesnek, amit az ösztönviláguk is akart. Nincs szükség arra, hogy az ösztönszándék kerülő utakon, az erkölcsi-Én cenzúráját és éberségét kijátszva jelentkezzék. Pontosabban: az

ösztön-, az erkölcsi és az értelmi szándékok a vizsgálatok során éppen úgy cimborának egymással, mint amikor a kérdezettek inkriminált cselekedeteiket elkövették. A fasizmus minden eszközzel: iskolával, sajtóval, propagandával úgy igyekezett az egyéneket megnevelni - és ez, sajnos, sikerült neki! -, hogy azok az egyház és az állam törvényeivel szemben, sőt azok ellenére erkölcsösnek tartsák azt, amit a tízparancsolat vagy a büntetőtörvénykönyv tilt.

2. Az erkölcsi-Én és az ösztön Én összeütközései (a lelki konfliktusok) lelkiismeretfurdalással, bűntudatérzéssel járnak. Ez a kínos érzés, ha máshol nem, úgy az alvás során szokott jelentkezni. A rossz lelkiismeretű ember rosszul alszik, hánykolódik, szorongásos álmai vannak. A vizsgáltak - egy-két kivételtől eltekintve, akik már régebben sem voltak jó alvók -, igen jól alszanak. Nyugodt a lelkiismeretük. Az egyik vizsgált újkeletű nyugtalan alvásról számolt be, viszont ő éber állapotban is tele van bűntudattal, vezeklési szándékkal. A zavarlalan alvást másfelől úgy is lehel értelmezni, hogy az: menekülés a vigasztalan valóságtól. (A lelki jelenségek sokszorosan determináltak.) Cselekedeteiket, mint azok a bűnözők, akiknek erkölcsi-Énjc kriminális, a legegyszerűbben igyekeznek menteni: tagadják vagy gátlás nélkül másokra hárítják.

3. A vizsgáltak túlnyomó része kifejezetten vallásos egyén. Mélyen vallásos is akad közöttük; rendszeresen gyóntak, áldoztak, templomba jártak stb. Valláserkölcsi meggyőződésük és gyakorlatuk egyáltalán nem akadályozta meg őket abban, hogy az evangéliumi törvényekkel tevőlegesen szembehelyezkedjenek. Az erkölcsi-Én csak részben épül fel valláserkölcsi ráhatásokból. Számos más lélektani folyamat - amiket itt nem óhajtok részletezni - vesz részt az erkölcsi Én kialakításában. Mindenesetre: a valláserkölcsi nevelés oly sokszor hangoztatott rendkívüli jelentősége a gyakorlatban túlzásnak bizonyul. Gondoljunk csak arra, hogy sok embernél - és mindegy, hogy milyen vallású az illető! - a vallásosság a közösség-ellenes ösztönök szövetségese. Adott esetben a vallásosság ugyanis feloldoz, lelkiismeretileg tehermentesít, ami után az egyén elölről kezdheti azt a bűnözést, amit egy újabb feloldozás során ismét expiálni fog. Ezek az adatok arra figyelmeztetnek, hogy a vallás nemcsak hogy nem jelenthet mindent az emberi erkölcs megjavítása terén, sőt ellenkezőleg: a valláserkölcsi nevelés revízióra szorul. A hivatásos valláserkölcsi

nevelőknek új gyakorlati módszerekhez kell folyamodniuk, talán éppen a mélypszichológiai tapasztalatok szempontjainak figyelembevételével.

4. A vizsgáltak egyike sem követett el öngyilkossági kísérletet, de nem is foglalkozik ilyen gondolattal. Ismét csak a bűntudat hiányára kell rámutatnom, mert minden öngyilkossági gondolat és elkövetett öngyilkosság mélylélektanilag verdikt, amit az egyén meghirdet, illetve végrehajt önmaga felett.

5. Egy-két kivételtől eltekintve, valamennyi vizsgált a legsúlyosabb büntetésre számít. De nem produkálnak olyan neurotikus szorongásos vagy hisztériás tüneteket, mint amilyeneket más halálraítélteknél alkalmam volt látni. Az egyetlen Szálasit kivéve, egyikőjüknél sem lelhető fel a mélyen beágyazott „elvi meggyőződés” hősi gesztusa. Hiszen ez esetben vállalnák, amit elkövettek - és tüntetően még rálicitálnának is tetteikre. Ennek azonban, mint előbb már említettem, éppen az ellenkezőjét látjuk. Mi hát az oka viszonylagos nyugalmuknak? Nincs olyan bűnöző, akinek a lelke legmélyén ne szunnyadna a lelkiismeret. Talán ez a nagyon eltokolt és csak halovány kontúrokban mutatkozó erkölcsi érzés tartja indokoltnak, megérdemeltnek a vezeklést a hallatlan méretű tettekért. Ezenkívül: a jelenlegi helyzetük, a régóta tartó fogság, az elmúlt évek részükre különösen rózsás életkörülményeihez képest olyan életszínvonal-különbséget jelent, hogy az emberséges bánásmód ellenére is úgy érzik: így nem érdemes élni, nem baj, ha halálraítélik... Bizonyára idetartozik az is, hogy az elmúlt esztendőkben, minden bizakodásuk ellenére, egyszer-másszor mégiscsak felbukkant bennük a gondolat arról, hogy mi a kockázat, mi a tét. Végeredményben tehát sokkal hosszabb ideje, mint amióta fogságba kerültek, elkészültek arra, ami most történik vagy történni fog velük. Egészen más vonalon ugyan, de azt hiszem idetartozik még az is, hogy Magyarországra szállításuk előtt valamennyien azt hitték: megérkezésük után tarkónlövéssel fogják fogadni őket. Azt hitték, a saját módszereikkel fognak bűnhődni. Ez nem történt meg. Sőt: gyakran kihallgatják, de nem bántják őket, tanúként mennek egymás tárgyalásaira, élelmet hozhatnak be hozzájuk, főtárgyalás van ügyükben, fellebbezési lehetőséggel. Olyan különbség ez ahhoz képest, amit vártak, hogy a „túl lehet élni” gondolata is megvillan bennük. (Feltevéseim nem légüres térben állanak: egész sor olyan kijelentést hallottam a vizsgáltaktól, amelyek - a

korlátolt terjedelem miatt ugyan - nem kerültek e könyvbe, de okot adnak az említett feltételezésre.)

6. A vizsgáltak erotikus élete rendkívül eseménytelen. Aszkézis, rövidebb-hosszabb ideig tartó absztinencia, nemi zavarok különböző típusai mutatkoznak csaknem valamennyinél. Még az is, aki túlfokozott erotikával vádolja önmagát, ahhoz képest, amit e téren az embereknél általában tapasztalunk, a libidó háztartás szegénységére utal. Az erotikus érzelem-energiák adott esetben az eredeti utaktól eltérnek, sokszor az agresszióknak, a hatalomvágy kiélésének, a kriminalitásnak vágányaira csúsznak át. A most említett ösztönigények is biológiai gerjedelmek, de erősítést kaphatnak és fel kell tételeznünk, hogy kaplak is a vizsgáltak nemi érzelmidepóiból. (Közönséges tapasztalati tény, hogy ha pl. valaki szexuálisan megkíván valakit, de valami oknál fogva nem nyilvánítja vagy nem nyilváníthatja érzelmeit, agresszív lesz. vele szemben.) Egyes ösztönök energia tartalmai bizonyos körülmények között és bizonyos célok érdekében átmenetien vagy tartósan más ösztönök kereteibe léphetnek át. Eddig is tudtuk, most ismét van okunk megemlíteni: fel kell hagyni azzal a legendával, hogy a nemi tartózkodás erkölcsi tőkegyűjtés.

7. A vizsgállak nagyobb része gyermekkorában vagy később is, mérnök szeretett volna lenni. Nem véletlen, mármint lélektanilag nem véletlen, hogy mégsem lett az. A mérnöki tevékenység az építés szolgálatában áll. Átszellemített ösztönenergiák, amelyek eredendően közösségellenes tendenciájúak voltak, teszik a mérnöki inunkat is a közösség javát szolgáló teljesítménnyé. A vizsgáltaknál éppen az átszellemítéssel vannak nagy bajok. Romboló célok és kiélések jellemzik tevékenységüket még „magasabb” politikai elképzeléseikben is. A „jó”, amihez ők maguk hozzájutnak vagy amihez másokat akarnak hozzájuttatni, csak úgy érhető el, ha kiterjedt és ártatlan emberkategóriákal teljesen megsemmisítenek. „Konstruktív” céljaik tehát csak szadisztikus destruktív eszközökkel valósíthatók meg. Ugyanekkor a vizsgállak túlnyomórészt tisztában is vannak elért „eredményeik” álcázó, kendőző, kapitalizmust mentő jelentőségével.

8. Műveltségük egy két kivételtől eltekintve, egyáltalán nem közelíti meg azt a mértéket, amelyet a közösség irányító pozíciókban levő

vezető egyénektől joggal megkövetelhet. Közgazdasági, társadalomtudományi, filozófiai, de irodalmi tájékozottságuk is megdöbbentően hiányos. Világpolitikai és világgazdasági áttekintésük még silányabb. Valósággal vakok és süketek voltak annak az irodalomnak megnyilvánulásai iránt, amelyik a német és olasz fasizmus igazi tevékenységével és Hitler, valamint Mussolini igazi célkitűzéseivel foglalkozott. Nem akartak semmi olyanról tudomást szerezni, ami vágyálmaikat, köreiket zavarta volna. És ami még feltűnőbb: Hitlernek, Rosenbergnek és Mussolininek írásait sem olvasták. Még a „Mein Kampf”-ba is legfeljebb ha bepillantottak. Egyikük azt mondotta, hogy Rauschning híres könyve, a „Hitler bizalmasa voltam” a lakásán volt; 20-30 oldalt olvasott is belőle, de nem merte - 1941-ben! -a lakásán tartani. Egy biztos: valamennyien a göbbelsi propaganda narkotizáltjai voltak. Valamennyi német hadvezér hozzájuk képest sötéten látó, túlzó, orosz, illetve angol „drukker"-nek minősíthető. Az Én értelmi eszközei az indulatokat megnemesítik. De az értelmi eszközök éppúgy hiányoztak lelki arzenáljukból, mint a tengelyhadvezetés beígért csodafegyverei a hadiarzenálból.

9. Családi életük meglehetősen érzelemtelen. Tudatos rokoni kötődéseik lazák; érzelemviláguk a gyermeki múltból szinte maradéktalanul áttevődött a politikai barátkozás és ellenségeskedés színtereire, anélkül, hogy a libidó egy része családjukhoz fixálta volna őket. Egyik-másik nem is érez másért bűntudatot, minthogy nem élt elég intenzív családi életet.

10. Az egyetlen Szálasit kivéve nincsen úgynevezett „ideológiájuk”. Vagy ha igen, elképzeléseiket könnyen változtatták, nem ritkán súlyos ellentmondásba keveredve korábbi állásfoglalásukkal vagy egyéb, a lelkükben érzett és kitervelt törekvésekkel. A zavaros eszmék, amelyekért hevültek, a tudatlanság bélyegét hordják magukon és egyéni ösztönkívánalmaik, különösen a hatalmi törekvések zavartalan kiélését biztosították. Egyikük sem ismeri el, hogy a hatalom örömet jelentett számára. Mintha ilyen érzés nem is létezne! A szándékos elhallgatás mellett talán annak is szerepe van ebben a jelenségben, hogy annulálják azt, aminek révén annyi tiltott örömhöz jutottak. Mert a hatalom nemcsak cél, hanem eszköz is, mellyel egyéb célokat meg lehet közelíteni vagy el lehet érni. Ritkán kérdezték meg értelmüket, hogy helyes úton járnak-e s ha egyszer-

egyszer kételyük támadt, kevés és jelentéktelen ellenérvvel beérték, hogy tovább áldozhassanak egoizmusuk oltárán.

*

Már előbb is megjegyeztem: el voltam készülve tagadásra, hazugságokra. Vádlottak akkor is, ha nem ügyész vagy bíró kérdi tetteiket, rendszerint valótlant mondanak. (Azt hiszem, ügyvédek sok történetet tudnának mondani arról, mi minden derült ki védenceikről a rájuk szabott büntetés letöltése után.) Talán túlzás az, hogy: hazudj valamit, megmondom, ki vagy! de kétségtelen, hogy a hazugságokat sokszor egészen jól lehet lélektanilag értékelni.

A vizsgáltaknak az őket környező és azóta letűnt társadalomhoz való viszonyát félrevezető válaszaik ellenére jobban fel lehetett deríteni, mint egyéniségüket, amelynek kivizsgálása pedig főcélom volt. Tudniillik ennek a társadalomnak közgazdasági és történelmi szerkezetét ismerem, így csupán az egyenlet egyik oldalát kellett viszonyítanom a másik, ismert oldalához. Viszont a kikérdezett egyének lelkének megvizsgálásánál - természetszerűleg sokismeretlenű egyenlet került elém, amelynek megoldásában a vizsgáltak nemhogy segítettek volna, de igen sokszor mindent elkövettek, hogy azt ne oldhassam meg. Így történt, hogy a lelki portrék felvázolásánál - mert csak vázlatokról lehet szó! - több társadalomlélektani, mint lélektani észrevételt volt módomban tenni.

S végül engedtessék meg nekem még egy személyes megjegyzés, melyet félreértések és félremagyarázások elkerülése céljából kell itt megtennem: nevemet azért nem tünteti fel a címlap, mert Magyarországon nem szokásos az, hogy orvos nem-orvossal közös könyvel írjon.

Grassy József

A legfeltűnőbb rajta szemita jellegű, nagy, horgas orra. Ez az orr csontig fogyott, süppedésekkel teli, mély ráncokkal barázdált arcból emelkedik ki. Csupa árnyék az arca a csontok között sötétlő vermek mélyén. Apró, barna szeme, riadtan villog s forog, mint egy üldözött karvalyé. Bottal jár, nehezen vonszolja középmagas, zörgő csontú testét. Hűdéses bénulásban szenved. Agyvérzést kapott a menekülés heteiben, a lába béna maradt. Ötvenegy éves. Utolsó rendfokozata: altábornagy volt. Pozsony megyében született, Szöllős községben. Ahogy beszél, arcán a ráncok riadtan futnak össze s válnak szét, rajtuk s közöttük az árnyak A vád ellene egy szóban foglalható össze, egyetlen szóban, mely ha elhangzik, nyomában megfagy az emberi lélek, nyomában borzalom suhan, az apokalipszis lovának patkódobbanását hallani: Újvidék! Az infermális újvidéki napoknak egyik főhőse, ha ezt a szót a fegyvertelen polgárok lemészárlójával, kirablójával, megkínzójával

szemben használni szabad. Gyáva hős, az bizonyos. Meggörnyedve jár, de lelkében is meggörnyedt, s amily vakmerő volt, amikor ő ítélt, oly gyáva, amikor öt ítélik. Mindent tagad, mindent másokra hárít. Ki gondolná, aki nézi öt itt a cella homályában kínlódva, ezt a beteg, reszketeg, hazudozó embert, hogy nem is olyan régen fényes egyenruhában, mellén hősiessége szimbólumaival, oldalán fegyverrel, állig felfegyverzett emberek ezreit uszította, mint meglódult vérebeket, Újvidék jajveszékelő, lemeztelenített, kirabolt, ártatlan polgárainak ezreire?! Oly ártatlannak látszik! Oly ártatlannak! Egy készülő justizmord szenvedő áldozatának! Virágok lágyszívű barátjának! Állatok s emberek szeretetteljes ápolójának! Még jó, hogy e szó: Újvidék! - még jó, hogy e szó szele süvít a cellában és az altábornagy úrról letépi a hazugságokat. Szeme fénylik a hálától: dohányt kap tőlünk. Úgy szívja a cigarettát, mint morfinista a morfiumot, ha hosszú vágyakozás után végre hozzájut egy csipetnyihez.

Grassy József

- Apám második házasságából származom. Apám 45-50 éves volt, amikor másodszor nősült. Édesanyám tüdőbetegségben halt meg. Később

apám clszegényedett és szatócsüzletet nyitott Pozsonyban. Családomnak csaknem minden tagja magas kort ért meg. Sem elmebeteg, sem alkoholista nem volt családomban. Én szerettem ugyan az italt, de rendszeresen én sem ittam. Egyébként nős vagyok, van egy húszéves leányom, akit nagyon szeretek...

- ***Milyen mértékben szereti ezt a leányát?***

- Jobban már nem is lehet. Egyszer - emlékszem - ő is, feleségem is, tífuszban feküdtek. Én heteken át leányom ágya mellett ültem és ápoltam. A félzsidó orvos, aki kezelte, azt mondta, hogy az én segítségem nélkül nem is gyógyult volna meg. Amikor éjszakánként ültem az ágya szélén, arra gondoltam, ha meghal, vége az életemnek. Most is úgy érzem, ha neki valami baja történne, nem bírnám elviselni.

- ***Mint gyerek, gyakran játszott Önnel?***

- Óh, igen. Sokat játszottunk együtt. Én magam is nagyon szeretek játszani. A legjobban építőkockával. A lányomnak gyakran építettem a kockákból házat. Még az utóbbi években is előfordult, hogy leültem és játszottam az építőkockával...

- ***Mi szeretett volna lenni gyermekkorában?***

- Gazdász. A családom minden tagja gazdatiszt volt. Később rossz anyagi helyzetünk, de kifejlődött vonzódásom is a katonai pályára sodort. Láttam vidéken a gyerekkoromban a nagy katonai parádékat, díszfelvonulásokat s ezek nagyon vonzottak engem. Nem harcias szellemből mentem erre a pályára. Sosem voltam harcias, sosem vonzott a veszély. Nem is voltam verekedős gyerek. De az igaz, hogy mindig szerettem vezényelni, dirigálni...

- ***Családi élete?***

- Harmonikus. A szülői házban is ezt láttam. Anyámat nagyon szerettem. Amikor a Bruszilov-offenzívából szabadságra hazatértem, anyám már halálos beteg volt. Isten tudja, miért, most sem értem, nem éreztem különös megrendülést, amikor meghalt. Talán azért, mert künt oly sok halált

láttam! Emiatt sokszor volt lelkiismeretfurdalásom... Nagyon vallásos életet éltem mindig. Gyakran gyóntam... Fiatalabb koromban nagy kártyás voltam. De akkor is erősen vallásos alapon álltam. Mindig mondtam: szeretném látni azt az embert, aki heves tüzérségi tűzben azt mondja, nincsen Isten! Ezredes voltam, amikor éppen vallásos téren érdekes élményem volt. Egy jezsuita jött abba a városba, ahol akkor állomásoztam. Ezzel a jezsuitával együtt szolgáltam a 12. isonzói csata idején. Kitűnő szónok volt. Gyónni mentem hozzá. 1917 ben történt. Rámpirította bűneimet, káromkodásaimat, kártyacsatáimat. Isten létezését oly meggyőző erővel fejtette ki előttem, hogy akkor lelki pálforduláson estem át. Abbahagytam a kártyázást, a káromkodást. Attól kezdve állandóan templomba jártam. A gyónást előírásszerűen és rendszeresen végeztem. Megértőbb és jobb lettem. Kemény katona voltam ugyan, de sohasem voltam kegyetlen. De ettől kezdve szelídebb, elnézőbb lettem.

- ***Milyen volt alantasaihoz?***

- Kemény, kiabáló, de igazságos. Úgyszólván sohasem büntettem.

- ***Az első világháborúban kapott kitüntetéseket?***

- Igen. Háromszor sebesültein. A veszély nagyságái mindig ismertem, sohasem kerestem a veszélyt. Nem bátorság, hanem kötelességérzet élt bennem. Nem szívesen voltain a harctéren...

- ***Gyermekkorában voltak-e félelmi érzetei?***

- Határozottan. Sötét szobába nem szerettem bemenni. Féltem a boszorkányoktól, amivel ijesztgettek. A sötét udvarra nem mertem kimenni, féltem a kísértetektől.

- ***Ijesztgették-e zsidókkal?***

- Nem. Szülői házunknál nem volt antiszemitizmus. Nekem is volt zsidó barátom, Újnépi Elek Géza nevű földbirtokos. Dáhlia-kerlész volt... a virágok szeretete hozott össze bennünket... Nagy virágbarát vagyok. Szeretem a színeket, az illatokat. Mindig volt egy kis virágoskertem... A lakásomban is mindig volt virág...

- ***Felnőtt korában is voltak félelem érzetei?***

- ***(Gondolkozik.)*** Igen... Például egyszer az ágyban olvastam a Drakuláról szóló regényt. Egy rémes jelenet után becsaptam a könyvet és a takaró alá bújtam félelmemben.

- ***Hogyan volt megelégedve külsejével?***

- Nem tartottam magam Adonisznak, de tudtam, hogy egészséges vagyok.

- ***Nem nézték hajlott orra miatt zsidónak?***

- De igen. A katonaiskolában folyton csúfollak emiatt. De ez nem bántott engem...

- ***Nem volt emiatt harag Önben a zsidókkal szemben?***

- Nem... Az igaz, hogy a világháborúban rossz hatással voltak rám a galíciai zsidók... piszkosak voltak... De zsidó tartalékos tisztbajtársaimmal mindig jó viszonyban voltam...

- ***Volt-e zsidó nő az életében?***

- Nem tudom... Nem tudhatom, hogy volt-e a prostituáltak között zsidó... A velük való mulatozások után tele voltam lelkiismeretfurdalással. Erkölcsi katzenjammert éreztem mindig, utáltam magamat... rögtön gyónni mentem. Egészen fiatal koromban érdekelt egy zsidó nő, én is őt, de nem került semmire sor.

- ***A katonai pályán kívül mi vonzotta?***

- A zene! Nagy operettek, könnyű operák. Az irodalmat is szerettem. Mikszáth, Herczeg, Zilahy, Kodolányi... Sokszor mondtam, odaadnám a rangomat, ha egyszer el tudnám énekelni a Lohengrin nagyáriáját. A külföldi írók közül a romantikusokat szerettem, Victor Hugót... Természet-rajongó voltam... a magas hegyeket szerettem, az erdőket... A festők közül László Fülöpöt, Rembrandtot. De már Rubenset nem, nem szerettem húsos nőalakjait...

- ***A politika érdekelte?***

- Általában nem. Szociológiai munkát nem is olvastam. Persze, mint vezérkari tisztnek ismernem kellett a szociológiai fogalmakat...

- ***Milyen alvó?***

- Nagyon jó. Még itt is jól alszom. Úgyszólván soha nem álmodom. Erotikus álmom soha nem volt. Visszatérve a politikára, engem arra neveltek, hogy a politikusok lopnak, hazudnak, tisztességtelenek.

- ***Milyen újságot olvasott?***

- Pesti Hírlapot, Pester Lloydot.

- ***Mi volt a véleménye a kommunizmusról?***

- Teljes mértékben elvetettem. Minket erre neveltek. De a szociális érzékem nagyon fejlett volt. A magántulajdon elvi alapján álltam. Háromnégyezer holdon felül minden nagybirtokot szétosztottam volna, a papokét is.

- ***Mivel vádolják Önt?***

- ***(Hosszú szünet után.)*** Az újvidéki dologgal... ***(Jobbra, balra fordul.)*** Nekem fogalmam sem volt, mi történik Újvidéken. Feketehalmy-Czeydner engem tökéletesen becsapott. Engem beültetett egy irodába, rámbízott adminisztrációs dolgokat, közben lezajlottak az események. Amikor hallottam a lövöldözést, mint feljebbvalómnak javasoltam, hogy szüntesse be a megtorlást. Nem hallgatott meg.

- ***Tudott arról, hogy mi történik?***

- Nem tudtam.

- ***De hiszen az előbb mondta, hogy hallotta a lövöldözést!***

- Czeydner azt mondta nekem, hogy a razzia során elfogott emberek meg akartak szökni, azok közül lőttek agyon negyven-ötven embert.

- ***Miért nem ment ki megnézni, mi történik kint?***

- Czeydner nem engedett.

- ***Hogyan? Ön akkor ezredes volt! Szobafogságra ítélték?***

- Nem.

- ***Hát akkor hogyan lehetett az, hogy Ön órákon át lövöldözést hall, tudja, hogy emberek tucatjait megölik és nem megy ki egy kissé körülnézni, mit csinálnak az emberei?!***

- Nekem a razzia harmadik napján azt jelentették, hogy megtámadták a csendőröket. Ezt a „cirkuszt” egy Zöldi Márton nevű csendőrszázados rendezte. Kész színház volt! Agyonlövetett két-három szerbet, melléjük rakatott egy csomó kézigránátot, hogy azt a látszatot keltse: partizánokat öltek meg. A lövöldözés hallatára nyomban kiküldtem egy rendőrtisztviselőt, állapítsa meg, mi történt. Közben bejött az irodába, ahol adminisztrációs munkát végeztem, Feketehalmy-Czeydner, azt mondta nekem: szerb és zsidó lázadás tört ki, te csak maradj itt bent, csináld a dolgodat, majd én megállapítom, mi a helyzet. Csak az események lezajlása után tudtam meg, mi történi voltaképpen. Uraim, annak, ami ott történt, most is a betege vagyok... ***(Sokáig hallgat.)*** Ami ott történt, az nem emberi... öregeket, csecsemőket, nőket lemészárolni... ez a legaljasabb, a legembertelenebb dolog... még most is a betege vagyok... Én semmiről sem tehetek... Ha névleg én voltam is a parancsnok, valójában Czeydner intézkedett, parancsnokolt, ő volt a feljebbvalóm... Czeydner a razzia előtt a nyakamra ült, mert nem bízott bennem... Kizárólag ő a felelős!

- ***Tudja, hogy kirabolták az áldozatokat? Tehát közönséges hullarablás történt!***

- Tudom. A csendőrök csinálták Zöldi százados vezényletével.

- ***Ha ennyire ártatlan, miért szökött meg az újvidéki események miatt megindult vizsgálat befejezése előtt Németországba?***

- Mert nekem azt mondták: a kormány akarja, hogy szökjünk...

- ***Mi a véleménye Zöldiről?***

- Moral insaniti... nem normális... egy szörnyeteg! Előbb Kárpátalján csinált szörnyű disznóságokat, aztán jött le Újvidékre. ***(Hirtelen.)*** A strandon folyó mészárlást én állítottam le...

- ***Hát akkor ön mégis tudta, mi folyik a Duna partján!***

- Igen... később ***(Zavartan hallgat, újra beszélni kezd, megint elhallgat.)*** Később... akkor nyomban intézkedtem...

- ***Amikor később hallotta, hogy milyen szörnyűségek történnek a városban, miért nem ment ki személyesen körülnézni egy kicsit?! Ennyire nem érdekelte több ezer ember lemészárlása és kirablása?***

- Mondtam már, hogy Czeydner nem engedett.

- ***Hogyan lehet egy ezredest - Ön akkor ugyebár még csak ezredes volt és csak érdemei jutalmazásaképpen nevezték ki később altábornaggyá?!***

hogyan lehet egy ezredest arra kényszeríteni, hogy ilyen szörnyű atrocitások idején ne menjen ki a városba és ne vegye át az intézkedést csapatai felett?!

- Mert mint parancsnok az események közepén ültem, nem mehettem ki

sehova... ha ide mentem volna, ott történhettek volna atrocitások, ha oda futottam volna, itt...

- ***Szóval, inkább nem ment sehova és hagyta, hogy mindenütt történjenek atrocitások!***

- Én magam mentettem ki 400 embert...

- ***De hiszen az előbb azt mondta, hogy Czeydner nem engedte kimozdulni az irodából!***

- Könyörögtem Czeydnernek, hogy szüntesse be a lövöldözéseket. Ezt ő is elismeri...

- ***Miért maradt el a tolvajok, hullarablók és gyilkosok megbüntetése?***

- Ez is Czeydnernek lett volna joga és kötelessége... Bizony, a ruhát lehúzták az áldozatokról... Ez szörnyű... Czeydner intézkedett, hogy a lehúzott és halomba rakott ruhákat szállítsák be a csendőrnyomozókhoz. Később ezeket a ruhákat összepakolták és elküldték Erdélybe...

- ***Ön nem vonta őt ezért felelősségre? Végre is ez a legközönségesebb hullarablás és lopás!?***

- Nem lehetett vele beszélni... az elöljáróm volt... Később elrendelték a vizsgálatot, de elkenték az egészet...

- ***Milyen embernek tartja Czeydnert?***

- Igen jó híre volt... Nem tudom megérteni, mi történt vele... kitöri rajta a vérszomj...

- ***Ki hatott Önre legmélyebben a diktátorok közül?***

- ***(Megkönnyebbült sóhajjal.)*** Mussolini. Benne sok emberi vonást találtam, Hitler nehéz német... ha valamit feltett magában, azt akármilyen tragédia árán is végre akarta hajtani... nem ember volt, gép volt. Ha imponált is...

- ***Tudta, mi történik a zsidókkal és a baloldali elemekkel Németországban? Krematórium, gázkamra, halálraéheztetés, szomjaztatás...***

- Csak mostanában hallottam. ***(Behunyja szemét.)*** Szörnyű...

- ***Meddig bízott a német győzelemben?***

- Először Sztálingrádnál inogtam meg. Az avranchei áttörésnél mi, vezérkariak, már tudtuk, hogy vége...

- ***Szorongásai, félelemérzetei vannak-e?***

- Természetesen. El vagyok készülve mindenre...

- ***Mi a véleménye Szálasiról?***

- Mindig bolondnak tartottam egy kicsit. Cellatársam az ő katonai irodájának főnöke. Beszéli, hogy Szálasi nem állt szóba vele. Lehet normális az ilyen ember?

- ***Ön antiszemita?***

- Sem antiszemita, sem filoszemita nem voltam soha. A propagandának természetesen hatása volt rám.

- ***Miben látja az élet értelmét?***

- Abban, hogy szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.

- ***Jó embernek érzi magát?***

- Feltétlenül. Ha fiam volna, ezt hagynám rá testamentumul: Mindig gondolj arra, hogy a katolikus egyház leggrandiózusabb tette ez a mondás: szeresd felebarátodat, mint lenmagadat...

- ***De Újvidéken - a jelek szerint - nem volt mindenki altábornagy úr felebarátja... Ne tessék rá válaszolni, ezt csak éppen megjegyezzük. A diktatúra vagy a demokrácia híve Ön?***

- A felvilágosodott abszolutizmusé.

(Fáradt, alig tud beszélni. Két riadt, zavaros fényű szemében lobog a félelem. Veszi a botját, köszön, azt mondja, nagy lelki megkönnyebbülés volt számára ez a beszélgetés, látszik, még maradni szeretne.
Újból köszön, aztán még egyszer, végre egész testében összegörnyedve elbiceg.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Mi az, ami minden további bizonyító eljárás nélkül megállapíthatóan nem igaz abból, amit mond?

Grassy külseje a prototípusa az antiszemita hecclapok által rajzolt zsidónak. Ludovikás korában zsidónak csúfolták külseje miatt és ez - mint mondja - „nem bántotta őt”.

Az emberi lélek működésének éppen olyan szabványos megnyilatkozásai vannak, mint a testi szerveknek. Ha valaki zsidós külsejű és ezt gúnyosan ráolvassák - ha történetesen zsidó is haragszik érte. Hát ha még nem zsidó! De még ha igaz is volna, amit mond és csakugyan nem törődött volna a csúfolódásokkal, a könnyedség, amellyel túltette magát rajtuk: védekező elhárítás a kínos benyomások ellen, persze anélkül, hogy a bosszús, agresszív érzések indulati anyaga ezzel a semmibe veszne. Nem, az az érzelmi töltés elraktározódik és egyszer megköveteli a magáét. Ez az „egyszer” az ő életében: Újvidék volt. Alkalom adódott a külseje és származása közötti kiáltó ellentéttől való szabadulásra, kiirtani a tőle idegent; kiirtotta az idegeneket: a szerbeket és a zsidókat.

És még ha szóról-szóra elfogadnánk is a nyilván hazug előadását, amely szerint ő egy szobába zárkózva nem vett részt a vérengzésben, akkor is áll az a tény, hogy közönyt érzett az áldozatok iránt és ez az érdektelenség meggátolta erkölcsi Énjét a hatásosan tiltakozó cselekvésben. Ezt a közömbös és mégis részes lelkiállapotot csak a fentebb leírt, úgynevezett eltolásos mechanizmussal lehet megmagyarázni. (Vagyis még egyszer: benne van valami idegen elem, amit el akar pusztítani és ezt az egész ösztönszándékot eltolja a szerbekre és a zsidóra: őket irtja ki.)

Anyja halála is közömbösen hatott rá. Közönye talán megtorlás a külsejéért, amiért szülőanyját teszi felelőssé.

Ez lenne a lélektani vonal. A másik vonal, amelyen állt: a társadalmi rend mindenáron való biztosítása. A rendszer hálás a szolgáltatásokért, a rendszer jó pszichológus, tudja, ki vágyódik elismerésekre, ki az, akinek igényei a szeretet gyakorlásában egy egészen kis családi körre vonatkoznak csupán.

Aki a virágot szereti, rossz ember nem lehet! A közmondások mélyek és jók, folklorisztikus eredetük ezer és ezer észrevétel egyezésének eredménye. A dáhlia is virág, a rossz ember is ember. De nem a virágszeretetéért, nem a jóságáért vonják felelősségre, hanem azért a

cselekedetéért, amelynek nyomán egészen más virágok: vérvirágok nyíltak. Az érzelmek kétsarkisága nemcsak a mi klímánk jellemzője. Olyan tulajdonság ez, ami a Távol-Keleten is virágzik. Japán monopol-kapitalisták embernyúzó üzemeikben éhbéreket is megszégyenítő munkabérért dolgoztatták a munkásokat, miközben egymás között maguk-írta finom és halk versecskéket olvasgattak. Az erkölcsi szégyenmérlegen párezer ember életének ellensúlya néhány szál virág is lehet.

Zöldi Márton

Furcsa arcú fiatalember ül szemben velünk. Nem is az arca furcsa, az arckifejezésében van valami, ami hol bambának tűnik, hol vadnak, hol mogorvának, hol félelmetesen korlátoltnak, de mindig idegenszerűnek, mindig távolinak, megközelíthetetlennek, tébolyultnak és egyben öntudatosnak. Három és félórás beszélgetésünk alatt egyetlen pillanatig sem mosolygott. Nem ismeri a nevetést. Még soha életében nem nevetett. Tekintete alattomos, merev. A gátlások, a kisebbségi érzések, a feneketlen lelki sértődések, idegrendszerének sebei szinte kitapinthatóak minden szavában, minden szemvillanásában. Ahogy beszél, hazugságai úgy állnak, csillogva és dermedten a levegőben, mint egy cseppkőbarlang mélyén a cseppkövek. Harmincnégy éves. Van valami vadállati benne. Hallgatva nehéz, vontatott, dadogó szavát, figyelve a mondatok között tartott szünetekben meg-megtorpanását, nézve szemének hol vad lángjait, hol apatikus elhamvadását, az ember önkéntelenül egy vadállatra gondol, amely az utolsó kegyelemdöfés előtt a dzsungel bokrában ül és a tehetetlen vérszomj megfékezett paroxizmusában bámul ki a sötétből. A vád ellene: Újvidék. A vád szerint ő volt az újvidéki vérengzés legkegyetlenebb irányítója De nemcsak Újvidék bűne égeti, a vád szerint a kecskeméti gettó embertelen csendőrparancsnoka volt, a hatvani vasútállomásról minden rendelet nélkül deportáltatta a munkaszolgálatosokat, a Kárpátalján megfékezhetetlenül ütötte, verte, kínozta, ölte a nyilas rendszer üldözöttjeit, ahol megjelent, lába nyomán megnyílt a pokol. Egy nehezen forgó nyelvű, csendes szavú fiatalember ül velünk szemben. Minden szavából oly hosszá árnyék nyúlik a lelke felé, hogy csak évekig tartó vizsgálat tudná követni s megállapítani az árnyak eredetét és anyagát.

Zöldi Márton

- ***(A szavak nehezen szakadnak fel belőle, három-négy szó után hosszú szünetet tan.)*** Apám tényleges tiszt volt. Mint főhadnagy nyugdíjba ment. Ettől kezdve hegedűművészként kereste meg kenyerét. Amerikában is járt turnén. Nagy sikerei voltak. Anyám él, nővérem is.

- ***Szerette a nővérét?***

- Mélységesen. Sajnos, nyomorék. A feje teljesen el van torzulva. De szellemileg normális. Persze, nagyon zavart az iránta való érzelmeimben az, hogy rossz ránézni...

- ***Ön katonának készült?***

- Nem, mérnöknek. Aztán elvégeztem a jogot, államtudományi doktorátust szereztem. Mindig nagy nyomorban éltem. Nyomorogtam akkor is, amikor a jog elvégzése után a Műegyetemre jártam. Annyira nyomorogtam, hogy nem bírtam tovább. Elmentem csendőrnek. Gyermekkoromban sohasem gondoltam arra, hogy katona leszek. Csak a technikai dolgok érdekeltek mindig. Nagyon rossz tanuló voltam. Már fiatal koromban rengeteget dohányoztam. Mindig 100-120 cigarettát szívtam naponta.

- ***Családjában nem volt elmebeteg?***

- ***(Óriási falatokban falja a kenyeret, amellyel megkínáltuk.)*** Elmebeteg? De volt. Apám egyik testvére ingben, gatyában felült a vonatra és felutazott Budapestre. Elmegyógyintézetben halt meg. Apám másik testvére folyton leveleket írt mindenkinek, hogy hol erre, hol arra hagyja vagyonát. Pedig semmije sem volt. Csendes bolondnak tartotta mindenki. Egyik unokatestvérem elmebajban halt meg. Én is mindig tele voltam félelem érzetekkel, hogy nem tör-e ki egyszer rajtam is az elmebaj...
Mindig gondoltam arra: talán én is őrült vagyok, csak nem tudom...
Gyermekkoromban éreztem először ezt az érzést.

- ***Milyen képzetei voltak: mit csinálna, ha megőrülne?***

- Ezt még senki sem kérdezte tőlem... ***(Egyre nehezebben beszél, egyre hosszabb szünetetet tan.)*** De ha most visszaemlékezem... Mindig arra gondoltam, hogy őrölt vagyok ugyan, de nagy, vezető pozícióba jutok és nem fognak rájönni arra, hogy őrült vagyok... Ez a képzet később mind gyakrabban és gyakrabban ragadott meg...

- ***És mit gondolt: milyen tetteket hajtana végre, mint pozícióban lévő ember?***

- Vezéri szerepre gondoltam... hogy a nemzet vezére leszek...

- ***Fizikai tünetei nem voltak ennek az idegállapotnak?***

- ***(Sokáig nem felel.)*** Sokat fájt a fejem... a homlokom kínozott... mindig álmatlanságban szenvedtem...

- ***Hány éves koráig tartottak félelem érzetei a megőrüléstől?***

- Még ma is tart... Sokszor felébredek erre az érzésre... szorongó, rossz érzés... Sokszor arra ébredek fel, hogy éppen megőrülök.. Ilyenkor többet nem tudok elaludni.

- ***Felébredése előtt ilyenkor mi a tartalma az álmának?***

- Maga az a tény, hogy megőrülök.

- ***Nem volt Ön alkoholista?***

- Soha.

- ***Volt-e különös vonzódása az elesettekhez, a nyomorgókhoz, a féleszűekhez, a nyomorékokhoz? (Hallgat.) Olvasott-e valaha szociológiai munkát?***

- Csak ilyent olvastam. Minden szociológiai művet elolvastam, ami 1919 óta megjelent. Lenin könyveitől kezdve, amelyeket oroszul olvastam.

- ***Ön beszél oroszul?***

- Kitűnően.

- ***Más nyelven is?***

- Csaknem minden európai nyelven. Németül, franciául, angolul, olaszul, spanyolul, oroszul, finnül, románul, szlovákul, bolgárul... A

Kalevalát eredetiben olvastam... A német nyelvnek különböző régi és ma már úgyszólván senki által nem ismert tájszólásait perfektül beszélem. A középfelnémet, az alfelnémetet... Háromezerötszáz könyvből álló könyvtáram van. Marx minden munkáját ismerem... ***(Néhány nyelven szólunk hozzá: mindent megért, perfektül válaszol.)***

- ***Külföldön tanulta a nyelveket?***

- Nem. Magam tanultam. Könyvekből.

- ***Milyen hatással voltak Önre a szociológiai müvek?***

- Szocialista vagyok. Emiatt nagyon sok kellemetlenségem volt a csendőrségen. Amikor elhelyeztek egyik állomáshelyemről, a vasutasok és a nép küldöttségben mentek feljebbvalóimhoz, hogy ne helyezzenek el. A munkásság sztrájkjogával teljesen egyetértettem. Emiatt is sok kellemetlenségem volt. Egyszer egy bányászsztrájk letörésére küldtek ki. Feljebbvalóm megparancsolta, hogy ha kell, használjak fegyvert. Nyomban megmondtam: erről szó sem lehet... Láttam, hogy a munkásoknak igazuk van...

- ***A művészet érdekelte?***

- Soha. Csak a technika. Rendkívül sok találmányom van. Mind a hadi-technika köréből. Valamennyit az állam vette át. Pénzt sohasem kaptam értük. ***(Néha percekig kell várni, míg folytatja elkezdett mondatát.)*** Ezekről a találmányokról nem beszélhetek. Jelenleg a győztes hatalmak kezében vannak. Például a csőakna is az én találmányom. Csőalakú fektethető aknák harckocsik ellen. Aztán különböző villanyos kapcsolókészülékek. Sem az irodalom, sem a muzsika soha nem érdekelt. Csak a technika. Rengeteget olvastam.

- ***Hol folytatta le a kísérleteket?***

- A lakásomon, a legkezdetlegesebb eszközökkel. Semmit nem csináltam rajzban, mindent mindjárt a gyakorlatban. Nem akartam soha találmányaimat kivinni az országból, mindent csak az ország érdekében...

- ***És hogyan jutottak a találmányai most mégis a győztes hatalmak kezébe?***

(Nem felel.)

- ***Milyen regényt olvasott életében?***

- Soha egyetlenegyet sem.

- ***Színházba szeretett járni?***

- Soha életemben nem voltam. Nem is tudom elképzelni, hogyan néz ki egy színielőadás.

- ***Mozi?***

- Öt-hat évben egyszer. De azt is untam, előadás közben feléálltam és kimentem.

- ***A vicceket szereti?***

- Nem.

- ***Hogyan áll a nőkkel?***

- Sehogyan sem. 1943-ban nősültem. Kétéves fiam van. A szerelmi életem: úgyszólván semmi. Nősülésem előtt alig... Egyik kezemen megszámlálhatom a nőket... És sohasem találtam élvezetet a szeretkezésben...

- ***Vallásos?***

- Mélyen vallásos ember vagyok. Állandóan jártam a templomokat, nagyon gyakran gyóntam. A legcsekélyebb bűnömet meggyóntam. Vasárnap áldozni jártam. Ha húst ettem pénteken, meggyóntam. Ha káromkodtam, meggyóntam. A legkisebb bűnömet...

- ***Alantasaival milyen volt?***

- Sohasem kiabáltam velük. Nagyon szerettek.

- ***Milyen volt általában a hangulata?***

- Olyan, mint most. Éppen olyan. Mindig. Sohasem látott nevetni senki.

- ***Ön soha életében nem nevetett?***

- Soha.

- ***Nem is mosolygott?***

- Soha.

- ***A virágot szereti?***

- Nem.

- ***Az állatokat?***

- Nem érdekeltek. Csak egyedül szerettem lenni, mindig és teljesen egyedül. Nőkkel különösen nem szerettem beszélni. Mit mondhat egy nő? Butaságot. Nem érdekelt.

- ***Mi a vád Ön ellen?***

- Rólam azt mondják, hogy tömeggyilkos vagyok. Csak annyit mondhatok, hogy kezemhez egyetlen csepp vér sem tapad. ***(Hallgat.)*** Nekem az a tragédiám, hogy a csendőrlegénység rajongásig szeretett. Az a legenda volt köztük elterjedve, hogy engem nem fog a golyó. Látták egyszer, hogy a golyók felém süvöltenek. Én csak álltam a tűzben. Nem sebesültem meg. Azóta az a legenda járja, hogy sérthetetlen vagyok. Ezt a csendőrök eskü alatt vallják. Ha valami különös dolog történt, azt mondták: ezt csak a Zöldi százados csinálhatta! Itt van például az újvidéki história...

- ***Mi volt Újvidéken?***

- ***(Percekig hallgat.)*** A németek elhatározták a szerb partizánmozgalom felszámolását. A partizánok a Bácskába menekültek át.

Ezek ellen folyt a katonai akció. Ennek utolsó etapja volt Újvidék. A németek kívánságára a kormányzat elhatározta, hogy megtorló akciót indít a partizánok és a velük szimpatizáló elemek ellen. ***(Minden mondat után hosszan hallgat.)*** Akik ismerik a magyar közéletei, tudják, hogy a retorzióért persze senki sem akarta vállalni a felelősséget. Előre megbeszélték, hogy a megtorlást a lehető legnagyobb zavarban fogják végrehajtani, hogy utána ne lehessen tudni, mi is történi tulajdonképpen és ki a felelős a történtekért. Csak abban voltak biztosak, hogy agyonlövetnek egy csomó embert, mint a németek Lidicében... Akik kitervelték, elkönyvelik a dicsőséget, a felelősséget pedig majd egy alantas nyakába fogják varrni. Rengeteg katonát csődítettek Újvidékre, csendőrt, páncélost, folyamőrt, kerékpárost, repülőt, tüzért, rendőrt. Jól meg akarták keverni a dolgot, hogy könnyen el lehessen kenni mindent, ha netán eljönne a számonkérés órája. Kétszázötven tiszt volt jelen, köztük én is. Engem Szekszárdról vezényeltek ki embereimmel. A razziát megelőzően Feketehalmy-Czeydner tiszti értekezletet tartott. Kijelentette, hogy a nemzet becsületéről van szó, eszerint végezzük kérlelhetetlen szigorral az elrendelt akciót. Aznap nem történt semmi. A parancsnokok látták, hogy a karhatalom nem lő senkit sem agyon. Akkor kijött a parancs: erélyesebben kell fellépni... Másnap sem történt semmi. Harmadnap Grassy József azt mondta: ez így nem mehet tovább! Eredmény kell!

- ***Tegnap Grassy ült azon a helyen, ahol most Ön. Ő azt mondta, Ön volt a kivégzések oka!***

- ***(Percekig hallgat.)*** Van valaki Magyarországon, aki ezt elhiszi? Én akkor hadnagy voltam. Van valaki, aki elhiszi, hogy egy hadnagy intézkedhet ott, ahol ezredesek és tábornokok vannak? Szóval Grassy kijelentette a harmadik napon, hogy a megtorlást a legkomolyabban kell venni. És hogy a legénység a megtorlásra kedvet kapjon, megígértette nekik a tisztek útján, hogy mindegyikük meg fogja kapni a délvidéki emlékérmet és rumos teát osztatott ki közöttük. Én Grassynak már a razzia első napján megtagadtam a fegyverhasználatot, amikor négyszáz embert akart velem agyonlövettetni. Bekísérésre összegyűjtöttünk négyszáz embert. Grassy gépkocsiján a gyülekező helyre jött és rámkiáltott: Mit kísérgeti ezeket! Ezeket ki kell végezni és nem kísérgetni! Mire én megjegyeztem, hogy ilyen parancsot nekem az ezredes úr nem adhat, én nem lövetek

agyon senkit. A harmadik napon a rengeteg katonasághoz, hogy még nagyobb legyen a zavar, amibe a felelősek takarózhatnak, Péterváradról átjött egy SS-alakulat. Ekkor tudtam, hogy baj lesz. Én beültem a 16. határvadász-laktanya tiszti étkezdéjébe, csak hogy ne kelljen semmit sem csinálnom. Pont a laktanya mellett lőttek agyon hatvan embert. Amikor ezt hallottam, a szolgálati út megkerülésével, nyomban Feketehalmy-Czeydnerhez mentem, jelentettem neki az esetet. Kijött, megállapította, hogy én nem vettem részt a disznóságban, de mindjárt láttam, hogy nem tetszik neki az én okvetetlenkedésem. Csakugyan: nemsokára közölte velem, hogy bevonulhatok embereimmel Szekszárdra, nincs már szükség rám. Akkor már be volt fejezve az egész disznóság és én embereimmel visszautaztam Szekszárdra.

- ***Tudott Ön arról, hogy közben mi történt a városban és a Dunaparton?***

- Körülbelül egy hét múlva értesültem róla.

- ***Mondja, kérem: ha annyira ártatlan, hogyan lehet az, hogy annyi rengeteg tiszt közül, akik mind Újvidéken voltak azokban a rettenetes napokban, hogyan lehet az, hogy pont Önt szemelték ki bűnbaknak?***

- Azért, mert amikor bűnvádi eljárás indult ellenünk az Újvidéken történlek miatt, én megszöktem a katonai fogházból és a rádió útján országszerte ismertté lett a nevem. Már amúgyis mindenki úgy beszélt rólam, mint az újvidéki tömeggyilkosról, a legcélszerűbb volt tehát mindent az én nyakamba varrni.

- ***Ha ártatlan, miért szökött meg?***

- Mert tudtam, hogy politikát csinálnak az ügyből, feltétlenül bűnbakot kell találni és engem fognak elítélni. És azért is, mert minden indokolás nélkül hűtlenség címén emeltek vádat ellenem...

- ***De mégis érthetetlen, hogy éppen Önt tartóztatták le, amikor Ön szerint legalább 250 tiszt tartózkodott abban az időben Újvidéken!***

- Valamennyi csendőrtiszl ellen vádat emeltek. Én megszöktem, később visszajöttem, jelentkeztem, mire újból megindult az eljárás, erre megint megszöktem és beálltam az SS-be...

- ***Mi volt az Ön véleménye az 1944-ben elkövetett tömeggyilkosságokról és rablásokról?***

- Nagyon helytelenítettem. De tudtam, hogy az egésznek hátterében a kényszerűség áll. A németek felé baráti gesztust kellett mulatni...

- ***Rablásokkal és gyilkosságokkal?***

- Rablóknak és gyilkosoknak ez tetszik.

- ***És Ön mit szólt ahhoz, hogy Újvidékről az Ön emberei is hazavittek Szekszárdra rablott holmikat? Aranyfogakat, jegygyűrűket, télikabátokat, gyermekkelengyét...***

- Én nem tudtam. Én még ott. Újvidéken, amikor meghallottam egy konkrét esetet, hogy egy Kun nevű százados rablott holmit vitetett a lakására, kihirdettem az embereim előtt, ha megtudom, hogy valamelyikük egyetlen krajcárt is megtart magának, sajátkezűleg fogom lelőni. Nem is tudok arról, hogy az én embereim kirabolták volna a holttesteket.

- ***Ön szerint ki felelős Újvidékért?***

- Elsősorban a vezérkari főnök, Szombathelyi, azután Feketehalmy-Czeydner és Grassy...

- ***Na és ki felelős a hatvani állomáson történtekért?***

- ***(Hosszú csend után.) A*** hatvani disznóságoknak már megvan a tettese. Nagy László alezredes. Egészen véletlenül tudtam meg, hogy ő szállíttatta le a vonatról a szabadságos munkaszolgálalosokat és vitette ki Németországba. Egy cellában ültem Kiszely Alajossal, a nyilasok ügyészével, aki egyszer elkeseredetten panaszkodott, hogy miért kell neki ülni, amikor pedig ő nem csinált semmit és olyan gazemberek, mint Nagy

László alezredes, még most is osztogatja Németországban az aranyórákat, amelyeket a hatvani állomáson a munkaszolgálatosoktól rabolt el. Ez a Nagy László annakidején levelet írt Henney miniszternek, amelyben előléptetést kért azzal az indoklással, hogy ez neki kijár, mert ő a munkaszolgálatosokat jól megkínozta és falkástól deportálta Németországba. Tehát ő volt az és nem én...

- ***Antiszemita Ön?***

- ***(Erélyesen**, **határozottan.)*** Igen!

- ***Miért?***

- ***(Percekig hallgat.)*** Nagyon sok bajt a zsidóknak tulajdonítottam... ***(Csend.)*** Destruktívak... Nemzetiszocialista sohasem voltam, már csak azért sem, mert mélyen katolikus vagyok...

- ***Miért tartja a zsidókat destruktívaknak?***

- ***(Egyszerre, váratlanul hadarni kezd. Mintha könyvből olvasná. A***

nyelve egyszerre feloldódik.) A zsidók minden igazságban kételkednek, mindenben megingatják az alapot, minden hitel meggyengítenek, minden tisztaságot bepiszkítanak, leköpnek... ***(Egyre gyorsabban.)*** Tiszteltük a női nemet, jött Weininger és bebizonyította, hogy a nők alsóbbrendű lények; hittünk az Istenben, jött Renan és bebizonyította, hogy nincs Isten; hittünk a szellem erejében, jött Marx és bebizonyította, hogy a materializmus a döntő életünkben; hittünk az emberi szellemben, jött Bergson és bebizonyította, hogy csak intuíció van; hittünk az abszolút igazság létezésében, jött Einstein és bebizonyította, hogy nincs abszolút igazság, minden csak relatív... sokáig lehetne folytatni... Mindezt katolikus meggyőződésem diktálja...

- ***Ha hatalomra került volna. Ön mit csinált volna?***

- Felosztottam volna a nagybirtokot, a papi birtokokkal együtt.

- ***Ön szerint mi a haza?***

- Magyarország, amelyben élünk.

- ***A németekkel szimpatizált?***

- Soha. Utáltam erőszakosságukat.

- ***Megvert Ön már életében valakit?***

- ***(Nagyon nehezen.)*** Igen. Például Munkácson egy zsidó kereskedőt. Az SS - amelynek akkor őrmestere voltam -, elrendelte, hogy a kereskedők kötelesek bőrkabátjaikat beszolgáltatni. Megláttam egy kereskedő üzletében egy bőrkabátot. Le akartam foglalni. Meggyanúsított azzal, hogy nekem van szükségem a kabátra. Erre adtam neki három-négy pofont.

- ***És?***

- ***(Egyre nehezebben.)*** Mátraházán egy zsidó orvos zsidók katonaszabadításával foglalkozott. Letartóztattam. Neki is adtam néhány pofont.

- ***És Kecskeméten. Ahol a gettó parancsnoka volt?***

- Nem voltam gettóparancsnok. Nem is Kecskeméten vertem meg egy zsidót. Hanem Kiskunfélegyházán. Az ottani gettó vezetőjét. Éles hangon beszélt velem. Adtam néhány pofont.

- ***Ön hogyan oldotta volna meg a zsidókérdést Magyarországon?***

- Egyénenként. Őrültségnek tartottam például a Ganz-gyár jófejű technikusát kideportálni és helyébe tenni egy hülye grófot.

- ***Volt Önnek zsidó barátja?***

- Volt. Nem egyet meg is mentettem. De sohasem fogok erre hivatkozni. Pedig Egerben Holik Sámuel kanonok tud róla. Nem kérem tanúkihallgatását. Nem érdekel...

- ***Meddig hitt a német győzelemben?***

- Egy pillanatig sem hittem. Csendőreimnek már a háború elején megmutattam a világtérképet. Európára tettem egy fillérest és azt mondtam: látjátok, ez vagyunk mi, a többi mind ellenség. Lehet itt győzni? Ha az. atombomba a németek kezében lett volna, akkor is elvesztették volna a háborút.

- ***Miért gondolja ezt?***

- Ennek technikai okai vannak, amelyek összefüggésben vannak a találmányaimmal. Erről nem nyilatkozhatom.

- ***Amikor megverte azt a néhány zsidót, akiket az imént felsorolt, érzett lelkiismeretfurdalást?***

- Nem.

- ***De hiszen az előbb azt mondta, hogy a legcsekélyebb bűnért - például, ha pénteken húst evett - lelkiismeretfurdalás szorongatta!***

- A pofonokért nem éreztem semmiféle lelkiismeretfurdalást. Én akkor SS-katona voltam, ha nem tettem volna meg, amit meglettem, feljelentettek volna. Nem volt lelkiismeretfurdalásom, mert úgy éreztem, amit teszek, jogos. Illetve... ***(dadog)*** illetve önmagámban mélyen volt lelkiismeretfurdalásom... az urak most nyilván féreértenek... lelkiismeretfurdalásom volt, mert könnyű az oldalamon fegyverrel megpofozni fegyvertelen embereket!

- ***Hisz Ön a túlvilágban?***

- Feltétlenül. Ez a hitem könnyűvé teszi számomra a gondolatot, hogy meghalok...

- ***Szeretné, ha életfogytiglan tartó fegyházat kapna halálbüntetés helyett?***

- Feltétlenül.

- ***Miért? Ha olyan biztosan hisz a túlvilág életben, nem volna jobb odaát boldogan élni, mint itt a börtönben kínlódni a haláláig?***

- Szeretném lemosni egyszer nevemről a gyalázatot... Fiam van...

- ***A zsidókat okolja, hogy ebbe a helyzetbe került?***

- Feltétlenül.

- ***És Grassy is zsidó?***

- Nem. De ő is oka...

- ***Milyen ítéletre számít?***

- Feltétlenül halálos lesz. Jönnek majd a tanúk, hogy a kecskeméti kórházban egy zsidó gyereket elszakítottam az anyjától és a fejét addig vertem a falhoz, amíg szét nem loccsant. Hamis tanúk lesznek.

- ***Miért éppen Ön ellen vonulnak fel ebben az esetben is a hamis tanúk?***

- Mert a nevemet ismeri az ország. És Zöldire ráfogni valamit a legkönnyebb. Nem kell félni attól, hogy akad valaki, aki nem hiszi el...

- ***Volt szerelmes valaha?***

- Soha.

- ***Tudta Ön, hogy mi történik a Németországba kiszállított emberekkel?***

- Most már tudom. Ezt borzalmasnak tartom... őrültségnek... Nem is tudok véleményt mondani...

- ***Ha újra kezdené, másképpen élne, mint ahogy élt?...***

- Igen. ***(Hallgat.)*** Nyomorogni és tanulni tovább...

- ***Mit hagy fiának testamentumul?***

- ***(Hosszú hallgatás után.)*** Légy fiam, pap.

- ***Mi a véleménye a nyilasokról?***

- Bolondok.

- ***Szálasiról?***

- Olvastam az első programját. Nem felejtem el belőle ezt a mondatot: „... a haza valóságán emelt rögnek!” Valami ilyesmi volt. Mi ez? Hülyeség. A nyilasokról ezt mondtam egyszer egy tiszti gyűlésen: Ha törvényt hoznának, amely szerint mindenkinek az eszéből kell megélni, egy hét alatt éhen veszne a világ! Az első éhenhaló Rosenberg és Szálasi volna, utánuk tömegesen pusztulnának el a nemzetiszocialista és nyilas vezetők.

- ***Boldog volt valamikor?***

- Soha.

- ***Boldogtalan?***

- Az sem.

(Nehézkesen feláll. Elénk somfordái és minden szó között hosszú szünetet tartva, a mély lélegzetek szüneteiben földre szegezve pillantását, megkérdi: elhittük-e, amit mondott? Mi a véleményünk róla? Mit gondolunk, a bíróság el fogja-e hinni, amit vallani fog? Aztán kimegy. De amint bezárul mögötte az ajtó, a börtönfolyosón bátran és sietve lépked. Nehéz bakancsa alatt vadul kopog a vaspalló.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Nagyon nehéz a pszichoanalitikus helyzete, ha tudományosan korrekt véleményt akar mondani valakiről. Nagyok az igényei. Száz és száz órán keresztül szokta hallgatni, kérdezni betegeit. Ez a módszer ennek a vizsgálatnak nem áll rendelkezésére. Így tulajdonképpen nem is véleményről, csupán impressziókról lehet szó.

Az egyetlen, legalább az impresszió kialakulásáig eljuttató lehetőség: meglógni valamit, amiről a lélek természetrajzának ismeretében már biztosan tudjuk, mit jelent.

Zöldi Márton fél a megőrüléstől. Ez a félelem rejtett ösztönszándékok kifejezője, az ösztönanyag érzelmi töltése szorongásérzésekbe konvertálódik. Tucatnyi nyelvet tanult meg magától. Amennyire kontrollálhatjuk: igen jól beszéli őket. Nyelvtehetség. Minek a sok nyelv tudása annak, aki e nyelvek túlnyomó részét sohasem használta, hiszen tudományos érdeklődése kielégítésére anyanyelvén kívül csak a németet és angolt használja. Világot, embereket nem akar látni. Művészet, irodalom nem érdekli. Érzelmeit nem akarja kifejezni a nyelveken keresztül, mert nincsenek érzelmei. Alig képzelhető el másképp: a sok nyelv kísérlet arra, hogy kifejezze, kimondja azt, ami valahol mélyen a lelkében szunnyad. De nem mondja el soha, ha elmondaná, ki értené például a halott német tájszólásokat? És ki ért ennyi nyelven? Furcsa kompromisszum: elkészülni arra, hogy a világ minden nyelvén elmondhassa, amit akar és egyben biztosítani magát, hogy senki se értse. Feltaláló is. Csak haditalálmányai vannak. Ez már valamivel többet árul el abból, hogy mi a mondanivalója. Nem az építés, nem a közösség örömére, boldogságára szolgál, a pusztítást akarja tökéletesíteni. A találmányok a pusztító ösztönök anyagát „kultúr" síkon vezetik le; a szorongások: élettanilag.

Az sem véletlen, hogy amikor már nem bírta a nyomorúságot, éppen csendőr lett. A csendőr sokféleképpen lehet a csend őre. Nagy esélyei vannak romboló, kegyetlen ösztönszándékai kielégítésére. Mélyen vallásos ember és mint csendőr - amennyiben hinni lehet közléseinek - az uralkodó osztályok kívánságaival ellentétesen gyakorolta a hatalmat. A nép szerette, nem lövetett a sztrájkolókra. Rossz csendőr volt. Szociológiai olvasottsága és régebbi deklasszált osztályhelyzete ellenére antiszemita volt. Értelmes esze, kitűnő okfejtése, nagyszerű kombinatív készsége ebben a kérdésben nem tette tárgyilagossá. Kiélést kereső ösztönei ebben megakadályozták.

A mutatkozó lelki szerkezeti erők láttán feltolakszik a kérdés; miért nem elmebeteg ez az ember? Kevesebb is elég egy kiadós elmebetegséghez abból, ami benne van. Még a nevetés kiélési örömét is megtagadta tőle a sors. Különös konstrukció. Egy ember, aki nem elmebeteg, pedig még sohasem nevetett.

Dövényi Nagy Lajos

Aznap hagyták másodfokon helyben halálos ítéletét, amikor beszéltünk vele. Fellebbezésnek többé helye nincs. Talán kegyelmet kap, talán nem. Mindenesetre most, amikor rongyos, szűk katonazubbonyában, rongyos nadrágjában, egész testében dideregve elénk tántorog, a jogerőssé vált halálos ítélet rémületével az arcán, még nem lehet tudni, kivégzik-e az elkövetkezendő napok egyikén, vagy kegyelemből átváltoztatják-e a halálos ítéletet életfogytiglan tartó kényszermunkára. Alacsony ember, valamikor zömök lehetett, most csontos, sovány. Fakószín arcából elővillog barna szeme. Szeme alatt mély karikák árkai. Fiatalember, 1906-ban született. Felfelé fésült szénfekete hajában, a két ajka mellett mélyen lelógó bajuszában ősz szálak csillannak. Imbolyogva jön le cellájából, járásában van valami bizonytalanság, ingatagság, tántorgás. Két karját bizonytalanul, tétován lóbálja a szűk börtönfolyosón, hol a falat súrolja, hol a korlát vasát. Ahogy leül velünk a fogházőrmester kis asztala mellé, fejét nyomban a kezébe ejti. Alig tenyérnyi távolságban arcától ég a villanykörte, szeme zavarosan lángol a fényben. Először a hangját figyeljük, ezt a jól hangsúlyozó, tömör, mély, vidékies hangot, amely a németek bevonulása után oly sokszor okozott megdöbbentő perceket azoknak, akik a rádiót hallgatták. Nem lehet megismerni. Most tétova a hangja, csendesebb, bizonytalanabb, nem is olyan mély, nem olyan öblös. Pedig még most is fülünkbe cseng az a hang... Azok a mészárlásra uszító, elvakult, őrjöngő eszmék, amelyeket az a hang terjesztett! A rádió helyzetmagyarázója volt a németek inváziója után, a „Tarnopolból indult el”, a „Kaganovicsok" című szörnyművek szerzője, az ‚Ártatlanok” című komprimált bűn egyik írója, az „Egyedül vagyunk", a „Magyar Futár”, az „Új Magyarság” és egyéb dachaui közlönyök szerkesztője. Szenvedélyesen magyarázza jóhiszeműségét, sőt ki meri mondani ártatlanságát. Ki meri mondani e két szót: ártatlan vagyok... nem fél, hogy e két szó bűnös ajkon lángot vet! Mondatai kerekek, logikája precíz, mondat- és gondolatfűzése hibátlan, modora sima, csak egy-egy szemvillanásában, egy-egy szavának hangsúlyában, egy-egy taglejtésének hirtelenségében nyilvánul meg egy halálraítélt ember rémülete és reménykedése...

Dövényi Nagy Lajos

- Apám, anyám zsellér volt. Zsúpfedeles házban laktunk. Apám kisnemesi családból származott, de amikor én megszülettem, már

tönkrementek. Apám korán meghalt, anyám dolgozott rám. Napszámos-béréből járatott iskolába. Eleinte pap akartam lenni, azután orvos. Falun akartam maradni. Anyám - a lelkész és tanító tanácsára - beíratott a mezőkövesdi gimnáziumba. Kitűnő tanuló voltam. Négy gimnázium után átmentem a kereskedelmibe. Itt már nem voltam jeles tanuló, mert sok olyan tantárgy volt, amely nem érdekelt. Nem érdekelt semmi, ami a kereskedelemmel függ össze. Ekkor már irodalmi ambícióim voltak. Kedvenc olvasmányom elemista koromban Gáspár Ferenc „Utazás a föld körül" című könyve volt. Azóta is mindig vágytam egy utazásra a föld körül. Persze, sohasem lett belőle semmi. Azután Jókait kezdtem olvasni. Vas Gerebent és csak jóval később, felnőtt koromban olvastam el Grimm és Andersen meséit. Indián regényeket, detektív-történeteket sohasem olvastam. Annál jobban szerettem Cooper regényeit, ezeket végig is játszottuk falusi pajtásaimmal, lent a faluszélen, romantikus tájon, a vályoggödröknél. Orvos, majd pap, végül is író akartam lenni. De tudtam, hogy ebből nem lehet megélni, kenyérkereső pályát kell választani. Így lettem újságíró. ***(Egyre jobban átütközik szaván a belső fűtöttség.)*** Amikor leérettségiztem, az egri érsekség lapjánál kezdtem volontőrködni.

- ***Szülei zsidógyűlölők voltak?***

- Nem. Vagy talán... egy kicsit. Apám családját egy ügyvéd forgatta ki a vagyonából, zsidó volt... Ezt a zsidó ügyvédet szidták mindig... De én nem. A legjobb barátom például zsidó volt.

- ***A külföldi írók közül kit szeretett?***

- Dickenst, Tolsztojt, Lermontovot, Dosztojevszkijt - de nem a Raszkolnyikov, hanem a Karamazov miatt -, az északi írókat, a franciák közül Gide-et, Barbusse-l, Verlaine-t... Fordítottam is néhány Verlaine-verset... 1918-ban, 19-ben én magam is írtam verseket, ezek nem annyira lírikus, mint inkább bölcselmi versek voltak... Szerelmi verset nem írtam. Bár szerelmi életem meglehetősen élénk volt. Nem érzéki, hanem érzelmi síkon zajlott... Volt például egy nagy szerelmem, két álló esztendeig tartott, még meg sem csókoltam...

- ***Voltak-e gyermekkorában félelem érzetei?***

- Nem. De később, tizennyolc-tizenkilenc éves koromban, amikor Schopenhauert olvastam, lelki életemben hosszú ideig nyomasztó depresszió ütötte fel fejét. Később aztán ez megszűnt. Kedélyhullámzásom sohasem volt, e depressziós korszakot leszámítva, mindig jó hangulatban éltem. Kitűnő alvó voltam mindig. Persze, itt a börtönben már kevésbé jól alszom, nehezen alszom el és sokszor felébredek.

- ***Gyermekkorában voltak-e üldözési álmai?***

- Igen. Valaki kergetett álmaimban, a kerítés mellett menekültem, belekapaszkodtam a kerítés léceibe, de csak néhány lépést tudtam futni, a lábaim egyszerre felmondták a szolgálatot és az üldözőm egyre közelebb jött... Később megszűntek ezek az álmaim.

- ***A szocialista szociológia érdekelte-e?***

- Igen. Olvastam Marxot, Bebelt. Ezek az eszmék kicsit mindig idegenek voltak nekem. A szocialista szociológia általában inkább az ipari munkások sorsát és reménységeit tárgyalja, én pedig egész életemmel a parasztokon csüngtem. A szocialista életformát nem is tudom elképzelni a parasztok között.

- ***Gyűlölködő ember volt Ön?***

- Soha. Egyetlen személy sem volt életemben, akit gyűlöltem volna. Nemcsak hajlamaim akadályoztak meg ebben, hanem a falum jelleme is. A mi falunkban sohasem volt bicskázás, sohasem volt verekedés.

- ***És mikor lett antiszemita, mikor lett a baloldali keresztények üldözője?***

- Az egri iskolában antiszemita neveltetést kaptam. De az én antiszemitizmusom... ***(Legyint.)*** Én mindig azt mondtam, nekem Lakatos László, Zsolt Béla, Szép Ernő írjanak újságot és ne Matyasovszky Lates Kornél... Bennem, mint egyénben nem volt antiszemitizmus, még kevésbé gyűlölet keresztények iránt. Én csak a Galíciától bevándoroltak ellen küzdöttem... Barátaim között még a legutolsó évben is voltak aktív zsidók. Például Szombathelyi Blanka, Darányi László ügyvéd, Strassberg Ottó, egy

pozsonyi ékszerész fia, aki a szlovákok üldözése elől menekült Budapestre...

- ***Tudta Ön, mi történik itt a rendszerrel szemben álló keresztényekkel és a zsidókkal?***

- ***(Széles és heves gesztus.)*** Tessék elhinni: nem! Nem és nem! Rengeteget dolgoztam, reggeltől éjszakáig, nem volt időm suttogásokat lenyomozni...

- ***Helyeselte a zsidótörvényeket?***

- Nem tartottam ezeket sem helyesnek, sem igazságosnak.

- ***Amikor a „Tarnopolból indult el..." című regényét megírta, nem volt az az érzése, hogy aki elolvassa, nemcsak azokat fogja gyűlölni, akik Tarnopolból indultak el, hanem igazságtalanul gyűlölni fog kivétel nélkül minden zsidót?***

- Nem. Én nem hittem, hogy az emberek ily könnyen hajlamosak az általánosításra. Az én falumban a legprimitívebb emberek sem szoktak általánosítani. Az a kör sem általánosított, amellyel én érintkeztem. Azt tudtam, hogy Endre és Baky általánosít és mindenkit, különbség nélkül, meggyaláz és megkínoz, de ahol segíthettem, ott segítettem... Apor Gizella meg tudná mondani, milyen szenvedélyesen kikeltem Endre és Baky eljárása ellen.

- ***A német pokolról hallott?***

- Nem. Azaz... Volt szó róla közöttünk... de nem igen hittük el. Csak kis százalékát hittük el...

- ***Tizenötmillió embert gyilkoltak meg ezekben a német táborokban. Ha önök ennek a számnak csak kis százalékát hitték el, mondjuk csak tíz százalékát, akkor is másfélmillió védtelen és fegyvertelen és ártatlan ember lemészárlásáról tudtak!***

- Én igyekeztem fék lenni... meg voltam győződve, ha helyemen maradok, akkor tudok valamit segíteni... ha elmegyek, sokkal rosszabb jön

utánam... Amikor a németek bejöttek, Franz Rothen volt a rádió hírmagyarázója... Szörnyű dolgokat beszélt... Zilahy Sebess Jenő hívatott a külügyminisztériumba, azt mondta, legyek én a hírmagyarázó a rádióban, akkor talán megszűnik a német hang a magyar rádióban... A szenvedély egyetlen árnyalata nélkül írtam meg hírmagyarázataimat...

- ***Hogyan fogta fel a háborút?***

- Szerencsétlenségnek tartottam.

- ***Akkor miért állt a szolgálatában?***

- Jószándékkal tettem... Ha még egyszer lehetne határozni... nem írnám meg többet a „Tarnopolból indult el” című regényemet.

- ***Nem voltak lelkiismeretfurdalásai, amikor hallotta, hogyan bánnak itt emberek százezreivel? Mi a sorsuk emberek millióinak a harctereken és Németországban? Nem gondolt arra: Úristen, e milliók szenvedésének én is egyik oka vagyok?!***

- Amikor láttam a következményeket, határozottan lelkiismeretfurdalásom volt... Eszköznek használtak fel... Az elmúlt év végén támadtak fel bennem először ilyen gondolatok... A nyilas garázdálkodás idején... Nem, ezt nem kellett volna csinálnom...

- ***Szállásit ismerte?***

- Tavaly novemberben találkoztam vele először. Kitűnni vágyó, tizedrangú szellemi képességekkel rendelkező, excentrikus viselkedésű embernek tartottam, akit bűnöző hajlamúak és szellemi mezítlábasok vettek körül. Megalomániás ember... ***(Egyre sebesebben beszél, de változatlanul kerek, értelmes mondatokban.)***

- ***Hogyan képzelte el a háború végét?***

- 1944 végén még lehetségesnek tartottam egy kompromisszumos békét az angolok és a németek között az oroszok ellen.

- ***Vallásos ember Ön?***

- Mély istenélményeim vannak, de érzésben egyik felekezethez sem tartozom.

- ***Mi volt a véleménye szerkesztőjéről, Milotay Istvánról?***

- Tehetséges embernek tartottam, de tele volt erkölcsi defektusokkal, abszolút jellemtelen volt.

- ***Számított arra, hogy halálra ítélik?***

- Őszintén szólva, nem. Nagyon meglepett... Számítottam tizenöt évi kényszermunkára. Engem a vezeklés mély szándéka fűt... Vezekelni akartam... Mélységesen hittem, hogy egy igazi demokráciában még hasznos munkát végezhetek... Akár egy messzi bányában is...

- ***Milyen mondatban fejezné ki élete tapasztalatait?***

- ***(Hosszú gondolkozás után.)*** Lépj ki emberi mivoltodból...

- ***Erre könnyű volna ezt felelni: Ön alaposan kilépett!***

- Vezekelni akarok... Hiszen elszökhettem volna...

- ***Önt, az írót, az újságírót, a szellem emberét nem riasztotta vissza a hitlerista eszmétől az, hogy a földön mindenki, aki a szellem és a tudomány értékeihez tartozott - egy-két kivételtől eltekintve -, élesen szembehelyezkedett ezzel az eszmével?***

- Én nem tartoztam az eszme rajongói közé... ***(Sokáig gondolkozik.)*** Ez igaz, amit most mondtak az urak... A szellem minden nagysága ellene volt... Ezen nem gondolkoztam... Gondolni kellett volna rá...

- ***Hordott Ön valamikor monoklit?***

- Igen. Az egyik szemem rossz volt. Ezért.

- ***Szeretett elegánsan öltözködni?***

- Szerettem... Bluméknál dolgoztattam a Belvárosban...

- ***Mit szól a könyvégetéshez?***

- Borzasztó... borzasztó...

(Megy vissza a cellájába. Mintha részeg volna - pedig, mint mondja, azelőtt is csak mérsékelten ivott imbolyog a korlát és az árnyékokkal teli fal között, a keskeny börtönfolyosón. Lassan megy, tétován, szinte tántorogva. Ahogy vékony, alacsony, rogyadozó alakja után nézünk, a régi hang csendül fel a fülünkben: az érces, tömör, kegyetlenül uszító hang, amely vért és szennyet öntött a mikrofonból.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Gyermekkorában orvos és pap szeretett volna lenni. Az embergyógyítás és az emberszolidaritás mesterségei jártak a fejében és az emberirtás és az embervadítás publicistája lett.

Olyan hosszú utat tett meg lelkében egyiktől a másikig, mint amilyen messze van a zsellérgyerek nyomorúsága a monoklit viselő, a Váci utcai szabónál öltözködő dendi úrhatnám életétől.

A szociális nyomorúság nemcsak osztályhelyzet, nemcsak lesújtó gazdasági tény. Lélektani konstelláció is. Az egyén lelki szerkezetétől függ, hogy mire viszi, ha a „kiválni, a különbözni akarás" uralja. Lehet nagyszerű orvos és nagyszerű pap, de lehet újságíró, olyan újságíró, aki ahelyett, hogy sorstársai felemelésének nem éppen veszélytelen feladatát végzi, úgy akar régi sorstársaitól különbözni, hogy üldözi s nem engedi őket felemelkedni arra a színvonalra, amelyikre ő már eljutott. Vagy másokat üldözve, az ő új, magasabb színvonalára süllyednek. Mindezzel természetesen nem könnyít egyetlenegy zsellér sorsán sem. Mert tulajdonképpen már csak egyetlen zsellér sorsa érdekli: a sajátja.

A történelmi események ismeretében valószínű, ha akarja, megkísérelhette volna a Németországba való menekülést. Gyakorlatilag persze mindegy, hogy a Dunántúlon, vagy Németországban fogják el. Így is, úgy is fogságba kerül. De nem mindegy lélektanilag. Valóban, a vezeklés vágyával, a bűnhődni akarással lehet magyarázni azt a tényt, hogy nem menekült társaival tovább. A bűnhődési vágy teszi érthetővé azt a

viszonylagos nyugalmát, amely a jogerőssé vált halálos ítélet ellenére tapasztalható rajta. Talán egy új korszak joggyakorlata úgy fogja felfogni a spontán vezeklési jelenséget, mint a komoly javulni akarás és javulni tudás szimptómáját. Nagyon nehéz eldönteni, mi a nagyobb büntetés, a börtön-e vagy a halál. Biztosan vannak, akik inkább a halált választják, mint a kifogástalan magaviselet esetén is legalább tizenöt esztendős szabadságvesztést. Dövényi Nagy Lajos nem tartozik ezek közé. Egy új büntetőpolitika talán nem is lesz irgalmasabb, ha a börtön és nem a kivégzés mellett foglal állást.

Görgey Vince

Pattogó szavú, erős hangú fiatalember. Bajuszának szálai megnőttek, lelógnak, mögülük erős, hófehér fogsora csillog. Gyakran nevet, hangosan, jókedvűen, a Burschenschaftok [diákegyesület] legényeinek nevetőkórusába kitünően beleillene harsány nevetése. Félszemén kötés van. Barna kabátja alatt pizsama. Biztosan kitünően tud s szeret kórusban énekelni. A fogházőr azt mondja: aligha tud cellájából az őrmesteri szobába jönni, nagyon beteg. De egy perc múlva vidáman lép be. Bocsánat - mondja -, csak kiszólok. Kimegy a folyosóra, valamit mond az őrnek, aztán újra bejön, szinte beperdül, cigarettával kínáljuk, rágyújt és - mint mondja - rendelkezésre áll. Hangos szóval felel minden kérdésre és sokat nevet. Ez az a fiatalember, akit a Kállay-kormány eltiltott attól, hogy neve nyomtatásban megjelenhessen, mert féktelen, dúvad uszítása a legnyilasabb nyilas mértéket is meghaladta; aki harsány hangjával a rádióban és féktelen tollával a nyilas lapok hasábjain olyan eszméket hirdetett, amelyeknek hatása alatt minden eszmetársa már jóval a nyilas korszak beköszönte előtt bitót ácsolt szívében a zsidók számára; aki váratlanul felfedezte magában a munkások protektorát és vad harcba kezdett a töke és a földbirtok ellen; aki megszökött a nyilasok elől és belépett az SS-be; aki mint SS-százados ölt, pusztított, harcolt; akit kivetett magából az SS és akit internáltak a nyilasok; aki megszökött a nyilas internálótáborból és önként jelentkezett az amerikaiaknál; aki egy May-regény hőse lehetett volna és a vérbe mártott toll ámokfutója lett. Egy kicsit olyan mint a Három testőr egyike, vad, hangos, vidám, felelőtlen - de elfajzott, megszállott, mások szenvedésétől és vérétől mámoros, lelkében a felszínes

jószándék alatt az emberien embertelen ösztönök mélybe nyúló gyökereivel.

Kérhetek még egy cigarettát? - kérdi lelkesen. - Óh, nagyon köszönöm... És nevet.

Görgey Vince

- ***Ön beteg?***

- Igen. 1940-ben a harctéren lövést kaptam a halántékomba. Szürkehályog fejlődött ki a szememen, megoperáltak. Most duplán látok mindent, ez súlyos neuraszténiát okoz. Rettenetes fejfájásaim vannak. Például Önt is két embernek látom és az egyik lebeg a másik körül.

- ***Mindig fekete szemüveget hordott?***

- Az egyik szemem mindig rosszabb volt, mint a másik. A jó szemem sérült meg s most a rosszabbik szememmel jobban látok...

- ***Ön Görgey Artúrnak leszármazottja?***

- Igen. Ő dédapámnak testvére volt. Én most harmincegy éves vagyok. Kétéves lehettem, amikor apám elvált anyámtól. Anyám kiment Amerikába, most is ott él, New Yorkban. Amerikai állampolgár. Apám testőrparancsnok volt, most nyugalmazott tábornok. Engem apám rokonai neveltek fel. Tízéves koromtól katonaiskolába jártam. Családomban mindenki katona volt. Én ugyan mérnök akartam lenni, de később szívesen mentem a katonapályára. Arra, hogy valaha újságíró leszek, álmomban sem gondoltam. ***(Nevet.)*** Lenéztem az újságírást, nem tartottam úri foglalkozásnak. Erről beszéltem egyik régebbi letartóztatásomkor kommunista elvtársakkal...

- ***Miért mondja, hogy elvtárs? Önnek elvtársa a kommunista?***

- Akkor kommunista voltam. Most nyilas vagyok. ***(Nevet.)*** 1936-ban avattak hadnaggyá. A hadi akadémián főként a történelem, a matematika, a fizika, a művészet érdekelt. Nagyon jó tanuló voltam, de a magaviseletemmel nagyon sok baj volt. Azzal nagyon sok... ***(Nevet.)***

- ***Miben állt a fegyelmezetlensége?***

- Főként abban, hogy a feletteseimnek mindig megmondtam a véleményemet. Mondták is: ni, a bolond Görgey... Amilyen kellemetlenek voltak a cikkeim, olyan kellemetlen voltam privát életemben.

- ***Mit kedvelt legjobban olvasmányai közül?***

- Elsősorban Jókait. 12 éves koromtól kezdve mindent elolvastam, ami a kezem ügyébe esett. A családomban Kornél bácsi, Görgey Artúr fia, nagy Napóleon-, Robespierre- és Danton-imádó volt. Én hát sokat hallottam és sokat olvastam Napóleonról. Azok az olvasmányok ragadtak meg legjobban, amelyek egy emberi lélek útját írták le, ha e lélek számos viszontagság és kaland után legyőzi az akadályokai és célt ér. Érdekelt Talleyrand, Stefan Zweig, Emil Ludwig...

- ***Mit szólt hozzá, amikor kiderült, hogy a zsidó Stefan Zweignek menekülni kellett hazájából és Dél-Amerikában öngyilkos lett?***

- Erre feleletül elmondom, mi piszkált fel engem a zsidók ellen. Először: a családban egyebet sem hallottam, csak ezt: zsidó! zsidó! zsidó! Mindennek a zsidók az okai, legfőként annak, hogy az ország olyan helyzetbe jutott, amilyenben vergődnie kellett, a zsidók az okai a nép szociális elesettségének is; mindig ezt hallottam a családomban. Nekem azért volt néhány jó zsidó barátom... Nem egy zsidó családhoz jártam is, de amikor az apám ezt megtudta, ki akart verni a házból. Erre én azt feleltem neki, apám, a zsidót lehet gyűlölni, de mindenesetre meg kell ismerni, hiszen a zsidóban vannak jó tulajdonságok is...

- ***Például?***

- Például a szolidaritás...

- ***Gondolja, hogy a zsidó nagytőkés szolidáris a zsidó munkással? Hogy a zsidó nagytőkés jobban fizeti a zsidó munkást, mint a keresztényt?***

- Nem. ***(Nevet.)*** Nem. Viszont a zsidó családok a legmesszebbmenően összetartanak. Szóval, ez volt az egyik oka annak, hogy a zsidógyűlölet fejlődött ki bennem. A másik oka az volt, hogy a katonai iskolában mást sem hallottam, mint : zsidó! zsidó! zsidó! Az egész

oktatásnak ez volt az erkölcsi alapja. Te úr vagy - szólt az oktatás te glasszékesztyűt hordasz, te nem cipelhetsz koffert, te munkással nem lehetsz pertu, sem zsidóval, a munkás mind vad kommunista, a zsidó mind kiszipolyozó...

- *Milyen szociológiai munkát olvasott?*

- Bebelt, Marxot, a Kommunista Kiáltványt. Mondhatom előítélettel olvastam ezeket a könyveket. Aztán csodálkoztam, mennyi igazság van bennük. Például Engelsről azt tanították a katonai iskolában, hogy szifilitikus junker, aki összeállt a zsidó Marxszal, ebből a házasságból vérbajos nyomorék született: a Kommunista Kiáltvány. De térjünk vissza a zsidóságra, hiszen tudják az urak, ez nekem centrális problémám volt. Folyton csak azt hallottam a szülői házban, a katonaiskolában, hogy a zsidók 1919-es forradalma patkánylázadás volt, a szenny kicsapott a kanálisból... rettenetesen elfogult nevelés középpontjában állottam. Most már tudom...

- *Mikor végezte el önmagában ezt a revíziót?*

- Amikor megismerkedtem mostani feleségemmel. 1939-ben történt. Feleségem kalapszalonban dolgozott. Szülei egyszerű emberek voltak. Csinos asszony, egy gyermekünk van... Ő vezetett rá engem az igazságra... Vitézi bálon ismerkedtünk meg... Tánc közben odavetette nekem: Na, ez a gazember kormányzó... Felhorkantam. Rögtön ott akartam hagyni. Félév múlva már magam is rájöttem, hogy igaza van. Ő vezett rá engem annak a felismerésére, milyen igazságtalan a vagyonmegosztás. De még mindig éles állásfoglalás élt bennem a zsidóság ellen, azonban akkor már a szociális reformokért küzdöttem. Sokáig latolgattam magamban: a Szovjet vagy Németország? A német fellendülés egyre jobban elragadott. Annak ellenére, hogy a németek sosem tartoztak kedvenceim közé. Akár szimpatikus Németország, akár nem - gondoltam -, mégis az az ország, amely meg fogja hozni Magyarországon is a szociális átalakulást. Természetesen az, hogy Németországtól vártam a szociális átalakulást, még csak fokozta a zsidósággal szemben táplált gyűlöletemet. A zsidóságot tartottam a feudális rendszer legfőbb támaszának...

- ***A gazdag zsidóság feudális? Nem inkább kapitalista? Tisztában van Ön a fogalmakkal?***

- Igen. A kapitalista zsidók kapcsolatai a feudális grófokkal és nagybirtokosokkal alátámasztották a feudalizmust. Így gondoltam.

- ***Azt hiszi, a zsidóság nélkül Magyarországon megbukott volna a feudalista és a kapitalista gazdasági berendezkedés?***

- Biztosan megmaradt volna. Csakhogy a zsidóság még alá is támasztotta. De kérem, uraim... (**Nevet**.) Ha mindaz igaz lett volna, amit gondoltam, akkor most nem beszélgetnénk itt... ***(Széles gesztus a nedves, homályos falak felé.)*** De közben a németek nekem alaposan bemutatkoztak, tudom, hogy mifélék, láttam őket működni Mauthausenben...

- ***Mikor indult el Önben a németekkel szemben a revízió?***

- Ma egy éve. Amikor rájöttem, hogy Veesenmayer egy utolsó svihák, aki politikai hatalmát egyéni vagyonszerzésre használja fel. A Standard-gyárból értesítést kaptam, hogy a munkásokat különböző akciókban nem részeltetik. Amikor ezért felelősségre vontam az igazgatóságot, azt a választ kaptam, hogy Veesenmayer intézkedésére történt minden. Felmentem a követhez. Mellének szegeztem - buta Görgey-módra! - a vádat. Felugrott, kiabált, hogyan állhatok elő ilyen vádakkal, én a prononszírozott németbarát és éppen ellene, aki most kapott a Führertől magas kitüntetést... Egy hét múlva már a Fő utca egyik börtönében ültem. Aztán internáltak. Megszöktem. Beálltam az SS-hez.

- ***A Sztójay-éra alatt miért tartóztatták le?***

- Osztályellenes lázítás miatt. De 1945. március 14-én a nyilasok is letartóztattak. ***(Nevet.)*** Előzőleg leveleztem Szálasival. Azt a vádat emelték ellenem, hogy én zsidókat szöktetek Magyarországról és zsidó vagyont rejtegetek. Megírtam Szálasinak, mi a véleményem erről a vádról... Szálasi meg közölte velem, hogy le kell tartóztatni engem, mert mint katonatiszt, feleskudtem rá és mégis lázadást szítok ellene Németországban... ***(Nevet.)*** Hát szóval a Veesenmayer-féle csalódás volt

egyik oka annak, hogy német barátból német-ellenség lettem. De volt ennek más oka is. Az SS-ben szolgáltam, ott egy százados-bajtársam elárulta nekem az SS terveit: a háború után nem lesz szükség álarc viselésére, le lehet majd vetni a maszkot és akkor alaposan ki lehet és ki kell majd irtani a lengyeleket. Magyarországon olyan politikát fognak folytatni, amilyent a Habsburgok folytattak, csakhogy ügyesebben, a németek át fogják venni a zsidóság szerepét, a magyar dolgozzék, a német pedig be fogja zsebelni a hasznot. Winkelmayernek hívták azt a német SS századost, aki ilyen őszintén feltárta terveiket. Ő sejttette velem azt is, mi történik a zsidókai Németországban... Ezek a dolgok elrettentettek engem... Sejteni kezdtem, mit akarnak művelni a németek Európában a háború után, olyan dolgokat, amilyenek akkor - ezt csak később tudtam meg - már teljes erővel folytak... Ez 1944 októberében történt...

- ***Addig nem tudta, mi történik Németországban a zsidókkal?***

- Kijelentem, ha tudtam volna a gázkamrákat, a hamvasztókat és a többi nácidolgokat, géppisztolyt fogtam volna és elmentem volna partizánnak. Ezek a szörnyű disznóságok okozták a katasztrófát... De ezeket a rémségeket csak most tudtam meg...

- ***Mién dobták Önt ki az SS-ből?***

- Mert állítólag a Hunyadi-hadosztály tisztjeit lázítottam a németek, a legénységet a tisztek ellen... ***(Nevet.)*** A lázítás abból állt, hogy a tiszteknek előadást tartottam, megmondtam, hogy új világ jön, vége a réginek...

- ***Meddig hitt a német győzelemben?***

- Az urak nagyon buta embernek fognak tartani, mert bizony nagyon sokáig hitlem... Körülbelül addig, amíg a nyilasok le nem tartóztattak, vagyis 1945 áprilisáig... A hiedelem oka a fordított gondolkozás volt. Azt mondtam magamban: Hitler Adolf nem lehet olyan gazember, hogy tovább folytatná saját fajtája céltalan öldöklését, ha nem tudná, hogy a háború sorsát eldöntő csodafegyverek a kezében vannak, nem lehet ilyen gazember... Nem is a fegyverek döntötték el ezt a háborút, hanem az árulás!

- ***Éspedig?***

- Árulások sorozata! Szabotázsok! Például Göring is szabotált. Borzalmas, milyen szabotálás folyt például a repülőgépgyártás terén! Hogy mi volt ennek a szabotázssorozatnak az oka, nem tudom. Bolondok voltak a német szabotálok... vagy sátánok...

- ***Milyen nyelven beszél Ön?***

- Németül, angolul, franciául, olaszul.

- ***Hitler-ellenes könyvet olvasott?***

- Egyet sem. De nem is akartam ilyent olvasni. ***(Nevet.)*** Nem akartam csalódni... Féltem, hogy leesek a mennyből a föld alá... És nem találtam volna más megoldást...

- ***A Mein Kampf-ot olvasta?***

- 1941-ben. Azt hittem, meg fog rázni. Nem rázott meg. Sok dologgal egyetértettem benne, de nagyon rosszul esett az, ami Magyarországgal volt kapcsolatos... Tulajdonképpen ezt sem akartam tudomásul venni, rátettem egy lóra, nem akartam csalódni benne... nem akartam!

- ***Mi volt és mi most a véleménye Hitlerről?***

- Mi volt? Az, hogy teljesen önzetlenül dolgozott népéért. Most már tudom, hogy agyilag beteg volt és egész Európát, elsősorban hazánkat tönkretette, becsapta, hazudott, olyan katasztrófát zúdított Európára, amilyent még nem látott a világ. Azon töröm folyton a fejemet, milyen módon lehetne jóvátenni azt, amit elkövettem. Kijelentem, én meggyőződésből tettem mindent, nem karrier-éhségből. Felajánlottak nekem mindenféle pozíciót, semmit sem fogadtam el. Felajánlották nekem a vattai birtokot, amely egy zsidó bérlő kezében volt. Telefonált az ügyvédem: Görgey úr, csak egy kétpengős okmánybélyeg kell, adja be az igényét... Nem adtam be.

- ***Kalandregények érdekelték?***

- Nagyon. Verne. ***(Kérdés nélkül.)*** És még valami volt az elsoroltakon kívül, ami a legélesebb zsidóellenes vonalra vitt: propaganda. Az ellenoldal propagandáját pedig nem akartam hallani. Nem akartam!

- ***Mégis hogyan lehet, hogy mindezt csak most látja be?***

- Mert - ismétlem - akkor nem akartam látni semmit, ami az én vonalamról képes lett volna eltéríteni.

- ***Sport?***

- Box, birkózás, vívás, tenisz.

- ***Mindig hordott szemüveget?***

- Egy időben monoklit hordtam. Részben mert kellett, részben nyegleségből, katonatiszt voltam...

- ***Intenzív szerelmi életet élt?***

- Nem. Soha nem tudnám puszta kalandért megcsalni a feleségemet.

- ***Vallásos ember Ön?***

- Tizenöteves korom óta az vagyok. A nagy bajok vettek rá a vallásosságra, a nagy betegségek, a nagy veszélyek...

- ***Hogyan tudta összeegyeztetni a gyűlölködést, amit hirdetett, az evangéliumi tanításokkal, amelyekben hitt?***

- Szenzibilis... az akaratomat minden akadályon át érvényesíteni akaró ember voltam... Nem az evangélium, hanem a szociális reformok megoldása lebegett mindig a szemem előtt...

- ***Nem volt bűntudata a gyűlölködés hirdetése után?***

- Soha.

- *Hisz a túlvilágban?*

- Az Úristent szeretem, tudom, hogy minden Tőle függ, ha befejezi életét az ember, akkor Tőle függ, milyen sorsa lesz túlnan...

- *Önnek milyen sorsa lesz?*

- ***(Hosszú gondolkozás után.)*** Ha most meghalnék... legalább annyit szenvedtem már az életben, amennyi rosszat tettem... de még sok vezekelni való volna a földön... Főként a zsidóságról írott cikkeim miatt... Mert talán e cikkek is hozzájárultak, hogy úgy bántak a zsidósággal, ahogy bántak...

- ***Mit tenne, ha kiszabadulhatna?***

- Többet foglalkoznék a családommal, mint eddig, igyekezném boldoggá tenni őket... és a hibáimat jóvá akarnám tenni... Mármint a bűneimet... Szerelném bemutatni őszintén és nyíltan: íme, nézzétek, mit csinált egy elvakult, egy félrenevelt ember... Én roppantul szánom-bánom bűneimet... Elsősorban megírnám naplómat, ezzel a címmel: „Egy volt fasiszta emlékiratai”.

- ***Milyen büntetésre számít?***

- Nehéz kérdés... nehéz kérdés... Súlyos lesz a büntetés. Jószándékaimat nem fogják tekintetbe venni. 10-15 évi fegyházat fogok kapni... De lehet, hogy felakasztanak.

- **É*s mi történt volna Önnel, ha a németek győztek volna?***

- ***(Nevet.)*** Akkor nem itt ülnék, hanem valamelyik német internálótáborban. Vagy már régen agyonvertek volna német bajtársaim...

- ***Jó alvó?***

- Igen. Kint is, itt bent is. Álmaim tipikus „Wunschtraum”-ok ***[Vágyálom].*** Gyermekkoromban kínzó álmaim voltak. Hosszú üldözés után felriadtam és kiabáltam: segítség! segítség! Mindig valami rettenetes szörny

üldözött, rám mászott a sarokból, rám akart rohanni, szörnyű álmok voltak...

- ***Segített Ön a zsidókon?***

- Meggyőződésem ellen tettem, amit érdekükben lettem, restellem, titokban tettem. A szemébe mondtam annak, akin segítettem, amikor hálálkodni jött hozzám, hogy én semmit sem tettem az érdekében... ***(Nevet.)*** Szégyelltem... ***(Nehezen mondja.)*** Egy Albrecht nevű zsidó volt... a kislányának életét mentettem meg...

- ***Mit érzett, amikor gyűlölködő cikkeit írta: felindulást, dühöt, vérszomjat?***

- Kétségtelenül fokozott lelkiállapotban voltam... Mint kopó, amikor megy a vad után, már rajta van, érzi a szagát, nem engedi el...

- ***Tudta, hogy deportálják a baloldali keresztényeket és a zsidókat? Tudta, milyen sors vár ezekre Németországban?***

- Mauthausenben tudtam meg. Ott mondták el nekem és ott láttam én magam is. Én nem kínozni akartam a zsidóságot, hanem kikapcsolni a gazdasági életből, de velük együtt azokat, akik a zsidó vagyon hátán jutottak a magasba... Fel akartam osztani a nagybirtokot, a középbirtokot, a papi birtokkal együtt.

- ***Mit tart élete legnagyobb bűnének?***

- Három bűnöm van. 1. Nem törődtem eléggé a családommal. 2. Gyűlöletet hirdettem a zsidóság ellen. 3. Beléptem az SS be.

- ***És mit érez legnagyobb erényének?***

- Két erényem volt: 1. Mindent meggyőződésből tettem. 2. El tudtam jutni a teljes lelki revízióig.

(Amikor elköszön, vidáman nevet. Borostás az arca, fekete szemüveg van rajta, félszemén fehér gyolcs. A börtönfolyosón, amelyen cellájába siet, harsány hangon köszönget a fegyőröknek.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Harmincegy éves kamasz. Fiatalnak öreg, öregnek fiatal. Kalandregények hőse lehetne, ha a kalandok igazi veszedelmét nem másokkal vállaltatta volna.

De azért ő is vállalt és vállal is. Lehet, hogy csak azért nem tagadja le „műveit”, mert azok nyomtatásban megjelentek és rendelkezésre állnak. De az is lehetséges, hogy akkor is vállalná, ha nem ilyen kétségtelenül igazolható vádak szólnának ellene. A lázadó prototípusa. Nem forradalmár. Ehhez hiányzik belőle a mélység és a meggyőződés ereje.

Ha a rossz nevelést kellene demonstrálni, őt kellene bemutatni minden szülő és minden pedagógus elrettentésére.

A propaganda alakító erejének is egész mintakollekciója van benne. Lázadó természete folytán már-már kikerüli a katonai nevelés antiszemitává uniformizáló hatása alól, ekkor rászakadt a propaganda, a szóban és írásban szüntelenül ható nyomás és az uniformison ismét összezárultak a gombok.

Ösztönvilága csaknem kizárólag a romboló erők agresszív és szadisztikus komponenseiben nyilatkozik meg. A szerető és szexuális elemek szinte teljesen hiányoznak belőle.

Senkin és sehogyan nem lehet jobban illusztrálni, hogy miért korlátozza a kapitalista társadalom a szexualitást és miért engedélyezi az agressziót, mint Görgey Vincén. A kapitalista társadalmi rendnek ilyen hívek kellenek. A nemi gátoltság általános gondolkodási és kritikai gátlásokat is jelent, viszont az agresszív ösztönök a nem is túlságosan titkolt feudalista-kapitalista érdekek biztosítását szolgálják.

Azt mondja, régebben az egyik szeme rossz volt, a másik jó, de most, mióta a jobbik szemét sérülés érte, a rosszabbik szemével lát jobban. A teljes igazság ez: most már jó mind a két szeme, önmagát is, a társadalmi valóságot is jól látja.

A közmondást, amely szerint mindenki a maga kárán tanul, az ő esetében így lehet variálni: sokan a mások kárán tanulnak.

Kassai-Schallmayer Ferenc

A legtöbb háborús bűnös azt állítja, hogy kommunista, de legalábbis szocialista volt. Tetteik után nem kell szót vesztegetni, hogy mik voltak valójában. De Kassai-Schallmayer Ferenc - Szálasi nemzetvédelmi és propagandaminisztere - az egyetlen közülük, aki valóban szocialista volt. Illetve valóban tagja volt éveken át a Szociáldemokrata Pártnak. Pszichológiai szempontból tehát kétségtelenül az a legérdekesebb kérdés: hogyan, milyen úton s milyen rejtett vagy nyílt hatások befolyása alatt jutott el szocialista mivoltától az őrjöngök körébe. Próbál is felelni erre a kérdésre. Mint ahogy minden kérdésre próbál felelni, szívesen, sőt: örömmel. Feleleteinek végeérhetetlen árjából olykor ki is lehet meríteni gondolatait. De a legtöbbször úgy áll az ember szavainak szakadatlanul s bőven zuhogó sodrában, mint útvesztőben, mindenfelé utak nyílnak, de nincs semerre út, amely kifelé vezet. Egyetlen pillanatig sem gondolkozik a feleleten, legyen bármily komplikált a kérdés. Nyomban megindul szavainak zuhataga, az egyik bonyolult mondat belebonyolódik a másikba, az egyik zavaros gondolatsor belekuszálódik a másikba, megállás nélkül; mintha egy automatagépet megindítottunk volna, bedobtunk egy kérdést, a résen zuhog a felelet. Cikomyás szavak ornamentikája komplikálja még nehezebben követhetővé gondolatainak körforgását. Nyilas gőz és szocialista tisztánlátás, a propaganda szajkózása és a szervezett munkás fegyelme, vakság és süketség a legvilágosabb jelenségekkel szemben és józan realizmus. Minden úgy forr, kavarog, fölhabzik, keveredik, sistereg, hullámzik feleleteiben, mint ezer összekotyvasztott étel egy fazékban, amely alatt az egész kályha lángokban áll. Folyton beszél, szakadatlanul folyik ajkáról a szó, könnyen és örömmel beszél, nem gondolkozik. A szó nem arra való ajkán, hogy elleplezze gondolatait, hanem hogy felfedje gondolatlanságát. Magas homloka van, pápaszemet hord. Nincs semmi kirívó rajta, semmi jellegzetes. Fekete térdnadrágot visel, fekete csizmát. Két és fél órát beszéltünk vele. A kérdések ebből összesen nem vettek el öt percet. Amikor véget ért a beszélgetés s fnennie kellett vissza cellájába, az ajtóból még visszafordult. Még mondani szeretett volna valamit. Egy körmondatot talán, egy öt percig tartó körmondatot „a szociológia alapelemeinek küzdelmes létéről a kapitalista világrend épületének árkádjai alatt... ”

Kassai-Schallmayer Ferenc

- ***(Néha megsimítja kis bajuszát szabályos vonású arcán.)*** Negyvenhárom éves vagyok. Kassán születtem. A családi nevem: Schallmayer. Apám katonai számvevő volt. Szüleim nem élnek. Szívbajban halt meg mind a kettő. Két testvérem van. Én magam nyomdász voltam, utoljára a Rigler Testvéreknél dolgoztam. Mérnök akartam lenni. ***(Kezét dörzsöli.)*** Érthető, konstruktív lelkületű ember lévén...

- ***Viszont mégsem lett mérnök, hanem proganda és nemzetvédelmi miniszter. Úgy látszik, mégsem konstruktív lelkületű...***

- Lehet. ***(Mosolyog, mint aki nem akar vitatkozni.)*** Budapesten jártam iskolába. De nagybátyám családjánál nem bírtam elviselni az atmoszférát, nem szerettem a magyar középosztály életmódját. ***(Nem ilyen egyszerűen beszél, mondatainak se vége, se hossza, reprodukálhatatlanul cikornyásak, zavarosak.)*** Nagybátyám azt mondta: kár tanulnom, úgysem lesz belőlem semmi, legfeljebb iparos. Már akkor utáltam a középosztály természetellenes sznobságát. Barátokra akadtam, akik szegény szülőktől származtak, elmesélték nekem, milyen nyomorban élnek és én rádöbbentem a gazdagok és a szegények világa között fennálló áthidalhatatlan különbségekre... ***(Válaszainak csak lényegét adjuk itt vissza, mondatainak kavargó és szakadatlan körfogását nem lehet papírra rögzíteni.)***

- ***Szülei milyen nyelven beszéltek?***

- Nagyanyám szlovákul, szüleim részben szlovákul, mint magyarul.

- ***Milyen nyelven álmodott gyerekkorában?***

- Szlovákul. Lelki diszpozícióm is inkább szlávos. Ha komplikáltabb gondolataim támadnak, akkor ma is inkább szlovákul gondolkozom.

- ***Szerelmi életében szlovákul mondott becéző szavakat?***

- ***(Elhárító mozdulat.)*** Sehogysem. Szerelmi életemben nem ismertem a szentimentalizmust. Frigid voltam...

- ***Hány osztályt végzett?***

- Négy osztályt a középiskolában. Kedvenc tantárgyam a történelem volt.

1919-ben - 16 éves koromban - már öntudatosan és teljesen szocialista voltam. Megszöktem az iskolából és önként beálltam a Vörös Hadseregbe. A ruszinszkói őrgárdában szolgáltam. Mint rajparancsnok részt vettem a harcokban is. Már akkor is, azóta is rengeteg veszélyt úsztam meg, sohasem féltem a veszélytől. Mindig közömbös voltam a veszéllyel szemben. Soha sem volt félelem érzetem, sem semmiféle szorongásom.

- ***Sportolt?***

- Soha. Mindig irigyeltem a sportolókat. Síelni szerettem volna mindig... tele voltam irigységgel a síugrók iránt. Síugró bajnok szerettem volna lenni. De nem volt hozzá sem idő, sem alkalom. A hosszútávú úszást is szerettem, mert erő és kitartás és fegyelem kell hozzá, de nem tudtam soha komoly eredményt produkálni. Vitorlázni is szerettem volna, sosem sikerült. Ez mindig fájt... A birkózást, a boxolást nem szerettem. A kommün után hazamentem Kassára, beálltam lakatosinasnak. Tudatosan választottam ezt a pályát, a munkásosztályhoz akartam tartozni, hogy átéljem szenvedéseit. Kassán megalakítottam a szocialista ifjúmunkások szervezetét. Ennek a vezetője lettem, sokat küszködtem, sokat dolgoztam az ifjúmunkások érdekében. Emiatt összevesztem a főnökömmel is, kidobott és én szakmát változtattam: nyomdász lettem.

- ***Imponált Önnek a katonai fegyelem, a drill, a katonás bátorság, az úgynevezett strammság?***

- Nagyon. Mindig vonzott a rend, a fegyelem, a szabályosság. De a művészet is nagyon érdekelt, voltak művészi hajlamaim...

- ***Például?***

- Festészet, szobrászat... A szakmámban is művészi tökélyre vittem, főként az ólomvésésben.

- ***Mit olvasott?***

- Főként történelemkönyveket. Nagyon sokat olvastam. Szemléletemet Málnási könyve stabilizálta, a „Magyar nemzet őszinte története”. De olvastam Eckhardt, Hóman, Pethő, Asztalos, H.G. Wells, Marczali történelemkönyveit. Napóleon élete rendkívül érdekelt, elragadott a karrierje.

- ***Budapesten bekapcsolódott a pártéletbe?***

- Igen. A Szociáldemokrata Párt VI. kerületi szervezetének voltam a tagja. A Kassák-féle irodalmi körnek is egyik tagja voltam. Állandóan olvastam szociológiai könyveket, Marxot, Engels!. Meggyőződéses marxista voltam. Mondhatnám hitbuzgalmi lendülettel képviseltem a marxizmust, amelyet teljesen magamba szívtam.

- ***A szülői ház antiszemita volt?***

- Nem. Az elemi iskolát Máramarosszigeten jártam. A második elemiben nem volt hely, csak a zsidó hitközség iskolájában. Oda írattak be. Én voltam az egyetlen keresztény. A fiúk állandóan csúfolkodtak velem. Lenéztek, kiközösítettek, zsargon nyelven suttogtam rólam, hátam mögött összesúgtak és a nyelvüket rámöltötték. Amikor aztán a harmadik elemit más iskolában jártam és valamit nem tudtam, a tanító rögtön rám szólt, hogy azért nem tudom, mert zsidóiskolában jártam ki a második elemeit.

- ***Vallásos atmoszférában nevelkedett?***

- Nem. Szüleim sem voltak vallásosak, én még kevésbé.

- ***Mi volt az oka annak, hogy marxistából nemzeti szocialista lett?***

- A marxizmus szellemében a munkásosztály követeléseit olyan vonalon kell érvényesíteni, amely a legrövidebb és a legjárhatóbb utat nyújtja a cél felé. ***(Ezt a mondatot példáid a cikornyás szavaknak olyan zuhatagával fejezi ki, hogy alig lehet kihámozni a értelmét.)*** Nemcsak haladni akartam a cél irányában, hanem el akartam érni. A pártban állandóan letorkoltak, megfenyegettek, hogy kizárnak, ha folyton lázadozok, a nyomdász szakszervezet vezetője például egyszer

megfenyegetett, ha tovább is renitenskedem, ki fogja a talajt csúsztatni a lábam alól. Kifogásoltam, hogy paktumot kötöttek a Bethlen-rendszerrel, bizonyos jelenségekkel szemben nem fejezték ki elég konokul álláspontjukat, a párt szerepét letompították, félreállottak, az 1930-as évektől kezdve a munkásmozgalom teljesen eltespedt, láttam az erőtlenséget, láttam, hogy nem képesek megdönteni a feudális-kapitalista rendet... ***(Szinte megállíthatatlan szavainak zavaros árja.)***

- ***Kellemes Önnek ezekről a dolgokról beszélni? Mert nagyon lelkesen beszél!***

- Igen. Nagyon. Soha nem értettek meg. Remélem Önök megértenek... A szocialisták kommunistát láttak bennem, most pedig mint háborús bűnös ülök itt, pedig a háború megindításában és folytatásában semmi részem nem volt. 1938-ban mint kommunistát ítéltek el kétévi fegyházra. Kitöltöttem a büntetést, azután internáltak. Most pedig mint háborús bűnös... Pedig akkor már, amikor mint kommunistát ítéltek el, a Nyilaskeresztes Párt tagja voltam. Már 1938-ban beléptem.

- ***Ha nem volt megelégedve a Szociáldemokrata Párttal, miért nem csatlakozott a kommunisták illegális mozgalmához?***

- Mert nem láttam pillanatnyilag gyakorlati értelmét. ***(Egyre zavarosabb mondatok következnek, már az értelmüket is nehéz kihámozni.)*** Egy nagy társadalmi különbség igenlésével kell szerintem a harcot nyíltan folytatni... Nekem keret kellett a reakció elleni harc áldozatvállalásához... Így jutottam el Csoór Lajoshoz, felajánlottam, hogy megszervezem a Népakarat Párt budapesti szervezeteit. Mónus Illés figyelmeztette a parlamentben Csoórt, hogy az áldozatkészség megbízhatatlan ember teljesítési vágyát takarja... Erre Csoór elbocsátott. Garbaival, Róbert Oszkárral sűrűn leveleztem. Megírtam, hogy a szocialista pártok vezetését a nemzet egyetemességévé kiszélesítve kell átformálni... Ebben az időben hallottam először Szálasi nevét. Azt mondták, halálosan komoly és elhatározott állásfoglalása van a fennálló társadalmi renddel szemben. Az Új Munkás című lapjában benne találtam a szocializmusnak egymásra épült kérdéseit... Felkerestem öt három forradalmárral, megismertem forradalmi felkészültségű és dinamikájú felfogását... Roppant

nagy hatással volt rám, hogy akad Magyarországon egy ember, aki elveiért könnyen és nyugodtan a börtönbe megy...

- ***Mi volt első impressziója Szálasiról, amikor szembekerült vele?***

- Én praktikái módozatait figyeltem, a mozgalom stratégiai alapjait, amelyeknek célja a reakció gyengítése volt...

- ***A zsidóságról beszéltek akkor?***

- Nem. A zsidóság problémája előttem Magyarországon tisztára szociális probléma. Vannak proletár zsidók, vannak kapitalista zsidók. A gazdag zsidóság támogatta a Horthy-rezsimet. Lőw Immánuel például már Szegeden megáldotta a szegedi gondolat zászlaját. A gazdag zsidók és a Horthy-rezsim kitűnően megfértek egymás mellett. A szegedi gondolat Magyarországon a legnagyobb elnyomást okozta és biztos vagyok benne, hogy a mai Magyarországon is megpróbál kibújni a zsákból, ahova begyömöszölték. A szegedi gondolat a gazdag zsidók kezébe adta a gazdasági őrhelyeket és a zsidók cserébe a legnagyobb mértékben támogatták a szegedi gondolatot. Egyes nagyzsidók és lapjaik sokszor émelyítő módon hízeleglek Horthynak. Nekem mindegy volt, hogy a reakció várát kívülről, vagy belülről ostromlom-e meg, a fontos számomra az volt, hogy minél előbb ledöntsük...

- ***Normális embernek tartotta Szálasit?***

- Nem tudom, hol kezdődik az abnormalitás és hol végződik a normalitás.

- ***Mit tartott Hitlerről?***

- A német akarat kifejezését láttam benne, aki megtalálta a szükséges népi alapokat. A Mein Kampf-ot politikai pamfletnek tartottam, nem túlságosan hatott rám. ***(Kérdés nélkül.)*** A zsidó kérdés számomra sosem volt érdekes. Inkább kellemetlenül érintett, mert mindig gyanítottam, hogy mögötte bizonyos reakciós körök húzódnak meg.

- ***Mit gondolt, hogy fog végződni a háború?***

- ***A*** háborút világnézetek összecsapásának fogtam fel. Kompromisszumos békében hittem a Szovjettel. Véleményem szerint a háború még nincs eldöntve... A német győzelemben egyébként egészen 1945 januárjáig hittem.

- ***A szocializmus - megállapításai, szelleme és erkölcse folytán - a legközelebb áll az emberi szenvedéshez. Hogyan lehet az, hogy Ön, az egykori szocialista, olyan rendszer szolgálatában állt, amely minden idők legborzalmasabb szenvedéseit zúdította az emberek millióira?***

- Forradalmi állapotok közöli mindig elpusztulnak ártatlanok és szenvednek milliók.

- ***Tudja Ön azt, hogy elvbarátai 15 millió ártatlan és fegyvertelen embert gázkamrákban és halotthamvasztókban megöltek?***

- ***(Éppen olyan folyamatosan és éppen olyan cikornyás körmondatokban, mint bármely más kérdésre:)*** Ezt nem tudtam. Csak Salzburgban tudtam meg. Ha tudtam volna, nyomban passzivitásba vonultam volna. Egyébként miniszterségem alatt tulajdonképpen passzivitásban voltam. Nem tetszett nekem a koalíció és a hadihelyzet nem adott lehetőséget a reformok megvalósítására.

- ***Azt sem tudta, hogy az Önök uralma alatt mi történik Budapesten? Az utcákon? A gettóban? A Dunaparton? A védett házakban?***

- Nem tudtam. Pletykákra, mint felelős miniszter, nem hallgathattam.

- ***Mit csinálna, ha kiszabadulna?***

- Csak akkor akarok szabadlábra kerülni, ha folytathatom forradalmi szolgálatomat. Ha nem, inkább a halál.

- ***Ön hogyan határozná meg az áruló fogalmát?***

- Horthy Miklós. Ő 25 éven ál elárulta a magyar népet.

- ***De a fogalmat hogyan határozná meg?***

- Bizalmas viszonyban lévő két embernek viszonyát megszakítva, az egyik titokban, vagy nyíltan kiszolgáltatja a bizalmas viszony ideje alatt a partneréről nyert bizalmas értesüléseket egy harmadiknak.

- ***Ön nem árulta el a Szociáldemokrata Pártot?***

- Nem. A Párt kizárt engem tagjai közül.

- ***És Ön kiszolgáltatta a Pártban szerzett értesüléseit a Nyilaskeresztes Pártnak?***

- Miféle bizalmas dolgai lehettek a Szociáldemokrata Pártnak? Nem, én semmiféle titkot nem tudtam meg, tehát nem is szolgáltathattam ki a Nyilaskeresztes Pártnak. Én a Nyilaskeresztes Pártban is csalódtam. Ebbe a pártba sem lépnék be még egyszer. Ezt a pártot felhígította a magyar középosztály.

- ***A családját szereti?***

- ***(Hosszan gondolkozik, most először.)*** Feleségem van. Nincs gyerekem. Nem is akartam gyereket. Tudtam, hogy az utam börtönökön át visz. Szeretem a feleségemet. Nem ismerem a szerelmet. Nyomdász vagyok. Forradalmár... A vallást sosem gyakoroltam. Nem gyóntam soha.

- ***Bűne van?***

- Masszív bűnöm nincs. Ezért lelkiismeretfurdalásom sincs.

- ***Azért sem, mert az „Összetartás" egyik szerkesztője volt?***

- Azért sem. A sárga csillag és a gettó a jobboldal áhítozása volt. Én nem szimpatizáltam ezekkel a rendelkezésekkel. Az „Összetartás”... Hát bizony az ésszerűség akkor már felbomlott. Mert forradalmi állapotok között mi a célszerűség? A bomló társadalmi struktúra roppanásai között olyan utak ösvényén haladni tova, amely a materialista tudás és szemlélet...

(És beszél, beszél. Szavai között szemvillanásnyi ideig tartó szünet sincs. Nem kontrollálja magát, nincs kritikája sem másokkal, sem önmagával

szemben. Amikor búcsúzunk, szinte kényszeredetten hallgat el. Halkan összecsapja csizmáinak sarkát, meghajol és lehangoltan távozik.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Szociálpszichológus részére kétségtelenül a legérdekesebb probléma. Nem egészen rövid ideig és nem egészen jelentéktelen szerepe volt a szocialista mozgalomban. És átment azokhoz, akik minden közösségellenes gerjedelemnek salvus conductust [menlevél - szerk.] adtak, ha szocialistát kellett megkínozni, vagy megölni. Német és szlovák keverék, csepp magyar vér sem folyik ereiben. Méhely Lajos vér- és fajelmélete szerint a magyarság fajképének ellenképlete, de szemléletét mégis Málnási könyve, „A magyar nemzet őszinte története” stabilizálja és hungarista lesz.

Marx és Engels eszméit érti, de nem érzi, Málnási, Méhely, Szálasi ideáit érzi, de nem érti.

A polgárok sokszor értik a szocializmus tanításait, de, mert nem érzik, félreértik. A proletariátus egy része sokszor csak érzi és mert nem érti a marxizmust, adott történelmi fordulatnál előfordulhat, hogy kollektíve hátat fordít a korábban lelkesítő ideáknak, amelyek csak lelkesítették, anélkül, hogy értelmét is betöltötték volna.

Előadása egy hasonlatot idéz fel: mintha modern csőbútorokat neobarokk díszítéssel látna el a bútortervező. Ilyen Kassai ideológiája. És ő mégis kényelmesen ül ebben a bútorban, illetve ebben az ideológiában. Vagy ha nem is kényelmesen, de önmaga számára kellemesen.

Kereste a mártíriumot és Szálasiban is az állítólagos „mártíromság” hatotta meg. Mindenesetre szokatlan, ha egy mártír síugróbajnokságról álmodozik. De tekintetbe kell venni, hogy a síugrásnál is igen nagy az esés kockázata.

A gyermekkorában a zsidó vallású osztálytársaitól elszenvedett sérelmekért az antiszemita organizációban való részvétellel állt bosszút.

A szocialista közgazdaságtan és történelemszemlélet tudományos világnézet. Aki ezt a világnézetet vallja, biztosan áll a lábán és hatalmas

töltésre fektetett vágányokon halad ideológiai vonatja. A szükségesnél kevesebb tudás, vagy a tudás mellett túlságosan sok egoisztikus érzelem azonban feláztatja a töltést, a vágány elszakadozik és a korábban a vágányon biztonságban haladó vonat kisiklik és lezuhan a töltésről.

A cél maradhat, de az utat Kassai elveszítette. A szavak dzsungelében elvész a fogalmazás. Az útvesztőben elvész az út.

Kolosvári-Borcsa Mihály

Alig hallani lépteit, amikor jön a börtönfolyosó vaspallóján. Félszeg mozdulatokkal lép be a szobába, alig hallhatóan köszön, megbiccenti fejét és leül a lócára. A villanyfény homályában sárgán csillan az arca, két barna szemgolyója, mint léghuzamban két tűzkör, riadtan forog, kapkod, lángol. Arcbőre feltűnően sárga. Rövidre vágott haja tele ősz szálakkal. Ritkás, őszes szakáll borítja az állát. Ebbe a szakállba az ajak két oldalán belekeveredik ezüsttel meghintett fekete bajusza, amely jellegzetesen úgy lóg alá, hogy ajkának két sarkát nem érinti s így a bajusz és a szakáll összefolyó, gondosan ápolt szőrzetéből, mint két sárga félhold, kopáran és csupaszon sápad elő két körcsík az ajka két oldalán. Ezt a csupasz húsdarabot néha megsimítja a kezével, láthatóan büszke rá, a beszélgetés során meg is említi. Hosszú, éles metszésű, egyenes orra van, hosszú rajzú arca, hosszú füle, feltűnően duzzadt cimpákkal. Többször hivatkozik turáni mivoltára, ázsiai eredetére, de az arca inkább egy középkori spanyol inkvizítoré, mint egy turáni lovasé. Nagyon halkan beszél, gesztusokkal alig, inkább élénk, barna szemének felvillanásaival és gyors tekintetváltásaival kíséri szavait. Amikor beszél, alig érthető mormolássá folynak. Nem könnyű megszólalásra bírni. Határozottan zárkózott jellemű ember. És félszeg. Mozdulatai is félszegek, mosolyában valami sértődékeny félszegség érezhető. De félszegsége mögül szinte láthatóan előrenyújtja fejét a makacsság, a hajthatlanság, a sértődékenység. Olyan ember benyomását kelti, aki nem dübörög, hanem surran egy úton, de ehhez az úthoz ragaszkodik, mint egy rögeszméhez. Debrecenben még egyszerű újságíró volt. Budapesten már egy szélsőjobboldali lap főszerkesztője és aztán felült a vihar szárnyaira és egyre jobbra kanyarodott, míg végül a Sajtókamara elnökségén, áltudományos antiszemita könyvek szerzőségén, a rádió, a film fasiszta szellemű irányításán, sajtófőnökségen és állam-

titkári pozíción át beevezett a Szálasi-éra szennyvizeire. Közel három óra hosszat ül szemben velünk, az ingó lábú lócán. Nagynehezen fogad csak el egy cigarettát, de aztán szenvedélyesen szívja. Gyorsan búcsúzik, szeme megvillan s oldalt fordulva, a fal mellé húzódva, félénken, félszeg mozdulattal kisurran a szobából.

Kolosvári-Borcsa Mihály

- Azt terjesztették rólam, hogy román származású vagyok. Egy szó sem igaz ebből. Magyar-székely-csángó keverék vagyok. Szülővárosom Kolozsvár. Apám neve: Kolosváry. Anyámé: Borcsa. Királyi engedéllyel használom mindkét nevet. Származásomra nézve turáni vagyok. Ezt bizonyítja arcom csupaszsága is - talán éppen ezért növesztettem ezt a gyér kis szakállt, hogy bőröm csupaszsága ne legyen szembetűnő! És ezt bizonyítja ez a két csupasz félhold is az. ajkam körül. Szóval egyetlen szó sem igaz román származásom híréből. Apám korán meghalt, nagyatyám nevelt, aki egyetemi tanár volt Kolozsvárott. Általában családomban sok az egyetemi tanár. Én is annak készültem. Bár az lettem volna!... ***(Mosolyog, két kezével megsimogatja a két félholdat az ajka körül.)*** Hatéves voltam, amikor apám meghalt.

- ***Mik voltak kedvenc játékai?***

- A katonásdit szerettem a legjobban. És a saját magam által rajzolt figurákkal szerettem játszani. Rajzoltam különböző figurákat, hősöket, katonákat, indiánokat, kifestettem őket és kivágtam. Tudtam rajzolgatni, festegetni - később öt évig festőiskolába jártam, festőművész akartam lenni -, legnagyobb passzióm volt ezekkel a figurákkal játszadozni. Kedvenc figurám egy indián regényekből vett hős volt, Pedro Diaz, aki nagyon hősiesen viselkedett, sok indiánt megölt, bátor volt, aranykeresőket vezetett, rendet és igazságot tartott közöttük, szerettem nagyon ezt az. általam rajzolt Pedro Diazt, ő volt figurákból álló világom vezére... ***(Mosolyog, láthatóan jól esik beszélni e gyermekded örömökről.)*** Egészen a háború kitöréséig játszottam ezekkel a figurákkal. Családi jelenetet is rajzolgattam, de még inkább csatajeleneteket, harcos férfiakat harc közben... Mindenütt Pedro Diaz vezérkedett... Néha prózát írtam a jelenetekhez s ezt mondogattam félhangon, miközben figuráim a csatába szálltak... Az izgatott a legjobban, ki az erősebb a párviadalban? A figurák között erejük szerint rangsort állítottam fel, ez erősebb, ez még erősebb, ez. a legerősebb... Magam is verekedős gyerek voltam, szertelenül verekedő. De arról voltam nevezetes, hogy a gyengék védelmezője voltam. Sokat sportoltam, a könnyű atlétikát műveltem, vívtam, súlyt dobtam,

gerelyt vetettem, sok érmet nyertem. A támadó típusú vívást műveltem. Mint diákban, nagy becsvágy élt bennem. Príma tanuló voltam. Jelesen érettségiztem. A tornakörnek is, az. önképzőkörnek is elnöke voltam. És szerkesztettem az iskola hatvanéves múltra visszatekintő vicclapját, a Bakteri. Szerettem a vicceket, azokat is, amelyekben volt némi agresszió...

- ***Milyen volt a szülői ház atmoszférája?***

- Régi, magyar, pátriárkális szellemmel volt teli. Nagyapámat páter familiasként tisztelte mindki.

- ***Antiszemitizmus volt a családban?***

- Nem. Kolozsvárott abban az időben az antiszemitizmust nem ismerték. Kolozsvárott abban az időben egy magamfajtájú gyereknek a következő felfogása volt a zsidókérdésről: minden osztályba járt három-négy zsidófiú, nekünk, erős keresztényeknek az a kötelességünk, hogy ezeket a zsidófiúkat minden támadástól csúfolkodástól megvédjük. Nem is engedtem soha bántani zsidómivoltuk miatt ezeket az én zsidó osztálytársaimat. Számtalanszor verekedtem miattuk. Én voltam a protektoruk. Egyszer valamelyik gyerek ököllel beverte a koponyámat, mert megvédtem egy zsidófiút a csúfolkodástól.

- ***Milyen volt a szülői házban a vallásos érzés?***

- Erdélyben pártállás volt reformátusnak lenni. De sosem ítéltük meg aszerint az embereket, hogy milyen felekezethez tartoznak. Templomba alig jártam. Tulajdonképpen mindenkinek saját vallása volt. Nekem is megvolt a magam istenhite... ***(Kissé akadozottabban, feszengve beszél, érezni, hogy a szavak mélyből szakadnak fel benne.)*** Meg kell vallanom, hogy az utolsó években közelebb jutottam a katolikus egyházhoz... el kellett ismernem magamban az intellektuális követelményeknek inkább megfelelő szellemét az én egyházaméval szemben... Katolikus feleségemmel reverzális nélkül esküdtem meg... Úgy érzem, annak az egyháznak van igaza, amely a maga igazához jobban tud ragaszkodni... és az igazsághoz mélyebben tud alkalmazkodni... Abban látom a katolikus egyháznak életrehivatottságát, hogy a reális

követelményekhez jobban tud alkalmazkodni, mint a református egyház, vagyis rugalmasabb, hajlékonyabb.

- ***A katolicizmus misztikája nem hatott Önre?***

- De igen, a katolikus szertartások is erősen hatoltak rám. A katolikus misztikának a hívő lélekre gyakorolt hatásában, a katolikus templomok művészi kiképzésében és a szertartások misztikájában - mindebben olyan elveket látok, amelyek egy magasabbrendű lelki és idegrendszer követelményeinek jobban megfelelnek, mint a ridegebb református egyház ridegebb elvei...

- ***Nem azért közeledett Ön az utóbbi években a katolikus egyházhoz, mert a gyónás útján szerette volna levezetni lelki feszültségét? Nem érezte magát túlságosan egyedül a református egyházban?***

- Kétségtelen, hogy a református egyház nem tudott enyhíteni lelki problémáimon... A protestáns vallásban egy kicsit mindig egyedül van az ember... A katolikus vallásban fel tudtam oldódni, segítséget kaptam...

- ***Milyen eseményekről datálódik ez a lelki átalakulása?***

- Attól kezdve, hogy az utóbbi években vezető politikai személyiségeknek szekundáltam... Megismertem az okokat... Láttam a teljes lelki, politikai és szellemi zűrzavart, amely betöltötte a vezető egyéniségek gondolkozását és darabokra szaggatta az ország lelki egységét... Minden nap azzal mentem haza magányomban, hogy az ország katasztrófa felé halad, egyre gyorsabb iramban lefelé a lejtőn... Bizonyos csodavárás kezdett úrrá lenni bennem... Már csak valami csodától reméltem fordulatot... És talán ez a csodavárás is egyik oka volt az én katolicizmus felé történt fordulásomnak... A katolikus hitben jobban megtaláltam a csoda lehetőségét... Ésszel már felmértem a helyzetet: a háborút megnyerni nem lehet... A háború elvesztésében azonban nem akartam hinni, injekció kellett nap-nap után... Hit és csodavárás... Azok az információk, amelyeket német vezető egyéniségektől kaptunk, az az erő, amelyet egy-egy német felvonuláson láttunk, meggyőztek bennünket arról, hogy ha nem is fognak győzni, de leteperni őket nem lehet... És ezt a meggyőződésünket alátámasztotta az, hogy nem is mertünk gondolni a vereségre... Csoda!

csoda! - ebbe kapaszkodtunk, ha már semmiben sem tudtunk hinni... Hogy miben fog megnyilatkozni ez a csoda, nem tudtuk... De talán ez a hit a magyarázata annak is, hogy olyan könnyen és olyan szívesen elhittük a csodafegyverekről szóló propagandát is...

- ***Jutott-e olyan közel a katolikus hithez, hogy református létére meggyónt volna ezekben az években?***

- Nem.

- ***Volt-e bűntudat-érzése, amelyet szeretett volna feloldatni a katolikus hitben? Illetve tudott-e bűntudat-érzéséről?***

- Őszintén szólva: nem. Éreztem sokszor, hogy általános emberi szempontokból bizony nem mindig kifogástalanok azok az eszközök, amelyeket egy egész világ ellen dúló harcunkban kénytelenek voltunk használni... De mindig megvolt az a belső meggyőződésem, hogy igazságos cél érdekében... Például én, aki a könyvnek oly nagy barátja voltam világéletemben... ***(Megint akadozottan beszél.)*** Éppen nekem kellett a könyvmegsemmisítést irányítani... Zúzómalomba kellett vitetni könyveket... Éppen nekem... Aki tudtam, hogy babonás szempontból is milyen ominózus feladat könyvekhez nyúlni megsemmisítő szándékkal... De abban az időben úgy kiélesedett a világnézeti harc... Igénybe kellett venni olyan eszközt is, amely egyike a legutáltabbaknak... Maga az a tény, hogy könyveket kellett megsemmisíteni, oly arcpirító volt... Tudtam, hogy ennek rámnézve végzetes következményei lehetnek...

- ***Abban az időben is volt ezért lelkiismeretfurdalása?***

- Lelki világommal nem fért össze ez a dolog... De a harcban kötelességemet kellet teljesítenem... kockázatot vállalni...

- ***Stefan Zweiget, akit szintén megsemmisített, nagy írónak tartja?***

- Franz Werfelt nagyobbnak tartom. Mégis megsemmisítettem... A világirodalom legnagyobb művének Tolsztoj könyvéi tartom, a Háború és Békét. Homéroszt mindig előszedem... De például Dosztojevszkijt nem szeretem.

- ***Úgy látszik, a mélylélektani írók, mint Zweig, Dosztojevszkij, távol állnak öntől.***

- Lehet.

- ***Milyen munkakörben dolgozott akkor, amikor lelkében fellépett a vonzódás a katolikus hit felé?***

- Az utolsó másfél évben éreztem ezt a változási magamban... Tehát, amikor Sztójay kormányában államtitkár voltam, kormánybiztos, a Függetlenség főszerkesztője...

- ***A Függetlenség ebben az időben élesen antiszemita volt?***

- A Függetlenségben a közhangulattal párhuzamosan fokozódott az antiszemita hang élessége.

- ***Gondolt arra, amikor a zúzómalomba vetett kiváló magyar és világhírű külföldi írókat, milyen megvetés fogja kísérni munkáját az egész világon, hogy a szellem és a lélek történetében szégyenfoltként fog Magyarország testén égni a neve?***

- Harcban álltam... világnézeti harc volt... És nekem nemcsak az volt a célom, hogy megsemmisítsek könyveket, hanem az is, hogy helyet csináljak elnyomott magyar íróknak...

- ***Azzal, hogy Thomas Mannt elégette és Barbusse-t összezúzta, helyet akart csinálni Sértő Kálmánnak?***

- Razziákat tartottunk a megsemmisítést elrendelő rendelet kiadása előtt az iskolai könyvtárakban, a papi könyvtárakban. Az iskolaiakban Erdős Renée-re találtunk, szerzetes-rendek könyvtáraiban Újhelyi Nándorra, Pitigrillire... A tulajdonképpeni cél az volt, hogy a közkönyvtárakban a kisebb kritikájú közönség ne kaphasson kezébe olyan könyvet, amelyből a maga lelkivilágára alkalmas konzekvenciákat tud levonni... Magasabb szintre helyezkedve nekem is az volt a véleményem, hogy helytelen dolgot csinálunk... De ezzel az eszközzel minden öntudatos társadalom él...

- ***Ön, az újságíró, nem rettent vissza attól a gondolattól, hogy olyan eszmét szolgál, amellyel szemben áll a világ minden szellemi nagysága, Thomas Manntól kezdve Ortega y Gasset-n át Romain Rollandig, mellette pedig, mint legkiemelkedőbb szellemi óriások, Sértő Kálmán és Kiss Ferenc?***

- Bizonyos könyvcenzúra még Angliában is van. ***(Hallgat.)***

- ***Milyen pályára készült gyermekkorában?***

- Író akartam lenni vagy a családi tradícióknak megfelelően, egyetemi tanár.

- ***Miért hord ilyen szokatlan bajusz- és szakáll-viseletet?***

- ***(Mosolyog.)*** Húsz. éve hordom. Valami turáni van ebben. Ezért nyírom a hajamat is. A magyarságtudat rendkívül erős bennem. A faji jelleg kidomborítására nagyon sokat adok. Ez a félhold is az. ajkam körül ***(két kézzel simogatja a csupasz húst), ez*** is turáni származást bizonyít... Itt egyáltalában nem nő szakáll... Fajvédő vagyok, de magános lélek... Huszonöt év óta közéletet élek, noha magános lélek vagyok... Tömérdek emberrel voltam jóban, de baráti kapcsolatom alig volt... Zárkózott természetű ember vagyok... Könyveim között, feleségemmel, nagy szeretettel berendezett lakásomban akartam élni... Ezzel a lélekkel kellett folyton a nyilvánosság előtt szerepelni... A legborzalmasabb élményem volt, amikor filmre vettek a zúzómalom előtt, kezemben az első megsemmisítésre váró könyvvel...

- ***Nem a feltűnést keresi furcsa haj- és szakállviseletével?***

- Kalap nélkül járok, nyírom a hajamat, szakállt, bajuszt növesztek, de nem azért, hogy feltűnést keltsek, hanem azért, mert így alakult... Igen, így alakult minden...

- ***Fájna, ha leborotválnák a szakállát?***

- Huszonöt évig következetes voltam mindenben, mint az. ökör. Ebben is... A politikában is, pedig sokszor tudtam, hogy végzetes

következményei lesznek politikánknak... Ez. a makacsság, ami bennem van, nem engedi, hogy levágjam... és fájna, ha levágnák...

- ***Nem akart a könyvmegsemmisítéssel feltűnni, herosztráteszi tettet elkövetni?***

- Nem... Nem érdekelt mások véleménye...

- ***Mikor lett antiszemita?***

- Az ellenforradalmi időkben. Egyénileg senkinek sem akartam fájdalmat okozni... Sőt: számtalan tanúm van, hány zsidón segítettem... Egyetlen udvariatlan szóval sem bántottam a zsidókat... Persze, a kormány álláspontját a zsidókérdésben osztottam. De a Sztójay kormány idején már éles harcban álltam a németekkel. Semmiesetre sem volt az a felfogásom, hogy nyolcvan embert kell egy vagonba gyömöszölni... A Sajtókamara tagjait mindig megvédtem, bármely lap munkatársai voltak, bármely fajhoz tartoztak... Amikor megtudtam, hogy a zsidó kamarai tagok listáját félelemből kiadták a belügyi nyomozóknak, mélyen fel voltam háborodva. Mindent megtettem érdekükben, amit csak lehetett, sajnos jórészt eredménytelenül. De az egészet a magam és a Kamara ellen irányuló merényletnek tartottam arra, hogy a Sajtókamara tagjai lehessenek.

- ***Tudott a németországi haláltáborok borzalmairól és a deportálások hazai módjáról?***

- A németországi szörnyűségekről csak ellenőrizhetetlen hírek érkeztek hozzánk... Biztosan nem tudtam... Orosz rádiót, angol rádiót sohasem hallgattam... őszintén szólva nem akartam izgatni magam, nem akartam bosszankodni. Viszont a német propagandát sem hallgattam meg... A deportálások hazai módszerei mélységesen felháborítottak...

- ***Miért maradt bent a kormányban? Miért vállalt szerepet a Szálasi rezsimben, ha ennyire felháborodott Endre, Baky és a nyilasok módszerein?***

- Imrédy is, én is többízben a legerélyesebben tiltakoztunk a kegyetlenkedések ellen. De Endre és Baky mindent letagadtak.

- ***A Hitler- és Mussolini-ellenes külföldi irodalmat olvasta?***

- Nem.

- ***Mi volt és mi most a véleménye Hitlerről?***

- A háború utolsó napjaiban arra gondoltam: lehet, hogy Németországban mindenki őrült és gazember és folytatják az. öldöklést, noha tudják, hogy semmi nincs a kezükben és hasztalan minden erőfeszítésük! Az összeomlás előtt nyolc hónappal még azt mondották nekem magasrangú német katonák, hogy most kezdődik a nagy német ellenoffenzíva és valószínűleg Budapestet is fel fogják szabadítani. Nem mertem volna soha feltételezni Hitlerről, hogy egy tökéletesen elvesztett háború vége felé teljesen felbomlott a lelki egyensúlya.

- ***Almai vannak-e?***

- Sokszor. Mostanában azt álmodom, hogy véget ér a letartóztatásom, nagyapámmal, feleségemmel találkozom, a kolozsvári ház régi szobáiban járok-kelek, az öreg bútorok között... Álmomban éberen rászegezem figyelmemet a tárgyakra és emberekre és látom, hogy semmi sem reális, kicsit idegenszerű minden és más, mint amilyen a valóságban volt... Aztán vannak tájak, vidékek, amelyeket csak visszatérő álmaimból ismerek, városokban járok, amelyekben soha nem voltam... Olykor repülök, könyökömmel verdesek a levegőben, kirepülök otthon, a kolozsvári ház ablakán... Gyakran van mély szégyenérzésem álmomban... Azt álmodom, hogy úri társaságban, hölgyek jelenlétében árnyékszéken ülök és minden erőfeszítésem ellenére nem tudok felállni és elrohanni... Vannak jósló álmaim, amelyek mindig felhívják figyelmemet valamilyen bekövetkezendő eseményre...

- ***Hisz ilyesmiben?***

- Két ilyen álmom volt. Tirolban azt álmodtam, hogy Budapesten a Tisza István utcában sétálok, szembe jött velem Hlatky Endre; kezet fogott velem és így szólt hozzám: most te következel. Másnap jött értem három amerikai tiszt és letartóztatott. Salzburgban meg azt álmodtam, hogy egy amerikai tiszt hazavitt Kolozsvárra, bekíséri a házamba és a

lépcsőházban így szólt hozzám: most már menjen be a családjához, államtitkár úr. Bementem, ott ült a nagyapám, a két nagybátyám, az egész család, szmokingban, estélyi ruhában... Feleségem elébem jött: na, csakhogy hazajöttél... Másnap betettek egy repülőgépbe és hazahoztak.

- ***Milyen volt szerelmi élete?***

- Sohasem bírt túlzott fontossággal. Huszonegy éve, házasságom óta, monogám életet élek.

- ***Mit csinálna, illetve mit nem csinálna, ha újra kezdhetné az életét?***

- Sem újságíró nem lennék többet, sem szerkesztő, sem politikus. Egyetemi tanár lennék és a tudománynak élnék.

- ***Mi volt a Szálasi-uralomban a hatásköre?***

- A sajtóügyek kormánybiztosa voltam. De nem volt semmiféle hatásköröm. Mindig csak utólag tudtam meg, hogy mit csinál a nyilas kormány...

- ***Azt is csak utólag tudta meg, hogy kormánybiztossága idején az emberek tömegeit belegéppisztolyozták a Dunába?***

- ***(Nyugtalan mozdulat.)*** Nem. Tudtam. De én akkor már nem voltam Budapesten. Decemberben kérésemre fel is mentettek a hivatalomtól. Mélységesen fel voltam háborodva a tömeggyilkosságok miatt...

- ***Alkoholista Ön?***

- Híres ivó voltam, ha kellett. Bravúrból hajlandó voltam mindenkit túlinni. De általánosságban csak mérsékelten ittam. Néhányszor voltam csak berúgva életemben. Ilyenkor a zárkózottságom feloldódott...

(Lejár a beszélgetés engedélyezett ideje. Néhány percig még ül a lócán. Két kezét a halántékára szorítja, úgy, mint az imént, amikor álmairól beszélt. Aztán felkel s félszeg járásával kisiet a szobából.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Magas feszültségű ösztönember. A biológiai őserők szinte egyetlen vágányon futnak benne gyermekkora óta: az agresszív hajlam vonalán.

A realitások megszállottja is lehetett volna. Mondjuk, szocialista társadalomforradalmár. Érzésvilágának misztikus, helyenként babonás velleitásai [felbuzdulás - s szerk.] azonban olyan területekre sodorták, ahol külsejének excentrikus voltával csakúgy, mint a turáni eszmék hóbortjával kizárólag a letűnt múltban találja meg a valóságot. Az igazi valóságtól, feltámadó értelmének figyelmeztető szavai ellenére tudatosan menekül.

Református hitétől - váratlanul kibuggyanó indokolása szerint - annak kevéssé realisztikus volta távolította el. Ám az első elevenre és mélyebbre tapintó kérdésre örömmel és láthatólag kellemesen ráeszmélve akceptálja, hogy a katolikus hitben igazában a misztikus társat találta meg turáni hite. A református hit eléggé realisztikus. Legfeljebb nem eléggé politikus. Viszont a turanizmusnak nem politikára, hanem támogató misztikára volt szüksége.

Ebbe a lélektani fordulatba belejátszik bűntudata is, amely a református vallásban vigaszt találni nem tudó Énjének a katolikus hitben a feloldozás lehetőségét szerzi meg.

Gyermekkori és fiatalkori agresszív indulatait lovagias védelmező és sportélményekben vezeti le.

Álmaiban világosan és félreérthetetlenül megnyilatkozó, de egyébként teljesen letagadott, vagy annullált exhibicionizmusa a jobboldaliságban talált rá arra az. érvényesülési útra, ahol infantilis eredet-álmodozások látszólag az élet és a tudomány igazságait keresik.

Önkontroll néha jelentkezik nála, de leveti a berzenkedő érveket. Igaznak és jogosultnak kell lennie mindannak, amit tesz, hogy igazak maradhassanak a gyermeteg álmok, hogy ne legyen ok levetni a bizarr külsőt, a szakállviseletet.

Sokat olvasott, ám a sötét, tudattalan ősösztöneit érintő Dosztojevszkijt és a mélylélektant értő Stefan Zweiget nem szerethette. Ez az ellenállás nem az alkotóknak szólt. Nem akceptálhatott valamit, ami az érzelmi világában felismerésekre, revíziókra késztethette volna.

Az. elvekhez, eszmékhez való ragaszkodás nem ritkán az. Én integritását akarja biztosítani. Így szól a formula: inkább külső erők pusztítsanak el, magamat is, mindenkit, mintsem én adjam fel a magam egyetlen lehetséges, úgy, ahogy egyensúlyban tartott valóságát.

Kiss Ferenc

Színészembernél még nehezebben lehet megállapítani, mikor színészkedik, mikor őszinte, mint közönséges polgárnál. Például most őszinte-e nyilas eszmék e megszállott kiszolgálója a magyar színjátszás világában, most, amikor összegörbülve, magába süppedve, hétréthajolva ül priccsén, vagy most színészkedik-e, amikor feláll, derűsen megnyújtja derekát, megbillenti vállát, szinte éppen úgy, mint amikor a színpadon vaskos paraszti legénykedés során két kézzel feljebb rántja a nadrágját. Most őszinte-e, amikor egészségesen felnevet, kivillantva erős, fehér fogsorát, vagy most-e, amikor két szájaszéle legörbed s remegő szempillái alól csorognak a könnyek. Nehéz megállapítani. Ha játszik, jól játszik. Jó színész, kétségtelen. Kár, hogy rossz ember volt. Mert súlyos bűnök terhelik. A legembertelenebb rendeletek embertelen végrehajtója volt a Színész Kamara elnöki székében trónolva. Zsidó származású pályatársait leebrudalta kenyerük s hivatásuk teréről. Szószólója, propagandistája, rendezője, szpíkerje, színésze, szavalója volt a nyilas színpadnak, rádiónak, pódiumnak, hordónak. Vigasztalta a gyilkosokat, belerúgott a meggyilkoltakba. Most itt ül a priccsén, tekintetét a köre vetve, kemény, csontos, ázsiai arcát egyik tenyerébe ejtve, mint a megelevenedett halálraítélt Munkácsy „Siralomházá"-ból. Arcvonásai megmélyültek, sötétek lettek, arca borostás. De szeme néha felvillan, felelőtlenül, hetykén. A következő percben elborul, ádámcsutkája vonaglik, szava elfúl, sír. Nehezen beszél, nincsenek gondolatai. Műveletlen. De egy-egy gesztusából, felhorkanásából, vagy két papírvékony ajkának egymásra tapadásából érezni: ez az ember túldagadt önmagán. Ez az ember nemcsak

azt hiszi, hogy ő nagy szülész, hanem azt is, hogy nagy ember. Pedig lelke csenevész, szelleme egy papagájé.

Kiss Ferenc

- Ezernyolcszázkilencvenháromban születtem. Tízen voltunk testvérek. Apám fodrászmester volt Székesfehérvárott. Nyolc fiú közül csak én maradtam életben. Apám 76 éves korában végelgyengülésben halt meg, anyámat élve hagytam el Fehérváron. Egy nagybátyám volt a családban, aki megőrült. Egyik fivérem, aki fiatal korában hunyt el, a szónoklás zsenije volt. Szüleim kedvence. Anyám is, apám is istenfélő volt, rendszeresen jártak templomba. Apám meglehetősen szerette az alkoholt. Olykor be is' rúgott. Én se vetettem meg a jó italt, nem egyszer be voltam csípve.

- ***Rendszeresen ivott?***

- Naponta ittam legalább egy litert. Össze-vissza, mindenféléből... De meg sem éreztem.

- ***Gyermekkorában - gondoljuk, már akkor színész akart lenni! - milyen szerepkörről ábrándozott?***

- Jellemszínész akartam mindig lenni. Megjósoltam anyámnak, hogy olyan karriert fogok befutni, hogy az nem is normális. Megjósoltam, hogy igen nagy színész leszek. Cyranót szavaltam már gyermekkoromban. De csak a színészettel volt kapcsolatom, más művészettel soha. Viszont a sportot nagyon szerettem. 1911-ben a Dunántúl távolugró bajnoka voltam. 6.70-et ugrottam. Lovagoltam, teniszeztem. A durva sportok sosem érdekeltek. Azután a háborúba mentem...

- ***Hogyan hatott Önre a mészárlás, amelyet kint látott?***

- Rettenetesen. Rám mindig megrendítően hatott, ha más ember szenvedését láttam.

- ***Mikor kezdte a szexuális életét?***

- 16 éves koromban.

- ***Azt beszélik, Ön üldözte a nőket, erőszakos volt hozzájuk...***

- ***(Nevet.)*** Nem kellett őket üldözni.

- ***Voltak-e visszatérő álmai?***

- Igen. Gyakran álmodtam, hogy belesülök szerepembe, botrány tör ki. Kínos álmok voltak ezek.

- ***Ön nős?***

- Igen. Másodszor. De azt a nőt szeretem, akit kint hagytam Németországban. Óh, micsoda nő! Micsoda színésznő lesz! És... ***(Elfordul, szipog, sír.)*** egyéves gyermekem van tőle...

- ***Jótékony lélek volt Ön?***

- Mindenemet elajándékoztam, mindenemet szétosztottam, a pénz sosem érdekelt...

- ***De hiszen a lapok tele voltak az Ön különböző vendégszerepléseivel, fellépteivel, vendégjátékaival, rendezéseivel, filmfelvételeivel, akkor, amikor kitűnő színészeket elüldözött pályájukról!***

- Én nem üldöztem el senkit. Senkit a világon. (***Lassan, vontatottan beszél.)*** Nem is volt módomban üldözni. A kormány rendeleteket hozott, a Kamara választmánya végrehajtotta. Én mérsékeltem a szigorú rendeletek végrehajtását, ahol csak tudtam.

- ***Édesanyját nagyon szerette?***

- Nagyon. Bátyámat is szerettem, aki szerelmi féltékenység miatt öngyilkos lett.

- ***Melyik volt a kedvenc lapja, ki volt a kedvenc írója?***

- ***(Cigarettára gyújt, szenvedélyesen szippantja a füstöt.)*** Minden újságot olvastam. Kedvenc magyar íróm Zilahy, Herczeg...

- ***Ön Kárpáti Auréllal jó viszonyban volt, ugyebár?***

- ***(Felcsillanó szemmel.)*** Igen!

- ***Hogyan lehet az, hogy olyan európai kultúrájú, finom lelkű, mélyen intellektuális szellemű kritikusnak, mint Kárpáti Aurél, a barátja a világtörténelem legtorzabb, legvéresebb eszméinek szolgálatába álljon? Mivel tudja ezt megmagyarázni?***

- ***(Hosszú gondolkozás után, nehezen forgó nyelvvel, szinte dadogva.)*** Nem tudom megmagyarázni... a koráramlat... Láttam, hogy a jelenlegi társadalom minden jelenségében milyen elkorcsosulások tapasztalhatók... Az életem fordulópontján Gömbös Gyula a hónom alá nyúlt... Nagyon kitüntetett a barátságával... Voltaképpen akkor kezdtem gondolkozni ezeken a dolgokon... Nem igaz, hogy bosszúvágy, vagy elfogultság vezetett... Nem én voltam az, aki a zsidó színészeket nem engedte játszani, hanem a kormány... Az úgynevezett tömegpszichózis hatott rám... Ez akkor jelentkezett, amikor a Kamara elnöke lettem... S a jobboldali irányzat nagyon erős volt... A színészember mindig könnyen befolyásolható... Fogékonyabb és hajlékonyabb a korszellem iránt, mint más... Könnyen át tud csapni az egyik végletből a másikba... Szerettem a fajtámat, szerettem ha a fajtámhoz tartozó érvényesül... De azért, ha zsidó származású színészt véltem tehetségesnek, segítettem... Például Egri Istvánt... Várkonyi Zoltánt... Várkonyit még 1944 februárjában is segítettem...

- ***Melyik volt az a fordulópont életében, amikor Gömbös a hóna alá nyúlt?***

- 1927-ben elszerződtem a Nemzeti Színháztól a Magyar Színházhoz. Kétévi sikeres működés után szerződés nélkül maradtam, mert a színház csődbe került. Hevesi Sándor nem akart visszaszerződtetni. Az Esti Kurír állandóan támadott. Szóval a zsidók... És ekkor jött Gömbös.

- ***Ekkor támadt fel Önben az antiszemitizmus?***

- ***(Nevet.)*** Nem mentegetőzésképpen mondom, de soha nem voltam antiszemita. Nem is lehettem, hiszen több mint tíz évig éltem első feleségemmel, Dusnicz Piroskával, aki maga is... tetszik tudni? Én voltam a válás oka... könnyelmű voltam. Szerettem lumpolni, nőzni...

- ***Gömbös vezette be az antiszemitizmusba?***

- Sosem foglalkoztam politikával. De mindig baloldalról piszkálódtak ellenem. A Magyarország Sárga Rádiójában Siklós Ferenc folyton támadott. Még a rádióban bevezetett köszöntésemet: „Nyugodalmas jó éjszakát!” -még ezt is csúfolta. A jobboldal sosem támadott. Mindenki kérdezte tőlem: „Miért támadnak téged a zsidók?...” Eleinte az hittem, talán azért, mert a zsidó feleségemtől elváltam. Aztán arra gondoltam, talán azért mert Gömbös visszavitt a Nemzeti Színházhoz. Magam sem tudom pontosan okát...

- ***Olvasott Ön szocialista könyveket? (Fejével int: nem.) Tudja, mi a történelmi materializmus, az értéktöbblet-elmélet, a dialektika, hallott-e már a Kommunista Kiáltványról?***

- Nem. Minderről semmit sem tudok. Az emlékezőtehetségem nagyon kihagy...

- ***A Mein Kampf-ot olvasta?***

- Olvastam. Semmi hatása nem volt rám. Egyoldalúnak éreztem. Nem tudott köziembe férkőzni.

- ***Korunk legismertebb emberei közül kit érzett magához legközelebb állónak?***

- Hitler érdekes, szuggesztív ember, a beszédei szónoki szempontból nagyon jól voltak felépítve, előadása kitűnő volt... Mussolini nem hatott úgy rám, mint Hitler, teátrális volt nagyon... Churchilll okos, számítóan materiális alapon álló polgárnak tartottam...

- ***Meddig bízott Németország győzelmében?***

- Hol bíztam, hol nem. Kezdetben nem kételkedtem. Először 1943-ban gondoltam arra, hogy baj lesz. Amikor Budapestről menni kellett, már tudtam, hogy vége... Az embert megbabonázták kérem a csodafegyverrel... Az ember az. utolsó pillanatig várt a csodára... Vártuk a rakéta-repülőgépet vagy a légelvonó bombát...

- ***Milyen színésznek tartja Törzs Jenőt?***

- Jó színésznek.

- ***Miért üldözte őt?***

- ***(Nevet.)*** Én üldöztem? Soha nem tettem. Amíg a Kamara elnöke voltam, addig játszott. Harsányi Zsolt és Pünkösti Andor tudnák bizonyítani, hogy egyetlen színészt sem üldöztem.

- ***Élő tanúja nincs erre?***

- Várkonyi Zoltán.

- ***Mi volt a véleménye Szálasiról?***

- Nem volt rossz ember. Nem is volt tirannikus hajlandóságú. Legalábbis rám nem tett ilyen benyomást.

- ***Tudta, hogy mi történt itt Budapesten a Szálasi-érában?***

- Halvány sejtelmem sem volt.

- ***Hogyan magyarázza ezt meg? Hiszen mindenki tudta, mit csinálnak a baloldali elemekkel és a zsidókai!***

- Az lehet. Nekem fogalmam sem volt.

- ***A vidéki deportálásokról sem tud?***

- Azokat magam láttam. Borzalmas volt... ***(Kezébe temeti arcát, sír.)*** De azt nem tudtam, mit csinálnuk velük Németországban. Azt csak itt tudtam meg. Ha tudtam volna... A kormányzat nagy hibát követett el,

hogy elhitte a németek meséit és nem küldött ki bizottságot a kiterelt zsidók sorsának felülvizsgálására. Ha hullani volna... elbújtam volna valahova és sírtam volna...

- ***Ön művész. Nem tűnt fel Önnek, hogy a hitlerista eszmékkel korunk minden komoly szelleme szemben áll, mellette pedig csak a legselejtesebb írók, a legtudatlanabb tudósok, a legsilányabb emberek - nem tűnt ez fel Önnek?***

- Ezen utólag kezdtem gondolkozni... Az én állásfoglalásomat arra vezettem vissza, hogy borzasztóan utáltam a korrupt rendszert... Nem szerettem azt a módot, amivel Németh Antal biztosította magának a Nemzeti Színház igazgatói székét... Engem tulajdonképpen kizárólag az érdekelt, ami a színház világában történt... Ha Németh Antal nem lett volna, sohasem jutott volna eszembe elvállalni a Kamara elnöki tisztjét... A Major Tamással való ellentétet is Németh Antal szította...

- ***Életének melyik tettét bánta meg legjobban?***

- Azt, hogy a Kamara elnöke voltam. ***(Sír.)*** Nem akartam senkinek semmi rosszat... nem is tettem senkinek... Ideges ember voltam mindig... Antimilitarista voltam világéletemben... Én a zsidókérdést is egészen másként akartam rendezni... Én semmiféle kitelepítésre nem gondoltam... Én nem féltettem a fajtámat a hogyishívjáktól... az asszimilációtól... Az én felfogásom távol állt a történtektől...

- ***Félelem érzései voltak?***

- Mindig. A holnaptól féltem főként. Azt hittem, élelem végén csődbe kerülök. Féltem, hogy megrokkanok. Attól is féltem mindig, hogy ellenségeim brutalizálnak. És szorongás kínozott minden fellépésem előtt... Az utcán mindig nagyon vigyáztam, ha az úttesten mentem át... Gyilkostól, rablótól mindig nagyon féltem... Örökké zártam ajtót-ablakot... Az idők folyamán ezek a félelem érzeteim egyre erősödtek... és most... most már szinte elviselhetetlenek... ***(Sír.)*** Nem tehetek semmiről. A jobboldali sajtó kisajátította az én nevemet és Págerét... üzletet csináltak nevünkből... és a színész hiú...

- ***Akar még mondani valamit nekünk?***

- ***(Hosszú tépelődés után, miközben többször feláll, újra leül, megint feláll.)*** Valami nagyon nyomja a lelkemet... Egyéni katasztrófa súlya nyom... szeretném elmondani... Még Salzburgban történt... Egy napon Endre László megsúgta nekem, hogy aznap este meg fog szökni... A táborban parancs volt kifüggesztve, amely szerint szökés esetén megtizedelik a foglyokat... Én elmondtam Bárdossynak, mire készül Endre... Bárdossy azt tanácsolta, jelentsem az őrségnek... Megtettem... Este Endre szökni akart... De az amerikai őrség vigyázott rá... Éktelen lövöldözés támadt... és elfogták... Aztán Endre valahogy megtudta, hogy én voltam... Most bosszút forral...

(Halkan beszél, suttogva mondta el ezt a történetet. Láthatólag tele van rettegéssel. Néha az ajtóra tekint, mintha félne, hogy Endre nyomban belép és megfojtja. Remeg a hangja, arcán a ráncok elmélyülnek, szájaszéle riadtan vonaglik.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Kiss Ferenc már gyermekkorában megjósolta anyjának, hogy „igen nagy színész” lesz és olyan karriert fog befutni, ami „nem normális.” Egyik fivére, a kis családi körből csodált szónoki „zseni” volt. Ez a fivér meghalt. Kiss Ferenc a csodált gyermek helyére akart lépni, túl akarta szárnyalni őt, amikor anyjával közölte, hogy milyen karriert fog csinálni.

A közlési kényszer a színész készségének, a pálya szeretetének mélyen fekvő mozgatója. Meg akarja mulatni mindenkinek, ami benne van, ami él benne. Ehhez a színdarabírás elhalt és élő mesterei csak a szöveget adják, a színpad pedig az alkalmat nyújtja. A gyermeki eredetű mutogatási kedvtelés színészi sikereinek esetén kettős örömet okoz. Maga az exhibíció az egyik, az érte járó elismerés - a taps, az ünneplés - a másik, a hiúság szomját oltó kielégülés.

Egyik színigazgató nem akarta visszaszerződtetni. Hiú, szerepelni vágyó színészleikéi nem érhette nagyobb sérülés. Egy politikus a hóna alá nyúlt, ettől kezdve hálából és a még fokozottabb ünnepeltetési lehetőségek miatt, már a politikai színpadra is vágyott. Társadalomszemlélete,

ideológiája nincsen, csak az a szemlélet érdekli, amelyben őt szemlélik. És ezért minden árat megadott.

Mussolini nem hatott rá, túlságosan „teátrális’-nak találta. Azt hinné az ember, hogy a színész-politikust ez még jobban megragadja. Azt hiszi ez így is van, de csak akkor, ha a színész-politikus másnak is szán sikereket. Kiss Ferenc nem tartozott azok közé, akik jól bírták a vetélytársakat. Tett is egyet-mást a riválisok elhallgattatására. A nagy színész még nagyobb lesz, ha alig marad egy olyan, akivel összehasonlíthatják. Egyszer visszaadott egy szerepet, mert nem akarta, hogy színpadon csúfolják. Mint színész mindent elért, de szerepeiben nemcsak azt játszotta, akit a szerző előírt és a rendező megrendezett, hanem az. egész rendkívüli karriert befutott embert. Ennyi nagyság pedig nem törődhet bele, hogy nádpálcával végig vernek rajta.

A túlméretezett hiúsági, önszerelési komplexuson kívül Énjének másik jellegzetessége: a félelmek, amik megkeserítették életét. Minél feljebb került, annál nagyobbak voltak kínzó, szorongó parancsai. Félt az úttesten, félt a nyomorúságtól, félt a gyilkosoktól, mindentől, mindenkitől félt, mert félt - saját magától. Minden bizonnyal azért is félt, mert érvényesülésének eszközeit nem minden bűntudat nélkül alkalmazta. „Ideges” félelmét önbüntetésnek is lehet vélelmezni.

Ami a színpadon legfeljebb véres játék, az a nézőtéren, négy fal között: véres valóság. És ezt a valóságot bosszulja meg a rivaldafényt felváltó börtönvilágítás szerény és tompa sugara.

[79. 80. 81. oldal hiányzik.]

[82. oldal....]

ben érzik, mini ahányan szavalják. Házasságom után már csak kalandjaim voltak, de ezeket mindig súlyos bűntudat lelkiismeretfurdalása követte.

- ***Támadt-e Önben valaha olyan gondolat, hogy teljes aszkézisban kellene töltenie életét?***

- Nem. A legtöbb hibám érzékiségemből adódott. De voltak különálló hibáim is. Sok dologban felületes voltam és félszeg. Félszegségem például abban jelentkezett, hogy a németen kívül más nyelvet megtanulni nem tudtam, ha valami hibát követtem el az életben, a fejem búbjáig elpirultam, minden nyilvános fellépésemnél óriási szorongásom volt. Az első mondatokat szóról-szóra be kellett tanulnom, mert féltem, hogy egyszerűen nem jön ki hang a torkomon; társaságba nem szerettem járni.

- ***Nem gondolta sohasem, hogy e félszegségei kapcsolatban vannak külsejével?***

- Nem. Amit az Úristen nem adott meg külsőben, azt igyekeztem pótolni öltözködéssel és ésszel. Nehezen diskurálok, nem szeretek kilépni önmagamból...

- ***Hány éves volt, amikor először került kapcsolatba nővel?***

- Hatodik gimnazista voltam. De amikor teológus lettem, minden ilyennemű kapcsolatom megszakadt. Nagyon gyötört a vágy. Utána megint kezdtem.

- ***Milyen katona volt Ön?***

- Kemény. De sohasem káromkodtam, soha nem voltam hangos, úgyszólván sohasem büntettem. Szerettem a katonai pályát. A világháború legnagyobb részét mint dandárvezérkari tiszt harcoltam végig, a szokásos kitüntetéseket megkaptam, rendkívülit egyet sem.

- ***Napóleon karrierje vonzotta ifjúkorában?***

- Nem. Közömbös voltam iránta.

- ***Milyen alvó?***

- Tó. Itt is. Általában azt mondják rólam, hogy nincsenek idegeim. Álmaim is ritkán vannak. Álmaimban rendszerint vagy én kergetek valakit, vagy engem kerget valaki. Kutyákkal is szoktam viaskodni.

Gyermekkoromban a lórúgástól féltem nagyon. Más félelem érzetem sohasem volt.

- ***A poézissal nem volt érintkezése az életben?***

- ***(Széles mosoly.)*** De igen. Nagyon szerettem. Én is írogattam verseket. Itt bent is írtam néhányat. Gyengécskék persze... Olyan gúnyolódó versek cellatársaimról... ***(Nevet.)*** Egyéb tárgyú verseim sem romantikusak. Sohasem gondoltam, hogy tehetséges vagyok a versírásban...

(S átadja a következő verset:)

„Harmonikus" még a Pálffy Fidél álma,

Nem hiszem azonban, hogy díszére válna,

A zene bármelyik nagy művelőjének

Ez a disszonáns és kezdetleges ének.

Egyszóval: muzsikál még a jó Fidélünk,

Játszadoznak csalfán álmaink is vélünk.

Csengő se berren még, soká lesz még reggel.

Szemérmesen Lajosunk, azért mégis felkel.

Mert ő nem szereti, hogyha a barátja

Mezítelen testét trónon ülni látja.

El is végzi csendben, meg a többi nem lát,

Egész napra való búját-baját.

Azután megmosdik, hajától talpáig,

Minden porcikája csuromvízzé válik,

Tornászik keményen, azt is halkan teszi,

Hogy a lágy zsongásnak is nagyobb a neszi.

Azután elterül főúri fekhelyén

S ami addig szunnyadt szekrénye rejtekén,

Végre előkerül - mennyei élvezet -

A várvavárt legjobb reggeli cigarett.

S amíg nézi, nézi bodorodó füstje

A semmiségbe lassan-lassan hogyan vész,

Ábrándos álomként régelmult időket

Festeget eléje egy túlvilági kéz.

Ahová ő gondol, mi is oda vágyunk,

Tehozzád szerteszét, elárvult családunk.

Kunék után ideálom

Szálasi is volt,

Remélem, hogy nem árt nékem

E fekete folt.

Arcom legalján

Sima volt az áll,

Díszíti mostanság

Szép bolyhos szakáll.

Nyilas feladat,

Az volt egyszer fess,

No de most el véle,

Hess, hess, hess.

- ***A humor iránt volt érzéke?***

- Igen. De én magam sohasem humorizálok.

- ***Mozi? Színház?***

- Könnyen elérzékenyülök szentimentális filmnél, vagy színdarabnál. Könnyen sírok, könnyen nevetek. De mindig mértéktartóan. Iszonyodom a feltűnéstől.

- ***Gyermekeit szereti?***

- Nagyon. Erzsébet nevű leányom, aki szintén börtönben öl, fiús természetű, okos, művelt, harcias. Fiam archeológus, magányos, zárkózott. A fiam természete szimpatikusabb nekem. Inkább rám hasonlít.

- ***Ki a kedvenc írója?***

- Arany János, Petőfi. Adynak csak néhány versét szeretem. Verseinek kilencvenkilenc százalékát egyszerűen nem értem. A magyar regényírók közül Jósika, Kemény áll legközelebb hozzám. A külföldi regényirodalomban nincs kimondott kedvencem. Viszont a Shakespeare-drámákat nagyon élveztem.

- ***Boldog ember volt Ön?***

- Mindig meg voltam elégedve életemmel. Nagy kedvtelésem volt a festegetésben. Olajjal dolgoztam.

- ***Mit tart legnagyobb bűnének?***

- Azt, hogy engedtem magam a katonai pályáról a politikába sodorni. De ezt is kötelességtudatból tettem. Amikor 1936-ban a vezérkar főnöke voltam, követeltem a hadsereg modernizálását. Amikor végre megszületett a győri program első része, azt mondották, nekem kell a katonai részét megvalósítani. A tisztikar elvárta tőlem, hogy én hajtsam végre.

- ***A szülői ház antiszemita volt?***

- Nem. Személyi téren bennem sem jelentkezett sohasem antiszemitizmus. Először csak az 1918-1919-es események váltottak ki bennem antiszemitizmust. Az. egész antiszemitizmus fő okát abban látom, hogy a zsidók nem tudnak mértéket tartani, túl mohók...

- ***Ön hogyan akarta megoldani Magyarországon a zsidókérdést?***

- A numerus clausus keresztülvitelével az egész vonalon. Persze ez sem lett volna teljesen igazságos, de hát hol van abszolút igazság?!

- ***Ismerte a szocialista müveket?***

- Olvasgattam... nem volt időm alaposabban elmerülni bennük... Nem voltam a szocializmus ellen. Sőt...

- ***Azt tudta, hogy a szocializmus nem tesz különbséget zsidó és nemzsidó között, csak osztálykülönbséget ismer?***

- Nem.

- ***Mi a véleménye Hitlerről?***

- Én őt most is prófétának tartom... Róla mondom ezt, nem a rendszeréről, nem az. eszméiről... A mellékbolygóiról a legrosszabb véleményem van... Őt is, Mussolinit is személyesen ismertem, többször beszélgettem mindkettőjükkel. Mussolini egy középkori tirannus prototípusa volt, nagy komédiás. De Hitler próféta...

- ***Miben nyilvánult meg prófétai mivolta?***

- Olyan mélyen hitt a maga elképzeléseiben, olyan szabatos formában fejezte ki elképzeléseit...

- ***Tudja Ön azt, hogy az elmegyógyintézetekben gyakori eset az ilyen természetű prófétaság? Példáid - mondjuk - Kovács István legalább olyan mélyen meg van győződve, hogy ő III. Napóleon, mint ahogy Hitler meg volt győződve, hogy ö a német nép megváltója és ez a Kovács-Napóleon éppen olyan szabatosan és hajthatatlanul beszél arról, hogy ő III. Napóleon, mint ahogyan Hitler beszélt az ő világmegváltó intuíciójáról... Nem gondolt soha erre?***

- ***(Nevet.)*** Zseni és elmebajos között nem hosszú az út... Én is igen sokat találtam Hitler eszméiben, amiket nem fogadtam el. Például a Volk und Boden teóriát, amely szerint minden föld, amelyen német lakik, német föld, ezt én is lehetetlenségnek tartottam, meg azt a véleményét is, hogy vannak első- és vannak másodrangú nemzetek. A magyar nemzetet például, szerintem azok alkotják, akiket az élet magyarrá gyúrt...

- ***Ön magyar?***

- Anyám torontáli német származású. Apám erdélyi magyar. Én magam tökéletesen beszélek németül. ***(Szavaiba néha egy-egy német mondatot kever. Ilyenkor hangja egyszerre pattogóbbá, élénkebbé, harsányabbá válik.)***

- ***Hitler iránti csodálatában nem játszik szerepet, hogy Ön félig német származású?***

- Lehet. Lehet, hogy ez is belejátszott...

- ***Zsidó barátja volt életében?***

- Nem. Sem férfi, sem nő... Zsidó házában ***(nevet)*** csak akkor fordultam meg, amikor a németek október 15-ről 16-ra virradó éjjel őrizetbe vettek és a Vida-féle villába helyeztek el.

- ***Voltak összeütközések a lelkiismeretében?***

- Ha voltak, a lelkiismeretem parancsát teljesítettem. Ezért mentem el a honvédelmi miniszteri székből, amikor katonai kérdésekben nem tudtam eredményt elérni. Én ugyanis 1936-ban már tudtam, hogy 1940-ig kitör a háború. Elő akartam készíteni a magyar hadsereget, mert tudtam, hogy Magyarország akarva, akaratlanul belesodródik a háborúba. Azután elmentem a honvédelmi székből akkor is, amikor a kormányzó a megszálló csapatoknál megtartotta magának a fővezérséget. A kormányzónak egyébként egyáltalában nem voltam kedvence, túl gyakran és túl őszintén megmondtam mindig a véleményemet. Keresztes-Fischer Lajos volt ott az. udvaronc és Werth, ez az őrmester-típusú katona. Azután 1944 júniusában kiváltam a Sztójay-kormányból is, nem voltam hajlandó vállalni a felelősséget törvénytelen intézkedésekért.

- ***Hogyan egyeztette össze lelkiismeretével a deportációt?***

- Éppen ez volt az egyik oka, amiért kiváltam a Sztójay-kormányból. Azt követeltem, hogy a zsidórendeleteket foglaljuk törvénybe és alkotmányos úton kodifikáljuk...

- ***De ez csak a formára vonatkozó ellenvetés volt, nem a lényeget érintő!***

- Egészen másképpen alakulhattak volna a dolgok, ha ragaszkodtunk volna a törvényes formákhoz. Ezt tulajdonképpen a kormányzó akadályozta meg, mert amikor elébe terjesztették a zsidókra vonatkozó törvénytervezeteket, nem adta meg előzetes hozzájárulását, hogy a parlament elé vigyük. Így azután elkövetkezett a zsidók ellen irányuló rendeletek ideje, ennek ódiumát viszont én nem voltam hajlandó vállalni. Lemondásom másik oka az volt, hogy bár felelős magyar kormányunk volt, a Sicherheitsdienst ***(SD)*** továbbra is foganatosított Magyarországon letartóztatásokat. A harmadik oka lemondásomnak ez volt: Sárospatakon programbeszédet tartottam és ebben bizonyos román terveket kifogásoltam. A németek ebbe is beleavatkoztak... ***(Német nyelven magyarázza az esetet.)*** A negyedik ok a Weiss Manfréd-féle eset volt. Kifogásoltam, hogy a gazdag zsidókat kiszöktetik az országból, amikor a többit deportálják. A ötödik ok pedig: amikor Sztójay hazajött Berlinből, a magyar-román viszony nagyon feszült volt. Sztójay elreferálta a minisztertanácsban, hogy Hitler véleménye szerint ezt a kérdést a háború befejezése után a két nemzet között vívandó háborúval lehel csak megoldani. Ugyanakkor láttam, hogy míg a román

hadsereget a németek egyre erősítik, a magyar SS-katonák idegen államfőnek tesznek esküt...

- ***Formai hibákon kívül más kivetni valót nem talált a baloldali keresztények és a zsidók deportálásában, a magyar baloldali politikusok letartóztatásában?***

- Ez a kérdés nem került a minisztertanács elé, részben katonai, részben polgári közigazgatási feladat volt. A dolog azzal kezdődött, hogy a németek követelték: el kell távolítani a hadműveleti területekről a politikailag gyanús elemeket és a zsidókat. Később a németek munkásokat kértek és azt mondották, hogy a kiszállítandók jobban dolgoznak, ha a családjuk is velük megy.

- ***Ezt Ön elhitte, amikor már az egész világ tele volt a német haláltáborokról szóló dermesztő hírekkel?***

- Akkor elhittem. Augusztusban azonban már jöttek a hírek Auschwitzról. De higgyék el, még ma sem tudom teljesen elhinni, hogy igaz lehet... nem tudom elhinni ezeket a minden képzeletet felülmúló dolgokat...

- ***Mi a véleménye Szálasiról?***

- 1920 óta ismerem. Tanára és igazgatója voltam a hadiiskolában. A vezérkaron is dolgozott az osztályomon. Vasszorgalmú ember volt. Rövid idő alatt sokat szedett magába, nem tudta megemészteni... Fellengzős ember volt. A Mein Kampf hatása alatt rendszert dolgozott ki magában, amit „Cél és követelések" című könyvében megírt. Én Gömbösnek és Széli Józsefnek azt ajánlottam, engedjék be a parlamentbe, ott a régi parlamenti debatterek kereszttüzében gyorsan ki fog derülni zagyvasága. Nem ismerte az életet, teljes gőzben élt, melyet önmagából árasztott. Ha bármiről beszél vele az ember, egészen normális, de amint a nézeteihez ér a beszélgetés - vége.

- ***Tudott a deportáció módjáról?***

- Természetesen tudtam. Erről mindenki tudott. Sajnos, hogy ebben magyar emberek is részt vettek. Ezt a deportációt tisztességesen is meg lehetett

volna csinálni. Nem kellett volna víz nélkül, élelem nélkül, túlzsúfolt marhavagonokba gyömöszölni az embereket. De kétségtelen, hogy meg kellett csinálni! ***(Németül.)*** Ezt követelték tőlünk.

- ***Meddig hitt a német győzelemben?***

- Sokáig elhúzódó háborúban az esélyek váltakoznak. Szerintem, ha még két-három hónapig tartott volna, másképpen végződött volna. Az új német fegyverek készen voltak. Például a Turboager, amely benzin nélkül 1200 kilométer sebességgel repült...

- ***Nem volt ez is éppen olyan blöff, mint Göbbels többi csodafegyvere?***

- Nem. Sem Sztálingrád, sem Avranche után nem tartottam még a háborút elveszettnek. ***(Kérdés nélkül németül.)*** Nem tudtam elképzelni, hogy létezhet olyan rendszer, amely milliókat eléget!

- ***Mit csinálna, illetve mit nem csinálna, ha újra kezdhetné életét?***

- Csak katona maradnék. Sohasem politizálnék többet. Fiamnak is ezt hagyom: Légy katona, a ferencjózsefi idő szellemében. Vagy menj el parasztnak és túrd a földet...

(Most megint németül beszél. És a német szavak, szinte felszínre hozzák igazi érzelemvilágát: hangosabb, indulatosabb, katonásabb. Aztán magyarul köszön, ismét elcsendesült hangon. Amikor kilép a cellából, a villanykörte sápadt fénye elborítja az arcát. Bántja a rávillanó fény, két kezét a két szeme mellé teszi. Mint két szemellenzőt...)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Mértani rajzok készítésénél szokás előbb az ábra végpontjait meghatározni, azután összekötni a kijelölt pontokat. Persze másként is lehet rajzolni az ábrát, végeredményben ugyanahhoz, az eredményhez jutunk, mint az előbbi módszerrel. A mélypszichológiai diagnosztikai vizsgálat menete más. A végső ábra - ha az őszinteségi atmoszféra megbízható feltételei adva vannak - hosszas vizsgálódás után a kis részletek egymásutánjából alakul ki.

A közölt esetekben a őszinteség külső és belső feltételei nincsenek biztosítva, így a mélypszichológiai vizsgálatoknál szokatlan módszerekhez kell folyamodni: hacsak valami feltétlenül kiértékelhető adatot nem kapunk, úgy a végpontokat kell előbb kirajzolni és azokat összekötni egymással. Az az ábra, ami így kialakul, nagy valószínűséggel azonos a megvizsgált egyénnel. A feltételezhető őszin tétlenség természetesen zavarhatja a különben jól kialakuló képet. Mértani példázattal élve, ellipszis helyett téglalapot kaphatunk, vagy fordítva.

Nézzük Rátz Jenőnél a főbb pontokat: teológia - katonai pálya - szorongások, szorongásos álmok - félig magyar származás - erős bűntudat - mély vallásosság - a gyónás abbahagyása - szélsőséges politika. Ha úgy kötjük össze a végpontokat, hogy a lelki élet sematizmusát használjuk mintának és a vizsgált egyéntől szerzett adatokból készült tintával „húzzuk ki” az ábrát, milyen eredményre jutunk?

A teológiát - mint mondja - azért hagyta abba, mert félt a tüdőbajtól és mert nem küldték fel a Pázmáneumba. De ebben az időben már nemi vágyak gyötörték, minthogy szerelmi életét a teológiára való beiratkozása előtt kezdte meg és míg teológiát hallgatott, abbahagyta. A betegségtől való félelem tehát a szexuális vágyak kielégítésére irányuló szándékot leplezte.

A mély vallásosság és az érzékiség ellenlábasok. Amikor a politikába bekapcsolódott, ösztönvilága szabad utat kapott a széles közéleti mezőkön és ebben az időben szakított a gyónással. Nem azt szünetelteti tehát, amit meg kellene gyónnia, hanem elhallgatja magában - életében most már másodszor - a valláserkölcs fékező, tiltakozó szavát.

Katona, de csak a szokásos kitüntetéseket kapja meg. Kemény katona, de érzelmeit „művészi” ráhatások ellágyítják. Az érzelmi bipolaritás végletei között hányódik. Hol az ösztön-Én, hol az erkölcsi-Én ránt egyet rajta. Egyforma erők ezek, közöttük viszonylagos egyensúlyban van az Én, ami megmutatkozik abban is, hogy álmaiban hol üldözött, hol üldöző.

A Shakespeare-drámák iránti különleges érdeklődése közösségellenes indulati elemek tükre lehet.

Antal István

Kétségtelenül fasiszta lélek. De kulturált, csiszolt, ha - kivételesen -szabad e két szót együtt használni: humánus fasiszta. Fasiszta a szó mély értelmében.

A fasizmust intézményeiben szereti, törvényes formák között, simán és csendben, legalizáltan, a humánum felszíne mögé rejtőzve, nem barátja az egyéni erőszaknak, a vérnek, a kínzásnak, a brutalitásnak. Az állati ösztönöket csak törvényes formák között, szelídítve engedi érvényesülni. Nem tartozik Somogyi, Bacsó, Matteotti gyilkosai közé. Csak abba a rendszerbe tartozik, amely kitermelte Somogyi, Bacsó, Matteotti gyilkosait. Egyénileg undorodik a rablóktól és gyilkosoktól. De párnázott ajtók mögött paragrafusokat sző, amelyek törvényesítik a bűncselekményeket és szalonképessé igyekeznek szelídíteni a bűnöket. Most is, amikor itt ül szemben velünk, rabként a volt igazságügyminiszter, tanult, okos, választékos, örök jeles tanuló. Megborzong, ha a német és a nyilas pokol rémségeit hallja. Borzongása őszinte. Kifinomodott ideg-rendszere nem bírja a durvaságot, a trágárságot, a vért, a verejtéket, a szennyet. Nem bírja, ha emberkézről csurog a vér. Természetesen, ha a paragrafusok finom szövevényéből csurog... az más! Nem szereti a fasisztát, ha Szálasi. De szereti, ha Gömbös. Rendszerében elfogadja a fasizmust. Alapjaiban elfogadja. De tőrében, gyilkában, mérgében nem. Alapjaiban elfogadja és műveli. Következményeiben távol tartja magát tőle és mossa a kezét. Ez Antal István. Nem olyan riadt, nem olyan gyáva, ahogy megérkezésekor a riporterek leírták. A méltatlankodás egész valójában megrázza, amiért megbilincselik és börtönbe vetik. Mint mondja: a szégyen és az emberi méltóság meggyalázása elviselhetetlen számára... Eleinte csupa bizalmatlanság - alig akar beszélni. Felugrik: „Nem állok az urak rendelkezésére!” - mondja. Aztán - néhány megnyugtató szóra - lecsillapodik. Az első negyedórában újból és újból kitör belőle a bizalmatlanság. De a beszélgetés második felében már szívesen beszél s amikor elválunk, megkér, keressük fel máskor is, oly jó beszélgetni velünk, nem bírja el cellatársait, a műveletlen nyilasokat... Szemüvege idegesen csillan a villanykörte sugaraiban, szemében szorongás, félelem érzet, szégyenkezés, megalázkodás és uralkodni vágyás...

Antal István

- Valahonnan ismerem az Ön arcál! - ***kiált egyikünkre és szeme csupa bizalmatlanság. Oldalról, lopva fürkész. Vontatottan, halkan, óvatosan beszél:*** - Negyvenkilenc éves vagyok. Kenderesen születtem. Édesapám szatócs volt. Hárman voltunk testvérek. Az egyik fivérem, dr. Antal Lajos, főorvos. A nővérem: féltestvér. Mondhatatlanul mély testvéri szeretetben éltünk. Hétéves voltam, amikor apám hastífuszban meghalt. Anyám, aki nyolcvanegy éves, most is él. Nagyon-nagyon nehéz gyermekkorom volt. Tízéves koromban már kenyere! kellett keresni. Tanítottam iskolatársaimat, abból tartottam fenn szüleimet. Színjeles tanuló voltam. Sokat éheztem. Angolul, franciául, németül magam tanultam. Állandóan tanultam, csak tanulni vágytam. Nem játszottam, úgyszólván soha. Vernét, Mayt olvastam, de semmi hatással nem volt rám. Fantáziámat már gyermekkoromban lekötötte a küzdelem az élettel. De Verne „Két év vakáció" című könyvét még politikus koromban is olvastam. Amikor túlságosan izgalmasak voltak napjaim, ezt a könyvet vettem elő, hogy idegfeszültségemet kissé levezessem... Csak tizenhét-tizennyolc éves koromban szilárdult meg egy kicsit a helyzetem. Addig folytonosan nyomorogtam. Hatodik gimnazista voltam, amikor megismerkedtem Spencerrel. Rendkívül megragadott.

- ***Marxot mikor ismerte meg?***

- Valamivel később. A marxizmus tökéletes ismerője vagyok. Szembenállók vele. A marxizmust röghöz kötöttnek tartom, a szellem és az erkölcs erejét tagadja, e két legnagyobb lelkierőt az anyag függvényének tartja. Szerintem nem a gazdasági, hanem a spirituális erők mozgatják a társadalmat és irányítják a történelmet...

- ***Vallásos?***

- Vallásos miliőben nevelkedtem, de a vallás sohasem fűtötte át egész lényemet. A vallásos érzés soha sem nyomta el bennem a más filozófiai rendszerek iránt való érdeklődésemet.

- ***Szokott gyónni?***

- Nem gyóntam rendszeresen.

- ***Szerelmi élete?***

- Tiszta volt. Harmincegy éves koromig tiszta voltam. Feleségemmel a legharmonikusabb házaséletet élem. Tökéletesen tiszta és nagyobb emócióktól mentes szerelmi életet éltem, ez számomra könnyű volt, mert a szerelem csak lelki vonatkozásaiban tudott vonzani. Egyéb vonatkozásaiban soha nem tudott befolyásolni.

- ***Voltak gyermekkorában félelem érzetei?***

- Soha. A józan racionalizmus légkörében nevelkedtem.

- ***Antiszemita légkörben élt-e ifjúkorában?***

- Soha.

- ***A világháborúban mi volt a legnagyobb élménye?***

- Az első gáztámadás. Gázmérgezett olasz tiszteket hoztak, delirizáltak, a családjukról, a szeretteikről mormogtak félszavakat... Ez volt a leglesújtóbb élményem. Egyébként minden kitüntetést megkaptam.

- ***Állatokat szeretett kínozni gyerekkorában?***

- ***(Ingerülten, szeme idegesen s riadtan villan.)*** Azt akarják rámfogni, hogy szadista vagyok? ***(Néhány pillanatnyi szünet után.)*** A legnagyobb mértékben bántott az állatok kínzása.

- ***A sportot szerette?***

- Soha életemben semmiféle sportmérkőzésen nem voltam.

- ***A táncot?***

- Soha élelemben nem táncoltam.

- ***Mi volt mégis a szórakozása?***

- Színházba szerettem járni, a vígjátékokat szeretem, a vidám filmeket és

- ne nevessenek ki az urak - a cirkuszt. A bohócok játékától kicsordult a könnyem, úgy nevettem...

- ***A szépirodalom?***

- Abszolút ismerője vagyok a magyar, a német, a francia, az orosz irodalomnak. A világirodalom legszebb költeményeinek javarészét ma is el tudom mondani szóról-szóra. Például számos verset tudok Béranger-től, Hugo-tól, Chatcaubriand-tól, Lamartine-től, Verlaine-től, Villon tól. Hugo romanticizmusa tett rám különösen nagy hatást és Flaubert Salambo-ja. A modern franciák kevésbé vonzanak. France-t nagyon szeretem. Az orosz irodalom óriási hatással volt rám. Behatóan ismerem valamennyi számottevő művét. Az Ördöngősök Miskin hercege elevenen él bennem. A Raszkolnyikov-ban a vizsgálóbíró alakját kissé nyersnek találom. Ebben a könyvben azt a jelenetet érzem legközelebb magamhoz, amelyben Raszkolnyikov megcsókolja Natasa lábát és amikor a nő rászól, hogyan csókolhatja meg egy utcalány lábát, Raszkolnyikov ezt feleli: most megcsókoltam a világ szenvedését.

- ***A pszichoanalitikát ismeri?***

- Nem olvastam róla semmit.

- ***A humor iránt van érzéke?***

- Nagyon szereltem. Kivéve a trágár vicceket.

- ***Milyen érzést váltott ki Önből az emberi szenvedés?***

- Mélyen megrázott. De a fizikai szenvedésnél is mélyebben megrendített, ha valakit lelki sérelem ért s mindennél jobban az, ha valakit emberi méltóságában megaláztak. Amit most is félelemnek hisznek bennem az emberek, nem egyéb, mint az emberi méltóságot ért bántalom miatt érzett szégyenkezés és fájdalom.

- ***Ön a Sztójay-kormányban igazságügyminiszter volt. A Sztójay-kormány kormányzása alatt Magyarországról a legkegyetlenebb körülmények között Németországba deportálták a rendszer politikai ellenfeleit és a zsidókat. Tudott Ön erről?***

- Biztosat nem tudtam. De mindig rendkívül rossz, nyomasztó érzésem volt a deportálások lehetőségével kapcsolatosan. Több ízben közbe is léptem, amikor meggyőződtem, hogy a deportálások valóban folynak. Így Rusznyák és Purjesz egyetemi tanárokat vétettem ki a vagonból.

- ***Mikor tudta meg, hogy a deportáltak javarésze megsemmisítő táborokba került és a legnyomorúságosabb körülmények között elpusztult?***

- Csak jóval később hallottam, őszintén szólva, nem hittem el. Bizonyos mértékig még ma is kételkedem... ***(Amikor részleteket hall, kezébe temeti arcát, összerázkódik.)*** Borzalmas... Vezető pozícióban lévő németek cáfolták előttünk folytonosan az ilyen híreket. Imrédy és én minden alkalmat megragadtunk, hogy tiltakozzunk, ha valami atrocitásról hallottunk. Követeltük, hogy a kormány azonnal kérjen felvilágosítást a német kormánytól, mi történik a kiszállított emberekkel, amíg a válasz nem jön meg, függesszék fel a további deportálásokat. A német kormánytól egy se hideg, se meleg válasz érkezett, mire a pesti zsidóság kiszállítására nem is került sor. Endre és Baky, akiket a kegyellenségekről elterjedt hírek miatt felelősségre vontunk, mindent letagadtak. Kijelentéseiket megerősítette Faragho Gábor, aki pedig anglofil hírében állt.

- ***És Ön, akit oly mélyen megrendít az, ha valakit emberi méltóságában megaláznak, tagja maradt egy olyan kormánynak, amely emberek százezreit a legkegyetlenebb körülmények között egy idegen nemzet haláltáboraiba szállíttatta!***

- Mindent megtettem, amit abban a helyzetben tehettem... Vállalnom kellett a tárcát.

- ***Miért?***

- Március 19-én össze voltam törve. Abszolúte nem voltam elkészülve arra, hogy kombinációba vesznek. 23-án délután egy órakor magához hívatott Sztójay és ezt mondta: Veesenmayer közölte velem, amennyiben ma délután négy óráig nem alakítom meg a kormányt, repülőgépen visszavisznek Berlinbe és akkor Magyarországgal úgy fognak elbánni, mint Lengyelországgal: kormányzóságnak tekintik, német hivatalnokokat állítanak az élére és a magyar katonaságot foglyul ejtik. Sztójay felszólított, hogy azonnal vállaljam el az igazságügyi tárcát. A kormányzó is a leghatározottabban felszólított erre. El kelleti vállalnom. Nem akartam capitano di belli tempi lenni, kapitány, aki csak szép időben vállalja a kormányzást, de vihar idején elbújik a parton. Arra gondoltam, hogy ez a szerepem rám nézve katasztrofális következményekkel járhat, noha sejtelmem sem volt, mit terveznek a németek a zsidókkal...

- ***Nem hallotta, mit tettek velük minden országban, amelyet megszállták?***

- Hiteles hírt nem hallottam. Csak mendemondát, rádióhírt, melyet a németek propagandának minősítetlek. Amikor itthon megláttam egy-egy sárgacsillagos embert, meghallottam, hogy gettóba gyömöszölték őket, idegrohamot kaptam...

- É***s miniszter maradt!***

- Erre két okom volt. Az egyik az, hogy gondoltam: ha elfogadtam ettől az országtól címet, rangot, méltóságot, amikor az. semmi veszéllyel nem járt, nem hagyhatom cserben csak azért, mert az állásom életveszéllyel jár. A másik ok pedig az volt - és ezt a legőszintébben mondom! -, hogy féltem. Féltem a német Gestapotól, amelyről tudtam, hogy bizalmatlan velem szemben. Ismertem már akkor, mit csináltak politikus barátaimmal a pestvidéki törvényszék fogházában. Abban a fogházban, amely az. én felügyeleti hatásköröm alá tartozott. Féltem... Mégis minden minisztertanácson felszólaltam a kegyetlenkedések ellen. Ennek köszönhetem, hogy október 16 án a Gestapo elfogott és elhurcolt. Amikor a Gesta|»onak egy Schmidt nevű őrnagya kihallgatott, elémtárta szóról-szóra, hogy mit mondtam a Sztójay kormány minisztertanácsain. Velőmig meg voltam döbbenve. Ekkor tudtam meg, hogy minisztertársaim egyike, vagy talán több is közülük, a németek kémje volt. Szóval: féltem a

Gestapotól. Ez volt egyik oka annak, hogy nem mondtam le, amikor pedig legszívesebben lemondtam volna. Féltem tőlük... Most már tudom, ki lehetett volna bírni...

- ***Mi a véleménye a kapitalista társadalmi rendszerről?***

- Éles harcban álltain vele. Soha, semmiféle személyi kapcsolatom nem volt Chorinnal, Goldbergerrel, a Weiss-családdal, de a feudalista nagybirtokosokkal sem. Ezért nem tudtam hosszú időn át politikai pályámon előrehaladni. A kormányzó engem proletárnak tartott. És hozzá radikális proletárnak. Sokáig húzódozott az én igazságügyminiszteri kinevezésemtől, mert - mint többek előtt kijelentette - nem lehet egy proletárt az igazságügyminiszteri székbe ültetni.

- ***Hogyan került a politikai életbe?***

- A kommünben Szegeden voltam. Ott ismerkedtem meg Gömbös Gyulával. Az egyetemi ifjúság vezetője voltam. Szellemi vonalon mindig heves harcban álltam a baloldallal.

- ***Ön a harc, az erő, a hajthatatlan akarat emberének tartja magát?***

- Nem. Mindig a kompromisszumok felé hajlok inkább. Az erőszak minden formáját mindig elvetettem. A kompromisszumok híve voltam mindig - pedig színmagyar családból származom. Egyik ősöm Fazekas Mihály, a Lúdas Matyi költője, őseim protestáns prédikátorok voltak, akiket a Habsburgok üldöztek. A XVII. század végéig visszavezetve családfámat, csak színmagyar nevet találni őseim között, mindkét ágon. Én magam is mindig élesen Habsburg-ellenes voltam. Amikor Szegedről visszakerültem Budapestre, az Országos Hitelszövetkezethez, jutottam, ügyvéd lettem. Gömbössel állandóan fenntartottam kapcsolataimat és lassan teljesen bekapcsolódtam a politikába.

- ***Az 1920-as évek antiszemitizmusa hogyan hatott Önre?***

- Nem volt az komoly antiszemitizmus. Frázisok voltak, ostobaság. Nagy szavak. A MEFHOSz elnöki székében, noha a numerus clausus bevezetéséért harcoltunk, a heccelődő, ostoba antiszemitizmus ellen

fordultam. A numerus clausust helyeseltem, mert a zsidóság érdekében is elleneztem és ellenzem a zsidóság szupremációját.

- ***Hisz az asszimiláció lehetőségében?***

- Hiszek. De csak nemzedékek múltán... ***(Hirtelen kérdés nélkül.)*** Tudják az urak, kikben csalódtam? Az oroszokban. Azok a tisztek, akik kihallgattak, ezerszer mélyebb tájékozottságot, világpolitikai ismereteket, emberi bölcsességet árultak el, mint azok a német tisztek, akikkel Németországban alkalmam volt beszélni. Látják, azért érzek bizonyos lelkiismeretfurdalást, mert nem tettem meg minden tőlem telhetőt, hogy a Szovjetről szóló hazug német propaganda állításait ellenőrizzem.

- ***És milyen érzelmi kapcsolatban állt a németekkel?***

- Sosem álltam velük érzelmi kapcsolatban. Nagy történelmi stúdiumokat végeztem. Tudtam, hogy ezer év óta mellettük élünk. Hideg politikai megfontolás alapján az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy a szörnyű krízisben a németek mellett a helyünk.

- ***Hát el tudta képzelni, hogy a németek megnyerhetik ezt a háborút?***

- Amennyiben a németeknek sikerült volna győzelmesen befejezni a villámháborút, amire annak idején sok kilátás volt és sikerült volna győzelmüket diplomáciailag megfelelően kihasználni, amihez sohasem értettek -, akkor nem csalódtam volna számításaimban. De Anglia a „Blitzkrieg”-et ***lvillámháború - a szerk.]*** átváltoztatta szabályos háborúvá, a németek ebbe belementek - ez jelentette a végüket. Nagyon-nagyon sokáig azonban azt hittem, hogy kompromisszummal fog befejeződni a háború. Ezt egészen addig hittem, amíg Budapest ostroma meg nem kezdődött.

- ***Hitt a csodafegyverekben?***

- Megmondom őszintén: nem hittem, hogy Hitlerek olyan gazemberek legyenek, hogy a saját népüket is becsapják, ennyi amoralitást még Hitlerről sem feltételeztem.

- ***Alfred Rosenberg könyvét olvasta?***

- Az valami szörnyűség.

- ***És Rauschning könyvét?***

- Óriási hatással volt rám. A világtörténelemben nem először szerepelt megszállott démon. Kétszer hallottam Hitlert beszélni. Rendkívüli hatással volt rám. De csodálkozzanak az urak: rám egy szelíd és jó ember benyomását tette, pont ellenkezőjét, mint amilyen a valóságban volt. Azoknak az adatoknak a hiányában, amelyeket most már mi is tudunk róla, én apostolnak tekintettem őt. Ámbár a Mein Kampf szörnyen zavaros könyv... egy félművelt ember zagyvasága. Államot vezetni és „messianisztikus" elhivatottságot realizálni örökös kürtharsogással, fáklyásmenetekkel, díszparádékkal, szónoklással nem lehet. Két pártnapjukon részt vettem. Láttam a felvonulásaikat. Akkor megdöbbentő hatással volt rám. Ezek a felvonulások a németség erejét a valóságnál sokkal nagyobbnak tüntették fel. Százezer ember együtemű lépése optikai csalódást okozott.

- ***Az előbb azt mondta, hogy Hitlert apostolnak érezte. Nyomban rá kijelentette, hogy könyve egy félművelt ember zagyvasága. Nem gondolja, hogy e két kijelentése kissé ellentétben áll egymással?***

- Az apostolok rendszerint egyszerű emberek.

- ***Igen egyszerűek. De nem zagyvák és nem csalók.***

- Nem szabad elfelejteni, hogy Hitler egyszerű, félművelt, zagyva észjárású emberek számára írta a könyvét.

- ***Mi a véleménye Szálasiról?***

- Nem ismertein. Egy zűrzavaros Hitlernek még zűrzavarosabb utánzata. Gyenge epigon. Megjegyzem azonban, hogy elfogultnak érzem magam vele szemben. Ő tartóztatott le engem október 16-án. Szálasit megvetem. Van benne valami zavaros vágy a heroizmus felé, ez az egész...

- ***Mit érzett, amikor hazahozták Németországból?***

- Tudom, azt írták a lapok, hogy a hazaszállított háborús bűnösök közül én vagyok a legjobban megijedve. Amit félelemnek hittek, az bennem nem más, mint a megaláztatás felett érzett mérhetetlen szégyenkezés. Amikor megbilincseltek, azt hittem, elsüllyedek az emberi méltóságomat ért megaláztatás miatt. A girondisták tragédiája az enyém: a jakobinusok és a royalisták malomkövei között... Tizenhét műveletlen nyilassal egy cellába zárva lenni... ez borzasztó! Nekem, aki nemrégiben még áll... ***(kijavítja)*** miniszter voltam! Megdöbbenéssel láttam, amikor ezeket a nyilasokat megismertem: Úristen, ezek akarták az országot vezetni! Egyetlenegy emberrel találkoztam közöttük: Temesváry Lászlóval, aki elérte egy középiskolai tanuló műveltségének színvonalát.

- ***Hogyan lehetséges, hogy részt vett, teljes politikai súlyával és egyéni tehetségével egy olyan rendszernek szolgálatában, amely politikai ellenfeleit és a zsidóságot százezer számra a legkíméletlenebb körülmények között kiszállította a német pokolba?***

- ***(Szeme a pápaszemüveg alatt idegesen villan.)*** Amit most elmondok, nem fogom elmondani a főtárgyaláson. Amikor Hitler uralomra jutott, az európai zsidóság tragédiája előre látható volt. Hitler számtalanszor bejelentette, hogy az „átkozott” fajt el fogja pusztítani. Előre látható volt az is, hogy Magyarországon az antiszemitizmus Hitler uralomra jutásával aktivizálódni fog. Azt is tudtuk, hogy Hitler a hozzá legközelebb eső és a zsidósággal szaturált Magyarországot fogja a zsidókérdésben elsősorban brutalizálni. Egyetlen lehetőség volt: a farkascsorda által üldözött szánon menekülő pásztorok útmutatását követni. Nem volt számunkra más tennivaló, mint időnként kidobni a menekülő szánról egy-egy csomagot, abban a reményben, hogy a szán célba fut, mielőtt a farkascsorda a menekülő szánt mindenestől felfalja. Tehát ez volt a gondolatmenetünk: ha egy-egy intézkedéssel kielégítjük a szán után loholó farkascsorda étvágyát, akkor legalább megvan az a reményünk, hogy a zsidóság puszta létét megmenthetjük. Mert a zsidóság is ott kuporgott velünk együtt a szánon. Ezért hoztunk időről-időre egy-egy zsidóellenes rendeletet - kisrészben azért, mert némely vonatkozásában meggyőződésünket szolgáltuk ezzel, nagy-részben azért, hogy a farkascsordának némi koncot vessünk. Az én meggyőződésem az. volt, hogy a Kállay-kormány elmulasztott kellő időben újabb és újabb koncot

dobni a farkasoknak. Igenis, már jóval előbb rendeletet kellett volna hozni akár a zsidók összeköltöztetéséről is, akkor ez a Kállay-kormány idején valósult volna meg, nem Endre és Baky országlása idején és a németek bizalmatlanságát ezzel legalább egy időre megint sikerült volna eloszlatni. Talán sikerült volna megmenteni a zsidóság puszta létét. És a szán talán közben bejutott volna a célba: a háborúnak végére jutottunk volna. Ha a németek győztek volna, a zsidóság kitelepítésére került volna sor, nemzetközi úton. Ha nem, akkor a zsidóság visszakapta volna jogainak javarészét. A kormányzónak nagy része volt abban, hogy a zsidóság ilyen sorsra jutott. Tudtam, hogy a zsidóság semmiesetre sem élhet nyugalomban és békében a háború végéig, ezt Hitler nem fogja tűrni. De, hogy a zsidóság puszta létét megmentsük, ahhoz elengedhetetlenül szükséges, hogy Hitlernek minél több zsidószenvedést produkáljunk. Nekem nagyon sok zsidó barátom volt, mégis, amikor már fenyegetővé vált Hitler türelmetlensége, javasoltam, hogy csináljunk valamit a zsidók érdekében a zsidók ellen. Azonban a kormányzó nem adta hozzájárulását. Én például már régen ki akartain költöztetni a zsidókat - mondjuk - az I. és a II. kerületből, és 30 százalékos zsidó vagyonadót akartam - koncul a farkasfalkának, amely egyre közelebb ért a menekülő szánhoz. A kormányzó mindig közbelépett. Így jutottunk el a március 19-éhez. Március 18-ról 19-re virradó éjszakán Hitler ezt mondta a kormányzónak: „Kormányzó, két okból szállom meg Magyarországot. Először azért, mert Magyarország ki akar ugrani a háborúból és nekem erről biztos adataim vannak. Másodszor azért, mert Magyarország még mindig eldorádója a zsidóknak. Nemcsak hogy nem telepítik ki a zsidókat, hanem a tőlem elmenekülőknek menedéket adnak. Finnországban ötezer zsidó van összesen. Tudja, minek köszönhetem, hogy Finnország kiugrott a háborúból? Az ötezer zsidónak! Hát Magyarországon ezt nem fogom eltűrni!”

- ***Miért ragaszkodott görcsösen a pozíciójához?***

- Egész életemet végigkísérte a nyomortól való félelem. Mindig féltem attól, hogy gyermekkorabeli nyomorom újból utól fog érni. Hogy megint konyhában kell laknom, mezítláb járni, éhezni. Talán ez is egyik oka volt annak, hogy nem léptem fel nagyobb lendülettel a meggyőződésemmel ellenkező eszmékkel szemben... féltem, hogy elveszítem minden

keresetemet és visszaesők a nyomorba... Hogy a börtönt ilyen elviselhetetlennek érzem, ebben is van valami a nyomortól való félelmemből...

- *Milyen alvó?*

- Könnyen elalszom, rövid alvás után felébredek. Érdekes, itt a börtönben jobban alszom. Van egy két kínzó, visszatérő álmom. Gyakran álmodom, hogy megyek a utcán, egyszerre észreveszem, hogy ingben, alsóruhában vagyok... Egy másik visszatérő álmom: a parlamentben beszélek, hirtelen lenézek, látom, hogy nincs rajtam cipő... Rettentően szégyellem magam és felébredek.

- *Hipochonder?*

- Igen. Ha a rákról olvasok, nyomban rákos tüneteket érzek, ha vesebajról, a vesém kezd fájni. A megvakulástól mindig nagyon féltem. Az orvosi tudomány ezért rendkívül érdekelt. Az orvosokat nagyon közelállónak éreztem magamhoz.

- *Hálás természetű ember?*

- Alaptermészetem a hűség és a hála.

(Szemvillanásaiban, mozdulataiban, váratlanul felfelé ívelő, majd hirtelen elcsituló hanglejtésében szinte kitapintható az aggodalom! Ahogy feláll, elköszön és kisiet - egész lénye csupa ravaszság és riadtság. Szemgolyója, a sápadt villanyfényben csillogó pápaszemüveg alatt, a megbántottságtól és az örökös készenléttől dülledten villan még egyszer ránk az ajtóból.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Intellektuális személyiség. Olyan, akinek kritikáját például a marxizmussal szemben megfontoltnak, illetékesnek szokták tartani. Elveti a szociális közgazdasági és történelem-szemléletet, mert az túlságosan egyoldalú. Kizárólag anyagelvű tényezőkkel magyarázza a társadalmat, valamint a történelmet, ahelyett, hogy azokat az erőket, amelyek Antal az igazán történelemformáló tényezőket - tudniillik az erkölcsi és szellemi

erőket -tartaná a dolgok végokának. Ezzel szemben a saját társadalmi és történelmi szerepét nem erkölcsi, nem szellemi végokkal magyarázza, hanem gazdaságiakkal, amikor azt mondja: félt a nyomorúságtól és azért nem szállt szembe azokkal a megnyilvánulásokkal, amelyeket erkölcsileg és szellemileg elítélt.

Értelmes, sőt jóhiszemű koponyák is gyakran ezzel a sablonnal tagadják az anyagi lét döntő jelentőségét. A lélektan a szocializmus segítségére lehet e vitában, márpedig a pszichológiának nem lehet a szemére vetni, hogy az erkölcs és a szellem jelentőségét alábecsüli.

Az anyagi és a hatalmi becsvágy lélektani, érzelmi megnyilvánulások és kettős jellegük van. Ösztöneredetűek, de kiélési megnyilatkozásaik gazdasági síkon futnak. Aszerint, hogy melyik oldalról nézzük, lélektani, illetve gazdasági az arculatuk.

Antal az első vizsgált, akinél szóbotlást, tévcselekményt lehetett konstatálni. Így mondta: „Nemrégiben még áll... ***(javítja)*** miniszter voltam!” Államférfit akart mondani, de szerényen miniszterre korrigálta. És idetartoznak exhibicionista visszatérő álmai: megyek az utcán, egyszerre észreveszem, hogy ingben, alsóruhában vagyok... A feltűnési, mutogatási kedvtelés ismert gyermeki eredetű motívumai ezek. A mindenáron szereplésé, a mindenképpen kitűnni akarásé, mert ez, ha sikerül, egyúttal biztosítja az anyagi becsvágyat, a címet, a rangot, a méltóságot: az anyagi jólétet is. Itt és így hangolódik össze, találkozik a lélektani és gazdasági determináció. Úgy is lehetne a fasiszta ideológiát meghatározni, hogy az olyan szocialistának mondott elképzelés, ami hirdetőinek a legteljesebb, a legkorlátlanabb individualizmus kiélését alkotmányosan biztosítja.

A gyermeki lélek néha ösztönszerű bizonyossággal képes elhárítani az Énre leselkedő veszélyeket. Antal István, amikor nehéz politikai gondok emésztették, Verne Gyula „Két évi vakáció”-ját olvasta. Valóban, pár évvel ezelőtt éppen kétévi vakációra kellett volna mennie... Gyermeki örömmotívum a cirkusz, a bohócok kedvelése. Infantilizmusa a lélektani alap (a léleknek is van „unterbau”-ja [alépítmény - szerk.]). a sok könyv, a tág fogalomkör: a felépítmény, ami csak akkor bírja el a további ráépítést, ha megbízhatóbb, stabilabb alappal rendelkezik.

Imrédy Béla

Huszonnégy órával ezelőtt hirdették ki előtte a halálos ítéletet. Pénteken 1945. november 23-án. Másnap, szombaton, november 24-én szemben ülünk vele a Markó utcai fogház második emeletének fogházőrmesteri szobájában, ahova cellájából elővezették. Itt ül a fogházőrmester ágya szélén Magyarország volt miniszterelnöke, akit háborús és népellenes bűncselekményekért tegnap kötél általi halálra ítéltek. Az ember azt hinné... Nem, a halálos ítéletnek nyoma sem látszik rajta. Frissebb, kipihentebb, ha lehet mondani: vidámabb, mint a tárgyalás bármelyik napján volt. Mint mondja: az éjszaka kitünően aludt. Látszik is rajta. Szeme élénken fénylik, minden szava meggondolt, taglejtései elevenek. Mintha felmentették volna. Arca frissen borotvált. Ruhája korrektül rendben. Egyáltalában nem teszi beteg ember benyomását, mint fényképein. Sovány, keszeg, görbehátú ember, de mosolya, szemének villanása csupa egészség. Neuraszténiás, hisztériás jeleknek nyoma sincs. Két arccsontja hegyesen kiáll, alattuk mély süppedések. Erős, nagy fogai szélesen kivillannak, ha mosolyog. Mélyen ülő szeme fürkészőn tekint ránk, sok gyanakvás van bennük, kétely és sértődöttség. Nincs tiszta szeme. Van benne valami az üldözöttből és az üldözőből. Űzött kopó szemére hasonlít. A hosszúra nyúlt beszélgetés során fülei kitüzesednek, úgy ülnek a sápadt arcon, mint a két ráragasztott idegen tárgy. Felhívták a figyelmemet: Savonarola arca van. Figyelem. Kétségtelenül van valami hasonlatosság a firenzei paphoz. De miben? Aszkétizmus nem látszik rajta. Valamely eszme őrületig fokozódott extatizmusa sem. Viszont az arcélében mégis van valami hasonlatosság. Mi? Talán az, hogy Savonarola apja is ahhoz a fajhoz tartozott, amelyikhez Imrédy távoli őse...

Imrédy Béla

- ***Nem fáradt nagyon?***

- Óh, nem. Kitűnően aludtam az éjszaka. ***(Mosolyog.)*** Mint általában minden éjjel.

- ***Nem viselte meg a főtárgyalás?***

- Cinizmus volna azt mondani, hogy nem fárasztott el. Végre is éreztem, az egésznek a grandiozitását, történelmi súlyát. De már kipihentem magam. Szívesen állok rendelkezésükre.

- ***Hogyan hatott Önre az ítélet?***

- Számítottam rá. Nem lepett meg. Természetesen némiképpen izgatott a dolog. Végre is... ***(Nevet.)*** Érthető, nem? De legjobban az indoklás fájt. Az nagyon fájt.

- ***Mit gondol, végre fogják hajtani az ítéletet?***

- Engedjék meg, hogy erre ne feleljek.

- ***Hát akkor talán... gyermekkoráról, a szülői házról, első érzéseiről, első élményeiről...***

- Kérem. Apám a Kisbirtokosok Országos Szövetségének alelnök-vezérigazgatója volt. Négyen voltunk testvérek. Három fiú, egy leány. A nővérem kilenc évvel volt idősebb nálam. Én voltam a legfiatalabb. Apám a háború után halt meg különböző lelki izgalmak okozta szívbajban. Hatvanhat éves volt. Anyám 76 éves korában halt meg mirigytuberkulózisban. Ma már csak egy bátyám él. Egyik öcsém túl sokat ivott, a háborúban általános tuberkulózist kapott és meghalt. Nővérem spanyolbetegségben halt meg. Én magam sohasem szenvedtem különösebb betegségben. 1920-tól 1930-ig, amikor pedig életem legharmonikusabb éveit éltem, ideges eredetű gyomorbántalmaim voltak. Ezek azonban később, amikor a munkám és felelősségem megszázszorozódott, enyhültek. Gyermekkoromban sápadt, vérszegény, sovány fiú voltam. Családomban csak egy elmebeteg volt: apám egyik nővére. Anyámnak egyik fivére hajlott az alkoholizmusra. Megjegyzem, én magam is szívesen ittam mindig, de sohasem voltam berúgva. A szülői házban harmonikus élet folyt. Ámbár... apám és anyám nem voltak teljesen egymáshoz valók. Apám vidám, hangosabb szavú ember volt, anyám nagyon csendes, magános lélek. Én a piaristáknál végeztem a gimnáziumot. Gimnázium után a jogi doktorátust szereztem meg. Otthon semmivel sem ijesztgettek, nem voltak különösebb félelem érzeteim, a szülői háznál antiszemita hangokat sohasem hallottam. Zsidókkal nem jártunk össze, sem anti-, sem filoszemita nem volt a szülői

ház, inkább közömbös volt a zsidók irányában. Volt néhány tagja a családnak, aki antiszemita volt. Tipikus polgári miliő volt a miénk, egy jómódú család nyugodt, kellemes életével. Serdülő korom fantáziái után csak később találkoztam először nővel. Már tizenhét éves lehettem. Egyáltalán nem tett rám kellemes hatást, féltem, annál is inkább, mert egyik bátyám halálos betegsége luetikus eredetű volt. Nősülésemig nem is volt komoly szerelmi életem. Huszonöt éves koromban házasodtam.

- ***Mire készült gyermekkorában?***

- Nem tudtam eldönteni, mi legyek. Éppen azért iratkoztam a jogi fakultánsra, mert jogászból minden lehet. Egyáltalában nem készültem pénzügyi, még kevésbé politikai pályára. Színjeles tanuló voltam. Főként az irodalom, a művészet érdekelt. Könnyen is tanultam az iskolát. Önmagamat sajnáltam, amiért iskolába kellett járnom. De páratlanul lelkiismeretes voltam, a pontot is megtanultam az i betűn. A középiskolában nyolc év alatt egyetlen egyszer sem fordult elő, hogy ne készültem volna el tökéletesen a leckével. Nyelveket is tanultam, hegedülni is tanultam. Sok is volt ez nekem. Délután jártam a zenedébe, késő estig voltam ott, akkor szaladtam haza. A szülői házban nem volt valami nagy vallásosság. Arra neveltek, hogy tartsam meg a vallás szabályait, de bigottságról szó sem volt. Rendszeresen jártam gyónni, ezek a gyónások mindig nagy lelki megrendüléssel jártak. Az volt a skrupulusom, hogy az ember úgyis tudja, hogy a gyónás után megint elköveti a bűnöket és akkor megint meggyón és akkor újra elköveti... Jogászkoromban nem sokat törődtem a vallással. Laikus, felületes, aranyifjú életet éltem. A világháborúban, az első élmények hatása alatt jöttem rá az Úristen közelségére. Rengeteg szenvedést láttam, rengeteg veszélyen mentem keresztül. A világháború kitöréséig nem voltam meggyőződve arról, hogy melyik oldalon van az igazság. Amikor azonban a fronton meghallottam, hogy az oroszok betörtek Magyarország területére, döntöttem. Az igazság Magyarország és az Úristen oldalán van. Vérhast kaptam, Olmützben feküdtem. Ekkor öntött el teljes mélységében a vallásosság hulláma. Amikor hazajöttem a háborúból, nagyon sok vallásos művet olvastam. De aztán megint hátára kapott a könnyelmű élet árja: beálltam én is az inflációs táncba. Vidám életet éltem. Néhány vallásilag ismét közömbös év után újból visszatértem a vallásosság megnyugtató mélységeibe. Ekkor már

mindent elkövettem, hogy levetkezzem a vallásos szempontból elítélhető hibáimat, bűneimet...

- ***Erős bűntudata volt?***

- Nem túlságosan.

- ***Jó alvó volt?***

- Igen. Még itt a börtönben is rendszerint azonnal elalszom.

- ***Álmaira emlékszik?***

- Egyetlen álmomra sem emlékszem. Mindig semmitmondó álmaim voltak. Nem túl realisztikus álmok... A cselekmény egysége mindig hiányzott bennük... Rendszerint a napi események ismétlődtek, keveredtek... Nagyon ritkán voltak csak erotikus mozzanatai...

- ***Szerelmi élete?***

- Nősülésem előtt állandó barátnőm nem volt. Volt egy ismerősöm, plátói alapon szerettem, ez is csalódással végződött, mással jegyezte el magát... De ezekről a dolgokról, ha nem veszik rossznéven... ***(Elhárító gesztus.)*** Sikerekről csak akkor lehet beszélni, amikor már jelentékeny személyiség voltam...

- ***Barátja volt?***

- ***(Hosszú gondolkodás után.)*** Egy-két jó barátom volt. De egy sem politikus.

- ***Zsidó barátja nem volt sohasem?***

- Nem. De volt olyan zsidó, akivel jó viszonyban voltam.

- ***Megbántott Ön személyesen zsidó vallású egyént?***

- Sem zsidót, sem keresztényt sohasem bántottam meg.

- ***Bálozott Ön?***

- Igen. Valamikor. Sokat. Nagyon szerettem táncolni.

- ***Melyik művészet állt legközelebb Önhöz?***

- A zene. Fiatalabb koromban Puccini. Csakhamar Richard Strauss, Debussy, azután jött Beethoven, Wagnert csak később esztimáltam ***[elfogad***

- ***a szerk],*** még később Verdit, Mozartot, Bachot.

- ***Irodalom?***

- Nagyon szerettem Adyt, Berzsenyit, Aranyt. Vörösmartyt sohasem kedveltem. A forma cizelláltsága nagyon fontos volt nekem. A prózaírók közül itthon nem volt kedvencem. Az orosz és a francia irodalmat nagyon szerettem, az angolt kevésbé ismertem... Thomas Mannt csodáltam...

- ***Szociológia?***

- Nem ismerem olyan mértékben, mint ahogy általában az emberek rólam feltételezik. A szociológiai irodalmat inkább kommentárjaiban, vitairataiban olvastam. A marxizmust nagy elmeműnek tartom, de határozottan egyoldalúnak találom.

- ***Rauschning Hitler-ellenes könyvéről hallott-e?***

- Igen, 20-30 oldalt olvastam is belőle, még 1941-ben. De nem mertem a lakásomon tartani.

- ***Davis könyvét olvasta-e?***

- Nem.

- ***És Silone, Gunther, Heiden világhírű Hitler és Mussolini-ellenes könyveit?***

- Nem is hallottam ezekről a könyvekről.

- ***Mivel magyarázza meg Ön azt a pálfordulását, amelynek során a közismerten anglofil németbaráttá változott?***

- Rengeteg pénzügyi tárgyalásom volt angolokkal, franciákkal. A francia nemzetet igen nagynak tartom, a párizsi atmoszférában kitűnően éreztem magamat, irodalmuk, művészetük, ízlésük utolérhetetlen - de a francia embert nem szeretem. Ridegnek, önzőnek tartottam mindig. Francia család bizalmába férkőzni szinte lehetetlen. Rouenben például egy francia család vendége voltam többször - de sohasem éreztem magam otthon. Az angol egészen más világ. Európa is más világ. Anglia is más világ. Az angol fajt nem tartottam okos fajnak, mert nagyon lassú elhatározásában, az eseményekkel szemben a reakció elviselhetetlenül lassan érlelődik meg benne. De kétségtelenül nagy nemzet, demokratikus nemzet. De könnyű dolga van ott a demokráciának, ahol teljes a nemzet egysége és bővelkedik szellemi, erkölcsi és gazdasági kincsekben. Nagy nemzetnek tartottam az angolt, de a belső krízis jeleit véltem felfedezni és látom ma is. Szociális krízisre gondolok és - Amerikára...

- ***Mi a véleménye a németekről?***

- Nagy nációnak tartom. Nagyon keveset érintkeztem velük... A német kontinentális távlatokban gondolkozó nép, az angolnak világpolitikai horizontjai vannak. És még van egy lényegbevágó különbség a kél nép között: az angol szerel terelni, a német szereli, ha terelik.

- ***Mi fordította Önben az angol szimpátiát német szimpátiává?***

- A legfőbb oka az volt, hogy angol részről semmi érdeklődést nem tapasztaltam Magyarország tragédiája iránt.

- ***Milyen reakciót vált ki Önben az emberi szenvedés?***

- Borzasztóan érint. Szeretnék segíteni a szenvedőn.

- ***Szereti a virágot? Az állatot?***

- A virágot igen, az állatot nem túlságosan.

- ***Ön tudta, hogy a zsidóság szenved?***

- Sajnáltam a szenvedő zsidókat. De az volt a meggyőződésem, hogy egy elkerülhetetlen történelmi fejlődéssel állunk szemben. A felfogásom az volt, hogy a zsidók számára nemzeti otthont kell alapítani. Éppen ezért pártoltam a cionizmust.

- ***Közvetlenül látott-e szenvedő embert ezekben az években?***

- Egyszer autón mentein a budakalászi internáló tábor mellett. Amikor hazaértem, nyomban telefonáltam Jarossnak...

- ***Baky és Endre tudtak az elkövetett kegyetlenkedésekről?***

- Bizonyára. Én magam mutattam rá az egyik minisztertanácson a visszás jelenségekre. Ezután abba is hagyták a további deportálásokat. Endrének egyszer telefonáltam is, felhívtam a figyelmét...

- ***Mi a véleménye Hitlerről?***

- Félistent láttam benne. Egyéni szimpátiái nem éreztem iránta. De a vele folytatott beszélgetés után jobb véleményem volt róla, mint amennyit feltételeztem. Egy amerikai liszttel egyöntetűen megállapítottuk, hogy fantasztikus memóriája volt. Kitűnő debatter (politikai szónok) volt. Autodidaktikus műveltsége volt. De az alapok hiányoztak belőle...

- ***A Mein Kampf-ot olvasta?***

- Csak részben. Most már az a véleményem Hitlerről, hogy nem volt normális. Skizofréniás ember volt. A szemében láttam valamit... Szemtől szembe szép barna szeme volt... De oldalról nézve üvegesen kiállott. Nem volt szimpátiát keltő egyéniség.

- ***A kieli látogatás után az a hír terjedt el, hogy Hitler Önt ignorálta.***

- Pont ellenkezőleg történt. A Pátria hajó fedélzetén véletlenül egymás mellé kerültünk. Fel-alá járva beszélgettünk. Főként haditechnikai kérdésekről volt szó. Persze ő beszélt, hiszen egy órából 55 percet mindig ő beszélt át. Nem engedett mást szóhoz jutni. Megkérdezte, nincs-e

kedvem vele uzsonnázni. Kettesben ültünk le. Egy és háromnegyed órán keresztül beszélgettünk, ebből talán öt percet beszéltem én... ő kekszet evett, kompotok alkoholmentes italt ivott és sok pepszint vett be...

- ***Büszke volt erre a beszélgetésre?***

- Nem. Figyeltem őt. Sokat beszélt az életéről, a küzdelmeiről, a még legyőzendő nehézségekről.

- ***Nem gondolt arra, hogy e beszélgetéssel céljai voltak Önnel?***

- Nem úgy nézett ki ez a beszélgetés... Természetesen hatást akart gyakorolni rám. De nagyon szeretett beszélni, minden alkalmat megragadott... l'art pour l'art beszélt...

- ***Mi a véleménye Szálasiról?***

- Nem normális ember. Amikor először találkoztam vele, érzéseim nyomban sündisznóállásba vonultak vele szemben. Meggyőzhetetlen ember...

- ***Ön meggyőzhető?***

- Igen. Elfogadom a koncedálható érveket.

- ***Szerette a hatalmat?***

- Itt az ítélet egyik tévedése. Sohasem törekedtem nagyon a hatalomra. ***(Lassan beszél, most szótagolja a szavakat.)*** Volt egy periódus életemben, amikor volt időm átgondolni vallási szempontból azt, amit aznap elkövettem. Kerestem, hol követtem el bűnt, hol tettem jót...

- ***De esetleg azért is törekedhet valaki mindenáron hatalomra, hogy jó törekvéseit megvalósíthassa!***

- Ne higgyék az urak. Nekem nem a hatalom kellett. Nekem az alkalom és a hely kellett, hogy a véleményemet elmondhassam. Az azután másodrendű kérdés volt nekem, követik-e tanácsaimat, vagy sem. Majdnem azt mondhatnám, hogy a kritikusnak és az igazmondónak szerepét

mindig jobban szerettem, mint a cselekvő ember szerepét mint a hatalom birtoklását. Erre csak a feleségem a tanúm, ő tudja, hogy a felelősség tudata hogyan kínozott engem. Amikor megbuktam, gyalog jöttem át a hídon. Egy felszabadult ember érzéseivel sétáltam át Budára. Mondtam a feleségemnek: végre lefekhetem, felelősség nélkül... A Magyar Megújulás Pártját sem én akartam megalapítani, a körülmények sodortak a párt élére. Bennem látták a vezető egyéniséget. Egyszer ki akartam lépni a pártból, hogy mint magánember maradhassak a parlamentben, hívek, barátok és követők nélkül... A vezetés nem csábított. ***(A füle most már kitüzesedett, fáradtabban beszél.)***

- ***De talán a Szálasival való antipátiájának hátterében éppen az áll, hogy ő is vezető akart lenni, Ön is, nem fértek meg egy csárdában...***

- Az, hogy hatalomra tört, engem nem zavart. Kétségtelenül nem tartottam jó dolognak, hogy hatalomra tör, de nem az én, hanem az ő személye miatt.

- ***Ha ez így van, hogyan terjedhetett el a közvéleményben a hit, hogy a magyar politikai életben még sosem volt olyan hataloméhes ember, mint Ön?***

- ***(Ideges vibrációk rezzennek át a szemén.)*** Én Kállaynak felajánlottam, hogy elmegyek a politikai életből, ha megvalósítja a reformokat. A pártomon belül sem diktatúráskodtam. Az emberek összevissza beszéltek.

- ***Igaz, hogy Ön a parlamentben is imádkozott, hogy fontos tanácskozásokról kisietett és a parlament egyik eldugott zugában rejtett imazsámolyon fohászkodott az Istenhez? Annak idején széltében-hosszában ezt a hírt terjesztették Önről.***

- ***(Mosolyog.)*** Egy szó sem igaz belőle. Sajnos, prózai okom volt, amiért váratlanul el kellett hagynom az üléstermet, vagy a tanácskozásokat... Súlyos aranyerem volt... Ilyenkor mondták, hogy imádkozni megyek...

- ***Voltak-e életében félelem érzetei?***

- Egyszer toroktályogom volt. Akkor féltem a haláltól, mint egy lépéstől az ismeretlen világ felé... Minél idősebb lettem, annál kevésbé féltem. Például... például tudtam, milyen ítélet vár rám. Az ítélethirdetés előtti éjszakán mégis jól aludtam. Természetesen azért sokat gondolkodtam... az embert magábaszállásra kényszeríti az ilyen grandiózus esemény... a mérőón leszáll a legmélyebb vizekbe...

- ***Ha a legmélyebb vizekbe száll a lelkiismeret mérőónja, talál-e olyan mélységeket, amelyek már a bűntudat örvényeivel vannak telve?***

- Olyan érzésem, hogy megérdemeltem az ítéletet - nincs. De felszínre kerül bennem az a sok vétek, hiba, amiket az életemben - nem politikai síkon - családi vonatkozásban elkövettem. Politikai síkon? Nincs bűntudatom. Akinek egy történelmi Niagara zuhatagában, egy világrengés katharzisában nincsen igaza - az alul marad. Ezért nem tudok felháborodni. Én nem ítéltem volna magamat halálra.

- ***Mégis: milyen büntetést szabott volna ki, ha Ön ült volna a bírák helyén és önmaga felett kellett volna ítélkeznie?***

- Ez nehéz kérdés...

- ***Nem érzi magát bűnösnek, hogy részt vett egy olyan rendszer irányításában, Ön, a mélyen vallásos ember, olyan rendszernek egyik pillére volt, amelyik politikai okokból, egy faji vérvád alátámasztására ártatlan és védtelen emberek százezreit halálra kínozta?***

- Hibaérzet él bennem... illetve a felelősség érzete... De nincs az az érzésem, hogy túlságosan másképpen is lehetett volna csinálni a dolgokat. Ha a második zsidótörvényt például nem hoztam volna, sokkal rosszabbat kellett volna hozni...

- ***Mi az, amit többé nem ismételne meg életében?***

- A miniszterelnöki kinevezésemnél megállnék... Illetve... ***(Gondolkozik.)*** Csak azt nem tudom, őszintén szólva, hogy a miniszterelnöki kinevezésem előtt, vagy a miniszterelnökségről való

lemondásom után állnék-e meg... Ha még egyszer kezdhetném, szemlélődőbb életet élnék.

- ***Milyen érzést váltott ki Önből, hogy zsidó származása miatt üldözték. Önt, aki annyit üldözte a zsidó származásúakat? Gyűlöletet? Bosszút?***

- Gyűlöletet? Soha. Nem tudok gyűlölni, ebben tévednek ellenfeleim. Nagyon bele tudom képzelni magam mások lelkivilágába. ***(Gondolkozik. Szemében most mély tűz villan.)*** Mindenesetre bántott a dolog... méltánytalanságnak éreztem... Mert ha igaz is, nem fair dolog egy bukott embert...

- ***Mi volt a véleménye Horthyról?***

- Nehéz nekem róla véleményt mondani. Korának gyermeke volt. Sohasem tudta elfelejteni, hogy Ferenc József adjutánsa volt és tele volt ferencjózsefi allűrökkel. Nagybirtokosok és nagykapitalisták árjába sodródott. A reformok iránt nem volt semmi érzéke. Amikor miniszterelnök lettem, azt hittem, hallgatni fog rám és keresztül vihetem reformterveimet. Nem tette. Miután ő nem támogatott, ezért voltam kénytelen támaszt keresni a jobb oldalnál. Baloldali mozgalomnak akkor - Németország miatt - semmiféle sansza nem volt. Ha végre akartam hajtani reformterveimet - a kormányzó támogatásának híján igénybe kellett venni a szélsőjobboldal támogatását...

(S ***amikor ezt mondja, széttárja két karját. A két kar néhány pillanatig meredten áll a levegőben, azután lehanyatlik. Imrédy Béla feláll. Két vérvörös füle szinte elválik halottsápadt arcától, mint két csupasz szárnycsonk, égve lebeg a homályban. Megbiccenti fejét. És a következő pillanatban eltűnik a börtönfolyosó sötétjében.)***

A pszichoanalitikus megjegyzése

Imrédyt 1920-1930 között, amikor legharmonikusabb éveit élte, számos „ideges" tünet kínozta. Később, amikor munkája több, felelőssége nagyobb lett, élete hajszoltabb volt, enyhültek panaszai.

A hajszolt élet konfliktuózus életet is jelent. Nem lehet cselekedni anélkül, hogy a lelkiismeret mérlegére ne kerüljenek a dolgok. Mégis, van valami az emberi sorsban, ami a tevékenységet biztosítja, a neurotikus tünetektől mentesíti. A hajszoltság, a küzdelem, a balsors egy kívülről ható büntetőeljárást is jelent, az egyén szenved tőlük. Ilyenkor a belső büntető sors munkája felesleges. Még az egyén életében oly rendkívüli élmény, mint a halálos ítélet, sem borítja fel a lélek egyensúlyát, ha a belülről ható sors: a lelkiismeret - esetleg nem is azért, amiért a halálos ítéletet kiszabták, hanem valami másért -, megérdemeltnek tartja a bűnhődést.

Imrédy antiszemitizmusa kétségtelenül a részbeni zsidó származásának túlkompenzálása. Az antiszemitizmussal egyrészt kétes származását annulálta, másrészt bosszút állt a kompromittáló ősökön.

Rauschning danzigi főbiztos Hitler-ellenes könyvét „nem merte” lakásán tartani. Nyilván nem a házkutatástól félt, hanem az érdekeivel és érzéseivel szembenálló igazság felismerésétől.

Egyetlen okkal lehetetlen megmagyarázni a cselekedeteket. Nem kétséges, hogy a hatalmi vágy, az „akarat a hatalomra” ösztönszármazék, de az emberek talán nehezebben vallják be a hatalomkiélés örömeit, mintha más, szeméremmel sújtott ösztönkívánságai kielégítéséről kell beszámolniuk. A hatalom megszerzésére való törekvés elsődleges voltát sajátságosan több ész-ok burkolja homályba a befelé figyelő tekintet elől, mint például a szexualitását. Talán azért, mert a hatalom sok más ösztön kiélését lehetségessé vagy sokkal könnyebbé teszi.

Bonyolult, de alapjában kivihetetlen politikai reformtörekvések lehetnek szükségesek a hatalom birtoklásának erkölcsi alátámasztására s éppen az ilyenfajta motivációknál látjuk: nem is az a fontos, hogy meghallgassák a tanácsokat, hogy végrehajtsák a terveket. Nem a reform, nem a végrehajtás - a hatalom kell. Így történhetett meg, hogy ennyi tanulság után sem tudja valaki eldönteni, hol hagyná abba élete filmjének visszapergetését, melyik mozzanattól kezdve játszana más szerepet, mint amilyent játszott - a miniszterelnökségről való lemondás után-e vagy a miniszterelnöki kinevezés előtt-e?

Franz Basch

A magyarországi Volksbund vezére volt. A hazai német népcsoport „Führer”-je. Ha jött, ha ment, így köszöntötték: Sieg! Heil! - és ö jobb karját a levegőbe lendítve eldübörgött az üvöltözök előtt. Az ő szervezeteiből kerültek ki az SS-ek leggyilkosabb gyilkosai. A legrablóbb rablók. A leghazaárulóbb hazaárulók. Franz Basch. Hazai svábjaink úgy teljesítették parancsait, mint a Führer helytartójáét kell. Svábok, gerinctelen magyarok, ijedt miniszterek, riadt miniszterelnökök, gyáva vitézek körülüdvözölték, hogy üdvözöljenek általa. Most itt ül, szemben velünk, a börtönpriccsen. Az ember azt hinné, nagyhangú, üresfejű, sikereiben fennhéjázó, bukásában sunyivá vált „svábot" talál. Nem. Meg kell mondani: nem. Egy művelt tanár magyaráz, temperamentumosan forgolódva a börtönpriccsen. Logikusan beszél, minden hozzáintézett szót apercipiálva (megértve), gondolatait kínosan precíz rendbe rakva és hadarva idéz Kantot, Spencert, Marxot, Freudot, Lincolnt, Babitsot. Ha magyar nyelven beszél - csak alig észrevehető idegenszerű akcentussal csendes, csupa illem és finomság. Nem megalázkodó, de tisztességes hangú. De ha németül beszél, hangja nyomban recsegővé válik, pattog, hadar, parancsnokol, dübörög, gesztusai megkeményednek, szélesekké válnak, katonásak lesznek. Ha magyarul beszél, semmi más, mint egy lefojtott temperamentummal katedrájáról hitelveit buzgón magyarázó magyar-németszakos tanár. Ha németül beszél, nyomban Franz Basch lesz, a Führer magyarföldi helytartója. Negyvennégy éves fekete férfi. Magas, szélesvállú, néha kemény, néha ellágyuló tekintetű a szeme. A hangja olykor romantikusan olvadékony, olykor a porosz csizma dobbanásait érezni benne. Barna bőrkabátban van, fekete bricseszben. Beesett, fakószín arcán az árnyékok egymáson lovagolnak. A kínált cigarettán mohón kap, csupa hála a szeme, ahogy köszöni - óh, milyen szerény, milyen hű, milyen hálás ember ez a Franz Basch...

Franz Basch

- Mi a bűnöm? Semmi más, mint hogy megszerveztem Magyarországon kis népi csoportomat: a Volksbundot. Megszerveztem kulturális síkon. Nem én voltam az, hanem a különböző magyar kormányok, amelyek a politikai síkon akarták Németországgal szemben hasznosítani a Volksbund szervezetét. Én semmi mást nem akartam, nem is követeltem: egyenlő elbánást, egyenlő jogokat a hazai német népcsoportnak, jogokat a saját kultúrájának megőrzésére és kifejlesztésére. Mi nem akartunk kimenni az országból, mi nem akartuk elhagyni magyar állampolgárságunkat, mi nem akartunk német állampolgárok lenni, mi, mint németek, szolgálni akartuk magyar hazánkat. Ezzel szemben mit tettek a magyar kormányok? Nem velünk tárgyaltak a német népcsoportok jogairól, hanem a német kormánnyal. Vagyis Németországot elismerték tárgyaló partnernek egy belső magyarországi ügyben. Én kötöttem meg az egyezményt Hitlerrel a hazai Volksbund ügyében Bécsben? Nem! A magyar kormány. Ezzel pedig elismerte, hogy a magyarországi német népcsoport a berlini kormány alá tartozik. Én követtem el a hazaárulást? Nem! A magyar kormány követte el! Én tárgyalni akartam és egyezményt kötni a magyar kormánnyal. De a magyar kormány a berlini kormányhoz fordult, hogy ezzel érdemeket szerezzen magának. Nos, ki volt a hazaáruló? Én kötöttem a megegyezést Hitlerrel, hogy a Volksbundból az SS számára katonákat sorozhat, vagy a magyar kormány kötötte? Persze, hogy a magyar kormány! Ezzel is politikai előnyöket akart kicsikarni Berlintől! És miért nem velem kötötte meg ezt az egyezményt, mint magyar állampolgárral? Mert akkor nem kapott volna érte jutalmat Hitlertől. A Volksbund magyar állampolgárok szervezete volt. Közülünk az volt tagja a németországi nemzetiszocialista pártnak, aki akart, az lépett be önkéntesen, aki akart. Én például sohasem voltam tagja a náci pártnak, sohasem voltam tagja az. SS-nek, sohasem voltam antiszemita. Gyűléseinken nem tűrtem zsidózást. Jelvényünknek nem a horogkeresztet választottam, hanem a napkereket. És tudják az urak, honnan vettem ezt a jelvényt? A napkerék a zsidó George Bondi Verlag jelvénye volt. Tőle vettem át. De nem a náci színekkel! A weimari demokrácia színeit alkalmaztam a napkerék körül: arany, fehér, vörös! Antiszemita? Soha nem voltam. Ellenkezőleg. Filoszemita voltam.

- ***Önt túlságosan elragadja a hév! Miért lett volna Ön filoszemita?***

- Egyrészt műveltségemnél fogva, amely a humanizmus mélyébe ereszti gyökereit, másrészt szerelmem révén. Tizenöt év óta szeretek egy zsidó hölgyet. Szeretem őt lelkem egész hűségével. És ő is engem. Ki volt az, aki mellettem állt mindig, percnyi megszakítás nélkül? ő. Ki varrta nekem az uniformisomat? Ő. Ha ez a nő csak egyetlen egyszer azt mondotta volna nekem: Ferenc lépj ki a Volksbundból! - kiléptem volna. De ő tudta, hogy semmi mást nem teszek, mint német népcsoportomat szervezem meg kulturális síkon. Ő a tanú lelkem legtitkosabb érzelmeire, szándékom tisztaságára...

- ***Bocsánat, meg kell, hogy állítsuk Más is érdekel bennünket, mint a politika. Sőt, csak más. Szóljon például néhány szót nekünk családjáról, gyermekkoráról.***

- Apám építészmunkás volt, Svájcban dolgozott. Én is ott születtem, Zürichben. Anyám - Katalina Anrein - svájci születésű német nő volt. Két és féléves voltam, amikor visszajöttünk Magyarországra. Két testvérem volt. Húgom, aki három évvel fiatalabb volt, mint én, járványos betegségben meghalt. Halála rettenetes hatással volt rám...

- ***Miért volt olyan rettenetes hatással?***

- Nagyon szerettem őt. Olyan volt, amilyen én mindig szerettem volna lenni. Erős leány volt, sportolt, lovagolt, realista volt, két lábbal a földön élt. Én viszont mindig romantikus voltam, idealista. Freudi szemlélettel visszafelé nézve, azért szerettem oly nagyon ezt a húgomat, mert olyan akartam lenni mindig, amilyen ő volt...

- ***Foglalkozott freudizmussal?***

- Hogyne! A freudizmust igyekeztem mindig összekötni a bergsoni szemlélettel.

- ***Milyen benyomással volt Önre, hogy Freudot és híveit a nácizmus üldözte és Freudnak szökni kellett?***

- Ez rám nézve éppen olyan csapás volt, mint amikor Stefan Zweig öngyilkos lett Brazíliában, mert elveszítette hitét az európai humanizmus újjáépítésének lehetőségében.

- ***A németek bevonulása után is fenntartotta összeköttetését szerelmével?***

- Természetesen. Elrejtettem őt, hamis papírokat szereztem neki és családjának is mindent megtettem, amit csak tehettem. Amikor megismerkedtem vele, már a Volksbund titkára voltam. Ő tudta, hogy nem vehetem el feleségül az én állásomban és hogy mégis kitartott mellettem, az a legnagyobb áldozat volt részéről.

- ***Előbb Stefan Zweigről beszélt...***

- Igen. Emerson mellett őt tartom a világirodalom legnagyobb esszé-írójának.

- ***És hogyan áll Thomas Mannal?***

- Szeretem éles, szigorú kriticizmusát, de túlzott intellektualizmusa elidegenített egy kissé. Óh, Zweig egészen más... Olvasták az urak a Magellan-hoz írt előszavát? A legszebb és legmagasztosabb írás, amit ember írhat! Ebből az előszóból csak egy mondattal nem értettem egyet. Ezzel a mondattal: „Az emberiség nagy, hősi tettei mindig valamiképpen érthetetlenek, mert olyannyira túlemelkednek a középszerű földi mértéken; de az emberiség az önmagába vetett hitet mindig csak egy hihetetlennek tűnő, de megvalósított tettén keresztül nyeri vissza.” Ezzel a mondattal nem értek egyet...

- ***És mégis egy olyan rendszerrel azonosította magát, amelynek lényege éppen ez. Az önmagába vetett hitét egy hihetetlennek tűnő, de megvalósítandó tettén akarta dokumentálni?!***

- Éppen ez bizonyítja, hogy nem azonosítottam magam soha ezzel a rendszerrel. Én nem náci voltam, hanem magyarországi német. Gömbös alatt is ezért ültem öt hónapot börtönben. A börtönben jöttem rá arra, hogy nemcsak Németországgal szemben kell a mindenkori alkalmazkodás útját járni népcsoportunknak, hanem Magyarországon is. Mert kitől kaphat

egy ilyen kis népcsoport, mint a hazai német, jogokat? Csak a mindenkori hatalomtól. Ezért barátkozott a hazai németség a weimari Németországgal éppen úgy, mint a hitlerivel, ezért barátkoztam én Darányival éppen úgy, mint Telekivel, vagy Imrédyvel. És érdekes: a legtöbbet Teleki Pálnál értük el. Ő ismerte el a Volksbundot. A bécsi szerződést a náci kormánnyal a Volksbund jogait illetően ő írta alá. Újból ismétlem: nem velem kötötte a szerződést és nem én kötöttem Hitlerrel! Teleki kötötte és Hitlerrel kötötte! Ezt sose felejtsék el az urak. És ismétlem: Teleki kormánya volt az, amely a hazai német népcsoport ügyeiben a német kormányt tárgyaló partnernek ismerte el! A magyar kormány volt az, amely a német kormány által felállított SS-nek kiadta a magyarországi német népcsoport fiait! Mi sirathattuk fiainkat - a magyar kormánynak az volt a fontos, hogy Hitlert lekötelezze. Teleki ezzel kontraszelekciót akart elérni s egyben nagy szolgálatot tenni Hitlernek. Kiadta a német népcsoport fiait, hogy ezzel megmentse a magyar fiatalságot. Nem sikerült neki, mint ahogy senkinek sem sikerül semmi, aki az ördöggel egyezséget köt. Kállay legteljesebb bizalmát élveztem. Kállay tanúk előtt mondta nekem: én Churchillel kokettálok. Ha a háborúnak vége lesz - mondta nekem Kállay -, Baranyában Pécsig népszavazás fogja eldönteni a hovatartozandóság kérdését. Hova fognak szavazni a svábok? Biztos - feleltem hogy hűek maradnak Magyarországhoz. Nem, mondta erre Kállay, én tudni akarom a néphangulalot. Kállay kívánságára lementem Baranyába és megállapítottam, hogy a baranyai háromszög kivételével az egész népcsoport Magyarországra fog szavazni. A Volksbund egyébként két csoportból állott: az. öregekből - hozzájuk tartoztam én is, és a fiatalokból. Az öregek álláspontja ez volt: németek akarunk maradni, de Magyarországon akarunk élni, lojális állampolgárokként. A fiatalok hangos nácik voltak. Megmondtam Kállaynak: ha Németország győz, az én időm lejár, jönnek a fiatalok, a nácik. A Volksbund öregei között voltak filoszemiták, mint én is, voltak szabadkőművesek, voltak kommunisták. Az én intézkedésem alapján mindenki ahhoz a párthoz tartozhatott, amelyikhez akart. Külsőségekben utánozni voltunk kénytelenek a nácikat. De a Rassen-Amt és az SS-szervezetek felállítására vonatkozó náciköveteléseket a leghatározottabban visszautasítottuk. Az ifjúsági szervezeteket fel kellett állítani német követelésre, de ezeknek a felállítását sem mi rendeltük el, hanem - Hóman. Velem a fiatalok sosem voltak megelégedve. Amikor a németek bevonultak, feljelentettek a Gestaponál, hogy nem vagyok

antiszemita. Jelentkeznem kellett Winkelmannál és részletes jelentést kellett tennem Himmler-nek. Igyekeztem mindent kimagyarázni, mert rettentően féltem a Konzentrationslagertől...

- ***Nyilván azért félt, mert tudta, mi történik ott. Milyen hatással volt Önre tizenötmillió ember meggyilkolása ezekben a táborokban?***

- Csak most tudtam meg, hogy ilyen rettenetességek történtek ott. Soha nem tudtam. És tudják, uraim, nem is akartam tudni. Ha hallottam is suttogni ezekről a szörnyűségekről, el akartam fogadni a hivatalos cáfolatot, mert jól esett elfogadni és el is fogadtam. Az ember a vágyait szereti elhinni a reáliákban... A velünk szemben állók el akarták hinni a híreket, mert ez volt az érdekük, el is hitték. Mi nem akartuk elhinni, mert ez volt a vágyunk és érdekünk, hogy ne legyenek igazak, hát nem hittük el.

- ***Hitlerrel beszélt?***

- Soha életemben. Más népcsoportvezetők számtalanszor jelentkeztek nála kihallgatásra, én soha. Himmlerrel kétszer beszéltem. Az ő terve az volt, hogy a magyarországi németséget kitelepítik egy, a keleti területeken alakítandó tartományba. Egy másik hivatalos terv az volt, hogy a Balkánon ütköző államot létesítsenek és oda telepítik Délkelet-Európa németjeit. Amikor én ellentmondtam Himmlernek, ordítani kezdett velem és fenyegetőzött.

- ***Meddig hitt a német győzelemben?***

- Senki sem fogja elhinni: amikor Hitler Franciaországhoz nagylelkű volt, kezdtem meginogni, hátha mégsem... Folyton ingadoztam ettől kezdve... hol hittem, hol nem... kettősség nyílt meg bennem... Aztán döntöttem, amikor megtámadták a Szovjetet: mégis végünk van.

- ***Miért gondolta mindjárt a háború elején, hogy...***

- Azért, mert a demokrácia univerzális eszme. A kommunizmus is univerzális eszme, minden fajra, nemzetre, felekezetre vonatkozhat. A nemzeti szocializmus nem törekedett és nem is törekedhetett univerzalitásra, hiszen határokat szabnak neki faji és nemzeti korlátok.

- ***Szálasit ismerte? Milyen embernek tartja?***

- Milyen ember lehet az, aki az ő helyzetében, a mai világkonstellációban még ma is azt hiszi, hogy rá és „eszméire” még világtörténelmi misszió vár? Egyébként nekünk sohasem állt érdekünkben, hogy az ő romantikus soviniszta eszméi uralomra kerüljenek. Szálasi irreális, hatalomvágytól fűtött, műveletlen ember, aki mindenre képes, mert semmit sem ért. Egyszer azt mondotta nekem, hogy a nemzeti szocializmus vertikális, a hungarizmus horizontális. Vagyis ezzel azt akarta mondani, hogy a hungarista eszme meg fogja hódítani a földet, vagy legalábbis Európát. Hát kérem...

- ***Tudta, milyen tömeggyilkosságok történtek Budapesten?***

- Az Andrássy út 60-ban olyan cellába helyeztek, amelyben a nyilasok számtalan zsidót kivégeztek. Véres cellának hívták ezt a cellát. Ott tudtam meg, mi történt a nyilas rezsimben. Állandóan borzongtam ebben a cellában. Örültem, amikor elhoztak...

- ***Milyen ideges tüneteket tapasztalt magán ezen kívül?***

- Amikor húgom meghalt, periodikusan visszatérő, 2-3 percig tartó heves szívdobogásaim voltak. És mindig rossz alvó voltam. ***(Kérdés nélkül.)*** Soha nem voltam katona. Pisztoly soha nem volt kezemben, csak egyszer, amikor Rajnissal pisztolypárbajt vívtam. De abban a cellában, az Andrássy út 60. alatt, sokszor felriadtam álmomból. Borzalmas dolgokat meséltek erről a celláról... Ott tudtam meg. Beláttam, hogy még azt sem kellett volna csinálnom, amit csináltam. Pedig ő tudja, hogy én semmi bűnt nem követtem el. Életemnek két fő célja volt: segíteni akartam népemen és író akartam lenni. Író... ez volt a leghőbb vágyam. „Bot Balázs” címen kész regényem van. Thomas Mann Tristánjának utánérzése... A művész magánosságát írtam meg. Legfőbb vágyam volt mindig egy háromszáz pengős tanári állás és elvonulni könyveim közé és írni...

- ***Nagy író szeretett volna lenni?***

- Nem. Én tudtam, hogy csak utánérző író vagyok, nem zseniális alkotó... De legmélyebb vonzódásom az irodalomnak szólt. Ezért mentem

irodalomszakos tanárnak... A népem a kanti imperativus értelmében számomra parancsoló szükségesség volt, de a legmélyebb vágyam, minden idegszálam a művészethez kötődött... ***(Kérdés nélkül.)*** Uraim, brutálisan őszinte leszek most: ha ő nem lett volna életemben, talán nemzeti szocialista lettem volna. De rajta keresztül láttam, hogy nem igaz a zsidóság alacsonyabbrendűségéről szóló elmélet...

- ***Szexualitása?***

- Teljesen normális. Néha túlfokozott... Számtalanszor felébred tennem a vágy: visszatérni a szűziességhez. A felfokozott szerelmi viharok elültével aszkétikus érzések fogtak el. Istenben nem bíztam... A nemiség állati kitöréseit utáltam. Nem vagyok csúnya férfi, nem vagyok buta, voltak kalandjaim. De e kalandok után leküzdhetetlen vágyam támadt a szerelem tisztasága után. Nem hiszek az Istenben, nem hiszek a pantheizmusban, amely a hitetlenek mentsvára szokott lenni. Szkepticista voltam mindig. Amiben hiszek: emberiség, jóság. Ha az utcán mentem és hangyákat láttam futkározni a lábam előtt, tipegve kezdtem járni, nehogy egyet is eltiporjak...

- ***És ezért állt olyan eszme szolgálatában, amelyik tizenötmillió védtelen embert legyilkolt és az egész világot katasztrófába döntötte!***

- ***(Hosszú csend után.)*** A buddhizmust tartom a legmélyebb vallásnak, mert e vallás szerint még állatot sem szabad ölni. ***(Hirtelen kitör.)*** Én nem álltam a hitlerista eszme szolgálatában!

- ***És ha még egyszer kezdhetné életét?***

- Csak író lennék. Koplalva és újra koplalva: de író!

- ***Nem szervezné meg többet a Volksbundot?***

- Ismerem Le Bon elméletét. És most már tudom is: nem érdemes... Most mindenki azt mondja, hogy őt telekényszerítették a Volksbundba! Ki?! Úgy tolongtak be, hogy vissza sem lehetett volna tartani őket!

- ***Milyen büntetést vár?***

- Halált!

- ***Miért?***

- Mert ha egy egyszerű földműves öt évet kap, mert belépett a Volksbundba, akkor mit érdemel az, aki megszervezte a Volksbundot? Tízszeres halált!

- ***Fél a haláltól?***

- Féltem. Az Andrássy út 60. óta nem. Tudom: determináció... Már tudom. Szeretném megírni „Tévelygők” című nagy regényemet, azután nyugodtan meghalnék. Korunk nagy tévelygését szeretném megírni tenne. ***(Kérdés nélkül.)*** Jellembelileg csak az egyén tud fejlődni, maga az ember nem. Az ember csak törekszik a fény felé, anélkül, hogy benne valaha is felgyulladna. Nem is fog soha. Az ember nem képes a fejlődésre. Jóság, emberség és újra emberség... Az ember nem ennek született, tudom. De az ember nem is annak született, hogy ruhában járjon. Mégis ruhában jár. Talán évezredek múlva magára ölti a jóságot is, az emberséget is... Freud mondotta: ezer év a lélekben, csak egy suhanás. Rendkívül hosszú idő elteltével hiszek az ember megszelídítésének lehetőségében...

- ***Segített Ön az üldözött zsidókon?***

- Igen. Például egy Búzás Mihály nevűn... ***(Hosszú gondolkozás után sem tud több nevet mondani.)*** Én vissza akartam lépni a Volksbund vezetésétől. Kállay nem engedett. Az mondta: Én sem ugorhatok ki, te se ugorj ki!

- ***Milyen kulturált ember Ön! Nem érzi, hogy annál nagyobb a bűne, hogy a világtörténelem legbűnösebb eszméjének és legbűnösebb rendszerének szolgálatában állt?!***

- ***(Felemeli két karját.)*** „Im Strome gefangen...” ***[Sodródni az árral - a szerk.]*** Minden nemzetnek, minden embernek megvan a maga külön fogalma a becsületről, a hűségről. Én a népcsoportomat rávezettem egy útra, mellette kellett maradnom, amikor pedig láttam, hogy bűnös út... már nem volt visszatérés... Ha nem kötnek fel, individualista leszek! És ne

dobjanak ki ebből az országból! Oda menjek lakni, azok közé?! Akkor inkább kössenek fel!

- ***De még mindig nem válaszolt tisztán: ha már látta, hogy bűnös az út, mért nem lépett le?***

- A politika mindig szenny és sár...

- ***Ez nem szenny és sár volt, ez vér és velő! Rablás és gyilkosság! Ártatlan emberek millióinak elégetése, elgázosítása, agyonverése!***

- Nem engedtek el... próbáltam... beteget jelentettem... kényszerítettek...

- ***Miért nem lőtte főbe magát?***

- „Im strome gefangen...”

(Most németül beszél. Csupa pátosz, szónoklat, erő. Acélszürke szemével mélyen belenéz az ember szemébe. Egyszerre lehunyja a szemét és megborzong. Kérdjük, miért? Az a cella ott, az Andrássy út 60-ban, az a véres cella, feleli. Ahogy megy a börtönfolyosón, akaratlanul keményen lép, a padló dong a lába alatt.)

A pszichoanalítikus megjegyzése

Magyar pszichoanalitikus közöl könyvében egy első olvasásra valószínűtlennek tetsző, de megkapó észrevételt.

Abból indul ki, hogy mindenki az anyanyelvén álmodik, gyermekkori érzelmeinket csak azzal a szöveggel álmodhatjuk, amelyet akkor beszéltünk, amikor a feledésbe merült érzések éltek bennünk.

Továbbmenve megállapítja, hogy egy elfelejtett emlék csak akkor juthat az analizált egyén eszébe, ha azon a nyelven végzi a pszichoanalitikai kezelést, amelyet a paciens az élmény átélése idején beszélt. Ha a paciens ezt a nyelvet elfelejtette, ismét meg kell tanulnia ahhoz, hogy az élmény a tudat fölé kerüljön, mert nem anyanyelvén tudatossá tenni a tudattalanba süllyedt múltat, hasztalan munka.

Nos, Franz Basch iskolapéldája annak, mit jelent a gyermekkor, az anyanyelv, mit jelentenek azok az indulatok, melyek a Volksbund megalapításáért hevítették ifjú korában s hogy mennyire más ember Basch Ferenc, a magyar nyelven tanító magyar-németszakos tanár, mint Énje másik, német anyanyelvű része.

Szinte hajlandó elhinni az ember, hogy Basch Ferenc humanista, filozófus, filoszemita. Basch Ferenc talán igen. De Franz Basch náci, aki megveti a gondolkodókat és antiszemita.

Basch Ferenc magyar és zsidó nőt szeret 15 éven át; Franz Basch pedig a weimari alkotmányt, Hitlert és mindent, ami német, mindent ami náci.

Rettenetes csapásnak érezte húga halálát, akinek távozásával Énjének reális fele hagyta el Énjének másik, romantikus felét. Viszont talált egy nőt, zsidót, reálisat, aki mellett máig kitartott s aki a romantikus népi hajlamokat engedélyezte benne. Pedig csak egy szavába került volna ennek a nőnek és Basch feladja a Volksbundot is. Népi romanticizmusa azonban erősen keveredett benne a realizmussal, hiszen amire a volksbundistákat nevelte, nem tartozik ahhoz a romantikához, ami viszont a zsidó hölgyhöz fűzte.

Hogy miként ítélik meg tetteit, az azon is múlhat, hogy németül vagy magyarul teszi-e meg vallomását.

Baky László

Kopottas bőrkabát van rajta. Fekete haján, bajuszán megcsillan a villanyfény, amely a börtönlevegő nehéz homályán lomhán kúszik át. Szép szál ember, de felső testében hajlott, feje előrebukik. Határozottan szép férfiarca puhán, betegesen, sunyin imbolyog a váltakozó fényben és árnyban. Arcának húsa kicsit puffadt és sárga. Nagy, fekete bajusza mögött rejtőzködve ülnek a sárga húslebernyegek. Alig mozdul, miközben beszél; fejét néha megfordítja, mintha hátulról támadást várna. Gyakran mosolyog, tisztán érezni mosolyaiban a meghunyászkodást, a bocsánatkérést, a barátkozni igyekvést. Elnézést kémek e mosolyok, az ártatlanságot próbálják bizonyítani, szolidaritást keresnek, egy-egy kinyújtott kéz minden mosolya, megbocsátó, megértő kézért könyörögnek. Nagyon csendesen

beszél. Alig hallani a szavát. Ez a megvadult csendőrtiszt, aki húszéves kora óta vidéki csendőrörsök állomáshelyein kártyázott, ivott, kvaterkázott, trágárkodott, ordítozott és később, a német gázkamrák és halott-hamvasztók számára szállította a baloldali keresztények és a zsidók százezreit, csecsemőket és aggastyánokat, terhes anyákat és betegeket rúgott és rúgatott a vagonokba, üvöltve, vérbe borultan milliók kínjától és halálhörgésétől, a vagonokban vízért sóhajtozók és társaik holttestén alvók szenvedéseitől még vadabbá vadultan -, ez a parlamenti szerepléseiben is leghangosabb és legféktelenebb csendőr most olyan halkan beszél itt, mintha angyalok tartanák torkában a hangfogót. Néha megsimítja homlokát. Egy börtönőr téved a szobába. Feláll, várja az utasítást s mosolyog, alázatosan és szelíden. Mint cellájában egy szerzetes.

Baky László

- Bocsássanak meg az urak, de rossz fizikai kondícióban vagyok, nagyon lefogytam, ma a koszt is rossz volt, levest kaptam és két darab kenyeret és bizony az emlékezőtehetségem is sokszor kihagy. De talán meg fogják ezt érteni... Parancsoljanak.

- ***Csak beszéljen, Baky úr. Amit óhajt. Bármiről. Az életről, gyermekkoráról. Ha akar, beszéljen másról. Ami éppen eszébe jut.***

- Kérem. A nevemet bizonyára tudják az urak. Negyvenhét éves vagyok. Nyugalmazott csendőrőrnagy. Budapesten születtem. Anyámat az ellenséges csapatok bevonulása után megölték. Hetvenhét éves volt. Apám 1902 ben halt meg...

- ***Miben halt meg?***

- Hűdéses elmezavarban. Vármegyeházi ülnök volt. Állítólag a sok munkába őrült bele. Volt huszonhét hold földünk is... Két testvérem volt. A nővérem anyámmal pusztult el.

- ***Milyen pályára készült gyermekkorában?***

- Mérnök akartam lenni. Később megtetszett a katonapálya. Katona lettem, mert szegények voltunk és alapítványos helyet kaptam a

katonaiskolában. Közepes eredménnyel elvégeztem a hadapródiskolát.

- ***Miért tetszett Önnek a katonapálya?***

- Nem tudnám megmondani. Talán a rend és a fegyelem tetszett.

- ***Mi volt a kedvenc játéka gyermekkorában?***

- A labdajáték, meg a csendőr-pandúr. Minden játékban igyekeztem mindig első lenni... A sportban is, 300 érmet nyertem. Hosszú- és középtávfutó voltam, jó eredményeket értem el a vívásban, a diszkosz- és gerelyvetésben... De már például a boxolás és a birkózás nem nagyon tetszett, durvának találtam. A futballban sem szerettem a durva, csak a kemény, férfias játékot. Orth Gyuri, Schlosser, Sárosi, Braun Csibi volt a kedvencem...

- ***De hiszen Braun Csibi zsidó volt!***

- Sportban nem érdekeltek a faji kérdések.

- ***Mi volt a kedvenc olvasmánya gyerekkorában?***

- A történelmi regényeket szerettem.

- ***Például?***

- Nem tudok emlékezni... Sokat dolgoztam mindig... Rossz a memóriám...

- ***Kedvenc magyar írója?***

- Mikszáth, Makay, Vas Gereben.

- ***Külföldi író?***

- ***(Hosszú hallgatás után, akadozva):*** Pearl Bucktól olvastam, meg Lagerlöf Selmától... A Háborút és Békét is olvastam...

- ***Ön a háború vagy a béke híve?***

- A békét szerettem mindig. Izmos, erős ember voltam, de sohasem verekedtem.

- ***Vallásos ember Ön?***

- Istenhívő voltam, de nem voltam templombajáró.

- ***Hisz a túlvilágban?***

- Feltétlenül.

- ***Párbaja volt?***

- Kétszer. Egyszer Bajcsy-Zsilinszky Endrével, szegénnyel, aki egy parlamenti közbekiáltásom miatt provokált, egyszer egy Kölcsey nevű képviselővel. Vívóbajnok vagyok, mindkettőt ugyanazon a helyen vágtam meg. De éppen, mert vívóbajnok vagyok, sohasem krakélereskedtem (kötözködik). Bajcsy-Zsilinszkyvel egyébként jó viszonyban voltam, sokat beszélgettünk, de ő később elvadult baloldali lett.

- ***Petschauer Attilát ismerte? Tudta, mi történt vele? Ha tudta, miért nem segített rajta, mint vívóbajnok-társán?***

- Ismertem, szegényt. Kitűnő vívó volt. Fogalmam sem volt, mi történt vele. Csak jóval később tudtam meg. Ha idejében jöttek volna hozzám, bizonyára megpróbáltam volna segíteni rajta. Mint ahogy sok zsidón segítettem. Csak most tudtam meg, hogy később mégis elvitték és meghalt. Végtelenül sajnálom őt.

- ***Mint csendőrtiszt, milyen volt az alantasaihoz?***

- Vajszívű. A legjobb viszonyt tartottam velük.

- ***Alkohol?***

- Fogyasztottam. Szerettem elfröccsözgetni... Különösen az alföldi homoki bort szerettem. De nem voltam részeges.

- ***És Endre László?***

- Ő részeges volt. De róla nem szeretnék beszélni. Mindent neki köszönhetek. Az egész katasztrófát, amiben vagyok...

- ***Általában milyen volt a hangulata?***

- Kiegyensúlyozott. A magam helyzetével mindig meg voltam elégedve, még a legnagyobb nyomoromban is, pedig, de sokat nyomorogtam! Különben elég szangvinikus ember voltam, gyorsan jöttem dühbe, de sohasem verekedtem. Egyetlen szenvedélyem volt: másokat segíteni...

- ***Nős ember?***

- 1922 ben nősültem. Nagyon jó házaséletei éltem.

- ***Monogám természetű ember Ön?***

- Nagyon ritkán léptem félre. Ha leltem, utólag idegesített. Egy kezemen meg tudnám számlálni... Természetes parasztisággal éltem szerelmi életemet, amely egyébként nem is volt számomra túlságosan fontos.

- ***Mondja kérem, mi a pszichoanalízis?***

- ***(Rövid gondolkozás után:)*** Képességvizsgálat.

- ***Mi a szocializmus?***

- ***(Hosszú csend.)*** Mindeneseire én... a szegény emberek életviszonyait magasabb nívóra... evolúció és nem revolúció...

- ***Ön híve a földosztásnak?***

- Feltétlenül. De evolúciós alapon.

- ***Mi a különbség a szocializmus és a kommunizmus között?***

- Lényegileg semmi. Nekem nem a marxista szocializmus ellen volt kifogásom, hanem egyrészt az osztályuralom, másrészt a nemzetköziség

ellen. Én soviniszta voltam mindig...

- ***Kit szeret a zeneszerzők közül?***

- Lehárt. De operába, hangversenyre sohasem jártam.

- ***Milyen szenvedélye volt?***

- Kártyázni szerettem. De ezt sem szenvedélyesen. Talán a dohányzás...

- ***Kit ismer a külföldi festők közül?***

- Rubens... ***(Gondolkozik.)*** Kihagy az emlékezetem... ***(Mosolyog.)***

- ***Milyen érzés volt az Ön számára, hatalmat gyakorolni?***

- Soha nem volt hatalmi vágyam. Leheltem volna pártvezér. Nem lettem.

- ***Milyen alvó?***

- Rossz. De már régen. Nem is emlékszem, mikor aludtam végig egy éjszakát. Ha alszom, rosszakat álmodom. Legtöbbször azt, hogy egy kerékpáros közeledik a feleségem felé, én rákiáltok, hogy vigyázzon, a kerékpár már-már elüti, akkor felébredek.

- ***Gyerekkorában nem volt félős?***

- De igen.

- ***Mitől félt legjobban?***

- A csendőröktől... ijesztgettek velük.

- ***Meg tudná mondani, mi a történelmi materializmus?***

- ***(Mosolyog.)*** Hát nem... nem tudnám...

- ***Olvasta a Mein Kampfot?***

- Még 1936-ban. Nem voltam elragadtatva tőle. Engem elsősorban az érdekelt belőle, hogyan képzeli el Hitler Magyarország jövőjét. Egyáltalán nem elégített ki a könyv.

- ***Milyen újságot olvasott a világháborúban?***

- A Pesti Hírlapot és az Estet.

- ***És az utóbbi években?***

- Mindvégig a Magyarságot.

- ***Mit olvasott az újságban?***

- Először átlapoztam, ha érdekelt a vezércikk témája, akkor azt olvastam el, egyébként főként a háborús híreket. Kedvenc újságíróm Rajniss volt. Nagyon szellemesen írt. A Hubay már kevésbé. A baloldalról Parragit szerettem, noha sokat öltögette a nyelvét.

- ***Ismerte személyesen Horthyt?***

- Igen. 1937-ig rajongó híve voltam. Akkor szembe kerültem vele a konzervatívizmusa miatt. Mert abszolúte elutasította a földosztást.

- ***Mi a véleménye Imrédyről?***

- Nagyképességű, féktelenül hiú és érvényesülni vágyó...

- ***Szálasiról?***

- Nem tartom normálisnak. Rögeszméi vannak.

- ***Endre Lászlóról?***

- Már mondtam: ő az oka, hogy itt vagyok. Neki köszönhetem a halálos ítéletemet. A deportálásoknál együtt dolgoztunk. Minden túlkapást ő követett el. Nekem ezért állandó nézeteltéréseim voltak vele. Siófokon például az ő utasítása ellenére kivettem a vagonból a kivételezett zsidókat...

- ***Miért vette ki a vagonból a kivételezetteket? Hát tudta, milyen szörnyűségek várnak a deportáltakra?***

- Fogalmam sem volt. A németek azt mondták, csak munkára viszik őket. Az amerikai fogságban tudtam meg, mi történt velük.

- ***Miért gyömöszöltetett csendőreivel nyolcvan embert egy vagonba és miért nem engedélyezett a szerencsétleneknek sem vizet, sem ételt...***

- ***(Gyorsan közbevág, a térdére üt.)*** Ezt Endre határozta el. Énhozzám csak a csendőrök tartoztak.

- ***De hiszen éppen a csendőrök brutalizálták a szerencsétleneket.***

- Amikor hallottam néhány túlkapásról, felhívattam magamhoz Faragho Gábort, a csendőrség főfelügyelőjét, aki kijelentette, hogy minden túlkapást a hadbírósággal fog megtoroltatni. Én megnyugodtam. Rendeletet adtam ki, hogy senkit nem szabad bántani, a kiszállítást a leghumánusabban kell végrehajtani... Én egyébként egyetlen bevagonírozást nem láttam, egyetlen gettóban nem jártam.

- ***Az Ön uralma alatt a csendőrség fegyelmezett testület volt?***

- Feltétlenül.

- ***Hát akkor hogyan lehetséges, hogy szigorú rendeletei ellenére, úgyszólván az egész csendőrség, kevés kivétellel, előbb kirabolta a zsidókat, aztán a legpéldátlanabb kegyetlenkedések közepette gyömöszölte őket a vagonokba, amelyekben oly embertelen körülmények között szállították a határig, hogy maguk a németek is elképedtek, amikor felnyitották a leplombált vagonokat!***

- Semmit sem tudtam erről! És miért nem jött fel hozzám ilyen panasszal akárcsak egyetlenegy ember is?! Senki sem szólt nekem! Miért nem jött fel hozzám ilyen panasszal a Zsidó Tanács?! Rögtön otthagytam volna az állásomat, vagy szembehelyezkedtem volna ezekkel a disznóságokkal! A legnagyobb gyávaság volt, hogy senki sem jött fel

hozzám! Igenis, gyávaság volt. ***(Széles, riadt gesztus.)*** Én semmiről sem tudtam!

- ***De Baky úr! Minden külföldi rádió ezekről a szörnyűségekről harsogott, angol repülőgépek százezrével dobálták le a röpcédulákat, megírva, hogy mit művelnek az Ön csendőrei és az országban mindenki, a suszterinastól kezdve a legeldugottabb falu bakteréig, mindenki tudott ezekről a szégyenletes, szervezett, állami gyilkosságokról! Csak Ön nem tudott volna? A belügyminisztériumi államtitkár! A csendőrök irányítója?***

- Akármilyen elképzelhetetlen, nem tudtam róla. ***(Alig hallani, amit mond, összegörnyedten ül.)***

- ***Meddig hitt a német győzelemben?***

- Sztálingrád után már nem hittem a totális győzelemben. De a kiegyezéses békében még 1944 őszén is hittem.

- ***Ki volt az első zsidó akivel életében összetalálkozott?***

- Egy Déri nevű katonatiszt. Jó bajtárs volt.

- ***Zsidó nő szerepelt életében?***

- Nem. Sohasem éltem intenzív szerelmi életet.

- ***Halálfélelme nincs?***

- ***(Alig hallhatóan)*** Nincs. De biztosan tudom, hogy felakasztanak...

- ***Ha egyszer mégis kiszabadulna, mihez kezdene?***

- Elmennék fizikai munkásnak. Csak a fizikai munkás él nyugodtan.

- ***Mi volt az Ön elgondolása: mi lesz a zsidókkal a háború után?***

- Tudtam, hogy nem jönnek vissza Magyarországra. Úgy gondoltam, hogy a békeszerződés fog gondoskodni elhelyezésükről. A németek azzal

presszionáltak, hogy a zsidókérdés rendezése nem magyar, hanem világpolitikai ügy. Én azt hittem, hogy kisebbik része mégis visszakerül majd az országba, nagyobbik részét Oroszország területén fogják letelepíteni.

- ***Milyen érzésekkel viselkedett az emberi szenvedésekkel szemben?***

- Mindig nagyon fájt.

- ***És a zsidók szenvedése?***

- ***(Idegesen nevet.)*** Én nem tudtam, hogy a zsidók szenvednek. ***(Kérdés nélkül.)*** Azért maradtam a helyemen, mert én nem szolgáltam ki 100%-ig a német érdekeket. Mindenki tudta rólam, hogy németellenes vagyok. Ha mást nem csináltam a helyemen, mint azt, hogy megakadályoztam a Gestapót a baloldali munkásság teljes kiirtásában - akkor is csináltam valamit hazám érdekében! Tessék csak megnézni, mit művelt utánam a Szálasi-kormány! Ismétlem: Kabókot is én mentettem ki egyszer a Gestapo karjaiból. Rusznyák professzort és még három egyetemi tanárt is én vettem ki a vagonból!

- Bejelenti őket mentőtanúnak?

- Nem. Kötelességem volt.

- ***De Mónus Illést meggyilkolták! Ezt tudja?***

- Mónus Illést? Szörnyűséges... ***(Hátrahajol.)*** Szörnyűséges...

- ***Milyen étvágya volt Önnek a deportálás hónapjaiban?***

- Olyan, mint máskor. De akkor már az egész helyzet nem tetszett nekem. Az én helyzetem sem...

- ***Hogyan egyeztethette össze soviniszta mivoltát azzal, hogy egy német szolgálatban álló kormány államtitkára volt?***

- Mindig németellenes voltam. De eltűrtem a németeket attól kezdve, amikor jóvoltukból visszakaptuk elszakított területeink egy részét.

(Hirtelen, minden átmenet nélkül.) Endre féktelen, duhajkodó, üresfejű ember volt... hazug fráter!

- ***Mi volt élete legnagyobb erénye?***

- Mindig segítettem a szegény embereken. Ez nem erény, ez kötelesség!

- ***És mi volt a legnagyobb bűne?***

- Biztosan számtalan bűnöm van, mint minden embernek... De tudatosan nem követtem el bűnt... Felelősséget érzek mindazokért a dolgokért, amik történtek...

- ***Tisztában van azzal, hogy politikájuk milyen szakadékba sodorta az országot?***

- ***(Alig hallani szavát.)*** Én nem hittem, hogy Magyarország belesodródik a háborúba... A faji elmélet megzavart...

- ***Nem szokott szeme előtt megjelenni a félholtak, a szomjúságtól, az éhségtől eszméletlenek, az agyonkínzottak, az öngyilkosságba hajszoltak processziója, az ártatlan csecsemők...***

- ***(Elfordítja arcát)*** Ne tessék mondani... én nem tudtam róla... én nem tehetek róla... én...

- ***Milyen büntetésre számít?***

- Feltétlenül kivégeznek... Megérdemelném, hogy golyóval... és nem kötéllel...

(Csupa panasz. Rosszul érzi magát, hagyjuk pihenni. Ma alig evett. Nagyon rossz idegállapotban érzi magát. Szeretne már lefeküdni. Fáj a gyomra. Halkan összeüti a bokáját. Udvariasan mosolyog. Illedelmesen megbiccenti fejét. És kioson a szobából. A börtönfolyosón gyorsan megy, majdnem fut. Nem néz vissza, nem néz semerre, gyorsan besurran a kinyíló cellaajtón.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Ha valaki sokra viszi, még nem biztos, hogy nagy ember. Gyakrabban fordul elő, hogy a nagy ember nem viszi sokra. De az elhivatott gyermekkorában valamiképpen megmutatkozik, hogy nagy ember lesz.

Baky László életének története sekélyes. Mérnök szeretett volna lenni, de katona lett, mert alapítványi helyet kapott, amit szegénysége miatt nem hagyhatott kihasználatlanul. Akiben él az a bizonyos isteni szikra, akkor is mérnök lesz, ha nem 27 hold és nyugdíj biztosítja a háromgyermekes anyja létét, hanem teljes nincstelenség a része.

Gyermekkorában a csendőröktől félt. Előbb katona lett, majd csendőr. Eddig ő félt, most tőle féljenek. Ösztönember, a biológiai őserők még negyvenhárom éves korában is a sport területén biztosítják (old boy versenyt nyer) az érvényesülést. Nem művelődött, nem járta meg az ösztönöket nemesítő, átszellemítő utakat. Amikor a sportból kiöregszik, új kiélési területet talál a politikában. A brutális ösztönök, a szenvedély - és nem a mérték, a tudás, a koncepció teremti meg politikai orientációját és támogatja a programját.

Mindent készen kap. A propagandából kihámozott eszméket nála nem színezi az individualitás, a zavaros tervekbe mindig jobban belekuszálódik. Pártvezér lehetne, elutasítja, középtiszt akar maradni. Erélyes emberre van szükség, egyszerre az élre kerül, de az általa végrehajtandó program - majdnem pogromot mondtam - minden egyes részletét előírják neki. A lovagias sportember néha felülkerekedik lelki tevékenységében. Miután több százezret elpusztított, megment néhány embert és ezeket nem kívánja mentő tanúul bejelenteni. Úgy érzi, végig fairen kellett volna játszani. Az unfair játékért halálbüntetést szab ki önmagára. Nem a bűneiért, hanem az unfair játékért... De néhány fair mozdulatáért - úgy véli - megérdemelné, hogy ő maga válassza meg a halálnemet.

Jaross Andor

Derűs arcú, villogó szemű fiatalembert tessékel be a börtönőr a fogházőrmester szobájába. „Ide?” - kérdi bőbeszédű udvariassággal. - „Kérem. Köszönöm. Parancsoljanak velem az urak. Ide üljek? Nagyon köszönöm. Miben állhatok rendelkezésükre? Bármiben, boldogan...

” Vastag, divatos, kicsit feltűnő szövésű átmeneti kabát van rajta, állig felgombolva. Rövid, fekete haja gondosan ápolt, arca frissen beretvált. Szinte úgy ül le a faszékre, melyről az imént vett le egy rab egy lavór vizet, úgy veti egymásra két lábát s játszik a asztalon két gondozott kezével, oly derűs, szinte vidám arccal, barátságosan villanó szemekkel, bizalmas mosollyal az ajka két szegletén, mintha elegáns dámák közé keveredett volna bizalmas társaságban. S végig ilyen marad. Egészséges, nyugodt, derűs, kedves, mint mondani szokták: charmeur. Biztosan a társaság kedvence volt, ahol megjelent. Folyamatosan beszél, egyik témáról könnyedén a másikba csúszik, hasonlatokkal támasztja alá gyengécske érveit s közben a szemében valami hamis, derűs, vidám és hazug fény viliódzik. Olyan ember, aki hosszú estén szórakoztatni képes egy társaságot s amikor elmegy, a háziasszony felsóhajt: „Milyen édes ember!” S a házigazda ezt dünnyögi: „Micsoda vagány!" Pedig nem csekély bűnökkel vádolják.

A Felvidéken - még a csehszlovák uralomban - revizionista, de egyben demokratikus politikát szolgált. Amikor a Felvidék egy részét - Hitler végzetesen drágának bizonyult ajándékaként - visszacsatolták Magyar-országhoz, mindenki demokratikus szellemet várt tőle. Különösen az akkor már erősen szorongatott zsidók reménykedtek benne, hiszen híre járt, hogy pártjában zsidók is vezető szerephez juthattak, számtalan zsidó barátja volt és élénk összeköttetést tartott fenn a felvidéki zsidóknak azzal a rétegével, amely a népszavazások során magyarnak vallotta magát. A reménykedők csalódtak.

Jaross a magyar parlament legszélsőbb jobboldalán helyezkedett el. Imrédy jobbkeze lett, a csodaszarvas-párt vezérhelyettese és a német megszállás alatt a Sztójay-kormány belügyminisztere, a deportálások belügyminisztere, a baloldali elemek halálbaüldözésének belügyminisztere, Endre és Baky államtitkárok főnöke...

Jaross Andor

- ***Vallásos atmoszférában nőtt fel?***

- Istenfélő légkörben. ***(Nevet.)*** De túlzottan sosem voltam vallásos! Apám földbirtokos, a cseh földreform előtt ezerszáz hold birtoka volt, később ötszáz holdja maradt. Nyolcvanhárom éves, most is él. Két fivérem volt, mindkettő elesett a fronton. Én 1896-ban születtem, a világháborút én is megjártam, kétszer sebesültem, öt kitüntetést kaptam. Jogásznak készültem, amikor azonban fivéreim elestek és szüleim magukra maradtak, mezőgazdász lettem.

- ***Hisz a túlvilági életben?***

- Azok közé tatozom, akik ezekkel a kérdésekkel nem foglalkoznak. ***(Mosolyog.)*** Félek, ha foglalkoznék, nem hinnék benne. Éppen ezért nem foglalkozom a katolikus dogmákkal sem.

- ***Mit olvasott gyermekkorában?***

- Vernét, Mayt.

- ***Milyen sportot űzött a legszívesebben?***

- Futballt, atlétikát. Helyből távolugrásban a középiskolai rekordot én tartottam. Színjeles tanuló voltam, prematurus.

- ***Odahaza milyen nyelven beszéltek?***

- Magyarul. Én azonban németül csaknem úgy beszélek, mint magyarul. A cseh parlamentben szükségem volt a német nyelvre.

- ***„Jaross” - milyen eredetű név?***

- Az egyik verzió szerint szláv eredetű. Azt hiszem hajnalt jelent. A másik verzió szerint az iharos szóból származik.

- ***Antiszociális vagy antiszemita légkör volt odahaza?***

- Egyik sem. Apám nagyon türelmes ember volt.

- ***Később, felnőtt korában milyen olvasmányok érdekelték?***

- Általában a történelmi jellegű olvasmányok, a korrajzok. Olyan író, akinek müveit különösebben szerettem olvasni, nem volt. A magyarok közül talán Jókai, a modernek közül Márai, Harsányi.

- ***És a külföldi írók közül?***

- Thomas Mann.

- ***Mit olvasott tőle?***

- ***(Hosszabb gondolkodás után.)*** Hamarosan nem tudnám megmondani.

- ***Szociológia?***

- Érdekelt. Olvastam Engelst, Marx Kapitálját...

- ***Olvasta?***

- ***(Mosolyog.)*** Illetve átfutottam.

- ***Csehszlovákiában milyen pán tagja volt?***

- Az Egyesült Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Pártté.

- ***Antiszemita pán volt?***

- Nem. Zsidók is voltak a vezetőségben. ***(Kint a fogházban váratlanul orgona zúg fel. A karácsonyi szent miséhez folyik a próba.)***

- ***Gyónni járt?***

- ***(Mosolyog.)*** Alig. Inkább a feleségem kívánságára. Tavaly karácsonykor gyóntam utoljára.

- ***Mién érezte szükségét tavaly karácsonykor annak, hogy meggyónjon?***

- *(Mosolyog.)* Mondom, a feleségem kívánta.

- ***Azt nem érezte tavaly karácsonykor vagy annak előtte bármikor az életben, hogy gyónni kellene, jó volna megszabadulni valami kínzó bűntudatérzéstől?***

- Nem, ezt sohasem éreztem.

- ***Sosem érzett semmién lelkiismeretfurdalást?***

- *(Mosolyog.)* Talán egyszer-kétszer... De sosem a politikai cselekedeteim miatt. Inkább talán szerelmi téren, valamikor...

- ***A szocialistákkal szimpatizált?***

- Soha. Én a marxistákat Csehszlovákiában ismertem meg, ahol ők - az én megítélésem szerint - elsősorban csehek voltak és csak azután szocialisták.

- ***Milyen viszonyban volt Csehszlovákiában a zsidósággal?***

- Közömbös. Néhányan közülük a magyar vonalon harcoltak velünk együtt. Ezek magyarok voltak, ezekről nem is akartam tudni azt a pluszt, hogy zsidók. Ezekben később is védelembe vettem a magyar embert... Egyébként a viharos időkben a kivételezetteket mindig igyekeztem megmenteni. Például én vettem le a vonalról Rusznyák és Purjesz professzorokat...

- ***Hogyan van az, hogy ezt a két professzort már többen emlegették itt, azt állítván, hogy ők voltak azok, akik...***

- *(Közbevág.)* Végső fokon hozzám tartozott a dolog. Lehet, hogy mások interveniáltak. Legvégső fokon persze rám sem tartozott, hanem Winkelmannra és Veesenmayerra...

- ***Hogyan hatott Önre az életben, ha szenvedni látott valakit?***

- A szánalom érzését váltotta ki belőlem.

- ***A vén hogyan bírta? Irtózott?***

- Hát kérem... nem szerettem látni...

- ***Babonás?***

- ***(Mosolyog.)*** Nem.

- ***A csehszlovákiai magyar agrárproletariátus revizionista volt?***

- Igen. Egyszerűen azért, mert mi nem tartottuk politikusnak felvilágosítani őket arról, hogy Magyarországon rosszabb viszonyok várják őket, mint amilyenben Csehszlovákiában van részük.

- ***Szóval ez tulajdonképpen politikai fogás volt?***

- Igen.

- ***Milyen embernek tartja Ön saját magát?***

- Predominál bennem a magyar tudat. És nem tartom magamat rossz embernek. Ahol lehetett, mindenkin segítettem.

- ***Koldusoknak szokott adni?***

- Elvből, mindig.

- ***Elvből? Nem érzésből? (Mosolyog, nem felel.) Mit tart élete legjobb cselekedetének?***

- Ezerkilencszáztizenhatban a Szripa mellett, Galíciában, arra vállalkoztam, hogy az ellenséges tüzérség lőmezejéből visszahozom az ott maradt tüzérségi műszereket. Amikor a legnagyobb tűzben jártam, mindkét lábára megsebesült főhadnagyot találtam olt. Felvettem a lovamra, behoztam a vonalainkba és azután újra elindultam a műszerekért.

- ***És az elmúlt évben volt-e valami kimagaslóan jó cselekedete?***

- ***(Hosszú-hosszú gondolkodás után.)*** 1944 júliusában egy bombatámadás után a Szikla-kórházba hoztak egy zsidó munkaszolgálatost, súlyos sérüléssel. Feleségem, aki a véradócsoport tagja volt, felhívást kapott

a kórháztól, jöjjön be, szükség lesz arra, hogy vért adjon a betegnek. De megmondták a feleségemnek, hogy zsidó betegről van szó. Feleségem habozott, gondolta, talán akad majd más tagja a csoportnak, akitől vért lehel venni. Amikor meghallottam, miről van szó, felszólítottam a feleségemet, menjen be, mutasson példát az emberiességből.

- ***Mit tart élete legrosszabb cselekedetének?***

- ***(Nagyon sokáig gondolkozik.)*** Elég önkritikával rendelkezem... de nem emlékezem kirívó esetre... Hiába gondolkozom... nem jut eszembe egyetlen igazán rossz cselekedetem... Azt hiszem, nem is volt...

- ***Ha újra kezdhetné politikai pályafutását, hol torpanna meg?***

- ***A*** Sztójay-kormányban nem vállalnám a belügyminiszterséget. Akkor is csak sok lelki tusakodás után, kötelességérzetből vállaltam.

- ***Gondolt-e arra, hogy elesett fivére csodálattal nézné pályafutását?***

- Azt hiszem, eszembe jutott...

- ***Meddig hitt a német győzelemben?***

- Franciaország elfoglalásáig.

- ***Akkor hogyan vehetett részt Franciaország elfoglalása után olyan kormányzásban, amely minden tétjét a német győzelemre tette fel?***

- Ezek már csak utóvédharcok voltak, a vereséget elkerülhetetlennek tartottam. Augusztus 8-án le is mondtam. A Szálasi-kormányban nem is vettem részt. Egyetlen működésem ebben az időben már csak az volt, hogy a Nemzeti Szövetség tagja voltam.

- ***Mikor tudta meg a deportáltak sorsát?***

- 1944 júniusának második felében érkeztek hozzám olyan megbízhatónak látszó hírek, amelyek többé nem voltak kósza híreknek, propagandisztikus fecsegésnek nevezhetők. Nyomoztatni kezdtem. Elsősorban természetesen a németekhez fordultam, ők propagandának

minősítették a kiszállítottak szörnyű sorsáról szóló híreket. Különböző levelezőlapokat mutattak be nekem, amelyekben a deportáltak tudatták hazai ismerőseikkel, hogy egészségesen kiérkeztek és jól érzik magukat. Ebben megnyugodtam. Semmi biztosabbat nem lehetett megtudni. Sztójay Ferenczy csendőralezredest akarta kiküldeni a hírek ellenőrzésére, én másvalakit, végül is nem tudtunk senkit sem kiküldeni, a németek megakadályozták.

- ***A deportálás hazai módszereiről nem volt tudomása?***

- De igen! Hogyne lett volna! Csakhogy semmiről nem tudtam biztos tudomást szerezni. Voltak hazai értesülések és külföldről jött hírek, amelyek atrocitásokról szóllak és voltak hivatalos jelentések, amelyek ezeket a legerélyesebben cáfolták. Nekem az volt és most is az a felfogásom, hogy gyávaság olyan emberekkel kegyetlenkedni, akik fegyvertelenek és akik ki vannak szolgáltatva. A kormány tulajdonképpen nem is foglalkozott a deportálások kérdésével, hiszen a kormány hivatalosan nem deportáltatott. A magyar kormány magyar állampolgárt nem deportálhat idegen államba. De a magyar kormánynak nem volt eszköze, amellyel a deportálásokat megakadályozhatta volna. Amikor jelentéstételre hívtam fel Bakyt és Endrét, mi igaz a kegyetlenkedésekről szóló hírekből, ők hivatalos okmányokra és jelentésekre hivatkozva cáfolták ezeket a híreket. Mindenesetre a csendőrparancsnokságoknak utasítást adtam, hogy mindennemű atrocitástól tartózkodjanak. Nem az én személyemen múlott a deportálás ténye. Ha én lemondtam volna, jött volna egy másik belügyminiszter és az deportált volna. Hiszen tulajdonképpen nem a magyar kormány, hanem a németek deportáltak. Ami pedig Baky és Endre személyét illeti, Bakyt rámoktrojálták államtitkárnak. Endréi pedig jó szakembernek tartottam és arra gondoltam, hogy miután a zsidókérdésekkel összefüggő osztályok adminisztrálása az ő hatáskörébe tartozik, semmi olyant nem fog tenni, ami túl radikális lenne, ami túlnőne az ő elgondolásain, hiszen most végre olyan posztra került, amelyikben minden elgondolását megvalósíthatja, nincs semmi szükség arra, hogy önmagán túlmenjen a radikalizmusban...

- ***A Mein Kampfot olvasta?***

- Igen. Különösebb hatást nem tett rám. Hitler működésében azonban sorsszerűen hatott rám az, hogy az ő közreműködése következtében kaptuk vissza a Felvidék egy részét.

- ***Ismeri a Hitler-ellenes irodalmat?***

- Nem.

- ***Mi a véleménye Szálasiról?***

- Dogmatikusan gondolkozó, kis koncepciójú ember, aki az életet egyáltalában nem ismeri.

- ***Mit szólt Szálasi rezsimjéhez és az akkor történtekhez?***

- A háború likvidációjának tartottam.

- ***Ön színmagyarnak tartja magát. Hogyan lehet az, hogy részt vett olyan kormányzásban, amely szó nélkül tűrte, hogy egy idegen államhatalom katonaságával megszállja az országot és az ország prominens politikusainak egy részét letartóztassa és kiszállítsa az országból?***

- Én március 19-én szememet a kormányzóra függesztettem. Amikor láttam, hogy ő a helyén marad és nem tartja szükségesnek lemondani, sőt kormányt nevez ki, akkor én is helyesnek és jogosnak tartottam, hogy ebben az általa kinevezett kormányban helyet foglaljak.

- ***És október 15-én is a kormányzóra függesztette szemét?***

- Nem. Az október 15-i cselekedetét helytelenítettem, mert két részre szakította az országot.

- ***Tehát március 19-én követte a kormányzót, október 15-én nem. Így van?***

- Igen.

- ***Milyen alvó Ön?***

- Jó alvó vagyok. Mindig is az voltam, most is az vagyok. Álmaimra nem emlékszem. ***(Kérdés nélkül.)*** Ha március 19-én a kormányzó lemondott volna, én sem vállaltam volna szerepet a kormányban. De ne gondolják az urak, hogy a baloldali elemek és a zsidók deportációja akkor nem következett volna be! Óh, ebben az országban mindig akad miniszterelnök...

(S kemény vonásokkal árkolt arcán újból és újból megjelenik a „charmeur" mosolya. A beszélgetésnek vége, felpattan a székről, vidáman és barátságosan búcsúzik. Kint karácsonyi éneket próbálnak a fogház orgonáján.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Jaross már nagykorú volt, amikor lakóhelye a demokrata Csehszlovákiához került. Ettől fogva, csaknem két évtizeden át, demokratikus államformában élt és ott a magyar kisebbség jogaiért harcolt. Ezután ismét egy antidemokratikus államrendszer, Magyarország polgára lett. De itt korántsem viselkedett demokrataként. Nemcsak azért nem volt demokrata, mert pártjának a magyarországi kisebbségekkel szemben brutálisan jogfosztó intézkedéseit helyeselte, hanem mert a németek bevonulásakor is a kormányzóra függesztette a szemét, márpedig vezére - Imrédy - éppen a kormányzóban látta a progresszív eszmék megvalósításának legfőbb kerékkötőjét. Imrédy ekkor már régen nem remélte, hogy követeléseiket „felülről" támogatni fogják. Azok, akik Jarosstól demokratikus magatartást vártak, valamit elfelejtettek: merőben más a demokratikus államforma, mint a demokratikus életforma. A demokratikus államformába a legtöbb embernek bele kell születnie, talán már az ősöknek is benne kell élni, hogy - ha csak nem szocialista az egyén - valóban demokratikus életformában tudjon és akarjon élni. De ebben az esetben nem támogatja a jogfosztásokat, még csak nem is tűri szótlanul azokat, mert tudja, milyen rejtett szándékok húzódnak meg ennek a „szociálpolitikának" a hátterében.

Jeles tanuló és kitűnő tornász volt. Ez az a típus, amely mindenhol ki akar tűnni. Kevés embernek sikerül, hogy a szellemi és testi ténykedések területén egyaránt az első vonalba kerüljön. S ha igen, úgy egész életén eluralkodik a mindenáron kitűnni akarás.

Az 1100 hold földből a cseh földreform 500 holdat hagyott meg. A hiányzó 600 holdat valamiképpen pótolni kellett. Egy antidemokratikus országhoz való csatlakozás e tekintetben is kecsegtet valami eséllyel.
A revizionizmusnak a gazdag egyéneknél nemcsak „ideális” okai vannak.

A szocializmust nem ismeri. Csehországban nem szerette a szocialistákat, mert elsősorban csehek voltak. Magyarországon pedig azért, mert elsősorban szocialistának tartotta őket. A valóságban azért, mert a volt ezerholdasok nem szokták szeretni a szocialistákat és nem is szoktak meggyőződéses demokraták lenni. A meggyőződést elsősorban gazdasági érdekek determinálják, az önző lélek pedig - ha egyáltalában szükséges -még erősíti a demokratikus külszín mögött meghúzódó igazi érzelmeket.

Jaross a kikérdezettek azon egy két kivételéhez tartozik, akik bevallják: elég korán értesültek a deportálások és a német koncentrációs táborok borzalmairól. Viszont aránylag kevés cáfolat gyorsan megnyugtatta lelkiismeretét. Reménytelen küzdelmei folytat az erkölcsi-Én az öszlön-Énnel, ha a hatalomvágy és minden, ami a hatalommal megszerezhető, uralkodik egy ember lelkében. Még „jó” cselekedetei is inkább mással tud elkövettetni s ha maga teszi, nem érzésből, hanem elvből cselekszi. Ide tartozik kétségtelen megértése, vagy közönye szadisztikus jelenségek iránt. Ha látja is előre a kikerülhetetlen véget, csupán likvidációnak tartja is a borzalmakat, nem képes, mert nem is akarja idejében levonni a konzekvenciákat. Amikor pedig visszavonul, nem meggyőződésből, hanem önmaga megmentéséért teszi. Mindenesetre még a vég előtt észbekap. Ám ez az észbekapás a szigorúbb, a tudattalan lelkiismeret elkésett megszólalása csupán. Azt lehelne mondani: az erkölcsi-Én ereje legfeljebb csak abban mutatkozott meg, hogy önmagának ne ártson, de semmiképp sem abban, hogy másoknak használjon.

Endre László

A fogházőrmester szobájának ágyán ül Endre László. Szörnyű bűnök terhelik. A vádak ellene oly súlyosak, hogy alig lehet megérteni, mi tartja látszólag egyensúlyban a testét. A zsidókat s minden vallású politikai ellenfeleit hajszolta, üldözte évtizedeken át; mindig a legszélsőségesebb

hecc-eszmék megszállottja volt; de amit 1944-ben tett, azt csak az apokalipszis lovasának művével lehet mérni. A szocialisták, a kommunisták és főként a zsidók százezreit gyömöszöltette csendőreivel vagonokba s szállíttatta nyersanyagnak a német pokol számára. Az embertelenség ámokfutója volt. Hangos, erőszakos, kegyetlen dúvad. Most itt ül az ágyon, prémgalléros télikabátban, nyitott ingben; a szava halk, meghunyászkodó, engedelmes, szinte búg. Homlokán az aggodalmak mély ráncokat szántottak. Arcán is ráncok, a kiálló csontok között a hús süppedései sötétlenek. Széles orra enyhén rózsaszínű. Keskeny szeme inkább pislog, mint néz. Néha mosolyog, de e mosolyban inkább bocsánatkérés van, mint derű. Apró gesztusainak rebbenéseiben is, váratlan szemhunyorításaiban is, szavának alig hallhatóvá fojtott elcsendesüléseiben is szinte kézzel tapintható a rettegés. Ez az ember retteg. Egész testében, egész idegrendszerében retteg. Retteg attól, ami történt és retteg a saját hazugságaitól. Érzi, hogy hazugságaiban nincs semmi meggyőző erő, senki sem hiszi el. Szinte hallani lelkének vinnyogását, szűkölését. Oly szelíd, szelídebb már nem is lehet ember. Két keze néha a magasba emelkedik, karja széttárul. A papíros fölé hajló fejünk olykor árnyékot vet rá, ilyenkor tágra nyitja szemét. De ha fejünk arrébb vetődik és a kis szobában egy szál dróton függő villanylámpa tompa fénye arcába hull, szemét gyorsan lehunyja. Valami elöl menekül. Van mi elöl menekülnie...

Endre László

- 1885. január elsején, újév napján születtem. Apám gazdálkodó volt, később főszolgabíró. Hatan voltunk gyermekek. Én voltam a legidősebb. Anyám most is él. Apám szíven lőtte magát.

- ***Mi volt az öngyilkosság oka?***

- Amikor a rádió bejelentette, hogy a szentkúti gazdaságtól meg kell válnunk, nyolcvanéves apám a rádió előtt szíven lőtte magát.

- ***Történt-e más öngyilkosság is a családjában? Vagy volt-e idegbajos? Alkoholista?***

- Édesapámék 13-an voltak testvérek. Az egyik, Sándor nevű nagybátyám, megőrült, kórházi elmeosztályon halt meg. Egy másik nagybátyám, Iván, nem ismert meg, amikor egyszer meglátogattam. Másról nem tudok.

- ***Ön milyen betegségekben szenvedett?***

- Vesekövem volt, vakbéloperáción mentem át. Tizenhét éves voltam, amikor egy fiú átszúrta a szívburkolatomat. Mentem a falu utcáján, velem szemben jött egy ismeretlen fiú. Meglökött, én visszalöktem, egyszerre csak előrántotta a kését és szíven szúrt.

- ***Alkoholt ivott?***

- ***(Szemrebbenés nélkül.)*** Sohasem voltam alkoholista. Egy-egy pohár sört, spriccert ittam, mást soha, többet soha. Ha ittam, még deprimáltabb lettem. Ezért nem is ittam. Életemben háromszor voltam spicces. Csak egyszer voltam berúgva. Semmiféle mérgező szert nem szedtem. Nem is dohányoztam. ***(Minden adat azt bizonyítja, hogy súlyos alkoholista volt.)***

- ***Milyen szenvedélye volt önnek?***

- Semmi. Egyáltalában semmi. Talán a lovaglás...

- ***Milyen volt a házasélete?***

- ***(Jobbkezének mutatóujját balkezével szakadatlanul csavargatja.)*** Első házasságom nem volt harmonikus. Huszonhárom éves koromban nősültem. A harctérről jöttem haza, két nap múlva már megesküdtünk. Feleségem három évvel idősebb volt nálam. Mindketten idegesek voltunk. Féltékeny volt rám. Eleinte nem volt rá oka, később már inkább. Tíz évig különváltan éltünk. A végleges elhidegülést az okozta, hogy a feleségem nem akart több gyereket, én pedig akartam. Több mint tíz évig nem is éltünk házas életet. Én nem akartam semmit tenni a fogamzás ellen, ő igen. Egyébként szerelmi életem tele volt kihagyásokkal. Sokszor másfél-két évig... Azóta harmonikus házasságban élek. Hatévi szerelem után vettem feleségül nőmet. E hat év alatt alig éltem szerelmi életet, úgyszólván

semmit... Nem szerettem a futó kalandot... és a menyasszonyomat nagyon szerettem...

- ***Nem zavarta idegállapotát ez a hosszú nemi absztinencia?***

- Ezek az évek naptárilag egybeestek alispánságom idejével, kora reggeltől késő estig dolgoztam, nem volt időm szerelmi kérdésekkel foglalkozni. Enni is alig volt időm...

- ***Milyen volt vallási élete?***

- Mélyen vallásos ember voltam. Hittem az alapvető tanok igazságában. Legfeljebb a túlvilági lét körül voltak kételyeim... De nem mélyedtem bele a hitelvekbe. Hajszolt életem volt... Túl sokat vállaltam magamra, mindig nagyon sok emberen segítettem... Állandóan túl voltam halmozva munkával. De az embereknek azért volt bizalmuk hozzám, mert foglalkoztam az ügyeikkel. A bizalom pedig kötelez.

- ***Volt olyan érzése, hogy azért jó a hatalom, mert akkor teljesítheti az emberek kéréseit?***

- Igen. Ilyenkor kielégültek hatalmi vágyaim.

- ***Mint legidősebb, éreztette hatalmát testvérein?***

- Igen. Uralkodtam az öt húgomon.

- ***Milyen pályára készült gyermekkorában?***

- Őszintén szólva, nem nagyon lelkesedtem az értelmiségi pályákért. Gazdász szereltem volna lenni, de még inkább erdész. Igen, erdész. Apám vett rá, hogy letegyem az államtudományi doktorátust és közhivatalnoki pályára menjek.

- ***Milyen tanuló volt?***

- Közepes.

- ***Azt mondja, mindig rengeteget dolgozott. Mi vitte ebbe a túlzott aktivitásba?***

- ***(Jobb kezének mutatóujjával simogatja vágott bajuszát.)*** Örök nyugtalanság élt bennem. Ez csak akkor szűnt meg, ha a munkában elfáradtam. Mi volt ez az örök nyugtalanság? Nem is tudom. Hatalomvágy nem élt bennem. Az államtitkárságot nem is akartam vállalni. Csak dolgozni akartam... A közegészségügy megjavítását éreztem főfeladatomnak...

- ***Mik voltak kapcsolatai a művészettel?***

- Úgyszólván semmi. Nem értem rá... Sokszor gondoltam arra, milyen jó volna, ha másfél évre államfogházba zárnának, vagy ha eltörném a lábamat, volna időm egy kicsit magamba nézni, gondolkozni, olvasni, egy kicsit rendbeszedni gondolataimat, nyugtalan érzéseimet...

- ***Mit szeretett volna magányában olvasni? (Csend.) Mit olvasott utoljám?***

- ***(Hosszú hallgatás után.)*** Prohászkát, Jókait...

- ***Kit ismer a külföldi írók közül?***

- ***(Percekig nem felel. Aztán nagynehezen.)*** Dickens...

- ***És még?***

- ***(Mosolyog.)*** Ne tessék haragudni, nem volt időm ilyen dolgokkal foglalkozni...

- ***Dosztojevszkijt ismeri?***

- Nem. De egy svéd író nevét tudom... valami Axel... Axel... Fajvédelmi irányzatú könyveket olvastam! Olvastam Ford könyvét, Mussoliniról olvastam egy könyvet, Féjától is olvastam, belekezdtem a Mein Kampf-ba, de nem olvastam végig...

- ***Szociológiai munkákat olvasott?***

- Nem sokat...

- ***Például?***

- ***(Hallgat.)*** Nem igen... én nem olvastam...

- ***Tudja, ki volt Flaubert?***

- Ne tessék haragudni, nekem sok dolgom volt...

- ***Kit ismer a zeneszerzők közül?***

- ***(Hosszú hallgatás után.)*** Lisztet...

- ***A szocializmusról olvasott valamit?***

- Igen... csak nem tudom a címét...

- ***Ismeri a szocialista tanokat?***

- ***(Mosolyog.)*** Nem igen... nem értem rá... Magyarországon a szociáldemokrácia túlságosan a zsidóság befolyása alatt állt... a kommünt nálunk Kun Béla, Szamuely, Korvin-Klein személyesítették meg...

- ***Ez az egész, amit a szocializmusról tud?***

- ***(Most gyorsabban beszél, szaporább gesztusokkal kíséri szavait.)*** Az ellenforradalomnak nálunk két tényezője volt... Az antiszemitizmus... és a szociális elgondolás... Így jutottam el a fajvédelemhez... A zsidó kérdést mellérendelt szempontnak tartottam... A fő szempont a kisembereken való segítés megszervezése volt... Az én szocializmusom a fajvédelem, azt hiszem ez a szocializmus lényege. Én mindig egyforma mértékkel büntettem a bűnös zsidókat és a bűnös nemzsidókat. De ha nemzsidót büntettem, rögtön felhördült a baloldali sajtó, rámrohantak ügyvédek, a képviselőházban interpelláltak. Ez engem egyre jobban belevadított az antiszemitizmusba. A közvélemény lassan beskatulyázott engem, mindenki antiszemitának tartott és mindenki antiszemitizmust várt is tőlem. És én ki akartam elégíteni a várakozást... De aztán abbahagytam az egészet. 1925-től 1937-ig nem forszíroztam a zsidókérdésben való

intézkedéseket. Zsidókérdéssel tizenkét éven át egyáltalában nem foglalkoztam. Találtam magamnak egy fontosabb munkakört: gyermekotthonokat, közegészségügyi intézményeket ápoltam... De közben láttam, hogy a termelő és a fogyasztó közé a zsidóság áll és ez megint a zsidóság ellen hangolt...

- ***Nem gondolt arra, hogy Hollandiában például hollandok állnak a termelő és a fogyasztó között, Dániában dánok, Görögországban görögök, nálunk is sok a nemzsidó kereskedő, nem gondolt arra, hogy a kapitalista társadalmi rendben a termelő és a fogyasztó között mindenütt ott áll a közvetítő kereskedelem?***

- Kérem, én nem vagyok szemlélődő természetű...

- ***És mi történt 1937 után a zsidókérdéshez való viszonyában?***

- Akaratlanul belesodródtam a politikába. De nemcsak a zsidóság ellen forszíroztam ekkor újból a harcot. Hanem a németek ellen is, mert a németeket prepotens, anyagias, mohó, veszedelmesen szapora fajnak tartottam.

- ***A németeknek és a zsidóknak ön szerint hasonló tulajdonságaik vannak?***

- Természetesen.

- ***És ezt megmondta német barátainak is? Például Winkelmann SS-tábornoknak, akivel oly sokszor tárgyalt!***

- ***(Nevet.)*** Nem... nem mondtam meg. ***(Hirtelen.)*** Méhely professzor azt akarta, hogy a magyarokat telepítsék ki innen Dél-Amerikába, mert itt felmorzsolódnak a németek és a szlávok között. Én is osztottam véleményét.

- ***Járt ön külföldön?***

- Igen. Angliában, Amerikában, Svájcban. Amit ott láttam, nagyon tetszett nekem. A demokrácia, a szabadság... A Klu-klux-klan nem tetszett. A

gödöllői járásomban szerettem volna megvalósítani az amerikai állapotokat... ***(Hirtelen, minden átmenet nélkül.) A*** tavalyi zsidódeportációnál azt bocsátják meg nekem legkevésbé, hogy nem ismertem kivételt. Azt mondtam, hogy a gazdag zsidó éppen úgy menjen ki, mint a szegény, a kivételezett éppen úgy, mint az árja-párja... Higgyék el, soha nem gondoltam volna, hogy e szerencsétlenek közül néhány el fog pusztulni...

- ***Nem néhány, Endre úr! A kihurcoltak nyolcvan százaléka!***

- ***(Megrázkódik, fejét ingatja.)*** Borzasztó... Legyenek meggyőződve, ha ezt tudtam volna...

- ***Mit tett volna?***

- Azzal az aktivitásommal, amit a zsidók kiszállítására fordítottam, a segítségükre siettem volna. De a németek — Eichmann tábornok, Hunsche és mindegyik! — azt válaszolták kérdéseimre, hogy a zsidókat dolgozni viszik... Azt mondogatták, hogy azért viszik a gyerekeket és az öregeket, hogy a családok együtt maradjanak. Én mindig azt mondtam és írtam, hogy a zsidósággal humánus módon kell bánni... Az én elgondolásom az volt, hogy a zsidóságot elkobzott javaiért kártalanítani kell, a háború idejére menjenek ki Németországba dolgozni, a háború után pedig a föld valamelyik dús területén össze kell őket gyűjteni, ahol azután megteremthetik hazájukat...

- ***Arról sem tudott, hogy a zsidók kiszállítása milyen kegyetlen módon történt?***

- A kiszállítást németek végezték.

-A magyar határig magyar csendőrök kínozták a szerencsétleneket!

- Nem tudok semmiféle kínzásról. A gettókban sem, amelyeket az egész országban végiglátogattam, nem találtam semmiféle nyomát az embertelenségnek. Én nem hallgattam rádiót, nem hallottam azt, amit az emberek sugdostak. 1920 óta, amióta Horthyt szolgáltam, én elfogadtam

azt, amit a kormány állított, amit a kormány sajtója írt, én nem kritizáltam, én nem ellenkeztem, én hivatalnok voltam.

- ***Gázkamrákról sem hallott, a krematóriumokról, a tizenötmillió ember haláláról nem hallott semmit?***

- Cccccc... borzasztó... ez borzasztó... ***(Az ágy karfájára üt.)*** A németek esküdöztek, hogy semmi sem igaz, hogy a zsidók hajaszála sem görbül meg! Ez borzasztó... ***(Összehúzza szemöldökét.)*** Ez rettenetes... Jézus Mária... Engem sok ellentét választott el a zsidóságtól, de a zsidóval mindig úgy bántam, mint akármelyik más emberrel. Ha bejött hozzám, kezet fogtam vele, segítettem rajta... Személyes gyűlöletet soha nem éreztem... De, hogy ilyesmi! Tessék mondani, gázkamra? Szörnyűséges!

- ***Meddig hitt a német győzelemben?***

- Nehéz ezt megmondani. 1945 március végéig hittem... Sztálingrád óta nem a teljes német győzelemben, hanem egy kiegyezéses béke lehetőségében. Telebeszélték a fejünket a csodafegyverekkel, meg hogy a németek kezében van már az atombomba...

- ***Hogyan alszik éjszakánként?***

- Régebben jól aludtam, most nagyon rosszul. Néha álmodok. Van egy visszatérő álmom, már gyermekkorom óta. A világűrben vagyok, bolygó vagyok, amely a Saturnus körül forog. Sokszor megállok a levegőben. Ez egyáltalán nem kellemetlen érzés...

- ***Nem gondol arra, hogy ön emberfeletti ember? Hogy emberfeletti cselekedetekre képes? Hogy cselekedeteivel képes megfordítani a sorsot?***

- Mindig gondoltam arra, hogy az örökkévalóságnak dolgozom... de nem gondoltam soha arra, hogy emberfeletti lennék...

- ***Milyen típusú nő volt a legkívánatosabb szexuális partnere?***

- Fiatal. Barna. Tizenhét-tizennyolc éves.

- ***Nemi aberrációi nem voltak?***

- Nem. Semmi.

- ***Mit érzett a homoszexuálisok iránt?***

- Undort.

- ***Szadizmus? Mazochizmus?***

- Az utálat érzését keltette bennem.

- ***Fiaskót vallott a nőknél?***

- Néha igen; nem jelentett különös örömet számomra együtt lenni velük.

- ***Milyen volt a hangulata? Változó vagy kiegyensúlyozott?***

- Hullámzó. Egyik nap tele voltam optimizmussal, másik nap deprimált voltam, tele kételyekkel. Az aktivitásom derűs napokra esett.

- ***Ha élete filmjét visszafelé forgatná, hol változtatná meg a felvételt?***

—1944 áprilisában. Nem csinálnám meg még egyszer a zsidódeportálást Sajnálom, hogy vállaltam az államtitkárságot...

- ***Mi a véleménye Szálasiról?***

- Fantaszta.

- ***Szeretett nézni verekedést?***

- Utáltam.

-Járt birkózó- vagy boxmérkőzésre?

- Ritkán. Nem szerettem. Durvának tartottam.

- ***Gyermekkorában kínozta az állatokat?***

- Soha. Második feleségemmel éppen az hozott össze, hogy mindketten nagy állatbarátok vagyunk. Engem például egyetlen kutya sem ugat meg. Tudják, hogy szeretem őket...

-Ha most vízözön törne ki és rendelkezésére bocsátanák Noé bárkáját, kit mentene ki az árból?

- Csak az anyámat, a feleségemet, a huszonötéves fiamat, a húszéves lányomat, senki mást.

- ***Milyen foglalkozást szán a fiának?***

- Azt szeretném, ha erdész lenne... szeretem a magányos, elvonulkozó embereket...

- ***Milyen két mondatot hagyna testamentumul fiára?***

- Erdész legyen és ne politizáljon. És a boldogságot a családjában találja meg.

- ***Ön szerint milyen büntetést érdemelne meg?***

- Ismétlem: nem tudtam, mi lesz a kiszállított zsidók és baloldaliak sorsa. Ha tudtam volna, nem adtam volna beleegyezésemet hozzá. Lemondtam volna. Én egyetlen zsidó bántalmazásához sem járultam volna hozzá. Ha tőlem függött volna, hajuk szála sem görbült volna meg. Ha bűnbak kell, szívesen halok meg.

- ***Ha most behoznának ide egy tetves, piszkos pajeszos galíciai zsidót, akiről kiderülne, hogy javíthatatlan seftelő, spekuláns, árdrágító. És az egyik börtönőr itt pofonvágná. Mit szólna ön ehhez?***

- *(Gondolkodás nélkül.)* Mélyen sajnálnám.

(Csendesen feláll, meghajol, kezet nyújt. Kicsit mosolyog is. A villany fénye most a szemébe hull. Összehúzza szemöldökét, megborzong. Óvatosan kikerüli a széket, ami a szoba közepén áll, egyik kezével

végigsimítja saját árnyékát a falon. Aztán nesztelen lépésekkel kisiet a börtönfolyosóra.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Gazdász vagy erdész szeretett volna lenni Endre László és nagyhivatalú köztisztviselő lett. Köztisztviselő a szó rossz értelmében: önálló ítélőképesség, felelős álláshoz szükséges értelmi adottságok, sőt ezirányú érdeklődés nélkül. A lelki szerkezet tudattalanja, az „ösztönös” érzés, sokszor megbízhatóbb pályaválasztási tanácsadó, mint az apai becsvágy, ami a gyermeke karrierjében szeretné megvalósítani azt, ami neki nem adatott meg. A kisebbrendűségi érzés nem ritkán valóságérzés, mert a valóban meglévő kisebbrendűséget jelenti.

Gyermekkorában a fiatalabb testvéreken, a neki kiszolgáltatott leány-gyermekeken uralkodott. Visszatérő álmaiban bolygó, amely a Szaturnusz körül kering. Egy másik visszatérő álmában a levegőben állni tud.

Sorsa valóban keringeni rendelte egy bolygó körül; a rendszer körül bolygott, nem kritizált, nem ellenkezett, csak forgott körülötte kritikátlanul. De ha mégsem bolygó, hanem csak ember, akkor olyan rendkívüli valaki, aki meg tud állni lábán a levegőben. Valóban a levegőben állt, nem volt talaj alatta és amikor hatalomhoz jutott, nem tudott megállni.

Magatartása olyan, mint a legtöbb közösség ellen vétőé: mindent tagad, még azt is elhallgatja, amiről pedig hihetné, hogy hasznára lehet. Ti. alkoholista volt. Társai rosszmájúsága és a saját megnagyobbodott mája, tanúsítja ezt. Tudjuk: a változó hangulatú egyének depresszióik ellen, nyugtalanságuk megszüntetésére igen sok esetben narkotikumokhoz fordulnak. De nemcsak az alkohol, hanem a cselekvés szenvedélyessége is narkotikum. Ezért érezte csak akkor jól magát, ha túlfokozottan dolgozott. Azt a „munkát”, amelyet végzett, ugyanaz jellemzi, ami szorongásait, depreszióit okozta: saját erkölcsi Énje és a közösség ellen elkövetett mérhetetlen bűnök.

Életének egyetlen nagy tanulsága, hogy utódjának azt a pályát szánja, amitől eltérítették. Nem élt, hanem visszaélt a hatalommal, ezt tudja és nem a bátorság, hanem a bűntudata mondatja vele azt, hogy szívesen hal meg.

Ferenczy László

Be kell vallani: ez a beszélgetés nem sikerült a kérdések és feleletek olyan órájának, amely - ha olykor csak a felszínén is - halvány fényt derít a tengerfenék titkaira. Ebből a beszélgetésből - néhány lélekboncoló kérdés és felelet kivételével - egy, a történelem legszörnyűbb rémdrámáját közvetlen közelből átélő s lebonyolító ember sok hazugsággal s némi igazmondással is teli beszámolója lett. Egy csendőralezredes, aki azt a feladatot kapta, hogy az úgynevezett Zsidó Tanács és a deportáló hatóságok között az összeköttetést fenntartsa, aki cselekvő részt vett a borzalmakban és így alkalma volt egyrészt irányító szerepben végigjátszani a rémdrámát, másrészt megfigyelni szereplőtársainak produkcióját, e beszélgetés során elmondta tapasztalatait. Miközben saját szerepét, mely a rémdrámában a tömegirtóé s egyben az intrikusé volt, egy jótékony lélek szerepévé igyekezett álcázni, felfedett ismeretlen titkokat, lerántott fátylakat gondosan leplezett eseményekről, beszélgetésekről, rendeletekről, tanácskozásokról, indulatokról és gonosztettekről. Olyan kulisszatitkokat leplezett le a beszélgetés során, mialatt óvakodott attól, hogy önmagát is leleplezze! -, amelyek ízekre szednek hazugságokat és sosem sejtett aljasságokra vetnek fényt. Ferenczy László csendőralezredes elbeszélése, még ha csak részben felel is meg a valóságnak, halomra dönti az e könyvben szereplő valamennyi háborús főbűnös legfőbb védekezését, amely szerint ők csak később, jóval később, Németországban, vagy itthon a börtönben tudták meg, milyen körülmények között folytak a deportálások és milyen sors várt a kihurcoltakra Németországban. Ez a beszélgetés tehát nem is tartozna - a célt és az eszközöket puritánul szem előtt tartva - e sorozatba. Részben, mert a magyar történelem drakuláinak szerepét ismerteti - ami nem tartozik e könyv céljai közé -, legfőként azonban azért nem, mert önmagáról, a saját cselekményeiről, a maga lelkivilágáról Ferenczy alezredes jóformán semmit, vagy ha valamit: úgy javarészt valótlanságot mond. Mégis felvettük sorozatunkba. Mégpedig azért, mert fényt derít a sorozatban szereplők néhányának hazugságokban megnyilvánuló lelkivilágára.

Ferenczy László

- Apám főszolgabíró volt. Én 1898-ban születtem. Már gyermekkoromban a katonai pályára készültem. Apám a közigazgatásra akart adni, de engem vonzott a katonaság. Sosem éreztem magam jól civilek között. A háború kitörésekor kerültem a katonai iskolába. Később kimentem a harctérre és arany vitézségi érmet szereztem.

- ***A háborúban félt a haláltól?***

- Soha nem féltem.

- ***Mi hatott önre életében érzelmileg a legjobban?***

- Apám halála. Nagyon sokáig gyászoltam őt.

- ***Könnyen elérzékenyül?***

- Nagyon könnyen. Moziban, színházban könnyen sírok. Gyermekkoromban kevésbé voltam elérzékenyülő. Mióta felnőttem, nagyon...

- ***Sportolt?***

- Futballoztam, vívtam, lovagoltam. A durva sportot nem szerettem. Egyébként színjeles tanuló voltam.

- ***Mikor került a csendőri pályára?***

- Trianon után, amikor a kényszerleszerelések voltak. Nem akartam otthagyni a katonai pályát. Ezért mentem el csendőrnek.

- ***Családja vallásos volt?***

- A piaristáknál nevelkedtem, de sosem voltam túlzottan vallásos. Mindenesetre istenhívő voltam.

- ***Hisz a túlvilági életben?***

- Nem foglalkoztam ilyen kérdésekkel.

- ***Gyónni szokott?***

- Évenként egyszer-kétszer.

- ***Antiszemitizmus volt-e otthon, a szülői házban?***

- Nem volt. *(Karba teszi kezét.)* Tele voltam mindig zsidó barátokkal.

- ***Verekedés gyerek volt?***

- Nem. Mindig a békés megoldások embere voltam. Itt a cellámban, ahol együtt ülök Sztójayval, Hómannal, Collas Tiborral, Torzsay-Biberrel, gróf Károlyi Viktorral és Felicides Románnal, mindig én közvetítek békét, ha torzsalkodásra kerül sor.

- ***Mi érdekelte legjobban az életben?***

- Békés megyében voltam szárnyparancsnok. A Viharsarokban. Foglalkozni kezdtem a munkáskérdéssel. Összekerültem a kubikosokkal. Ez rendkívül érdekelt. Meglátogattam őket lakásaikban. Láttam, hogy egyáltalában nem tesz rájuk semmi hatást, ha a csendőrök valamelyiküket elővezetik. Főként a leventézésből való kimaradás miatt kellett a csendőröknek közbelépni. De míg a Felvidéken nagy szenzáció volt, ha a csendőrök nagyritkán egy-egy embert keresztülvezettek a falun, itt még utánuk sem néztek. Hosszú beadványban fordultam feletteseimhez, igyekeztem feltárni ennek a jelenségnek az okát, mert én a helyszínen győződtem meg a Viharsarok nyomoráról.

- ***Ki tett önre hatást az irodalomban?***

- Senki.

- ***Olvasott könyveket?***

- Igen.

- ***Például?***

- Nem emlékszem...

- ***Melyik író művét olvasta?***

- Neveket nem tudok mondani. Leginkább útleírásokat olvastam. Verne például nagyon érdekelt.

- ***Felnőtt korában is?***

- Igen.

- ***Szociológia érdekelte-e?***

- Nem. Nem olvastam semmit.

- ***Hogyan bánt Ön az előállítottakkal? Keményen?***

- Nem. Én főként intellektuális bűnügyekben nyomoztam. Soha nem engedtem, hogy az előállítottakhoz hozzányúljanak.

- ***Antiszemita Ön?***

- Soha életemben nem voltam.

- ***Antimarxista?***

- Katona voltam. Parancsokat teljesítettem.

- ***Hogyan látta Ön Magyarországon a zsidókérdést?***

- ***(Hosszú gondolkozás után, eleinte vontatottan beszél, később egyre gyorsabban, egyre nagyobb lendülettel.)*** Én az egész zsidóságot sorsüldözött népnek tekintettem. Akár hiszik az urak, akár nem... együtt éreztem velük. Stern Samu, Wilhelm Károly, Pető Ernő tanúsíthatják kijelentéseimet. Az, hogy a budapesti zsidóság javarésze életben maradt, kizárólag nekem köszönhető. Ez nem érdem. Kötelességemet teljesítettem. Összekötő tiszt voltam a németek és a magyar hatóságok között, később a Zsidó Tanács és a hatóságok között. Mindig németellenes voltam, ők ezt tudták rólam, soha német kitüntetést nem kaptam,

természetszerűleg annál óvatosabban kellet dolgoznom a zsidóság érdekében, minél inkább tudták, hogy németellenes vagyok. Én tudtam az atrocitásokról, hallottam Auschwitzról...

- ***Mikor?***

- Már 1944 júniusában. Amikor először hallottam az auschwitzi rémségekről, hogy mi történik ott a kiszállított zsidókkal, azt hittem, túlzás. Mindenesetre nyomban jelentettem Sztójaynak. Akkor már köztudomásúak voltak a deportálás kegyetlen módszerei is. A németek mindenütt fotografáltak, Debrecenben, Kassán, Kiskunfélegyházán, persze mindenütt úgy, hogy ők elvonultak a lefotografálandó helyről és így a képen csak a vergődő zsidókat és a magyar közegeket lehetett látni. Mikor egymásután kerültek kezembe a bizonyítékok a deportálás kegyetlenségeiről és arról, hogy Auschwitzban mi történik a kiszállítottakkal, elmentem Adolf Eichmann tábornokhoz, a német deportálás-specialistához, aki a deportálásokat egész Európában lebonyolította és arra kértem, adjon nekem módot, hogy kimenjek Auschwitzba és megnézzem, mi az igaz a hírekből. Azt mondotta: ennek semmi akadály nincs. Nyomban jelentettem ezt Sztójaynak, aki azt mondta, jó, rendben van, készítsem elő az utazásomat. Jelentést tettem előkészületeimről Faragho Gábornak, a csendőrség akkori felügyelőjének is. Amikor már készen voltam az utazásra, Eichmann váratlanul így szólt: jó, rendben van, mehetek, de csak az utolsó transzportot követő harmadik napon. Ekkor már mindent tudtam. Tudtam, hogy minden hír igaz. Tudtam, hogy milyen módon szállítják a vidéki zsidóságot Németországba és tudtam, mi történik velük. Ezt jelentettem Sztójaynak, Jarossnak, Antalnak, Faraghonak, Imrédynek, Endrének, Bakynak. Ők tehát mindenről mindent tudtak.

- ***Mikor volt ez?***

- 1944 júliusában. Megrázó színekkel festettem le előttük a helyzetet. Sztójay azt mondotta, menjek a kormányzóhoz, mondjak el neki mindent, de ne fessem a helyzetet ilyen erős szavakkal, mert a kormányzó amúgy haragszik a németekre. Kihallgatásra jelentkeztem. Valaki azonban megakadályozta, hogy a kormányzóhoz jussak. Ma sem tudom, ki.
Ifjabb Horthy Miklóson keresztül mégis megtaláltam az utat és négyszer

egymás után kihallgatáson voltam a kormányzónál. A kormányzó álláspontja a zsidókérdésben rendkívül meglepett. Nem helyezkedett arra az álláspontra, hogy a zsidóságot meg kell menteni, hanem azt mondta, a kis zsidókat vigyék ki, nem bánja, de a nagyzsidókat, a gazdasági és szellemi élet kapacitásait nem engedi. Ez rendkívül meglepett. Mert ha én, szürke kis csendőralezredes - mondjuk - megmentek 10.000 zsidót, az érdemül tudható be nekem. De az ország kormányzójának az egész zsidóság megmentésére kellett volna törekednie, nem csupán a zsidóság kis töredékének megmentésére. Mindenesetre jelentéseimnek és előterjesztett bizonyítékaimnak megvolt a hatása: a kormányzó menesztette a főpribékeket: Jarosst, Bakyt, Endrét, Bonczos lett a belügyminiszter. A kormányzó állandóan rettegett a teljes megszállástól, attól, hogy őt is eltávolítják és Gaut [tartomány - a szerk.] csinálnak az országból. Sem ő, sem a Szójay-kormány egy tagja sem mert semmiféle kockázatot vállalni. Én viszont többször kifejtettem a kormányzó előtt meggyőződésemet, amely szerint a németek a lehető leggyengébb erőkkel rendelkeznek az országban és a világon semmit sem mernének csinálni, ha a zsidókérdésben elutasítanánk követeléseiket és nem engednénk a zsidóságot a vágóhídra hurcolni. Erre vonatkozólag memorandumot adtam a kormányzónak, amely öt pontból állt.

1. A németeknek átnyújtandó jegyzékben a magyar kormány kijelenti, hogy a zsidókérdést saját eszközeivel kívánja megoldani, a saját érdekeinek megfelelően, a németek mondjanak le azon követelésükről, hogy a zsidókat kiszállítsuk.

2. A Gestapo és a zsidótlanítási osztag azonnal hagyja el Magyarország területét.

3. A németek azonnal szüntessék meg a politikai személyek letartóztatását és a már letartóztatásban lévőket azonnal adják át a magyar hatóságoknak. A további két pont csak kiegészítéseket tartalmazott. A kormányzó magáévá tette a memorandumot, azzal, hogy át kell írni diplomáciai nyelvre. Még aznap éjszaka felkerestem Bonczos belügyminisztert, aki mindig mellettem állt és veje, Zilahy - Sebess Jenő jelenlétében előadtam neki a memorandum tartalmát. Mindenben helyeselte. Ebben az időben már rendkívül ki volt élesedve a budapesti

zsidók elszállításának kérdése. A németek azt mondták, ha nem oldjuk meg szájuk íze szerint az egész zsidókérdést, akkor nemcsak a zsidókat viszik ki az országból, hanem a zsidó vagyont is. Minthogy mint összekötő tisztnek főfeladatom a megfigyelés volt, láttam, hogy a németek kezdik beváltani fegyegetésüket, amennyiben, ahol csak lehet, kezdik kiszállítani a kezük ügyébe kaparintott zsidó vagyonokat. Az volt a kormányzóval és Bonczossal, valamint Arnóthy Jungerthtel a megállapodás, hogy augusztus 25-én a kormányzó kimondja ebben a kérdésben a németek felé a kategorikus nemet, addig pedig minden lehető eszközzel megpróbáljuk a budapesti zsidók kiszállítását húzni halasztani. Azért tűztük ki ilyen távol eső terminusra a „nem" kimondását, mert gondoltuk, hogy a harctéri helyzet a németek számára tovább romlik, a Magyarországon állomásozó erőiket kénytelenek lesznek tovább gyengíteni és akkor nem fognak tudni fellépni ellenünk. Úgy látszik azonban, a németek és a velük cimboráló Bakyék neszét vették a szabotálásnak, mert elhatározták, hogy a budapesti zsidóságot puccs-szerűen össze fogják szedni és kiszállítják az országból vidéki sorstársaik után. Július 2-ára zászlószentelési ünnepséget akartak rendezni Budapesten. Ez persze ürügy volt, a cél: minél több megbízható csendőrt felhozni Budapestre és velük és a németek segítségével végrehajtani a zsidók deportálását. Ezt magától Endre Lászlótól tudtam meg. Minden nagyszerűen ki volt tervelve. A galántai csendőr-zászlóalj zászlaját kellett volna felavatni. Zászlóanyának Horthy Miklósnét kérték fel. Az ünnepségre felhozták a zsidódeportációban járatos nagyváradi csendőrkarhatalmat és felhozták a kolozsvári csendőrezredet. A terv az volt, hogy az avatási ünnepség után a legénység három napi kimenőt kap. Ennek az lett volna a célja, hogy a legénység helyi ismeretekre tegyen szert. Hatodikára volt kitűzve a rajtaütés. A csillagos házakból összeszedték volna a zsidókat és a pályaudvarokon e célból veszteglő német szerelvények nyomban megkezdték volna kiszállításukat, mégpedig úgy, hogy naponta legalább 9000 zsidót szállítottak volna ki az országból. Persze Baky-féle módszerekkel. Felhozatták Budapestre Paksy-Kiss Tibor csendőrezredest, Péterffy Jenő csendőrezredest, aki a nagyváradi zsidótlanítást végrehajtotta és Tölgyessy Győző csendőrezredest. Mindennek irányítói: Baky, Endre, Eichmann és egy csendőrtábornok voltak. Június 28-án meg is érkezeti a karhatalom. A terv a megvalósulás előtt állott. Minden a legapróbb részletekig ki volt dolgozva. És ekkor... ekkor futótűzként terjedt el a városban egy ellenőrizhetetlen és ismeretlen forrásból fakadó hír. A hír

arról tudott, hogy a csendőröket azért hozták fel Budapestre, mert Bakyék puccsot terveznek a kormányzó és a kormány ellen és a nyilasokat akarják uralomra segíteni. Fegyveres puccs készül... erről beszélt mindenki. És ez mentette meg a budapest zsidóságot attól, hogy a németek és Bakyék már júliusban deportálják. Mert, ha az igazság híre terjedt volna el, vagyis az, hogy a csendőrök azért jöttek Budapestre, mert a németek segítségével rajtaütésszerűen deportálni akarják a zsidókat - akkor senki az ujját se mozdította volna meg. Mert mindenki remegett, mindenki félt a németektől. A zsidóságért nem volt érdemes ujjat húzni velük... De ha a kormányzó és a kormány ellen terveznek puccsot a csendőrök, az persze más! Akkor közbe is lehet lépni, anélkül, hogy a németek bármit is szólhatnának, hiszen a németek akkor még nem akarták a törvényes kormányt megbuktatni! A trükk sikerült...

- ***Ki volt a trükk kiagyalója?***

- Nem mondhatom meg.

- ***Öntől indult ki ez a híresztelés?***

- Nem mondhatom meg.

- ***Ne mondja meg. De okolja meg, miért nem mondhatja meg?***

- Azért nem, mert ez a trükk elidegenítette a kormányzót a csendőrségtől. A kormányzó természetesen elhitte, hogy ellene készül a puccs. Any-nyira megharagudott a csendőrségre, hogy három nap múlva levél érkezett tőle a csendőrparancsnokságra, amelyben értesíti a parancsnokságot, hogy „tekintettel arra, hogy a csendőrség rendkívül el van foglalva”, lemond arról, hogy Kenderesen és Gödöllőn csendőrök lássák el a szolgálatot. Hogy a kormányzó és a kormány is mennyire elhitték a puccshírek valóságát, azt bizonyítják a következő események: Július 5-én terjedt el villámgyorsasággal a puccs-hír. A deportálásnak 6-án kellett volna lezajlania. 5-én délután a kormányzó, aki környezetével együtt rendkívül megijedt, felrendelte magához a galántai zászlóalj egész tisztikarát, továbbá Faragho csendőrtábornokot, Paksy-Kiss csendőr-ezredest, beszédet intézett hozzájuk és megparancsolta, hogy a karhatalom azonnal hagyja el Budapestet. Ezzel természetesen megszűnt a deportálás imminens

veszélye, időt nyertünk. 5-éről 6-ára virradó éjjel egy gépkocsi jelent meg a kormányzóságról három géppisztolyos motoros kíséretében a szálloda előtt, ahol a Budapestre felrendelt csendőrezredesek laktak és először Tölgyessy Győzőt vitték fel a Várba. Tölgyessyt felvezették Lázár testőrtábornokhoz, aki felmutatta előtte a kormányzó parancsát, amelyben őt, Lázár altábornagyot nevezte ki Budapest katonai parancsnokává. Ugyanezen éjszaka Paksy-Kisst is felvitték a Várba, őt is értesítették, hogy Lázár a katonai parancsnok és nekik azonnal el kell hagyni Budapest területét. Bakay Szilárd altábornagy pedig ezen az éjszakán mindenütt kereste Faragho csendőrtábornokot. Végre a lakásán megtalálta. Faragho álmosan jött a telefonhoz. „Hát te mit csinálsz?” - kérdezte tőle Bakay. „Ha nem zörgettél volna fel, aludnék” - felelte Faragho. „Hát akkor jóéjszakát” - búcsúzott e furcsa kis telefonbeszélgetés után Bakay. Másnap, 6-án - a honvédség megszállotta Budapest főbb pontjait. A ravasz trükk simán sikerült. A csendőrségnek el kellett hagyni Budapestet, mielőtt a zsidókat összeszedhette volna s így a budapesti zsidóság javarésze megmenekült.

- ***Mi volt a csendőrség szerepe a vidéki deportálások végrehajtásában?***

- A csendőrség nem tehet a kegyetlenkedésekért...

- ***Nem azért vagyunk itt, hogy Önnel vitatkozzunk, alezredes úr. Csak felhívjuk a figyelmét arra, hogy ezer és ezer egybehangzó bizonyíték szerint a csendőrség jórésze rabolta, verte, gyötörte, kínozta, éheztette, szomjhalálra ítélte, megalázta a szerencsétleneket. Természetesen voltak - nem is kis számban - kivételek, de hogy a csendőrség javarésze így viselkedett, azt bizonyítja az is, hogy a szövetségesek a magyar csendőrség tagjait a német SS-el azonos elbírálásban részesítik.***

- A csendőrség a németek legszigorúbb ellenőrzése alatt állt—

- ***A csendőrség jórésze túlment a németek kegyetlenkedésein és akkor is kínozta és kirabolta áldozatait, amikor messze a határban egyetlen szál német sem tartózkodott.***

- Kizártnak tartom, hogy magyar csendőr rabolt volna.

- ***Mivel vádolják Önt?***

- Többrendbeli vádat emelnek ellenem. Az egyik vád az, hogy túl szigorúan hajtottam végre a zsidóellenes rendelkezéseket. Igen, ezt egyes esetekben nem tagadom. De nekem feltétlenül szükségem volt arra, hogy a németek bizalmát megnyerjem, ellenkező esetben semmit sem tehettem volna az üldözöttek érdekében. A központhoz felküldött jelentéseimben valóban az a látszat, hogy én nagyon erélyes voltam az üldözésben. Viszont én nagyon jól tudtam, hogy mindenütt német kézbe kerülnek. Természetesen azt nem írhattam be a jelentésekbe, hogy mit tettem az üldözöttek érdekében! Egy másik vád az, hogy mint a kassai nyomozó alosztály parancsnoka, 1941-42-ben a Szlovákiából menekülő zsidókat visszadobtam a határon. Ezzel szemben a tény az, hogy a belügyminisztérium nekünk erre a legszigorúbb utasítást adta. Utasításra tettem tehát át a szlovákiai zsidókat a határon - viszont megmentettem a budapesti zsidóság javarészét.

- ***Amikor látta a szörnyűségeket, nem gondolt arra, hogy ott kellene hagyni az egészet?***

- Sokszor gondoltam erre. De a háborúban nehéz elhagyni az őrhelyet, ahova állították az embert.

- ***Mit csinált a Szálasi-uralom alatt?***

- Kötelességemnek tartottam, hogy a legnagyobb szorongatások idején ne hagyjam el az üldözötteket. Láttam, hogy mit művelnek a németek és a nyilasok a bécsi országúton a Németország felé hajtott tömegekkel. Felmentem Vajnához, az akkori belügyminiszterhez, megpróbáltam interveniálni. Ő telefonon felhívta Gerát és, arra kérte, próbálja fegyelmezni a párttagokat. Amikor láttam, hogy minden intervenció hiábavaló, a saját kezdeményezésemből, a saját veszélyeztetésemmel, teljesen szabálytalanul és jogtalanul írásos engedélyeket adtam a budapesti diplomáciai testületek tagjainak, hogy autón rohanjanak a Bécs felé hajtott tömegek után és még a határ elérése előtt hozzanak vissza annyi embert, ahányat csak tudnak.

- ***Meddig bízott a németek győzelmében?***

- Sztálingrádig.

- ***Milyen embernek tartotta Endre Lászlót?***

- Endre és Baky valóban két nyomorult pribék volt. A csendőrséget viszont két csendőrezredes tette tönkre: Láday István és Orendy Norbert.

- ***Milyen módon folytak a vidéki deportálások?***

- A legszörnyűbb módon.

- ***Tudott erről a kormány?***

- Hogyne tudott volna! Minden felelős tényező tudott róla.

- ***Miért menekült el Ön Magyarországról?***

- Tábornokaink így parancsolták. És sajnos, mi vakon követtük őket.

- ***Van-e valami, amiben mégis bűntudatot érez?***

- Igen. Abban, hogy talán tehettem volna többet is, mint amennyit az üldözöttek érdekében tettem. Jobban kellett volna érdekükben exponálni magam. Legfeljebb lecsuktak volna. Elviseltem volna. De Endre és Baky dirigált. És csak egy ember volt, aki mellettem állt: Bonczos Miklós.

- ***Volt-e valami szerepe a munkaszolgálatosok körül?***

- A németek kivétel nélkül minden munkaszolgálatost el akartak vinni. Az akkori honvédelmi miniszter ehhez hozzájárult. Amikor meghallottam, mi készül a munkaszolgálatosokkal, ifjú Horthy Miklós segítségével felmentem a kormányzóhoz. Elmondtam neki, miről hallottam. A legnagyobb megdöbbenésemre a kormányzó ezt felelte: igen, én is hozzájárultam. Megmondtam a kormányzónak, hogy 80.000 ember kiszállításáról van szó. A kormányzó nagyon csodálkozott, mert neki azt mondták, hogy csak 20.000 embert érint a kiszállítás. A kormányzó arra hivatkozott, hogy valamit kell adni a németeknek. Neki - ekkor ismételten kiderült -csak a gazdasági élet kiválasztottjainak megmentése volt fontos, a

szegényeket és az ifjúságot könnyen odadobta a németeknek. Azon azonban megdöbbent, hogy őt félrevezették és nem 20.000, hanem 80.000 emberről van szó. Én azt tanácsoltam, nyugodtan utasítsa el a német követelést. Feltártam előtte a helyzetet: a németek sokkal kisebb erőkkel tartják megszállva az országot, mint ahogyan ők híresztelik. A kormányzó felszólított, állapítsam meg a megszálló csapatok számát. Megállapítottam, hogy a Dunántúlon öt hadosztályuk állomásozott - eredetüeg. A hadihelyzet rosszabbodásával párhuzamosan ez az öt hadosztály egyre gyengült, egyre több és több csapatot voltak kénytelenek a harctérre vetni, úgy, hogy abban az időben, amikor én a nyomozást folytattam az országot megszállva tartó német csapatok után, az öt hadosztályból már csak a parancsnokságok, egyes intézetek és néhány rendészeti század tartózkodott az ország területén. Ezt is nyomban jelentettem a kormányzónak. Erre a kormányzó azt mondta: hogy igen ám, de Budaörsön egy SS-hadosztály tartózkodik. Azt mondtam: ezt a hírt is a németek terjesztik. Üljön be mellém a kormányzó egyik szárnysegédje az autóba és jöjjön ki velem Budaörsre, meg fogjuk állapítani, hogy az SS-hadosztálynak legfeljebb a kerete van ott, a zöme már régen kint van a harctéren. Így is történt. Megállapítottuk, hogy az SS-hadosztálynak már csak az álcázáshoz szükséges részei vannak Budaörsön. Ekkor történt, hogy a kormányzó hozzájárult az én öt pontból álló és előbb ismertetett memorandumomhoz, amelyet a németeknek kellett átadni. Hozzájárult továbbá ahhoz, hogy mindennemű deportációt felfüggesztünk, a munkaszolgálatosokat sem adjuk ki és azt mondjuk a németeknek, hogy augusztus 25-én tovább folytatjuk a deportálásokat. Mindenáron időt akartunk nyerni. Arra számítottunk, hogy erre az időpontra a németek ereje a harctéren végképpen meg fog törni és mi nyugodtan elutasíthatjuk minden követelésüket. Átstilizált memorandumomat át is adták a németeknek, mire július 28-án Veesenmayer, aki a törvényes kormány és a kormányzó uralmának fenntartása mellett kardoskodott Winkelmannal szemben, hozta a berlini választ: a németek elfogadják a memorandum pontjait, tudomásul veszik, hogy a magyar kormány a saját eszközeivel az ország határán belül akarja megoldani a zsidókérdést, hajlandóak kivonni az országból a Gestapot és a zsidótlanítási alakulatot. Ez a válasz az én tételemet bizonyította: a németek már olyan gyengék voltak, hogy nem volt kezükben kényszerítő eszköz. A Gestapo ki is vonult az országból és a deportálások abbamaradtak. Bonczos kinevezett engem a zsidó ügyek intézőjévé. Természetesen tudtam, hogy

valamit kell csinálni. Az volt a tervem, hogy a budapesti zsidóságot vidékre telepítjük, koncentrációs táborokba. Természetesen ennek is megvolt a veszélye, mert túlságosan együtt lettek volna a németek számára és például egy-két repülőgéppel halomra bombázhattak volna tízezreket. Mindenesetre igyekeztem húzni-halasztani a dolgot, amennyire csak lehetséges volt. Aztán itt voltak a külföldi menlevéllel rendelkező zsidók. Ezeknek szabályos útlevelük, vízumuk volt és a semleges országok, amelyek a menlevelet számukra kiadták, hajlandók is voltak őket befogadni. Ebben az ügyben azonban közrejátszott egy olyan momentum, amelyre senki sem számított. Én megbízást kaptam ezeknek a zsidóknak kiszállítására. Igen ám, de egyetlen semleges országba sem lehetett szállítani őket anélkül, hogy a vonat Németországot vagy német-megszállta területet ne érintsen. Németország viszont kijelentette, hogy előbb állítsuk fel a vidéki koncentrációs táborokat, ott gyűjtsék össze a külföldi védettséggel rendelkező zsidókat, majd onnan aztán ők elszállítják külföldre. Mi tudtuk, hogy emögött valami nagy aljasság terve rejtőzik. Ugyanakkor a németek azt mondták a svájciaknak, a svédeknek és a többieknek, hogy ők szívesen hozzájárulnak a védett zsidók kiszállításához, de hát nem tehetnek semmit, mert a magyar kormány nem hajlandó ezeket a zsidókat kiadni. De mégsem vittük a védetteket vidéki táborokba, mert közbejött a kiugrás gondolata is és mi vártunk...

- ***Még csak egy kérdést. 1944 nyarán az Ön neve közismert volt a budapesti zsidók között. Nagyon sokan azt mondták, hogy Ön kétszínű játékot űz. Igaz volt ez?***

- Igaz. Kénytelen voltam. A németek felé a hajthatatlan, kemény antiszemitát kellett megjátszanom. Tudtam, nem az a fontos, hogy milyen embernek tartanak. Az eredmény a fontos. Isten előtt állítom: a budapesti zsidóság csak nekem köszönheti, hogy javarészben megmenekült.

(Magas, fekete férfi. Hosszúkás arc, ellipszis formájú fej. Ráncokkal körülvett, apró fekete szem. Arcán semmi feltűnő - annál feltűnőbbek a kezei. Különösen, amikor beszél. Minden szavát egy-egy kézmozdulat kíséri. Apró, heves, szinte görcsös kézmozdulatok ezek, amelyekben nem vesz részt a kar, csak a kézfej, csuklótól lefelé. Ujjal külön gesztikulálnak. Hátracsavarodott hüvelykujja folyton mozog, ugrál, de a

többi ujjai is, szinte mindegyik külön-külön, nehézkesen, mondhatni, görcsösen. Rövid körmei külön feltűnnek a rángatózó ujjak végén. Olyan a keze és úgy gesztikulál, oly nehézkesen és mégis hevesen, minden ujjúval külön-külön görcsös mozdulatokban kísérve szavait, mint egy nehéz testi munkát végző munkás, ha valamit akadozva tud kifejezni és hivatalnok előtt állva rángatózó ujjakkal próbálja segíteni nehezen kiszakadó szavait. Barna pulóver van rajta, alatta sötétszürke ing. Szinte megalázkodva köszön, amikor jön is, amikor megy is. Kézszorításában nincs erő. Igazat mondott-e? - nem tudjuk s nem is a mi feladatunk megállapítani.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Az emberi érzésvilág természetrajzához tartozik: hatalomhoz jutni legtöbbször annyit jelent, mint a hatalommal visszaélni. Egyszerűen erről van szó: a velünk született ösztönök és ilyen a hatalomvágy is - közösségellenesek, ha alkalom nyílik rá, közösségellenesen élünk is velük.

Nagyon nehéz a hatalommal nem visszaélni, mert a visszaélés sokkal erőteljesebb örömérzéshez juttatja az Én-t, mint a hatalom szociális gyakorlata, ami nem más, mint lemondások végtelen sorozata. A lemondás is okozhat átszellemített örömöt, de ez az öröm nem adja az eredeti, az animális „jó” ízét.

Ha csak lélektani szemszögből nézzük egyik-másik kétségtelenül nagy történelmi személyiség cselekedeteit, megállapíthatjuk, hogy még ezek is legalább ugyanolyan sok személynek ártottak az egyik vonalon, mint amennyinek használtak egy másikon.

Az, hogy a letűnt időkben - mint Ferenczy mondja - senki sem mert semmiféle kockázatot vállalni a németekkel szemben, nemcsak azt jelenti, hogy egoisztikus, önmagukat féltő okok miatt passzívan tűrték az eseményeket, hanem azt is, hogy ösztönviláguk mélyén volt valami, ami akarta ezeket az eseményeket és azonosította magát azokkal, akik cselekedtek. Hogy a kultúra és a vallás mennyire nem jelent jóformán semmit az ösztönökkel szemben, arra kínosan jellemző ennek a csendőralezredesnek esete, aki még társainál is műveletlenebb, nem vallásos, mégis - ha csak valami is igaz abból, amit elbeszélt! - voltak

bizonyos emberséges elgondolásai, sőt: számtalan bűne mellett egy két mentőakciója is. Ezeknek az akcióknak értékét azonban nagyon lerontja a motiváció, ami megszülte: kézenfekvő ugyanis, hogy a deportáló Ferenczy, aki nem is bízott a német győzelemben, észbekapott és a későbbi megítélés befolyásolására „követte el” állítólagos jócselekedeteit.

Amiért a tudatos Én nem felelős, ugyanazért a lélek tudattalan rétegét - legalábbis elméletileg - a legteljesebb felelősség terhelheti.

Mindenesetre, ha valaki lelke minden zugában helytelenít valamit, kockázatot is vállalva próbál tenni valamit, ilyen vagy olyan eredménnyel, a helytelenített események ellen. A tudatos valahogyan még a tudattalan felelősségét sem bírja el.

Ferenczy akadozó, rossz előadó, az ujjai azonban folyamatosan beszélnek. A kiejtett szavak csak egy részét mondják el annak, amit az ujjak beszélnek el. Ferenczy nem a szavak, hanem a tettek embere; cselekvéseiben most korlátozva van, talán azért is olyan beszédesek a kezei. De a kezeinek görcsös rángatózása a tudattalanba temetett bűntudat kifejezése is lehet.

Hubay Kálmán

Bricsesznadrág van rajta, szürke daróc-zubbony. Frissen beretvált, gyűretlen az arca, mozdulatai frissek, hangsúlya erőteljes, tekintetében nincs semmi fáradtság. Panaszkodik a kosztra, a cella túltömöttségére... Nézzük erőteljes gesztusait, szálegyenes alakját, hallgatjuk szorongás és gátlás nélküli hangját, élesen szaggatott felkacagásait és az áldozatai jutnak eszünkbe. Azok, akik több hónapi rabság után bizony nem voltak ilyen egészségesek, ilyen erősek, ilyen sértetlenek Mauthausen és Dachau és Auschwitz és a pestvidéki törvényszék pokiában. Ázsiai arca van. Erre büszke, hivatkozik is rá. Széles, kiálló pofacsontok, lapos, széles orr, keskeny ajak, előreugró áll, ferde vágású, keskeny, élesen villanó szem. Szavai pattognak, szaggatott és kemény hangsúllyal ad nyomatékot a mondatok elejének és végének. A vállát néha megrántja. Nem mond valamit, nem érvel, nem meggyőz, nem elbeszél - kinyilatkoztat. Sohasem kérdez. Mindig állít. Nevetése éles és rövid. A szavak folyamatosan kergetik egymást, mint apró kalapácsütések. Akármiről beszél, szüleiről, vagy apja haláláról, vagy

feleségéről, soha semmiféle elérzékenyülést nem érezni hangjában. Szeme is konokul és a szín és a fény minden változása nélkül villan a ferde üregből. Makacs kegyetlenséget érezni minden gondolatának, minden érzésének mélyén. Érv, meggyőződés visszapattan róla. Olyan, mint a kút, amelybe tisztátalan vizet öntöttek s azután a kút kinyithatatlanul bezárult. E kútból többé tiszta vizet nem lehet merni. Semmi remény rá. A vád a bűnök végeérhetetlen halmazát olvassa fejére. Szálasi helyettese volt, kinevezett örököse az országos politikában. Igaz ugyan, hogy később nézeteltérések támadtak közöttük, de csak a taktikában és nem a lényegben. Egy ideig az általa alapított Magyar Nemzetiszocialista Párt vezére volt. A nyilas közírók elsői között állt, úgy pozícióra nézve - hosszú ideig a „Függetlenség” főszerkesztője, később a „Magyarság” főmunkatársa volt mint a cikkeiben tajtékzó gyűlölet és uszítás mennyiségére nézve. Még a Darányi-, Imrédy-féle parlament is kizárta tagjai közül, hazaárulás címén...

Hubay Kálmán

- Negyvenhárom éves vagyok. Apám törvényszéki tanácselnök volt. Már gyermekkoromban újságírónak készültem. Jómódú, köztisztviselői családból származom. Nyolc félévet végeztem a jogon. Gyermekkoromban Jókai, Mikszáth, Verne volt kedvenc olvasmányom. Szociológiai munkát csak jóval később olvastam. Az első volt ebből a fajtából MacDonald könyve. Átlapoztam Marx „Tőkéjé”-t is, őszintén szólva nem nagyon érdekelt. Inkább a népszerű szociológiai könyvek érdekeltek és a kommentárok... Nem, antiszemita nem voltam gyermekkoromban, családomban ebben a kérdésben közömbösség uralkodott. Igaz viszont, hogy a zsidó osztálytársak nem voltak szimpatikusak nekem s azt hiszem, én sem nekik. Hogy finoman fejezzem ki magam: agresszívek voltak...

- ***Verekedni szeretett?***

- Soha.

- ***Sportolni?***

- Úsztam, teniszeztem, vívtam, lovagoltam. Vívásban inkább a támadó stílust szerettem.

- ***Emlékszik-e gyermekkorabeli álmaira?***

- Családi vonatkozású álmaim voltak csupán. Nagyapámról, nagyanyámról... Vajaskenyeret adtak, erről álmodtam...

- ***Apja mikor halt meg?***

- ***(Néhány pillanatnyi zavart csend után.)*** Erről nem szeretek beszélni. Különleges dolog...

- ***Öngyilkos lett?***

- Nem.

- ***Hanem?***

- Nem szeretek erről beszélni... ***(Elhallgat, aztán kényszeredetten beszélni kezd.)*** Tanácselnök volt... A kommün után egy ötös tanács tagja, néha elnöke... Megmérgezték... Tudom, nem lehet bizonyítani... Egy kommunista-per tárgyalásáról jött egyszer haza... Sok volt a tanú, a bíróság kiszállt az egyik környékbeli faluba... Apám vasegészségű ember volt. Ötvennégy éves. Amikor hazajött, elmondta, hogy nagyon nagy tömeg volt a tárgyaláson. És mintha valami megszúrta volna... Nem fektettünk rá súlyt. Egy hét múlva meghalt... Halála előtt vérvizsgálatot tartottak. Megállapították, hogy a vére meg van mérgezve. Halála után eljött a törvényszék és az ügyészség elnöke, részvétlátogatásra. Azt mondták, ha akarjuk, megindítják a nyomozást. Nem akartuk. Tudtuk, a tettest úgysem lehet elfogni, viszont nem akartuk, hogy apámat felboncolják.

- ***Keletkezett valami seb vagy folt vagy gennyesedés az állítólagos szúrás helyén?***

- Kék folt. De ami a legjobban valószínűsítette a gyanúnkat... A halál előtt egy nappal nővérem haldokló apám ágya mellett ült. Sötét volt a szobában, este kilenc óra lehetett. Egyszerre belépett a szobába a fivérem és

felkattantotta a villanyt. Ebben a pillanatban a nővérem rémülten felsikoltott. Mint később elmondta: a villanyfénynek az utcára vetődő fénykörében egy ember állt az ablak előtt, mereven figyelte haldokló apámat... Amikor a villany felgyűlt, az illető elsurrant. Azt hittük, egy, az izgalmaktól felizgatott fiatal leány fantáziája csak. Akkor kezdtünk gondolkozni, amikor eltemettük apánkat és a temetés után is furcsa dolgokat észleltünk. A síron, a temetés napján legalább 50 koszorú volt. Amikor másnap kimentünk a temetőbe, nem volt ott egyetlenegy sem. Szét voltak szaggatva, szétdobálva, elrongyolva.

- ***Ön hány éves volt ebben az időben?***

- Tizennyolc.

- ***Az volt a feltevésük, hogy baloldali meggyőződésű ember gyilkolta meg apjukat?***

- Igen.

- ***Szigorú bíró volt?***

- Nem.

- ***Hozott halálos ítéletet?***

- Legfeljebb egyet-kettőt.

- ***Ön szerette az apját?***

- Nagyon.

- ***Későbbi politikai állásfoglalásában impresszionálta Önt ez az élmény?***

- Bár már korábban is jobboldali lapnál dolgoztam, azt hiszem, talán...

- ***Gyűlöletet keltett Önben a baloldali elemekkel szemben?***

- Nem hiszem.

- ***Ki volt édesapjának orvosa?***

- Érdekes, két zsidó. Dr. Dobos és dr. Meizler. A vegyvizsgálat eredményét dr. Meizler közölte, ő mondta, hogy noha apánknak soha nem volt semmi baja, a vizsgálat szerint vére fertőzött. Bakteriológiai vizsgálat volt.

- ***Ez az élmény nem villant fel Önben a későbbi események során?***

- Érzéseim szerint nem.

- ***Melyik lapnál kezdte az újságírói pályafutását?***

- A Miskolci Jövőnél. Jobboldali lap volt. Közben két hónapig egy baloldali lapnál is riporterkedtem. Erre az időre esik az a sokat emlegetett báli tudósítás. ***(Nevet.)*** Mint riportert kiküldtek a zsidó nőegylet báljára. Természetesen kimentem és színes tudósítást írtam. Cikkemet így fejeztem be: „Az ember keserű szájízzel távozik...” Ezt arra értettem, hogy akkor amikor a háború után nyomorgott az ország, voltak, akik dőzsöltek a bálon. De ugyanilyen keserű volt a szájízem ha a dzsentribálokat láttam. Erről a riportomról írták azután, hogy zsidóbarát volt. ***(Nevet.)*** Én mindig szocialistának tartottam magam.

- ***Marxi értelemben?***

- Nem. ***(Kérdezzük, mi a marxizmus lényege, nem válaszol.)*** A radikális földreform elszánt híve voltam mindig. Áldja meg az Isten azokat, akik most megcsinálták.

- ***Azok a pártok csinálták meg, melyeknek tagjait a nyilasok a börtönökbe és a halálba üldözték!***

- Akkor is.

- ***Mikor került fel Budapestre?***

- 1933-ban Gömbös Gyula felhozott a Függetlenség főszerkesztőjének. Mindvégig Gömbös leghívebb barátja voltam.

- ***Mikor ismerte meg a hitleri eszméket?***

- 1938-ban, amikor a Mein Kampfot olvastam.

- ***Hogyan hatott Önre a könyv?***

- Érdekes dolgok vannak benne. Nem tartottam klasszikus műnek. De egy német ember szemével igyekeztem olvasni. Elnagyolt megállapításokat találtam benne. A könyv egyszerűen unalmas volt.

- ***Meddig hitt a német győzelemben?***

- Majdnem a háború végéig. A csodafegyverekben hittem, éppen úgy, mint az angolok is hittek. Gondoljanak csak Churchill kijelentéseire.

- ***Szenvedni látott-e az életben embert?***

- Nem. Hacsak apámat nem... Nem. De mégis. Egyszer. Fiatalember voltam. Egy borházban mulattam barátaimmal. Este volt. Egyszer csak lövés dördült el a sötétben. Hárman a lövés irányába indultunk. Egy katonára bukkantunk, aki a tüdejébe lőtt. Ott kínlódott előttünk a nyomorult. Kifeszítettünk egy ajtót, arra tettük rá. Útközben rettenetesen jajgatott a nyomorult. Erdei, hegyi utakon cipeltük. Tüdőlövése volt a nyomorultnak. Mást nem láttam szenvedni.

- ***Nem is tudta, hogy a németek bejövetele után milliók szenvednek és százezreket pusztítanak?***

- Csak később hallottam róla.

- ***Sírni szokott-e?***

- Soha.

- ***És nevetni?***

- Szeretem a vicceket.

- ***A gyerekeket szereti? És az állatokat?***

- A gyereket is, az állatot is szeretem. Nyolcvannégy keresztgyerekem van az országban szerteszét.

- ***Félelem érzetei nem voltak gyerekkorában?***

- Nem. Illetve... Egyszer. Nem is tudom, mi volt az. Kisgyerek voltam, feküdtem a szobában és minden ok nélkül kiabálni kezdtem, jöjjön be az apám, hozza be a puskáját, nagyon félek. Nem is nyugodtam addig, amíg apám be nem hozta a puskáját és ott nem hagyta a szobában.

- ***Babonás?***

- Nem.

- ***Milyen érzéssel töltötte el az az embervadászat, amelyet elvbarátai rendeztek az országban?***

- Én csak azt akartam, hogy a háború idején a németekkel szemben álló politikusok vonuljanak vissza, a zsidóság pedig számarányának megfelelően helyezkedjen el a különböző foglalkozási ágakban.

- ***Ön csak ezt akarta?***

- Csak ezt.

- ***Tudott arról, milyen körülmények között folynak a deportálások?***

- Nem. Hallottam híreket, de hiteles információm nem volt. És magam sohasem néztem meg...

- ***Miért nem küldte ki valamelyik munkatársát?***

- Akkor már nem voltam szerkesztő. Nem diszponáltam munkatársak fölött. Baky jóbarátom volt, tőle megkérdeztem, mi igaz ezekből a hírekből. Ő kereken cáfolta. Nekem ez elég volt.

- ***Azt tudta, mi a kiszállítottak sorsa Németországban?***

- Nem. őszintén szólva, ma sem tudom elhinni. Ha valóban igaz, amit beszélnek, a legnagyobb gyalázat. Olyan fertelem, hogy nem is tudok hozzászólni.

- ***És ha tudta volna?***

- Akkor előbb utáltam volna meg a németeket! ***(Szaggatottan nevet.)*** Mondom, suttogásokat hallottam, de ezek olyan förtelmes dolgokról szóltak, hogy az ellenoldal propagandájának hittem.

- ***Hitler-ellenes irodalmat olvasott?***

- Azt hiszem... nem emlékszem. Ha olvastam, semmi hatással nem volt rám.

- ***Mit érzett, amikor a németek megszállták az országot?***

- Szégyelltem magam, hogy erre sor kerülhetett. Ezt csak akkor lehetett volna megakadályozni ***(élesen nevet),*** ha a németek más emberek lennének, mint amilyenek. Ma már tudom. Akkor nem tudtam.

- ***Ön tagja volt a nyilas pártnak?***

- Én alapítottam a pártot. De 1942-ben kizártak, mert nézeteltérésem volt Szálasival. Később kibékültünk, de a nézeteltérések újból és újból kitörtek közöttünk. Szálasi nem jár két lábbal a földön. Rossz néven veszi az élettől, ha nem hajlandó alkalmazkodni hozzá. 1944. október 15. után az volt a véleményem, hogy mindenkinek melléje kell állni. Ezért álltam én is melléje.

- ***Azokról a rablásokról és gyilkosságokról tudott-e, amelyek a nyilas rezsimben történtek?***

- Szóbeszéd formájában hallottam róluk. Én megemlítettem ezt Vajnának, a belügyminiszternek, aki megcáfolta. Konkrét eseteket mondtam, bizonyítottam, de erre ő azt mondta, lehet, mégsem csinálhat semmit, mert ilyen felfordulásban ilyesmi mindig előfordul.

- ***Tudta, hogy éjszakánként a Dunaparton százával, ezrével géppisztolyozzák a jeges vízbe az embereket?***

- Sejtelmem sem volt róla. Csak később tudtam meg... Jóval később.

- ***Indulatos ember Ön?***

- Igen. De tudom fegyelmezni magam. Cikkeim megírásánál semmi indulat nem vezetett.

- ***A németekben csalódott?***

- Nagyon. Közöttük vándorolva láttam, hogy minden oka megvan a világnak arra, hogy gyűlölje őket. Önző, szűk látókörű, idegennel szemben -még ha barát is az illető - rideg, fukar, mohó.

- ***Nem gondolt arra, hogy az Önök eszméivel szemben állt a világ minden szellemi kapacitása s az Önök eszméi egyetlen komoly tudóst, vagy művészt sem ihlettek alkotásra?***

- Nem, ez nem így van. Annak, hogy a nyilasok között nem volt kiváló tudós, vagy művész, az volt az oka, hogy sohasem engedtek érvényesülni minket. Például én egy 800 oldalas könyvet írtam, amelyben kifejtettem eszméim szociológiáját és filozófiáját. Az ügyész annak idején nem engedélyezte.

- ***Gondolja, hogy ezzel a könyvvel ellensúlyozni tudta volna Bemard Shaw-t, Thomas Mannt, Ortegát, Wells-t, Barbusse-t, Gorkij Maximat, Einsteint, Bartókot, Szentgyörgyit, Werfelt, Martin du Gard-t, Huxley-t, Valéryt, Gide-et, Gandhit, Romain Rolland-t, Toscaninit, Stefan Zweiget, Lin-Jü-Tang-ot, Chaplint - hogy csak néhányat említsek a szellem legjobbjai közül, akik mind, kivétel nélkül, mélységesen elítélték az Önök eszméit és még inkább azt a módot, amellyel eszméiket az emberiségre akarták kényszeríteni?!***

- Én nem állítom, hogy ellensúlyoztam volna ezeknek a tudósoknak és művészeknek felfogását, én csak azt mondom, hogy a saját felfogásomat akartam kifejteni, de nem engedték.

- ***Milyen alvó?***

- Jó. Itt bent is jó alvó vagyok. Almaimra azonban nem emlékszem.

- ***Milyen büntetésre számít?***

- A legsúlyosabbra.

- ***Sokat foglalkoztatja ez a kérdés?***

- Foglalkoztat. Van még kérdezni valójuk az uraknak?

- ***Köszönjük, nincs.***

(Hirtelen mozdulattal feláll, végigsimítja haját. Gyors kézmozdulattal köszön. Megbiccenti fejét. Vállán rándít egyet. A daróczubbonyt összerántja magán. Két vékony szájaszéle konokul egymásra tapad.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Kisgyermek korában, egy éjszaka félelemérzés fogta el, mintha valami átsuhant volna a szobán. Apját hívta, de nem arra kérte, hogy maradjon bent nála, hanem, hogy hozza be a puskáját. Amikor az apa eleget tett a kérésnek, megnyugodott és elaludt. Jelentéktelennek látszó kis epizód, mégis mint egy csepp vízben a tenger, úgy ebben is benne van az egész egyéniség.

Nem kell az apa, hogy valami ellen, vagy valamiért megküzdjön, nem kellenek az apaképmások, a tanítómesterek, tágabb értelemben: a könyvek, a tudás, elegendő a fegyver, sőt, csak a fegyver elegendő. Az indulatok szükségesek ahhoz, hogy valaki ellenzéki politikus lehessen, sőt: enélkül nem is lehetne az, de ahhoz, hogy konstruktív terveket kovácsoljon, elengedhetetlen a másik, a nehezebben megszerezhető fegyver: a tudás.

A jelző, amely szerint Hubay nyugodt, nem mond eleget. Fölényesen nyugodt. Mint aki biztosan tudja, hogy végzett munkájának értékéhez nem férhet kétség. Itt persze az erkölcsi értékre gondolunk. A lelkiismereti

vizsgálódásnak, ami csak út a bűntudatérzés feltámadásához, nyoma sincsen benne.

Vajon miért olyan nyugodtak az éjszakái és miért olyan kiegyensúlyozottak a nappalai? Ha semmi más, az csak megzavarhatná nyugalmában, hogy életelve csődöt mondott, hogy az ország szempontjából éppen ellenkezőjét érte el annak, mint amit - feltételezve a jószándékot - akart?!

Az Én szerkezetében nagy feszültség támad, ha az ösztön-Én és az erkölcsi-Én igen erős, vagy ha az erkölcsi-Én abnormisan követelőző. Ellenben tekintet nélkül arra, hogy mit követ el valaki, akár személy, akár egy egész ország ellen, nagyon nyugodt maradt az Én, ha az erkölcsi-Én felfogása - hogy így mondjuk - egy húron pendül az ösztön-Énnel. Úgy látszik, Hubaynál ez az eset forog fenn.

A baloldal ellen olyan kíméletlen erkölcsi-Énjének állásfoglalásában bizonyára belejátszik az ifjú korban hallott gyilkossági történet is. Az esemény valóságértéke csaknem nulla, de Hubay lelkében mégis erőteljesen él a meggyőződés, amely szerint apját politikai ellenfelei ölték meg.
Ő maga látszólag leértékeli a hallottakat, de olyan gátoltan, nehézkesen beszél róla, hogy fel kell tételezni: hisz a történet valóságában és éppen a hitéhez ragaszkodik, amikor elhallgatja. Ti. ha beszélne róla, az ellenérveket is hallatná, vagy hallaná, gyengülne a meggyőződése, aminek erejére pedig szüksége van baloldalellenes magatartásának „erkölcsi" alátámasztásánál.

Politikai meggyőződéseket nem ritkán determinálnak indokolt vagy indokolatlan érzelmi állásfoglalások is.

Pálffy Fidél

Úgy jön be a fogházőrmesteri szoba langyos félhomályába, mintha valami fényes és diszkréten elegáns fogadásra lépne be egy főúri palota termébe. Fölényesen vidám, kicsit leereszkedően és barátságosan udvarias, kedves és állandó mosoly ül rózsaszín arcán - az ember szinte azt várja, hogy panyókára vetett kabátját egy udvaronc finom mozdulatával beleejti egy szorgoskodó lakáj kezébe. És két órán keresztül, amíg a konyhaszék

kemény fáján szemben ül velünk, így viselkedik, egy ártatlan főúr közvetlenségével, egy mulatozásokban csiszolódott aranyifjú derűjével. Egész lényéből, gyakori mosolyából, halk nevetéseiből valami szertelen emelkedettség hangulata árad, valami állandó optimizmus ígérete, megalapozatlan, de derűs bizalom, mintha állandó koffein-mámorban úszna lebegő felhőkön. Nyomasztó érzéseknek, leverő gondolatoknak, rossz sejtelmeknek nyoma sincs benne. Hadaró szavai vidám, napfénnyel csillogó hullámokként áradnak, magyar és német nyelven, néha egy-egy görög, vagy francia, vagy olasz mondat szirtje emelkedik csak ki belőlük Örökké lelkendezik, lelkesedik, gyermeteg hiszékenységben bukfenceznek egymás hegyén-hátán a gondolatai, akkor a legboldogabb, ha egyetérthet azzal, amit mondanak neki. Oly domináló benne a hiúság és a befolyásolhatóság, hogy szinte kitapintható. Mindig annak van igaza, aki utoljára beszél vele. Ráül saját szavainak árjára, beleül derűjének sajkájába és arra utazik, amerre a szelek fújnak, felelőtlen és korhely hajós. Semminek sem néz a mélyére és ha valaki a mélybe mutat, amely felett ő virgoncul hajózik s megmutatja, hogy lent emberek százezrei halnak kínhalált, elkomorodik egy pillanatra - óh, pardon! -, mondja és más irányba fordítja az evezőt és nevetve és szertelen bizakodással hajózik tovább. Pedig egy nappal a halálos ítélettel végződött főtárgyalása előtt beszélünk vele. Parányi gondolkozás után sejthette volna, hogy erre az emelkedett hangulatra vajmi kevés oka van. Hiszen a legsúlyosabb vádakkal szemben kell helyt állnia: vadul uszító cikkek sületlen tollú írója, a Pálffy-féle nyilaskeresztes párt vezére, Baky politikai elöljárója, a Szálasi-kormány földművelődésügyi minisztere, Himmler budapesti követének bizalmasa, magyar értékek nácifoldre csempészője, baloldali politikusok névsorának a Gestapo kezéhez juttatója... Ez a vád ellene. Szerinte a vádnak fele sem igaz. Ő csak egy beugratott arisztokrata... - mondja és szőke haja, rózsaszín arca csupa lebegés a derű hullámain.

Pálffy Fidél

- Óh, anyám kitűnő író volt! Batthyány Erzsébet néven írta regényes alakban a szentek történetét. Erdős Renée-vel tartott fenn barátságot. Az ő hatása alatt írta igazán kitűnő regényeit. Melegszívű, vallásos asszony volt az anyám. Apám Tisza-párti képviselő, tartalékos huszárszázados, kevésbé volt vallásos. Különváltan éltek. Négyen voltunk testvérek, fivéreimmel sokat torzsalkodtam gyerekkoromban is, később is. Anyám kívánságára Rómába mentem, pápai kamaraságot vállaltam, teljesítettem is valamelyes szolgálatot, dehát én inkább protestáns lélek vagyok, hideg, józan... 1895-ben születtem, Pozsonyban. Gyerekkoromban nem is tudtam magyarul. Csak németül beszéltem. De az érzésem... hát tudja, amikor a jezsuiták egyik osztrák gimnáziumába beírattak, megláttam a sárga-fekete zászlót, kiköptem előtte. Erre a fiúk puhára vertek. Akkor tudtam meg, hogy nem a nyelv a fontos. Papnak készültem meg tengerésznek. A papi pályáról gyorsan lemondtam. Aztán a tengerészeiről sem álmodozhattam soká, mert az apám civilnek adott. Gazdásznak. Alig érettségiztem le, kitört a háború, kimentem a harctérre, ahol szereztem néhány kitüntetést, nem kimagasló tettekért, csak éppen... Azért vitéz lehettem volna, ha éppen akartam volna! Viszont azt nem lehet kívánni tőlem, hogy alázatos vitézségért folyamodjam Horthyhoz! És ő aztán vagy megadja, vagy nem... Na, alsó, köszönöm... De hát én mindenkit megértek. Tudják, uraim, egész életemben, de Isten bizony mondom, az volt a fő elvem, hogy „tout comprendre e'est tout pardonner", ***[mindent megérteni annyi, mint megbocsátani — a szerk.]*** szememre is hányták ezt sokszor, hiába én mindenkit és mindent megértek... Apámat is megértettem, amiért különváltan élt anyámtól, anyámat is. Tout comprendre... A mama pietista lélek volt, a papa k. und k. szellemiségű... ***(Jóízűen nevet. Gyakran fejezi ki magát németül. Látszik: szívesen beszéli ezt a nyelvet.)***

- Érzett-e gyermekkorában fensőbbségi érzést arisztokrata származása miatt?

- Hát éreztem bizonyos megkülönböztetést, de én már akkor is... Egy kis anekdotát mondok el erről. A jezsuiták gimnáziumában két konviktus volt: az aranygallérosoké és az ezüstgallérosoké. Ez

természetesen a befizetési készség és képesség kifejezésére szolgált. Én az aranygallérosok konviktusához tartoztam. De már akkor tudtam, hol a helyem, hol találom meg az igazságot és hol az igazságtalanság...

- ***Mikor s minek hatása alatt ébredt fel Önben először ez a szociális érzés?***

- Tout comprendre...ez mindennek az alapja. Az én lelkiismeretem mindig tele volt az igazságtalanság tudatával. A kontrasztot láttam mindig magam előtt...

- ***A földbirtok-kérdésben is?***

- Hogyne! De mennyire!

- ***Ön milyen földreformot hozott volna?***

- Ennek a kérdésnek elbírálásánál kél fontos szempont van: a politika és a termelés kérdése. Semmi esetre sem hoztam volna olyan földbirtokreformot, amely a termelést retrográd irányba fejlesztette volna.

- ***Hány holdat hagyott volna meg a nagybirtokosoknak?***

- Legalább ötszázat. De ezt nem lehetett volna ilyen strikt (szigorú) kimondani. Ezt földje és helyzete válogatja.

- ***Ha Ön ilyen régen érzi a vagyonmegosztás igazságtalanságát, gondolt-e arra, hogy önként fel kellene osztani a saját birtokát?***

- ***(Elkomolyodik.)*** De miért?

- ***Példamutatásnak.***

- Na, ezt nem. Ennek semmi értelme nem lett volna. Ezt demagógiának tartottam volna. Az általános rendezés során örömmel lemondtam volna arról, amit a törvény elvesz... De demagógiából? Na, nem. Tudják, uraim, csak egy hajszál volt az, ami engem a szélsőbal helyett a szélsőjobbra sodort. Egy hajszál...

- ***És mi volt ez a hajszál?***

- A zsidókérdés. De persze én nem akartam senkit megölni. Újra és újra hangoztatom, legfőbb elvem a tout comprendre... Ebben a kérdésben is, mint sok másban, engem, mint arisztokratát, megragadtak és cégérül használtak fel. Ha én tudtam volna, mit csinálnak a zsidókérdés rendezésének ürügye alatt, az első antiszemita szót, amit kiejtettem, visszaszívtam volna. De hát... Az kétségtelen, hogy jóhiszemű, de könnyen befolyásolható ember vagyok. És tudják, uraim, az a Meskó, hát szóval ő sodort a politikába. Elmondta, hogy így meg így áll a helyzet, ilyen meg ilyen igazságtalanságok vannak szociális téren. Mondtam, ez bizony igaz. Lépjek be a pártjába, mondta. Én nem politizálok, elég dolgom van nekem a gazdálkodással - feleltem. Erre ő ezt mondta: Becsületes ember vagy? - Micsoda kérdés ez? - szóltam. Mire ő: Hát a becsületes ember, ha egyszer felismeri az igazságot, akkor ki is áll melléje és küzd érte! Ez bizony gondolkozóba ejtett. Ez bizony így van, mondtam magamban. És így kezdtem politizálni. Aztán már elkapott az ár, higgyék el, uraim. Isten bizony mondom, nem volt megállás, ha akartam volna is. És hányszor akartam! Hányszor akartam kilépni a saját pártomból! De akkor jöttek az emberek: hát mostanáig vezettél bennünket, erre az útra vezettél és most el akarsz hagyni? Nem, nem lehetett. Vitt az ár... 1935-ben kezdtem politizálni és négy évig szívesen csináltam. De négy év után már csak undorral. Akkor kitört a háború, kétségbeestem. Ettől kezdve undorító volt számomra a politizálás.

- ***Miért volt kétségbeesve a háborútól? Hiszen a fasiszta eszmék egyik alaptézise a háború és az erőszak szükségessége?!***

- Higgyék el az urak, én utáltam az erőszakot. Én mindent csak békés eszközökkel akartam megoldani.

- ***De hiszen eszményképe, a nemzeti szocializmus erőszakon épült fel és minden lépése erőszakos volt!***

- Az más. Az német dolog... Mindent meg kell érteni, mindig bele kell az embernek élni magát a másik ember gondolkozásába. Engem nem az erőszak érdekelt a nemzeti szocializmusban, hanem a közgazdasági elmélete. Ez ragadott meg benne.

- ***Azt mondta az előbb, az utolsó négy évben csak undorral politizált. Miért undorodott meg a politikától?***

- Mert láttam a szörnyű széthúzást, láttam, hogy a politika, ahelyett, hogy összeolvasztaná a népet, rettenetes fertőzést okoz a lelkében. Én úgy képzeltem a dolgot, hogy megvalósítjuk az egy akol, egy pásztor állapotát... Na, nem biblikus értelemben! Meg is fog valósulni! Előbb jön a nemzeti szocializmus, jön bizony, aztán az internacionalizmus... Tudtam, amíg idáig jutunk, rettenetes szenvedések érnek bennünket...

- ***Szocialista müveket olvasott-e?***

- Nem. Nem volt rá idő.

- ***Mikor olvasta a Mein Kampf-ot?***

- 1935-ben. Nagy hatást tett rám. Aztán elolvastam Alfred Rosenberg híres könyvét, a „Mithos der 20. XX. Jahrhunder"-et. Óriási mű! Gránit ez a könyv! Világot lehet rá építeni!

- ***És az sem rendítette meg Önt, mint magyar embert, hogy Rosenberg könyvében kimondta a halálos ítéletet minden nem germán nemzetre, így a magyarra is?!...***

- Biztos vagyok benne, hogy Hitler nem állt a Rosenberg eszméi alapján. És különben is... német ember szemével kell elolvasni ezt a könyvet. Megint csak azt mondhatom: tout comprendre... Rosenberg írt ugyan Herrenvolkról, de Hitler reális ember volt.

- ***Mi a véleménye Hitlerről?***

- Hát... most már persze másképpen látja az ember... A koncentrációs táborban az amerikaiak fogságában ült Hitler háziorvosa, doktor Morell. Kövérkés ember, de úgy össze volt törve, mint nálunk mondjuk Antal Pista, nem tudom, ismerik-e az urak. Rettenetesen félt a sorsától. Azzal vádolták, hogy a nép elől elvette a gyógyszereket és az SS-nek juttatta. Ő mesélte nekem, hogy... szóval kérdeztem tőle, igaz-e, hogy Hitler olyan dührohamokban szenvedett, hogy levetette magát a szőnyegre

és ott hen-gergette magát. Aber, kein Spur, kein Wort wahr! ***[Az ellenkezője sem igaz! - a szerk.]*** - felelte Morell. - Nekem is vannak dührohamaim - beszélte aztán tovább - persze, hogy Hitlernek is voltak, ha megvolt rá az oka. Például, amikor én - beszélt tovább az orvos - azt mondtam Hitlernek, hogy kár Budapestet feláldozni, az egy gyönyörű város, akkor Hitler dührohamot kapott és kiabálni kezdett, hogy hogy gondolok én ilyent, ha ő nem sajnálja a német városokat feláldozni, akkor éppen egy idegen várost fog sajnálni! Hormonológus orvos volt ez a doktor Morell. Elmondta azt is, hogy a Stauffenberg-féle merénylet óta Hitler bizony megváltozott. Révetegen nézett maga elé, de ha beszélni kezdett, a régi volt... nagyszerű! Freisingben voltam együtt ezzel a Morell doktorral.

- ***Milyen embernek tartotta Szálasit?***

- Nem ildomos véleményt mondani egy emberről, akinek mint miniszter, esküt tettem. Nem is akarok róla semmit mondani. Azt hiszem, kombinatív mániákus...

- ***Ön elhitte azt, hogy Sztálin, Roosevelt és Churchill mögött zsidók állnak, súgnak nekik és irányítják őket?***

- Miért ne hittem volna el, amikor láttam, hogy anyagi és szellemi téren minden hatalom a zsidók kezében van?

- ***És most is elhiszi?***

- Most is! Persze, ma már egy kicsit másképpen látja az ember a dolgokat... hát nem egészen így van, talán... talán nincs is így...

- ***Milyen nyelven álmodik?***

- Magyarul, németül, franciául, olaszul.

- ***Visszatérő álmai vannak?***

- Csak ha beteg vagyok. Ilyenkor lejtőn szoktam gurulni... vagy vízbe ugrom, didergek. De ezt csak akkor álmodom, ha lázas vagyok.

- ***Ideges tüneteket észlelt-e magán gyermekkorában?***

- Serdülő koromban sokat fájt a fejem. Ilyenkor hányingerem volt, szédültem, megmerevedett a nyakam... de elmúlt. Makkegészséges vagyok.

- ***Gyónni szokott-e?***

- Csak kötelességből. Az anyám miatt...

- ***Hitt-e a német győzelemben?***

- Feltétlenül. Egészen addig, amíg három angolszász ék át nem törte a nyugati arcvonalat. Feltétlenül bíztam, hogy a németek előjönnek az új fegyverekkel. Hogyne hittem volna, amikor én magam láttam és hallottam, hogy többszáz Turbojager elzúgott a fejem felett! És az atombombáról is hallottam...

- ***Mikor gondolta, hogy minden elveszett?***

- Amikor átléptem a határt. Ettől kezdve nem is tekintettem magam miniszternek, nem politizáltam többé.

- ***Milyen érzést keltett Önben a németek bevonulása március 19-én?***

- Katona voltam. Hát persze, érdekelt a dolog. Várakozó álláspontra helyezkedtem. Mi lesz most? Mi ez tulajdonképpen? - kérdeztük egymástól mi, katonatisztek. Éppen a kantinban ért a hír. Szóval beszélgettünk róla.

- ***Ki volt a kedvenc magyar s ki a kedvenc külföldi írója?***

- Uraim szégyellem magam, úgyszólván semmit sem olvastam. Eötvös Karthausija volt kedvenc könyvem. A filozófia érdekelt benne legjobban. ***(Kérdés nélkül.)*** De hogy visszatérjek a németek bevonulására. Vad németellenes voltam mindig. Legkedvesebb nagybácsim Batthyány Tivadar gróf volt. De a szövetséges hűséget betartottam az utolsó pillanatig. Ezért mondja Veesenmayer, hogy rám mindig számítani lehetett. Ez igaz. Mert németellenes voltam ugyan, de a szövetség ellen sohasem vétettem.

- ***Mi volt a véleménye a baloldali elemek és a zsidók deportációjáról?***

- Isten bizony, csak utólag tudtam meg, mi történt a deportáltakkal. Csak 1945 májusában hallottam. A minisztertanácson mi, polgári miniszterek, mindig követeltük, hogy a deportáció atrocitásmentesen történjék. Képzeljék el, uraim, mi lett volna, ha mi, polgári miniszterek, nem lettünk volna ott és az egész zöldinges csőcselék szabadon garázdálkodhatott volna! Tessék elhinni, mindaz a disznóság, ami decemberben, a mi távozásunk után történt, már októberben bekövetkezett volna! Önöknek halvány sejtelmük sincs, mi lett volna nélkülünk? De ha tudtam volna, mit művelnek a németországi táborokban, az első antiszemita szónál megálltam volna, mert mindannyian a Mindenható elé kerülünk... Azt el sem lehet hinni, ami ott történt... hát el lehet ezt hinni, mondják uraim?

- ***Hogyan alszik?***

- Jó alvó vagyok. Most is jól alszom.

- ***Halálfélelmei voltak, vagy vannak?***

- Szerettem mindig élni, de nem féltem a haláltól.

- ***Voltak-e depressziós hangulatai?***

- Ritkán és rövid ideig.

- ***Apja feudális lelkületű ember volt?***

- ***(Jóízűen nevet.)*** Ő K.u.K. Rittmeister Graf Pálffy volt. Nem feudális, mondom, hanem k.u. k. Rittmeister Graf Pálffy...

- ***Ismerte az Ön szociális beállítottságát?***

- Hogyne. ***(Nevet.)*** Ismerte és utálta. Azt mondta: Aber Fidelio, du bist ein Revolutionar! [De Fidél, te forradalmár vagy! - a szerk.]... ***(Nevet.)***

- Életének mely pontjától kezdve nem követné el az elkövetett cselekedeteit?

- Nem lépnék be a Meskó-pártba, nem politizálnék. De amikor elindultam az úton, többé nem volt megállás. Higgyék el az urak, nem volt... A feleségem visszatartott, az édesanyám visszatartott, nem lehetett megállni...

- ***Nem volt nő életében, aki befolyásolta volna politikai pályáján?***

- Nem. Azaz... ***(Elrévedezik.)*** Most, hogy kérdezik az urak... és visszaemlékezem... sok romantikus dolgom volt... Találkoztam egyszerű, kedves, romlatlan, őszinte lányokkal... lehet, hogy ezeket is megsajnáltam... Láttam, mennyi igazságtalanság van életükben, talán ez is...

- ***Tetszett Önnek a hatalom? Jól esett a hatalommal élni?***

- Isten bizony, sokszor ki akartam ugrani, de minden a panta rhei állapotában volt, minden elfolyt, szétfolyt, minden összezilálódott és az ár vitt...

- ***Szeretett-e régebben mulatókba járni?***

- Sokat jártam. Az alkoholt is szerettem.

- ***Elmebeteg volt-e családjában?***

- Azt hiszem, a legtöbb családban találni egy-kettőt. Egy oldalági ikerpár volt a rokonaim között. Pálffy Alajos és Mária. Bécsben éltek. Pár évvel ezelőtt hirtelen meghaltak. Akkor azt mesélték, hogy a nácik gázzal elpusztították őket, mint a többi elmebeteget Bécsben. Hát persze nem hittem el... lehet az ilyesmit elhinni, uraim? Ugye, hogy nem lehet?!

(Nevet, erős, széles fogai sárgán villannák. Derűsen kezet ráz, panyókára veti kabátját, indul vissza cellájába. Jó hangulatban, fürgén, bizakodva, nevetve, minha vége volna az estélynek s lent várná, a fogat ajtaját szélesen kitárva, a zöldhajtókájú vadász.) **A pszichoanalitikus megjegyzése**

Szociális ténykedéseink, mondjuk: egy udvariassági gesztus, amikor valaki a másik által észrevétlenül kiejtett pénztárcát felemeli és átadja a

tulajdonosának, minden kriminális szándék nélkül. Egészen pontosan: ha zsebrevágná az idegen pénztárcát, kriminális lenne, ha visszaadja, az erkölcsi-Én-je diadalt aratott a bűnöző törekvések felett; ha felemeli, addig a pillanatig, amíg a tárca az ő kezében volt, kriminális lehetett, de mert visszaadta, egyben erkölcsös is volt. Nem véletlen, hogy az ősi egyházi és büntetőtörvények szinte kizárólagosan különböző bűncselekmények tilalmával foglalkoznak.

Az ember talán elsősorban kriminális lény. Mindennapos, társadalomképes magatartásunk emelkedett hangulati állapot, amit az ösztöntörekvések zabolátlansága és az erkölcsi-Én csendes asszisztenciája jellemez. Bár az egész képet az emelkedett hangulatról nevezi el a szaktudomány, a mánia csak azt az örömet jelzi, ami a jelzett ösztönfékezetlenséget kíséri. Boldog az Én, hogy nem kell lemondania, tehet-vehet, ahogy akar. Pálffy Fidél éppenséggel nincs abban a helyzetben, hogy örülhessen. Mégis vidám, túl vidám, mégis örül, túlságosan örül, mindegy, hogy minek. Örömre is van mindig ok, ahogy bánatra is. Alaphangulat kérdése az egész.

Ebben az emelkedett hangulatban a magasabb ítélő funkciók is elégtelenül működnek. Kisebb ellentmondásokat nem is vesz észre. Például Pálffy reformpolitikájához tartozott a földosztás. Arra azonban soha nem gondolt, hogy példamutatással szétossza sajátját. „Nem akart demagógiát űzni ezzel a példaadással.” Nem az a demagógia, ha hirdeti a földreformot, de a saját vonalán nem gyakorolja, hanem az ellenkezője a népámítás - szerinte.

Rosenberg könyve elragadtatta. Magyar ugyan, de mint német olvasta. Észre sem vette, hogy a Herrenvolk-teória és gyakorlat, minden nem-német, tehát a magyar faj halálos ítéletét is jelenti.

Nemcsak, mert közli, hanem, mert adatok is vannak rá, elhihető, hogy szabadulni akart a politikától. De nem tudott, mert lelke legmélyén nem is akart. A Pálffy-fajta túlméretezett és mindeneken túlburjánzott aktivitását csak az általa hirdetett politikában lehetett kiélni. Ez a politika nem kívánt olyan elmélyülést, amire egyénisége nem is képes.

Éppen ilyen felületes népi vonzalma is. Egy kicsit leheveredett a nép között, meghatottan nézte, hogy azok is lehetnek romlatlanok, őszinték és észrevette, hogy egy és más igazságtalanság történik velük. Amit

értük, valóban értük tenni kellene, másra hagyta, tegyék, ahogy gondolják. Minden kisemmiző terv - persze nem véletlen, hogy éppen ezek a tervek! -ösztönei megértésével találkoztak. Tout comprendre, anélkül, hogy ezt tout pardonner is követné. Ezért említi olyan gyakran a híres francia mondás egyik, de csak egyik felét. És elhallgatja a mondás lényegét: a második felét.

A gyermekkori élmények sokszor meghatározóan befolyásolják az egyén későbbi életét. Apja, anyja külön éltek. Ő az anyjával maradt. Jobb anyagi helyzetben volt, mint az apa és a vele élő fivérei. Irigyelték is különleges előnyeiért. Neki mássá kellett lennie, mint a túloldalon levőknek.
Apja császárhű volt, fivérei liberálisak. Ő kiköpött a feket-sárga zászló előtt és antiliberális lett.

Álmaiban a lejtőn gurul le, vagy vízbe ugrott, dideregve ébredt. Jósló álmok ezek: valóban lejtőre került. Beleugrott valamibe, amitől didereg a lelkiismeret. Az ilyen léleknek csak alvás közben, álomban van befelé tekintő lelkiismeretvizsgálata, az éber állapot dinamikus hangossága nem engedi szóhoz jutni a bűntudat halk hangjait.

Kun András

Kivégzésétől néhány óra választ el. Kun András páter, minorita szerzetes, akit e beszélgetés délutánján felakasztanak, a megrendültség minden szembetűnő jele nélkül ül itt szemben velünk. Néha felsőtestével, melyet nyitott nyakú, szürke pulóver fed, előrehajol, keze ilyenkor parányit megrebben. Egyébként alig mozdul, paposán zengő szavait alig kíséri gesztus. Két vékony, sápadt szájaszéle úgy tapad egymásra, mintha a lélek borzalmas titkait őrizné makacsul, hogy világgá ne röppenjenek szerte árulkodón. Szürke szeme keményen és konokul villan sápadt, elszánt arcából. Néha felnevet, gúnyosan és mélyrefojtott sírással teli hangon, néha kijön a sodrából, de csak akkor, ha szerzetesi mivoltát érinti a lelkét vallató szó. Nem kétséges: ez az ember nem fél. Nem fog félni a kivégzés pillanatában sem. De az sem kétséges, hogy bátorsága mögött a gonoszság és clvadultság hosszú árnyéka sötétlik. Amint in ül velünk szemben, a börtön egyik szobájának homályában, mely a beszélgetés során lassan titkokkal és rémekkel lesz teli, megjelenik szemünk előtt a fűm, melyet

láttunk: Páter Kun András reverendájában kiszáll egy autóból, kezében feszület, oldalán hatalmas revolver, a tisztelgő gyilkosokat fogadja és utasításokat ad: hurcolják ki a házakból és a Duna jeges vizébe gépfegyverezzék bele a zsidókat. A vád is ez volt ellene: a nyilas gyilkosok falkáit vezette, ő maga is verte, korbácsolta, gyilkolta és kirabolta az elébe űzött embereket. De ezen felül: rafinált szexuális kegyetlenségeivel gyötörte a zsidó nőket, akik a kezében magasra tartott feszület irgalmában bízva, reverendája elé vetették magukat, kegyelemért csdekelve. Páter Kun András fehér fogsora kivillan borostás arcának sötétjéből. A börtönszoba homályában élesen kirajzolódik egyenes metszésű arcéle. Fékezhetetlen szenvedély izzik szemében.

Kun András

- ***Páter, Ön pap volt. Miért elegyedett a napi politikába?***

- Nem vettem részt a napi politikában. Isten és ember előtt tagadom a vádat. Közönséges koholmány minden ellenem szóló vallomás.

- ***Páter, miért állít olyasmit, ami köztudomás szerint nem felel meg a valóságnak?... Hiszen filmet készítettek Önről, amikor a gyilkosok élén vezérkedett!***

- Nem gyilkoltam meg soha senkit. Nem is tudok arról, hogy mások, testvéreim, gyilkoltak volna.

- ***De nézze. Ön egy-két embernek megkegyelmezett. Es ezek az emberek is, akik pedig hálásak Önnek, vallják, hogy látták Önt, amikor bika-csekkel verte áldozatait!***

- ***(Megnedvesíti kicserepesedctt szájaszélét, felnevet, ez a nevetése szemrebbenésnyi ideig tart.)*** Én csak azért tartozom felelősséggel, amit én tettem. És a lelkiismeretemmel legfeljebb azért van elszámolni valóm, mert részt vettem letartóztatásokban, vagyonoknak a pártom számára történt elkobzásában, mert tettlegesen bántalmaztam néhány személyt és azért, mert mint a párt által kirendelt szónok, beszédeket tartottam a végsőkig való kitartás érdekében. E beszédem miatt - a mai rend mértékével és törvényével mérve - háborús uszítónak vagyok tekinthető. De

egyetlen szó sem igaz abból, hogy én bárkit is meggyilkoltam volna. Egyetlen szó nem igaz abból, hogy én nőket perverz módon tüzes gumival szurkáltam volna, vagy más hasonló kegyetlenkedéseket követtem volna el. Bizonyítsa ezt valaki be nekem!

- ***Aki bizonyítani tudná, meghalt. De különben is, Páter: a bizonyíték a bűnt bizonyossá teszi, de a bizonyíték hiánya még nem zárja ki.***

- A lelkiismeretem tiszta.

- ***És miben állt a tettlegesség, amit beismer?***

- Gumibottal... Nem, nem is gumibot volt... Fonott bot volt... és kézzel is... ököllel...

- ***Miért vert?***

- Volt okom rá. A háborús események gyors iramban torlódtak. A vezetők elmenekültek és mi itt maradtunk a fővárosban, védelem nélkül.
Az évtizedek során át belénk gyömöszölt propaganda vérünkké vált. Ez a propaganda úgy mutatta be nekünk a bolsevistákat, hogy a személyes és családi biztonság és főként az Egyház elszánt ellenségeit láttuk csak bennük. A propaganda belénk verte a hitet, hogy a bolsevisták mögött a zsidóság áll. A legvadabb harcok közepette itt álltam ezzel a hittel, elébem kerültek zsidók és én megvertem őket...

- ***Megértjük a propaganda mérgének hatását tanulatlan primitív embernél! De hogyan tudhatott Ön összefüggést látni az Ön elé űzött egyszerű zsidó férfi, vagy nő és a hatalmas Szovjetunió között?!
Hát elhitte, hogy a lábainál kegyelemért zokogó nő hajtotta a Szovjet hadait Sztálingrádtól Budapestig?!***

- Perszonaliter nem felelős, azt én is tudom. De az idők viharos zajlásában, a propaganda hatása alatt felelőssé tettem a kollektívumot és ennek tagjait bántalmaztam. Egyébként addig soha életemben nem ütöttem meg senkit. 1944 novemberében ütöttem meg az első ember. És akkor elragadott a szenvedélyek vihara. Pedig mindjárt az első esetnél elítéltem magam...

- ***Miért ütötte meg azt az embert novemberben?***

- Mert zsidó létére tiszti ruhát húzott magára és lopott igazolványt mutatott fel.

- ***Az életét akarta megmenteni. Nem gondolt erre, Páter?***

- ***(Közömbös hangon, a megbánás cseppnyi jele nélkül.)*** Sajnos, megtörtént. Arra az első emberre koncentráltam a hazának már akkor várt bukása miatt érzett elkeseredésemet. Valami elragadott... valami ár.

- ***Ön azt mondja, hogy a bántalmazásoknál nem érezte a kielégülés örömét. Védtelen ember bántalmazásának mélyén szadista ösztönök kielégülése rejlik!***

- Ilyen perverzitás, szunnyadó állapotban, minden lélekben rejtőzik.

- ***Önben is volt?***

- Ha volt, csak szunnyadó állapotban. Nem tudtam róla.

- ***Álmaiban sem jelenkezett?***

- Soha.

- ***Mik voltak kedvenc játékai gyermekkorában?***

- Szelíd fiú voltam. Labdázni szerettem. Soha nem verekedtem, nem birkóztam.

- ***Sportolt?***

- Óh, igen. Minden sportban első voltam. Úszásban, atlétikában, első tornász voltam a nyújtón, korláton, első voltam súlydobásban, gerelyvetésben. Az atlétikában tűntem ki leginkább...

- ***Mikor hagyta abba a sportolást?***

- Rómában, amikor tanulmányaimba mélyedtem.

- ***Hányan voltak testvérek?***

- Hárman. Én vagyok a legfiatalabb. Egyik fivérem felszentelt pap. Én is, ő is Rómában végeztük a teológiát. Másik bátyám édesapám foglalkozását választotta: gépész.

- ***Melyikük volt a szülők kedvence?***

- Szüleim egyformán szerettek mindhármunkat.

- ***Vallásos szellemben nevelkedett?***

- Természetesen. Egész családom vallásos volt.

- ***És összeegyeztethetőnek tartotta papi lelkiismeretével azt, amit tett? Nem is azt, ami miatt elítélték, hanem akár csak azt, amit itt most nekünk elmondott?***

- Nem tartottam összeegyeztethetőnek. A hazaszeretet bennem a vallásos meggyőződéssel párhuzamosan élt s a viharos hónapokban az előbbi túltengett.

- ***Milyenek voltak azoknak a napoknak éjszakái, amelyeknek nappalain embert vert?***

- Nem tudtam aludni. Fájt, hogy embert vertem...

- ***És másnap újra vert?!***

- Igen. De lelkiismeretemmel ezek a tetteim erős összetűzésbe kerültek.

- ***Gyónt Ön ebben az időben?***

- Nem egyszer. De mint mondám, a hazaszeretet ezekben a napokban túlharsogta bennem a lelkiismeret szavát, ezért a gyóntató intelmei süket fülekre találtak.

- ***Milyen volt az étvágya ezekben a hetekben? Nem tapasztalt magán ideges tüneteket?***

- De! Orvosaim két hétre el is tiltottak minden munkától, minden szerepléstől. Idegösszeomlásom volt.

- ***Milyen tünetekkel járt ez?***

- Teljesen kimerültem. A sok munka...

- ***És a sok bűn?!***

- ...a sok munka kifárasztott. A Zeneszerzők Egyesületében is főtitkár voltam, tanítottam is, papi funkciót is végeztem... szóval összeroppantam.

- ***Mit szólt volna az édesanyja, ha értesült volna az Ön brutalitásairól? (Csend. Hosszú csend.) Mondja, Páter, milyen álmai voltak ebben az időben?***

- Nem emlékszem...

(Most az kerül szóba, hogy a minorita rend és az esztergomi egyházmegye nyilatkozatot adott ki, amely szerint kizárták a minorita rendből. A Páter amúgy is előreálló alsó ajkát szinte előrefeszítve, egész felsőtestével előredőlve, emelt hangon, mondhatni kigyúlt hangon tiltakozik a minorita rend eljárása ellen és az asztalra csapva mondja: ő pap és minorita szerzetes marad haláláig! Őt szabályszerűen nem zárták ki a rend tagjai közül, öt erről hivatalosan nem is értesítették!)

- ***Mondja Páter, ha az elmúlt időkben valaki, mondjuk, tisztességes író, vagy kitűnő orvos, akit üldöztek, ismeretlenül Önhöz fordult volna és azt mondta volna: felszentelt pap vagy, Isten nyájának pásztora, engem üldöznek, meg akarnak ölni, segíts! Mit tett volna Ön?***

- ***(Már újból szenvtelen, szinte közömbös hangon.)*** Semmit. Nem védhetek meg valakit, akinek bűnösségét az államhatalom mondta ki.

- ***Ezt fogja felelni Páter, Jézus Krisztusnak is, ha ezt a kérdést ő is felteszi Önnek?***

- ***(Szaggatott nevetéssel.)*** Mielőtt meghalok, meggyónok. Ha meggyónok, feloldozást kapok. Ha feloldozást kapok, rendben lesz a szénám, mire a Mi Urunk elé kerülök.

- ***Hogyan alszik, mióta börtönben ül?***

- Nyugodtan. Nyugtalan csak akkor volt az alvásom, amikor idegeim felmondák a szolgálatot.

- ***Hány éves Ön, Páter?***

- Harmincnégy. Négy évvel ezelőtt szenteltek pappá.

- ***Szerzetesi tiszta életet élt?***

- ***(Pillanatnyi gondolkozás nélkül.)*** Igen.

- ***Nem volt ez terhére?***

- Önök között orvos is van. Az orvos feleljen erre.

- ***Erős volt küzdelme gerjedelmeivel?***

- Igen. De Isten segítségével lebírtam őket. Önmaga erejéből ezen a téren senki sem fékezheti meg magát.

- ***Milyen betegségei voltak?***

- Spanyolbetegségben szenvedtem, maláriám volt és gyomorbajom.

- ***Az intenzív részvét érzését ismerte-e?***

- ***Az*** emberi szenvedést és nyomort akartam mindig enyhíteni. Ezért küzdöttem a zsidók ellen, ők a tőke urai. ***(Összekulcsolja kezét. Fanatikusan konok a hangja. Olyan megingathatatlan most az egész ember, mint egy élettelen szikla.)*** A zsidók jártak a napfényes oldalon.

- ***Páter, hallott Ön Auschwitzról? Dachauról? Rawensbrückről? Mauthausenről? Több mint négy millió zsidót és még vagy tízmillió***

különböző nemzetiségű embert gyilkoltak le!

- Nem tudok róla... ***(Hosszú csend.)*** Embertelenség, lehet... ***(Hosszú csend.)***

- ***Gázzal pusztítottak, százezreket, halálra éheztettek nőket, csecsemőket, elégettek milliókat!***

- Lehet... ***(Hosszú csend.)*** Sajnálatos...

- ***Nem is hallott ezekről a rémségekről?***

- Hogy hallottam-e? ***(Hosszú csend.)*** Megengedem.

- ***Nem érzi szükségét, hogy e rémségek hallatára most felháborodjék?***

- ***(Halk nevetés.)*** Mit csináljak? Menjek a falnak?

- ***Szociológiai könyvet olvasott-e?***

- A Mein Kampf-ot Rómában. Teljesen meggyőzött.

- ***Olvasott-e szocialista könyveket?***

- Nem.

- ***Hány nyelven beszél?***

- Magyarul, németül, olaszul.

- ***Olvasott-e Hitler- vagy Mussolini-ellenes könyvet?***

- Nem. De hallottam róluk...

- ***Mi a véleménye a kitért zsidókról?***

- Ha igazán hisznek és keresztényül élnek...

- ***Mint például Ön, ugye Páter?***

- Igen. Ha a keresztény hitelvekben igazán hisznek és élnek, akkor üdvözülnek. Ha nem, odakerülnek, ahova valók!

- ***Ha újra kezdhetné életét, mindent újból végigcsinálna?***

- Hát nem egészen... nem! Nem bántalmaznék többé embert...

- ***Csak ennyi revíziót tartana?***

- Csak ennyit.

- ***Páter, szereti Ön a szenvedőt?***

- Csak ha igaztalanul szenved.

- ***Az Ön áldozatai közül egy sem szenvedett igaztalanul?***

- Lehetséges, hogy volt köztük...

- ***És Ön igaztalanul szenved?***

- Részben igaztalanul.

- ***Ki szenvedett igaztalanabbal: Ön-e most, vagy az áldozatai a múltban?***

-Én.

(Feláll. Hatalmas szál ember. Széles vállú, atléta mellű. Összeüti bokáját. Megbiccenti fejét. A börtönőr szuronyának hegye sem én el a fejét, ahogy mennek ketten, kifelé, fel a siralomházba.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Akaratlanul is felvetődik a kérdés: mit tud tenni az egyház és az állam egymásbafonódott erkölcsnevelési rendszere, ha ez a hivatásos emberszelídítő, ez a kellemes orgánumú, szépbeszédű papember is ilyen sokat vétett az evangéliumi tanítások ellen? Vajon a puszta erkölcsi nevelés, ha nem társul hozzá a hideg, előítélet nélküli tárgyi tudás, a valóságismeret, képes-e a primitív ösztönkövetelésekkel szemben hatásos

védőgátat emelni? Egy ember áll előttünk, aki tanulmányai során a maximumát kapta annak, amit az erkölcstan egyáltalán nyújthat. Harmincnégy éves koráig megtagadta követelőző szexuális ösztönkívánalmait. Ezzel szemben hatalmi, érvényesülési vágy, kitűnési szándék került felszínre benne. Harmincnégy éves koráig mindezt sikeres sportteljesítményekben vezette le. Amikor abbahagyta a sportolást, megtalálta a Mein Kampf-ban azt a szellemi táplálékot, amely intellektuálisnak is értékelhető hatásával ösztöneinek is kalóriadús anyagot nyújtott. Tökéletesen azonosította magát egy véres programú eszménnyel és ekkor már készülődött a kínálkozó alkalomra, amikor fegyverrel a kezében majd azzá lehet, akit szunnyadó lelki mélységeiben rejtett. Csak egyszer kellett megízlelni a verés örömét, a másokat gyötrés izgalmát, a szadizmus embertelen és milyen nagyon is „emberi” lázát! Ettől kezdve mindaddig, amíg ki nem csavarták kezéből a korbácsot, amíg nem tették lehetetlenné, hogy a soha lényegévé nem vált ideálja: Krisztus nevében tüzet vezényelhessen - mindaddig azt tette, ami ellen évtizedeken át tanult, tanított, prédikált, harcolt. Milyen ellentétek a külsőségekben! Papi öltözék és géppisztoly, szelíden bongó orgánum és a kivégzésekre felhívó harsány vezényszó! És milyen benső antitézis: a szelídség, az önmegtagadás alázata és a legdurvább, szadista ösztönorgiák!

A végletek sarkait a lelkiismerete, a bűntudat szálacskái kötötték össze, amikor „idegileg összeroppant” és orvosai kétheti pihenést rendeltek el. Két hétig embernek kellett lennie, mint korábban, harmincegynéhány esztendőn át s aztán hetekig ismét nem volt „ember”. A cselekvés őszintesége kis és szelíd adagokra elosztva, hosszú életen át lehetővé tette volna foglalkozása, hivatása sikerét. Nagy adagban és rövid idő alatt: Dante poklát idézte fel. Lehet, hogy évtizedek lemondásaiért vett elégtételt rövid életű irgalmatlanságával, kegyetlenségével. Úgy látszik, hogy bizonyos „kultúrák”, bizonyos „elvek” arra is jók, hogy valamiképpen ésszerűvé, lehetségessé tegyék a megengedhetetlent.

Gera József

Szálasi helyettese volt a nyilaskeresztes párt vezetésében. Az Andrássy út 60-ban székelt, a legfőbb irányító volt abban a házban, amelyben a párt szíve lüktetett - ha ugyan az eltorzított kereszttel kapcsolatosan szabad

szívet említeni! Ott rendelkezett egészen a menekülésig, abban a házban, ahonnan a pokoli utasítások a tömeggyilkosságra szövetkezett alvezérekhez és központokhoz és alcsoportokhoz, párttitkárokhoz, „széktartókhoz” és „pártszolgálatosokhoz” kimentek, abban a házban, amelynek pincéiben éjjel-nappal szakadatlanul hörgött a kín, folyt a vér, amelynek pincéiben úgy görgették halomra az agyonkínzottak holttesteit, mintha nem megölt embereket, de ártalmas állatok agyoncsapott tetemeit vetették volna szemétre. Ennek a háznak egy kipárnázott szobájában ült és rendelkezett élet és halál felett - egy orvos. Az, aki most itt izeg-mozog velünk szemben. Ősz hajú férfi, kis, vágott bajusza telve ősz szálakkal. Előzékeny, udvarias, magabiztos, barátkozó. Hol ellágyulón beszél, szinte szentimentálisan, barátságot mutatva és barátságot akarva felkelteni maga iránt, hol kitör belőle a fojtott ellenségeskedés, bizalmatlanság, félelem. Ilyenkor hangos, sértődött, despotikus, csupa mozgékonyság minden tagja, arcán a mély árkok össze-vissza kígyóznak. De a következő pillanatban megint visszakényszeríti magát az önuralom sáncaiba és beszél, beszél szakadatlanul. Mosolygása, idegessége, sértődései, udvariassága, barátkozása, gesztusai, felhorkanásai, lecsillapodásai mind, mind erőfeszítését árulják el: mindenáron el akarja hitetni azt, amit mond. Elhiszitek? - kérdi a fürkésző szeme. Elhiszitek? - kérdi az örökké gesztikuláló keze. S hogy e kérdésére nem kap választ, egyre idegesebb. Személyes sértésnek veszem, ha nem hiszik el! - kiáltja Ha nem ugrott volna a diabolikus eszmék sodrába, amely elragadta s amellyel nem szállt szembe, sőt: jólesőn lubickolt benne - most nyilván egy vidéki kisváros kaszinójában ülne és az „úri” közép-osztály helybeli reprezentánsaival szidná temperamentumosan, de a vadállati ösztönöket visszanyomva a lélek üregeibe, a „cucilistákat” és a „galíciánereket”. De mert Szálasit prófétának tartotta - s tartja még ma is! eljutott az Andrássy út 60-ba s onnan e homályos, szűk szoba priccsére.

Gera József

- Negyvenkilenc éves vagyok, 18 éve nős. Makón születtem, apám napszámos volt, anyám kenyeret sütött, 1922-ben doktoráltam a budapesti egyetemen. Szülész, nőgyógyász és gyermekorvos vagyok. Makón praktizáltam. A Stefániát vezettem lent, OTI-orvos voltam, OTBA-orvos, vasutas-orvos. 1941-ben politikai okokból több havi börtönre ítéltek, akkor kizártak az Orvosi Kamarából, elvesztettem a diplomámat. Kereset nélkül maradtam, ezért kellett a nyilaskeresztes pártban fizetéses állást vállalni. ***(Nyelvét állandóan forgatja a szájában.)*** Már gyermekkoromban elhatároztam, hogy orvos leszek. Színjeles tanuló voltam. Az egyetemen Tellyesniczky mellett dolgoztam. Néhai Návay Lajos, az ellenforradalmár támogatott. Két évig a Tóth-klinikán, két évig a Bókay-klinikán dolgoztam. ***(Kezét megszakítás nélkül dörzsöli.)*** Kötelességtudó ember voltam mindig, inkább szorgalmas, rendszerető, mint önállóan tehetséges. Egyetemista koromban nem politizáltam, de persze szívem inkább az úgynevezett jobboldal felé vonzott. Akkor még voltak zsidó barátaim, de akadtak később is. Soha semmiféle atrocitásban, sem egyetemista koromban, sem később, nem vettem részt. ***(Széles gesztus, széles mosoly.)*** Hiszen ez természetes is, orvos vagyok, humanista...

- ***Milyen írókat olvasott?***

- Mielőtt bekapcsolódtam a politikába... kevés időm volt az orvosi munkán kívül. Móricz Zsigmond, Komáromi János, Erdős Renée... igen, igen. Erdős Renée! Nem volt világnézeti beállítottságom.

- ***Külföldi írók?***

- Nem olvastam egyet sem... Itt bent, most olvasom Babits irodalomtörténetét, ebben találkozom nevekkel, amelyeket még soha életemben nem hallottam. Nem érdekelt az irodalom.

- ***A szociológia érdekelte?***

- Érdekelt. De Marxot, Engelst nem olvastam. Marx Kapitaljába ugyan belekezdtem, de őszintén szólva, nem tudott lekötni.

- ***Mikor kapcsolódott aktíve a politikába?***

- Szívesen beszélek erről, nagyon szívesen. ***(Nyelve szüntelenül forog a szájában, arca most csupa mosoly, csupa derű.)*** Én a Stefánia orvosa voltam. Nagyon jól éreztem magam ott, régi Bókay-tanítványok között... A Stefánia fiókintézetét vezettem, amely a munkástelepen volt. Láttam a rettenetes elesettséget, láttam, hogy itt rendszerváltozásra van szükség. Láttam fajtámat, amelyből kisarjadtam...

- ***Gera magyar név?***

- Sohasem végeztem ős-kutatást...

- ***De végzett!***

- Én csak a feudalista rendszert akartam megszüntetni. Láttam, hogy a zöldkeresztes cukorral nem lehet megmenteni a fajtát. Kauzális terápiára van szükség, a betegség gyökeréig kell lenyúlni. Sokszor szegezték mellemnek a kérdést: miért nem léptél be a szocialista pártba? Könnyű ma okosnak lenni! Az események nem bennünket igazoltak. A konzekvenciáit ennek le is kell vonni. De másképpen is fordulhatott volna minden. Talán jó, hogy nem fordult másképp. Egy egész világ omlott össze bennünk. Én ma már csak nyugalom után vágyom. Szeretnék újra orvos lenni. Mindegy, hogy ki buktatta meg a feudalizmust, a fő, hogy megbukott! Szóval, miért nem léptem be a szocialista pártba? Gondoljunk csak vissza azokra az időkre. Körülöttünk Németország, Olaszország... a Szovjet elérhetetlen messzeségben. Az egyoldalú, elvakult propaganda a Szovjettől elrémített bennünket. És gondoljunk csak vissza: 1939-ben egymillió ember szavazott le Magyarországon a nyilas pártokra. A közvélemény, a korhadt középosztállyal az élen, úszott a szennyes propaganda árjában. Én is beléptem a nyilas pártba, anélkül, hogy Szálasit ismertem volna. Szálasiról nekem egy Henney Árpád nevű csanádpalotai tüzérőrnagy beszélt és azt mondta Szálasiról, aki akkor a Csillag-börtönben ült, hogy zseni. Nekem pedig módfelett imponált Szálasi áldozatvállalása. Egyszeriben a megyei pártszervezet vezetője lettem. Örültek, hogy olyan közismert orvos állt az élükre, amilyen én voltam. Mint autodidakta képezni kezdtem magam a szociológiában...

- ***Mármint a nyilas eszmékben.***

- Igen. Én semmit sem akartam, semmilyen tisztséget. Képviselőjelöltséget sem vállaltam. Közben - 1940-ben - letartóztattak, mert Vágó Pál röpiratát terjesztettem, amely Imrédyék kieli látogatásának kulisszatitkairól szólt. Megjegyzem: a bizonyítékot önmagam ellen én adtam kérdezetlenül a rendőrség kezére...

- ***Talán azért tette ezt, mert egy benső szándék véget akart vetni a nyilas politizálásnak? Mert érezte, hogy helytelen úton jár és el is ítélte magát ezért?***

- Nem. Tiszta ostobaságból tettem. Soha nem tagadtam le semmit, amit tettem, most sem fogom a bíróság előtt... Politizálásom miatt lecsuktak, kitaszítottak a kaszinóból, állás nélkül maradtam - és ekkor a párt a hónom alá nyúlt. A társadalom kitaszított magából - egyetlen menedékem a párt volt. Fizetéses állást kaptam.

- ***Mikor ismerte meg Szálasit?***

- ***(Nyelvét szakadatlanul forgatja a szájában.)*** 1941-ben. Nagyon jó impressziót tett rám. Lehet, hogy én bizonyos nimbusszal vettem körül... Én úgy láttam, hogy vezetésre elhivatott férfiú... Határozott fellépésű volt, az akkori megítélésem szerint tiszta jellemű, meggondolt, határozott...

- ***Nem tartotta beszédeit kissé érthetetlennek?***

- Később feljöttem Budapestre, mint a párt alkalmazottja... Beszédeiben kétségtelenül volt valami szokatlan... az én megítélésem szerint azonban az ő szokatlan szóösszetételei, szóújításai, szóképzései nem mentek az érthetőség rovására. Ha az ember komolyan beletekint a beszédeinek értelmébe... ő tudatosan használt új szóképzéseket... Azt mondta, egy új világ új fogalmakat teremt, az új fogalmakat új szavakkal kell kifejezni... Például ő tudatosan és tántoríthatatlanul ragaszkodott a Szent István birodalma helyett a Kárpát-Duna-nagyhaza fogalomhoz, noha tudta, hogy ezért kicsúfolják... Ma már másképpen látom őt... tiszteletem semmivel sem kisebbeden irányába, de tudom, hogy az események nem őt

igazolták... Én őt prófétának tartom még ma is... inkább prófétának, mint gyakorlati politikusnak...

- ***Miért tartotta Szálasit prófétának?***

- Mert küldetéstudata volt.

- ***Vagyis, mert meg volt győződve arról, hogy ő nagy feladatok elvégzésére hivatott! Nem gondolja, hogy ezen az alapon számtalan próféta járkál közöttünk?***

- Nem. ***(Rövid szünet után; csupa derű és mosoly az arca.)*** A legnagyobb és legkellemesebb csalódás számomra a Vörös Hadsereggel való találkozásom volt. Kihallgatott egy bolsevista tiszt és olyan páratlanul előzékeny és udvarias volt hozzám...

- ***Ön is ilyen volt azokhoz, akiket az Andrássy út 60-ba hoztak?***

- ***(Mérgesen.)*** Egy tromffal válaszolok. A párt vezetője voltam, amikor egy napon megszólalt a telefonon. Dr. Polgár Elemér nevű bőrgyógyász, zsidó orvos, volt egyetemi tanulótársam, jelentkezett nálam kétségbeesett hangon és a segítségemet kérte. Azt mondtam neki: Mondd, hol vagy? És nyomban kimentem hozzá. Pedig gondolják meg az urak: akkor neki, mint zsidónak tulajdonképpen még telefonálni sem lett volna szabad! Szóval kimentem hozzá és karonfogva sétáltunk sokáig és lelki vigaszt nyújtottam neki...

- ***A lelki vigaszon kívül gyakorlatilag nem segített rajta?***

- Nem tehettem semmit. Én mint a párt vezetője nem mehettem a belügyminiszterhez, nem vállalkozhattam zsidómentésre.

- ***Mi volt a véleménye a zsidók tömeges meggyilkolásáról és kirablásáról?***

- Az, ami Szálasi Ferencnek. ***(Egyre izgatottabban forgatja szájüregében nyelvét.)*** Őt is hallatlanul felbőszítette a németek beavatkozása a zsidóügyekbe. Mi egy európai rendezés során akartuk elintézni a

hazai zsidókérdést. Szálasi a zsidóság számára új hazát követelt, ahol a zsidók háborítatlanul felépíthetik hazájukat. Szálasi azt mondotta, ha a németeknek jó a zsidóság munkára, akkor nekünk még jobb, mert nekünk jobban kell. Ő nem engedte volna kivinni a zsidókat, mint Sztójay...

- ***Ön nem tudja azt, hogy Szálasi uralma alatt százezer számra hajtották ki a zsidókat?***

- Nem a nyilaskeresztes párt vitte őket, hanem az államhatalom. A rendőrség és a belügyminisztérium alá rendelt nyilas karhatalmi alakulat. Október 15. után a mi szuverenitásunk látszat-szuverenitás volt. Itt a németek diktáltak. Talán hiba volt, de a belügyminiszter végrehajtotta a német követeléseket.

- ***Ön, mint a párt vezetője, nem tudott az Andrássy út 60-ban végrehajtott kegyetlenkedésekről?***

- Nem. Csak most hallottam... Én kiadtam a parancsot, hogy minden embert, akit bekísérnek oda, nyomban át kell adni az illetékes hatóságnak. Ha történtek atrocitások, suttyomban történtek. Ha nekem konkrét eset jutott volna tudomásomra, intézkedtem volna.

- ***Szóval Ön egyetlen konkrét esetről sem tudott, mint pártvezető?***

- Egyetlenegyről tudtam. Az V. kerületi nyilasszervezet követte el. Nyomban kimentem és leváltottam a vezetőséget.

- ***Másról nem tudott?***

- ***(Ingerülten.)*** Nem!

- ***Egy fogolytársával beszéltünk itt a napokban, ő azt mondja, hogy Ön mindenről tudott, hogy Ön mindenért felelős, Ön tudta és eltűrte, hogy emberek ezreit lőtték tarkón a nyilasházakban, hogy emberek tízezreit a Dunába gépfegyvereztek a nyilasalakulatok, hogy...***

- ***(Feláll.)*** Ne tessék folytatni! Aki ezt mondja, hazudik!

- ***Milyen fegyveres erő állott az Ön rendelkezésére?***

- Én a Hűség Házában a párt vezetője voltam. A házparancsnok Sréter Farkas volt. Öt-hat tagból álló kapuőrség állott rendelkezésemre. Egyébként semmiféle fegyveres alakulata sem nekem, sem a pártnak nem volt. A párt politikai és nem fegyveres alakulat. A párt tagjaiból rekrutálódott fegyveres alakulatok a belügyminisztérium rendelkezésére állottak. Ez világnézeti karhatalom volt, de nem a párté...

- ***És Ön semmit sem tudott arról, ami az országban történt október 15. után?***

- ***(Csupa sértődöttség.)*** Ezt a kérdést személyes inzultusnak veszem! Semmit sem tudtam semmiről! El lehet képzelni rólam, az orvosról, a humanistáról... ***(Váratlanul elfordítja a fejét.)*** Tudtam? Nem tudtam. Hallottam suttogni... ***(Heves gesztusok.)*** Hallottam... De ez nem tartozott rám! Az ország tele volt menekülőkkel, katonaszökevényekkel, agent provokatőrökkel, mindenki felvehetett a karjára nyilas szalagot... Ezek közönséges rablógyilkosok voltak és nem nyilasok!

- ***Ha hallott suttogni a szörnyűségekről, miért nem ment le egyszer a Dunapartra körülnézni, mi igaz abból, amit suttognak?***

- A Dunapartról nem hallottam... ***(Kiabál.)*** Ne akarjon tőlem senki számon kérni olyan cselekedetet, amit más követett el! Amit hatáskörömben megtehettem, megtettem a végveszély óráiban ... És különben is: miért nem ordították a zsidók illetékes fülekbe, hogy mit csinálnak velük? Miért suttogták csak?

- ***Kik kiabáltak volna? A halottak?***

- A hozzátartozók!

- ***De hiszen ki sem mehettek az utcára! (Széttárja két karját, aztán összecsapja.)***

- Fel vagyok háborodva! Részben az események miatt, amelyek történtek, részben azért, mert az urak is engem tesznek felelőssé! ***(Hosszabb szünet után.)*** Ha az orvos konfliktusba került bennem a lelkiismerettel, mindig az orvos kerekedett felül.

- ***Meddig hitt a német győzelemben?***

- 1945 áprilisáig. Akkor láttam a demoralizáció jeleit. Bedőltünk kérem a propagandának, egyszerű dolog... Göbbels jól beszélt... ***(Kitör.)*** Aljas, ripők (szemtelen) ember volnék, ha nevemet odaadtam volna a bántalmazásokhoz!

- ***Milyen büntetésre számít?***

- Hosszú szabadságvesztésre.

- ***Igazságosnak tartaná ezt az ítéletet?***

- Nem.

- ***Ön mire büntetné magát?***

- ***(Habozva.)*** Erre nem válaszolok.

- ***Van Önben bűntudat?***

- Nincs.

- ***De az előbb olyan fejmozdulatot tett, amelyből arra következtethetünk, hogy nem mondja ugyan meg, mire büntetné magát, de valamiféle büntetést Ön is kiróna saját magára!***

- Igen. Mert hiszékeny voltam és nem voltam elég körültekintő.

- ***Milyen alvó Ön?***

- Kitűnően alszom. Most is. Almaim nincsenek.

- ***Milyen betegségei voltak?***

- Savtúltengés, gyomorfekély.

- ***Szexuális élete?***

- Zavaraim voltak... Az utóbbi években csökkentek vágyaim.

- ***Nem tartott itt bent a cellában revíziót eszméi és tettei felett?***

- De igen. A revízió legalapvetőbb tétele: nem szabad általánosítani. Ez volt a főhiba a zsidósággal szemben is. Revíziót végeztem a németekkel szemben is. Mindig sok rosszat hallottam róluk. Sosem hittem el. Most már a saját tapasztalataimból tudom, hogy nem lehet elég rosszat mondani rájuk. A német nép - erről magam győződtem meg - Európa vezetésére alkalmatlan. Önző, rideg, számító, pénzszomjas...

- ***Auschwitzról, Dachauról mikor hallott?***

- ***(Felugrik.)*** Itthon sohasem hallottam! És ha hallottam volna, azt hiszik az urak, elhittem volna?

(Könnyedén megbiccenti a fejét. Aztán szorongva hozzánk hajol: mi a véleményünk róla? Amikor kitérő feleletet kap, mosolyogni kezd. Puha, osonó léptekkel hagyja el a szobát, árnyéka az imbolygó fényben úgy riadozik mögötte, mintha félne a testtől, amelyhez tartozik.)

A pszichoanalitikus megjegyzése

Orvos. Szülész-nőorvos és gyermekgyógyász. A legmélyebb emberi fájdalmak tudója, a kisemberek szenvedéseinek gyógyítója - nyilas pártvezető. A külsőséges vallásosság - milyen sok esetben látjuk! - semmi féket nem jelent a dúvad ösztönökkel szemben. Az ösztön-Én és az erkölcsi-Én küzdelmében, ha már küzdelemre kerül a sor, az erkölcsi-Én menthetlenül alulmarad. De van egy foglalkozás, az orvosé, amelyik az. emberi organizmus belső műhelytitkaival foglalkozik, ennek a foglalkozásnak tudása egyre, egyetlenegyre megtanít: emberek, egyformán emberek vagyunk. Sidneyben az ausztrál néger fekélyes gyomra ugyanazt a röntgen-képet, ugyanazokat a savviszonyokat mutatja, mint a fehér emberé. A lélek betegségei, az elmebajok itt is, ott is ugyanazokat a megnyilvánulásokat mulatják vagy leplezik el.

Az orvosnak tudnia kell, hogy minden olyan eszmeáramlat, ami különbségeket tételez fel ott, ahol nincsenek, mert nem lehetnek

különbségek, alapvető kiindulópontjában helytelen és minden belőle levont következtetés hamis. Mégis hány orvos volt az elmúlt rendszer „ideológiájának" fanatikus híve, több mint híve: hirdetője, zászlóvivője!

A tudomány sem használ semmit? A tudomány használ. De csak az, amelyik valóban igaz alapokból indul ki és nem fél az igazság végső konzekvenciáinak levonásától.

Gera azt mondja: ha az orvos konfliktusba került benne a lelkiismerettel, mindig az orvos kerekedett felül. Nem kétséges, hogy nem mond igazat. Az orvos vagy alulmaradt a lelkiismerettel vívott küzdelemben vagy egyáltalában nem került küzdelemre sor. Egyik egyetemi társa végszükségben hozzá fordult segítségért. Lelki vigaszt nyújtott csak neki: zsidómentésre nem vállalkozott. Nyilvánvaló, hogy csak azok az elvek képezik igazi meggyőződését, amelyek ösztöneinek közösségellenes megnyilatkozásait nem zavarják.

Mégis, van valami a lelke mélyén, ami az erkölcs szava. De ez a szó benne tudattalan maradt. És mégis hatékony erő volt. Gera 1940-ben rendőrkézre adta magát. Mint mondja „ostobaságból". Nem kellett volna nyilas tevékenysége miatt „lebuknia", a csapdát maga állította fel önmaga számára. Még a tudattalanból is csak azért tör fel az erkölcs, hogy börtönbe juttassa, elveszítse, megbüntesse önmagát és nem azért, hogy másokat megmentsen? Igen, az az erkölcs, ami csak tanulásból származik, nem képes nagyobb teljesítményekre. Ha közbeszól, akkor is csak önmaga ellen hatásos, de annyi ereje már nincs, hogy a feltörő ösztön-Ént visszagyűrje korlátái mögé.

Szálasi Ferenc

A környezet, amelyben beszélgetünk vele, merőben különbözik attól, amelyben társaival beszélgettünk. Nem a Markó utcai fogház homályos, s kissé riasztó fogházőrmesteri szobácskájában ülünk, hanem az Andrássy út 60. számú hírhedt ház egyik termében próbálunk Szálasi Ferenc lelkének rejtett és bűnös gócaihoz férkőzni. Öt nem vitték át az ügyészség fogházába, itt őrzik a politikai rendőrség egyik magánzárkájában. S így mi is itt tapogatózunk, óvatosan és meg-megborzongva, fürkészőn és vissza-

visszahőkölve, megriadva a bűnnek és a diabolikus idegrendszernek egy-egy félelmes megnyilvánulása előtt, itt, az Andrássy út 60. számú házban. Ebben a házban, amelyben Szálasi Ferenc uralma alatt a bűnök fergetege dúlt, a lélek legszennyesebb kútjaiból zubogott a szennylé. Talán éppen itt, ebben a teremben... Az ablakokon át most behomálylik a téli délután, nagy cserépkályhában lángol a tűz, a bűn aktákba temetkezve, némán és leleplezve és béklyóba verve tornyosodik az íróasztalokon, karcsú vázában virág az egyik asztalon, a terem közepén bőöblű, színes, puha, meleg fotöjök. Két detektív hozza Szálasi Ferencet. A detektívek távoznak, az ajtók bezárulnak s mi hárman maradunk: Szálasi, a pszichoanalitikus orvos s én. Nem ülünk le, néhány pillanatig szótlanul állunk egymással szemben. Szemügyre vesszük egymást. Szálasin fekete télikabát, nyakán sötét sál, alatta szvetter s - ha jól látom - zöld ing. Az egyetlen az országban, aki ragaszkodik eszméjének infantilis jeléhez: a zöld inghez. Lábán csizma. Kezén szürke kötött kesztyű, amelyet egyetlen pillanatig sem vesz le. Arca fakószínű, betegesen sápadt. Szeme körül féltenyérnyi széles sötétszürke karika, amelyben úgy lobog, viliódzik barna szeme, mint a petróleumlámpa lángja, amely bekormoz mindent maga körül. Széles arca van, kiálló csontokkal, a hamuszín bőrön egy-kétnapos szakáll sörtéje sötétlik. Két vékony ajka - látszatra - zárkózottan egymásra tapad; ha hallgat, azt lehet hinni, ezt az embert nehéz szólásra bírni. De aztán felnyűik az ajka s ömleni kezd a szó, elapadhatatlanul. Eleinte ellenségesen néz farkasszemet velünk, elhárítja a beszélgetést. De alig egy perc múlva már elhelyezkedik a székben, amellyel kínáljuk és ettől kezdve beszél, magyaráz, mesél, hadar, nevetgél. Sokat nevet. Feltűnően sokat. Ilyenkor elővillannak aranyfogai.

Első beszélgetésünk négy óra hosszat tartott. A második rövidebb volt. De csaknem állandóan ő beszélt s nevetgélt. Kérdéseink apró szirtekként emelkedtek csak ki válaszainak tengernyi dagályából. Sokszor félórákig értelmesen beszélt, egyszerűen és érthetően. De egyszerre - mintha hirtelen a gennyes góchoz érne a tapogató ujj - belegabalyodik gondolatainak gomolyagjába és nem lehet belőle kisegíteni. Most elkapja a pátosz, sodorja szavainak dagálya: mint vak ló a kút körül, eszelősen forog egy-egy zavaros gondolatának örvényében. Hisz abban, amit mond. Komolyan veszi saját magát. Csodálattal adózik saját rögeszméjének. Elhiszi, hogy a szövetségesek még nem nyerték meg a háborút. Elhiszi, hogy a németek átengedték az atombombát az amerikaiaknak. Két lábon jár. Egyik lába

„elveinek" szennylével teli felhőit tapodja, egy mániákus konokságával és eszméi köréből való kimozdíthatatlaságával, másik lába a bűnök hínárjába süpped, gátlástalanul, részvétlenül, kegyetlenül. A bűnök fanatikusa és a fanatizmus bűnöse. Van pillanat, amikor nem lepődne meg az ember, ha váratlanul felállana és azt mondaná: Uraim, hagyjuk abba a viccelődést, most megmondom, mi az észvalóság: én nem vagyok Szálasi Ferenc, én II. Ramszesz vagyok... Van pillanat, amikor szinte azt várja az ember, hogy feláll, döngő léptekkel kifelé indul és feltárva az ajtót, kikiáltja a parancsot: Testvérek, mindkinek szúrjátok ki a szemét, aki a pártunknak nem tagja... S van megint pillanat, mikor az ámokfutó bűnét s őrületét egyszerre várja belőle kirobbani az ember. Infernális eszméinek ámokfutója. Az ámokfutás eszméinek hirdetője. Egy-egy, szinte rögeszmévé torzult „elve" között, mint palló, amelyen két süppedék között az ember a mocsár felett tudja tartani magát, értelmes gondolatok és érzések alkotják az átmenetet. De előttük és mögöttük szakadék, örvény, verem, hínár. Hínár, amelybe önmaga is beleesett és minél jobban és erőteljesebben próbálna kivergődni, annál mélyebbre süppedne benne.

De nem is próbál. Ez a hínár az ő éltető eleme. Ez a síkos, homályos, szennyes dagállyal teli, zavaros vizű, sekély és bűzös mocsara egy felkavart emberi értelemnek. Ebben lubickol, csapdos, lélegzik, úszkál. És meg van győződve arról, hogy a tiszta értelem és egy fensőbbséges emberi lélek kristályvizében fürdik. A dagályról, amelyben elmerült, azt hiszi: tiszta ész. A zavarról, amely szinte kitapintható a szemében, a mosolyában, a szavában, azt hiszi: küldetés. A bűnös ösztönökről, amelyek vakká és sükettté teszik a legnemesebb emberi jogok és isteni parancsok iránt, azt hiszi: prófétai érzék Ha égy isteni sugallat egyszer megvilágosítaná az agyát és lámpát gyújtana a lelkében és megmondaná: zsidó! Vagy azt, hogy: plutokrata! Vagy azt, hogy: hazugságvalóság! Egy ember, aki ma, eszméinek totális legyőzésekor, ma, amikor még áldozatai millióinak vérével, könnyével és hullájával fertőzött az ország, ma, amikor sírverméből, amelybe ő, elődjei és társai lökték, tíz görcsös ujjal próbál napvilágra vergődni ez a nemzet, - egy ember, aki még ma is a világ legtermészetesebb hangján mondja, hogy eszméit ő fogja megvalósítani a „Kárpát-Duna-nagymedence földségén ", ez az ember odavaló, ahonnan nyilván előkerült s ahova magával akart vinni mindannyiunkat: a

legmélyebben fekvő bugyrokba, amelyeket Vergilius valaha megmutatott a nagy firenzeinek.

Szálasi Ferenc

(Hiába kínáljuk székkel, nem ül le, szigorú arccal áll szemben velünk.)

- Az urak hivatalból akarnak vizsgálni engem?

- ***Szó sincs róla. Az igazságügyminisztérium engedélyével...***

- Engedélyével. Helyes. De nem hivatalosan?

- ***Nem hivatalosan.***

- Mert én fenntartom minden személyi jogom valóságát.

- ***Ez természetes.***

- Elismerik az urak?

- ***El.***

- Akkor miben lehetek mégis rendelkezésükre?

- ***Mi kérdéseket szeretnénk feltenni Önhöz s Ön arra válaszol, amelyikre válaszolni kíván. Ha néhány perc múlva kényelmetlennek találja, abbahagyjuk. Hajlandó rá?***

- Tessék. ***(S most végre leül. Sötét puha kalapját térdére helyezi. Fekete télikabátját nem gombolja ki. Száján ömlik a szó.)***

- ***Hogy hívják Önt tulajdonképpen?***

- ***(Öntelten nevet.)*** Szálasi Ferenc.

- ***Sohasem hívták Önt vagy őseit Szalosjának?***

- ***(Nevet.)*** Sohasem. Politikai célokból találták ki ezt a mesét. Sulyok Dezső csinálta az egészet. Még 1939-ben a budapest törvényszék Lengyel-tanácsa előtt folyt egy per, amelynek során szüleim becsatolták a rendelkezésükre álló okmányokat. A bíróság megállapította, hogy a Szálasi név törzsökös magyar név. Ellenben igaz az, hogy egy oldalági rokon örmény vért hozott a családba. Ezt a bírósági döntést én a magam részéről teljesen elfogadom. A bíróság előtt szerepelt egy örmény szakértő, aki a következő magyarázatot adta a Szalosján-változatról: amikor az örmény beszüremlés megtörtént a családban, a Szálasi nevet lefordították örményre. A név végén álló „i” betűt, amely tulajdonképpen a „ffy” rövidítése, lefordították örményre, mégpedig úgy, hogy a „ffy”-t „jan”-nak fordították és hozzáragasztották a név alapszavához, így jött létre az örmény fordításban a Szalosján. ***(Nevet.)***

- ***Ki volt ez az örmény származású oldalági rokon?***

- Úgy tudom, Csiky Katalinnak hívták. A XVII. században élt, de fogalmam sincs, hogyan vezethetném hozzá a családfámat. A családi hagyományok szerint a Szálasi név ősi perzsa név, állítólag azt jelenti, nyájőrző. A család őse Perzsiából menekült volna át a mohamedánok közé, ott megnősült és amikor a mohamedánok mészárolni kezdték az örményeket...

- ***Miért mészárolták?***

- Úgy tudom vallási türelmetlenségből. Szóval, amikor megkezdődtek az örményüldözések, ősöm családjával együtt - a hagyományok szerint - az Azovi-tenger megkerülésével, Romániába menekült...

- ***Milyen borzalmas lehetett ősének menekülni vallási és politikai türelmetlenségben őrjöngők elől!***

- ***(Nevet.)*** Hát bizony. Szóval Romániába jöttek és onnan Erdélybe. Egy másik verzió szerint kimondottan örmény eredetű család lennénk. Én a magam részéről a budapesti Lengyel-tanács döntését Fogadom el, amely szerint tiszta magyar vagyok, mert ez a vélemény a legplauzibilisebb. Nevünk mindig a védett nevek között szerepelt.

- ***Ön Erdélyben született?***

- Nem. Kassán.

- ***És apja?***

- Ő Bécsben. ***(Nevet.)*** Ennek a története a következő: Apai nagyapám Világosnál az oroszok fogságába esett. Büntetésből Ausztriába vitték, ahol katonaéveit le kellett szolgálnia. Ott megismerkedett egy bécsi nővel, akit feleségül vett. Nagyapa halála után törvényt hoztak, amely szerint mind azok, akik 1849 után Ausztriába kerültek és még ott vannak, visszateendők Magyarország területére. Így apa, aki akkor már a katonai árvaiskola tanítványa volt, Pozsonyba került, az ottani katonai iskolába.

- ***Ezek szerint az Ön apai nagyanyja német nő volt?***

- Igen.

- ***És hogy hívták az édesanyját?***

- Szakmáry Erzsébetnek.

- ***Ő hol született?***

- Kassán.

- ***Nincs benne semmi szlovák vér?***

- De van. Vagyis... inkább talán ruszin. Nem mernék rá megesküdni, vagy szlovák vagy ruszin.

- ***Odahaza milyen nyelven beszéltek?***

- Főként magyarul. Amikor tízéves koromban a katonaiskolába kerültem, a magyaron kívül csak a némethez értettem. A szlovák nyelv legfeljebb visszhangzott a fülemben.

- ***Hány testvére van?***

- Öt. Én a második vagyok. Az első leány, a többi mind fiú.

- ***Szerették egymást?***

- Erőteljes belső családi életet éltünk. Én Bélust szerettem a legjobban, aki 1944. szeptemberében az erdélyi harcokban elesett. Tényleges ezredes volt. Én magam 1897 januárjában születtem, Bélus 1899-ben.

- ***Becézték egymást?***

- Általában „us" végződésű beceneveket adtunk egymásnak. Engem Ferinek hívtak vagy Ferkónak. A menyasszonyom Francinak nevezett.

- ***Ki volt a családban a kedvenc?***

- Ismétlem, belső családi életet éltünk. Szüleim egyformán szerették minden gyermeküket. Éppen szüleinkhez való ragaszkodásunk magyarázza késői nősülésünket.

- ***Mi volt az édesapja foglalkozása?***

- Katonai tisztviselő. Szegény ember volt.

- ***Mi szeretett volna lenni gyermekkorában?***

- Két vágyam volt. ***(Nevet.)*** Misszionárius akartam lenni és cipész. Cipész azért akartam lenni, mert Kassán, a Vám utca 4. szám alatt volt egy cipész, a Soltész bácsi, aki egyben házmester is volt és aki megmutatta nekünk, hogyan kell cipőt csinálni. Nagy gyerekbarát volt. ***(Nevet.)*** Annyira megszerettük, hogy mindannyian - gyerekek - cipészek akartunk lenni. A másik vágyam már komolyabb dolog volt. Anyám görögkatolikus volt, én katolikus vagyok. Az istenhit erejét és meggyőződését az anyatejjel szívtam magamba. Anyám keresztül-kasul itatott engem a hittel. Gyerekkoromban eljárogattam Kassán a Kecskés utcába, anyám egyik rokonához, akihez egy napon a Távol-Keletről egy hittérítő érkezett. Ez a misszionárius sokat foglalkozott velem, fényképeket mutogatott Kínáról és e képek közül óriási hatást tettek rám azok, amelyek Jézust, Szűz Máriát és a szenteket kínaiaknak ábrázolták, sárga arccal, varkoccsal, ferde szemmel. Ezek a dolgok nagyon közel kerültek belső életemhez. De hát azért ez a vágyam

sem bizonyult lebírhatatlannak. Mindenesetre érdekes jelenségek merültek fel e vágyam és a misszionárius által mutatott képek körül és visszagondolva az akkori lelki életemre, olyan tünetekre bukkantam, hogy utasítottam pártomban az országépítés munkavezetőjét, vizsgálja meg, hogy az úgynevezett lángeszek a pubertilitás után kiélték-e azokat a vágyaikat, amelyek a pubertilitás idején éltek bennük, tehát vizsgálja meg, vajon a lángeszek életében nem következett-e be törés a pubertilitás előtt, illetve a pubertilitásban bennük élt vágyak és a pubertilitás után realizálódott valóság között? Tanulmányozták is ezt a kérdést...

- ***Ezek szerint Ön lángésznek tartja saját magát?***

- Kérem, engem a jelenségek vizsgálatának eredménye érdekel, függetlenül a személytől.

- ***És kik tanulmányozták ezt a kérdést?***

- A munkaközösség szakértő testvérei. Én csak mint laikus foglalkoztam fajbiológiával és fajpszichológiával. De az én ötletem volt, hogy az ország egész területén be kell vezetni a képességvizsgálatot és ehhez szükséges annak megvizsgálása, vajon a pubertilitás után mennyiben realizálódnak a pubertilitás előtt vágyak. ***(Valamit közbeszólunk. Ingerülten int le.)*** Várjanak az urak... fel akarom építeni ezt a gondolatmenetet! Szóval a pubertilitásban kockázatos dolog volna ezt a képességvizsgálatot megtartani, mert hiszen ebben a korban általában a gyerek egész énje lázadásban van. Tehát a pubertilitás előtt és a pubertilitás után kell a képességvizsgálatot megtartani, a vizsgálatnak össze kell kötni a két korszakot egy egyenessel, amely kimutatja a kilengéseket és a változásokat.

- ***Az előbb egyfajta törésről beszélt, ami Ön szerint a pubertilitás előtti és utáni korszak között a serdülő lélekben kimutatható. Önben is bekövetkezett ebben a korszakban egy ilyenfajta törés?***

- A tanáraim engem mindig forradalmárnak tartottak. ***(Nevet.)*** Az alreáliskolában, tizennégyéves koromtól kezdve... ***(Nevet.)*** Sie, ungarischer Revolutionär!... ***[Ő, a magyar forradalmár - a szerk.]*** így tiszteltek a tanáraim. Szellemi lázadás élt bennem...

- ***Mi ellen? Mi volt e lázadás tartalma?***

- Túl korán jöttem rá arra, mi az, ami tetszik s mi az, ami nem tetszik a társadalomban. Például... mindig roppantul tudtam becsülni mások tudását, mások akaratát, roppantul tudtam tisztelni, ha valaki jó volt, ha jó akart lenni, ilyenkor melléje álltam, segítettem. Nem tekintettem a diáktársaimat magoló tárgynak, csak a tudást tiszteltem bennük, a hitet, az akaratot, mert ezek a tulajdonságok éppen olyan fontosak és szükségesek voltak egymillió év előtt, amilyenek lesznek egymillió év múlva. Ezek alapvető szükségszerűségek...

- ***Nem gondolt arra, hogy ezeket az alapvető szükségszerűségeket meg kell teremteni az emberben, nevelni kell őket...***

- ***(Közbevág.)*** Természetesen! Tudtam, hogy ezek a tulajdonságok csak ritkán születnek az emberrel együtt. Legtöbbször tudatosítani kell bennük. A neveléstől függ minden. A delejt kell a célhoz tartani, hogy a tudattalan vagy öntudatlan erők felébredjenek a gyerekben és a delej felé növekedjenek. Ezt az alapelvet akartam érvényre juttatni ideológiai tervem keresztülvitelében. Engem a császárvadászoknál is Kleinvater-nek ***[Kisapa - a szerk.]*** hívtak, mert mindig nevelni akartam. Szerettek engem, pedig kemény katona voltam, kutyakemény katona, de gondolataimnak mindig szerettem szabad folyást engedni...

- ***Előbb említem, hogy misszionárius akart lenni. Viszont azt is említette, hogy családjához szoros kötelékek fűzték. Hogyan akart hát elszakadni családjától?***

- Én mindig a közösségbe akartam beállítani a személyemet. Szeretteim részét alkotják a közösségnek. Szeretteim összekötő kapcsot alkotnak közöttem és a nagy közösség között. Én végeredményben sohasem akartam katona lenni ***(nevet),*** igazán nem akartam, csak kényszerűségből lettem az. Apa rossz anyagi viszonyaink miatt Bélussal együtt katonának adott. Amikor beírattak a kőszegi alreáliskolába és elszakadtam a szülői háztól, Kassától Kőszegig sírtam. De néhány nap múlva beletörődtem az új helyzetbe, beleszoktam az új közösségbe.

- ***Az Ön ötlete volt, hogy pártjának tagjai „testvér”-nek szólítsák egymást?***

- Igen.

- ***Nem gondolja, hogy az édestestvérei iránt érzett mély érzelmeit ruházta pártjának tagjaira?***

- Lehetséges. Én azonban nagyon komolyan vettem ezt az elnevezést. Figyelmeztettem is testvéreimet, hogy csak azok ejtsék ki szájukon ezt a szót, akik a jelentőségét valóban átérzik. Úgy kell bánnunk egymással, mintha egy apánk, egy anyánk volna.

- ***Milyen olvasmányok érdekelték gyermekkorában?***

- Tízéves koromtól olvasok. De tízéves korom előtt is, azután még inkább rengeteget foglalkoztam a Marklin-féle építőjátékkal. Ehhez a játékhoz nehéz szerkezeti rajzokat mellékelt a gyár és én folytonosan foglalkoztam ezzel a játékkal. Hidakat építettem, épületeket, alagutakat. Apával mindig átnéztem a rajzokat, órákat töltöttem e játék mellett. De még jóval később is, például, amikor az elmúlt világháborúból egy karácsonyra, mint fiatal hadnagy hazaérkeztem, az első dolgom volt... szóval a karácsonyfa alatt ott állt számomra a régi játék és én bizony naphosszat terveztem, építettem, játszottam. A lövészárokból újfajta konstrukciókat küldtem be a gyárnak, díjat is nyertem. Ami az olvasmányaimat illeti, legszívesebben a Tündér Ilonát olvastam, a Vasorrú bábát, a Hófehérkét, a Grimm-meséket...

- ***A Grimm-mesék közül sok tele van kegyetlenkedésekkel, ezek nem borzasztották meg Önt?***

- Nem. A kegyetlenkedés tudata sohasem élt bennem. Érdekes - és erre én hívtam fel szakértőtestvéreim figyelmét és magam le is rögzítettem naplómba -, még az első világháborúban sem volt meg bennem a kegyetlenkedés tudatos érzése. Pedig azt a háborút, mint rohamszázad-parancsnok harcoltam végig. A szemem előtt csak a hősiesség képzete lebegett, sohasem a kegyetlenségé. Amikor a hadiiskolára készültem és a legrészletesebben áttanulmányoztam az Ó- és az Új-Szövetséget, akkor jött

tudatomba a kegyetlenkedés valósága. Az Ó-Szövetségben leírt véres részletek tudatosították bennem a kegyetlenkedés létezését, valamint az Új-Szövetségnek azon részletei, amelyek Jézus Krisztus kínhalálát írják le. Az Ószövetséget a szegedi Csillag-börtönben a legrészletesebben áttanulmányoztam és grafikont készítettem Jézus származásáról. Az Ószövetségből nyert adatok alapján megállapítottam, hogy Krisztus nem lehet zsidó fajú, Salamon sem az, Dávid sem. Amikor kiszabadultam, ezt megmondtam egy jezsuita papnak, felszólítva őt, járjon utána ennek a felfedezésnek, ő azonban kijelentette, hogy erre nincs ideje... Nekem azonban volt és ezeket a tényeket kétségbevonhatatlanul megállapítottam.

- ***Kutatásai szerint melyik fajtához tartozik Jézus?***

- Igen közel áll a godváni fajhoz, amelyhez mi magyarok is tartozunk, mint etnikumhoz. Tessék vigyázni, más az etnikum és más a fajta. Az etnikum akklimatizálódott lény, a fajta az a bizonyos valami, ami velünk születik. Jézust a godváni fajhoz tartozónak vélem, nem árjának. A godváni és a turáni rokon fajok...

- ***A családi házban antiszemita légkör volt?***

- Kassán a zsidók önkéntes gettóban éltek. Mi sem érintkeztünk velük. De nem is beszéltünk róluk. Noha, például a háziorvosunk zsidó volt. Doktor Spitzer...

- ***Ez zavarta Önt?***

- Egyáltalán nem. Teljesen közömbös voltam. Nem érdekeltek a zsidók. Spitzer doktort a mama vette a házba gyermekorvosnak.

- ***Voltak-e gyermekkorában félelem érzetei?***

- Nemcsak gyermekkoromban voltak. Most is vannak. ***(Nevet.)*** Be kell vallanom. Ezt még nem mondtam el senkinek. Nem is rögzítettem. Amikor annak idején bevittek a börtönbe és becsukódott mögöttem a cella ajtaja, határozottan féltem. Amikor kiszabadultam és ezt elmondottam a testvéreimnek, nagyot néztek. ***(Nevet.)*** Hogyan? Pártvezető-testvér

félt? ***(Nevet.)*** Természetesen féltem. Belső félelmem volt, szorongó félelem, mint mindig az életben, ha valami új helyzet elé kerültem...

- ***Erwartungsangst [teljesítmény - a szerk.]?***

- Igen, igen. Átmentem a cellalázon is, ezt még senkinek nem mondottam el. Nem is akartam soha elmondani senkinek részletesen. De képzeljék el: két évig négy fal közé zárva élni! Mindig egyedül! Rettenetes volt. Mindig arra gondoltam: én most meg fogok halni, innen nem fogok élve kikerülni, kivert a verejték. ***(Nevet.)***

- ***Máskor is voltak ilyen érzései?***

- 1933-ban, amikor elhatároztam, hogy erre az útra lépek és azon végig is fogok haladni. Tisztáztam magamban mindent. Felvetettem a kérdést: fogom-e bírni a nehézségeket, fogok-e tudni élni és halni az eszméért. Nagyon komolyan megvizsgáltam magamat. Míg ez az önvizsgálat tartott, tele voltam szorongó érzésekkel, kivert a verejték. Úgy döntöttem, hogy igen, erre az útra lépek. ***(Szótagolva.)*** Meg... tu... dok... hal... ni... ha... kell... Amikor döntöttem, már nem volt halálfélelmem. A legtökéletesebb nyugalom szállt meg. Azóta nem foglalkozom ezzel a gondolattal. Engem nem érdekel, hogy halálra fognak-e ítélni, vagy sem, ki fognak-e végezni vagy sem... Én csak a programunkkal foglalkozom, azzal, hogyan kell és hogyan fogjuk végrehajtani. Ott lent is... ***(Lemutat az alagsor irányában, ahol a cellája van)*** csak azzal foglalkozom, hogy milyen helyzetben, milyen rendeletet kell hozni, gondolataimat papíron rögzítem... Lent a négy fal között is a legtermékenyebb munkát végzem... Rögzítem, milyen intézkedéseket kell tenni ilyen és ilyen eset bekövetkezésekor, milyen utasításokat kell kiadni, ha ilyen és ilyen helyzet állna elő... Minden eshetőségre elkészülök, kiadom rendelkezéseimet... ***(Nevet.)***

- ***Gondolja, lesz megfelelő egyén, aki végrehajtja rendelkezéseit, ha Ön meghalna?***

- Ha nincs, majd születik.

- ***Visszatérhetnénk az előbb említett halálfélelmére?***

- Hogyne! Odamentem a zárka ajtajához - lent Szegeden történt, a Csillag-börtönben -, amikor már elviselhetetlenül szorongatott a halálfélelem és szinte elöntött a verejték és dörömbölni akartam... ***(Nevet.)*** Hívni akartam az őrt, de aztán elszégyelltem magam, leejtettem dörömbölésre felemelt kezemet...

- ***Mit akart kérni az őrtől?***

- Embert akartam látni... hogy kinyíljék az ajtó...

- ***Gyermekkorában is voltak félelem érzései?***

- Lehet, hogy volt. Nem emlékszem... Illetve... egyszer nagyon megijedtem... aludtam... nagy vihar volt... egy villám egészen közelünkben csapott le... utána hatalmas mennydörgés... megrettenve ébredtem... kivert a verejték... Gyermekkoromban mindig nagyon féltem a közeledő vihartól. Be kellett zárni a spalettákat. Most viszont rendkívül szeretem nézni a közeledő vihar jelenségeit...

- ***Mióta szereti?***

- Az első világháború óta. Szeretem szemlélni a villámlásokat, hallgatni a mennydörgést, az elemek tobzódását figyelni... Előre látom az elemek közeledését... Szeretem tanulmányozni... A meteorológiát tanulmányoztam, éppen azért, hogy tudományos pontossággal tudjam megállapítani a vihar közeledését. Feleségem mindig csodálkozott, milyen pontosan megjósoltam a vihar kitörésének időpontját... Élveztem az elemek vad harcát...

- ***Sportolt gyermekkorában?***

- Atletizáltam és futballoztam. Jó góllövő voltam.

- ***Kemény játékos volt?***

- Igen, szerettem az erőteljes játékot. A római birkózás érdekelt, de a kecseszkecskennel (észak-amerikai eredetű birkózási mód, fogd, ahol éred) és a boxolással szemben averzióm volt.

- ***Voltak-e szorongó álmai, amelyekből szívdobogással, izzadva ébredt?***

- Igen. Három ilyen álmomat rögzítettem naplómban. Ezekből az álmokból rémülten riadtam fel, csupa verejtékben úsztam. Az első ilyen álmomat a világháború után álmodtam, már akkor nagyon benne voltam a magam elképzeléseiben, úgy 1923-ban lehetett. Azt álmodtam, hogy egy világváros főutcáján járok. A város teljesen kihalt volt, sehol egy lélek, sem az utcákon, sem az üzletekből, sem a házakban. Sehol teremtett lélek, sem ember, sem állat. Rekkenő hőség volt, a nap a delelőn állt, függőlegesen tűzött le, elárasztotta a kihalt várost a tüzével. Sehol szemernyi árnyék...

- ***A házak sértetlenek voltak?***

- Igen. A főutca két oldalán hatalmas bérpaloták sorakoztak. Balról, jobbról mellékutcák nyíltak. Tudtam, hogy nem szabad egyikbe sem befordulnom, mert ha ezt megteszem, rettenetesen nagy baj szakad rám. Görcsös merevséggel mentem, mentem ***(nevet),*** egyszer csak észrevettem, hogy vége az útnak, nem folytatódik semerre sem. Egy út torkollott belé balról, egy jobbról, de én tudtam, hogy nem fordulhatok egyikre sem, mert akkor végem van. Nem volt más tennivalóm, mint visszafordulni és visszamenni. ***(Nevet.)*** Hirtelen megfordulni és visszamenni. ***(Nevet.)*** Hirtelen megfordultam, ekkor láttam, hogy az út elzáródott előlem, illetve eltűnt az egész út és egy óriási bérház állott előttem. Mit csináljak? Mint elővigyázatos ember, a saroképülethez húzódtam, gondoltam bekémlelek a mellékutcába, hirtelen egy ember állt ott, széttárt karokkal, közvetlenül a szemem előtt. Rádöbbentem, ő is rámnézett és ekkor láttam, hogy ő is én vagyok, én magam nézek vissza önmagamra. A másik mellékutcához rohantam, ugyanez megismétlődött. Ott is állt egy ember, aki rámnézett, az is én voltam. Ettől úgy megrémültem, hogy nyomban felébredtem. Csurom víz voltam. Rögtön rögzítettem ezt az álmomat... ***(Nevet.)***

- ***Miért tartotta szükségesnek rögzíteni?***

- Mert érdekes. Nem? Éppen így rögzítettem egy álmomat Jézus Krisztussal. ***(Nevet.)*** De mielőtt ezt elmondom, ha érdekli az urakat, elmondom két másik álmomat, ezek az előbbihez hasonlatosak. Ezeket is rögzítettem. Az egyik álmomban Miskolcon jártam. Éppen a

laktanyába igyekeztem, napostiszt voltam. Előttem ment az utcán egy ember. Sietett, én szerettem volna utolérni, nem tudtam. Erre rákiáltottam: Te, hova sietsz? Megfordult. Én voltam. ***(Nevet.)*** A harmadik hasonló álmom Augsburgban volt, most, 1945 júniusában. Ezt is nyomban rögzítettem. Azt álmodtam, hogy belépek egy szobába. Égett a lámpa, homályos petróleumlámpa. Velem szemben egy íróasztal volt, előtte egy alak ült és aktákba mélyedt. A fejét lehajtotta, látszott, hogy valamin tépelődik. Ismerősnek tűnt nekem, de nem tudtam eldönteni, ki az. Rászóltam: Te, mit töprengsz?! Mire az alak levette kezét a homlokáról, felnézett - én voltam. Én magam néztem magamra. Megijedtem, felébredtem, csuromvizes voltam. ***(Nevet.)***

- ***Tegezte álombéli alteregóit, annak ellenére, hogy amikor megszólította, azt hitte róluk, hogy idegenek?***

- Igen. Azt hittem, hogy bajtársaim. Később rájöttem, hogy mindig olyankor álmodok önmagamról, amikor valami fordulat előtt áll az életem. 1929-ben elmondtam ezt a megfigyelésemet a menyasszonyomnak, aki azt tanácsolta, menjek álomfejtőhöz. El is mentem a Tabánba egy álomfejtő lakására, kétszer is kerestem, de egyszer sem találtam otthon. ***(Nevet.)***

- ***Nem gondolt arra, hogy megkérdezzen egy pszichoanalitikust?***

- Nem. Foglalkoztam a pszichoanalízissel, de nem az álmokkal kapcsolatban. Akkoriban nagyon felkapott volt a Freud-féle dolog, de az ő elmélete nem tudott engem kielégíteni.

- ***El tudná mondani az elméletét?***

- Ő abból az alapfeltevésből indult ki, hogy van lelkes anyag, a lélek nem független a testtől. Ezt az alapfeltételezést nem tudom elfogadni.

- ***Milyen könyvet olvasott Freudtól vagy Freudról?***

- Nem emlékezem. Nálam sohasem a cím, a szerző neve, nálam mindig a tartalom a fontos. A címet, a szerzőt elfelejtem, a tartalmát nem.

- ***Az előbb említette, hogy Jézusról is álmodott. Elmondaná ezt az álmát?***

- Hogyne. Életem egyik legérdekesebb álma volt. Ezt is rögzítettem.

1920-ban feletteseimtől felszólítást kaptam, készüljek a hadiiskolára. Különböző előtanulmányokat végeztem a felvételi vizsgáimra. Sokat tanulmányoztam - mint már említettem - az Ó- és Új-Szövetséget. Kutattam a valláserkölcsi irányzatok eredete és értelme után. Elindultam, mint minden művelt ember - mert csak az nevezhető művelt embernek, aki életében legalább egyszer ezt az utat a legnagyobb komolysággal végigjárja -, szóval elindultam az Isten keresésére. A világháborúból az ember materialisztikus elvekkel és látomásokkal jött haza, ez az életelv azonban engem nem elégített ki. Elhatároztam: megkeresem és meg fogom találni az Istent. Ki az Isten? Mi az Isten? Hol az Isten? Mi az ő lényege? Mik a megnyilatkozásai? Ezekre a kérdésekre akartam választ kapni, de nem csak a hit, hanem az értelem szempontjából is. A hitet mamától kaptam, én az értelmet akartam kielégíteni. Szóval kutatásaim közben egy éjszaka a következő álmom volt: Gyönyörű mezőn jártam. A föld tele volt hintve csillagos virágokkal. Derült égbolt alatt mentem meztelenül. Áradt a fény, a meleg, a napsugár. Tőlem jobbra fehér palástszerűségben haladt valaki, nem is valaki, hanem csak egy fénynyaláb. Én tudtam, hogy ez a fény nem más, mint Jézus. Beszélgetni kezdtünk, hogy miről, nem tudom. Csak mentünk, mentünk egymás mellett, át a csillagvirágos réten. Egyszer csak a pázsitos mező végéhez értünk és egy magas fákkal teli erdőbe jutottunk. A pázsit azonban folytatódott a lábunk alatt, a fák koronáin áthatolt a napfény. Láttam, hogy messze egy patak csobog, a patakban kristálytiszta víz, a vízben halak úszkálnak. Mi mentünk a patak irányában, én és mellettem a fehér fény. Ekkor eszembe ötlött, hiszen itt megy mellettem Jézus Krisztus ***(nevet),*** tőle kell megkérdezni, van-e Isten, mi a lényege és hol van. Nyomban meg is kérdeztem: van-e Isten, ki az Isten, hol az Isten. Erre a fény így felelt: Nézz vissza! Mindketten megfordultunk és akkor láttam, hogy az én lábam nyoma pirosan húzódik utánam a mezőn, az ő lábnyoma azonban hófehér. Újból megfordultunk és tovább haladtunk a patak felé. Ekkor ezt mondta nekem: Isten van, mert mi vagyunk és lenne akkor is, ha mi nem lennénk. Ezzel mindketten átugrottunk a patakon. Én azonban jobb lábammal a patak vizébe csúsztam és a hideg víztől felébredek. Nyomban észrevettem, hogy a jobb lábam talpa az ágy

alumínium részéhez ért, amely nagyon hideg volt. Azonnal rögzítettem az álmot. Akkor is, most is, az ágyam mellett mindig papírost, ceruzát, lámpát tartok, a szemüvegemet is odakészítem esténként, mert éjszakánként gyakran ébredek a nappali problémáim megoldására és ilyenkor nyomban lerögzítem gondolataimat vagy érdekesebb álmaimat. Ez az álmom Jézussal teljesen megnyugtatott engem az Isten-problémámban, azóta is nyugodt vagyok. Később elmondottam menyasszonyomnak ezt az álmot, ő is gyönyörűnek tartotta. De ha az urakat érdekli, elmondom anyámnak is egy álmát. Ezt azért tartom érdekesnek, mert éppen úgy, mint az én álmaim, ez az álom is azt bizonyítja, hogy az embernek van egy hatodik érzéke, amely egyesekben kevésbé, másokban jobban van kifejlődve. Ez a hatodik érzék tény, noha az emberek többsége nem is tud róla, ezzel a hatodik érzékkel foglalkozni kell, ezt a testvérek előtt is többször kifejtettem, ez a hatodik érzék a lelki erőkkel is van összefüggésben. Nahát, szóval a következő volt a mama álma: 1940 márciusában, amikor én a Csillag-börtönben ültem, a mama Visegrádi-közben lévő lakásának ajtaja egyszerre kinyílik és belép rajta Hitler. A mama elszégyenli magát, éppen takarított a konyhában, Hitler szó nélkül a konyhába ment, felvette a mama piaci kosarát, a karjára fűzte és kiment a lakásból. A mama arra gondolt: te jó Isten, ez az ember nem tudja, mit kell bevásárolni! Kiszaladt az erkélyre, hogy megnézze, merre megy Hitler a kosárral és látta, hogy a Lehel térre - ezt is látta a mama az erkélyről -, az emberek utat nyitottak neki, aztán körülvették és Hitler a mama szeme elől eltűnt az embergyűrűben. A mama visszament a konyhába, néhány perc múlva újból nyílik az ajtó, megint jön Hitler a kosárral, leteszi a kosarat, meghajol a mama előtt és eltávozik. A mama utána szalad, hogy megkérdezze tőle, mi lesz a Ferivel, mármint velem, mikor szabadulok a fegyházból, de Hitlernek ekkor már híre-hamva sem volt. Erre a mama visszament a konyhába és megszámlálta a görögdinnyéket: kilenc darab volt. Nagyon sajnálta, hogy nem kínálta meg Hitlert, legalább görögdinnyével kellett volna. Ezzel felébredt. Amikor Karcsi fivérem hazaérkezett, mama elmondta neki álmát. Karcsi - aki egyébként ezredes és most amerikai fogságban van - a legviccesebb a családban és nevetve megkérdezte a mamát, ugyan hány görögdinnyét hozott Hitler. Mire a mama azt felelte, hogy ő bizony megolvasta, kilencet hozott. Na, mama - mondta erre Karcsi -, kilenc dinnye, az a kilencedik hónapot jelenti, meglátja, a Feri szeptemberben itthon lesz. És én csakugyan szeptemberben amnesztiát kaptam.

- ***Apjával milyen viszonyban volt?***

- Nagyon szerettük és tiszteltük őt. Ő kimondottan tekintély-apa volt, szigorú és igazságos. Néha megfenyített, de mindig tudtam, hogy igaza van. Én dacos, durcás gyerek voltam. Egyszer például kikaptam...

- ***Miért?***

- Apa megtiltotta, hogy a kertbe menjek. Mégis kimentem és a fivéreimmel hancúroztam. Rudi fivérem fejét megdobtam egy kővel. Apa jól megvert. Rámparancsolt, hogy kérjek bocsánatot. Nem kértem. Aztán este mégis bocsánatot kértem tőle.

- ***Az előbb, amikor az álmokról beszélt, mintha apjáról is szólt volna. Nem?***

- De igen. Úgy volt, hogy a párizsi követségre megyek katonai attasénak. Apám ezt nagyon szerette volna. Amikor aztán nem mentem, hanem nyugdíjaztattam magam, mert elveimnek akartam élni, bizonyos feszültség támadt köztünk. Különösen azt kifogásolta, hogy a vezérkarból elbocsáttattam magam. Ti. azért bocsátottak el, mert "A magyar állam felépítésének terve” címen engedély nélkül röpiratot adtam ki. Mondom, ezért feszültté vált köztünk a viszony. Amikor aztán fegyházba kellett bevonulnom és elmentem hozzá búcsúzni, ez a feszültség teljesen feloldódott. Úgy tudom, a búcsúzás előtti napon ő is álmodott valamit és ez az álom megmutatta neki, hogy én a helyes utat járom.

- ***Apja él?***

- Nem. Meghalt, amikor én a fegyházban voltam.

- ***Anyja?***

- Ő Németországban él. Az amerikaiaktól írást kapott, amely megóvja öt minden háborgatástól.

- ***Testvérei?***

- Velem együtt négyen élnek.

- ***Apja miben halt meg?***

- Gyermekkorában arcidegbénulást kapott. Ez elferdítette az arcát. Érelmeszesedése volt, ami - úgy látszik - a leggyengébb részén, az arcán támadta meg a legerősebben. Gutaütést kapott és a nyeldeklője megbénult. Kórházban halt meg végül, tüdőgyulladásban.

- ***Apja szerette az alkoholt?***

- Fiatalabb korában talán szerette, de sosem láttam részegnek.

- ***És Ön?***

- Az első világháborúban iszogattam. A testvérek is tudták, hogy szeretem a jó bort, a pálinkát. De sosem ittam mértéktelenül. Most sem hiányzik.

- ***Volt-e a családjában elmebajos, idegbajos, alkoholista, öngyilkos?***

- Nem tudok róla.

- ***Hisz-e megmagyarázhatatlan jelekben, titkos összefüggésekben, szimbolikus megnyilatkozásokban, rejtélyes tüneményekben?***

- ***Ez*** a kérdés kicsit váratlanul ért... Nem vizsgáltam még meg magam ebben a kérdésben... Önmagammal szemben nem tudatosítottam a hitemet vagy a hitetlenségemet...

- ***Spiritizmussal foglalkozott?***

- Igen. Bizonyos okok miatt azonban abbahagytam ezirányú kísérletezéseimet. A múlt háborúban a harctéren vezettek be engem a spiritizmusba. Az emberek a háborúban foglalkozni kezdtek az emberentúli, a tárgyak mögötti, a metafizikai dolgokkal. Ha végigmentem a lövészárokban, számtalanszor hallottam egy-egy bezárt ajtó mögül:„Geist, bist du da?”... /.***Szellem, itt vagy? - a szerk.]*** Volt kint egy iszákos zászlós, ő mutatott nekem először néhány dolgot. De egy százados felvilágosított: ha a valódi spiritizmust meg akarom ismerni, ne menjek a zászlós szeánszaira, hanem csatlakozzam a berliniek köréhez. Ez a kör összeköttetésben állott egy Berlinben székelő és tudományos alapon működő spiritiszta

társasággal, onnan kapta az utasításokat, oda küldte a jelentéseket. Ez a társaság a spiritiszta jelenségeket, mint tényeket fogta fel és tudományosan rögzítette. Ebbe a társaságba azután el is mentem, az egyik lövészárokban tartották üléseiket. Kifejtették előttem, hogy ők a következő fizikai alapon foglalkoznak a lelki erőkkel: Minden test mágnessé tehető, csak ismerni kell azt az erőt, amely a kísérlet alá vont testben össze-vissza szórt pozitív és negatív töltésű részecskéket rendezni képes. Ha ez az erő birtokunkban van, akár a kő, akár a fa mágnesessé változtatható. Ők a spiritizmus tüneteiben vélték megtalálni ezt az erőt. Hogy tulajdonképpen mi ez az erő, azt nem lehet tudni, ahogy senki sem tudja, hogy tulajdonképpen mi a hő, mi az energia, mi a mágnesesség, mégis ezeket az erőket használjuk és logikus rendbe tudjuk kényszeríteni. Ez a társaság egyáltalában nem dolgozott hókuszpókuszokkal. Engem eleinte kizárólag önfegyelmező gyakorlatra fogtak. Például ígéretet kellett tennem, hogy minden este 9 órakor, bárhol is vagyok, bármit is csinálok, legalább két percig, de ha bírom, öt-tíz percig, valamire koncentrálom a gondolataimat, bármire, például akár arra, hogy valami jó, vagy arra, hogy a kakukk szól vagy az ég szép. Én rögtön megmondtam, hogy akár negyedóra hosszat is kész vagyok koncentrálni gondolataimat. Amikor ezen az előmunkálaton átestem, befogtak rendes munkára. Ez abból állott, hogy heteken keresztül nem csináltunk mást, mint este 9 órakor egy kis asztalnál összejöttünk öten. Pontban kilenckor, amikor az óra kilencet ütött, mindannyiunknak el kellett hallgatni, két percen át tökéletes csendben kellett maradnunk és megadott témára kellett mindannyiunknak koncentrálni gondolatainkat. Így ment ez heteken keresztül. A legmindennapibb dolgokra kellett gondolnunk. Három-négy hónap múlva jött az első gyakorlat. Az asztalra tettünk egy papírlapot, arra rá egy tűt. A papírlapra az ábécé betűi és különböző szavak voltak írva. Például ez a szó is: jó. A szeánszot vezető százados kiadta a jelszót: mindenki gondoljon a „jóra”. Néhány perc múlva a tű mozogni kezdett. Hetekig tartó koncentrálás után a tű egyenesen a „jó” szócskára állott. Akkor aztán már Berlinből írták elő a teendőket...

- ***Már akkor is?***

- Igen, Berlinből, a központból. Én egészen csodálatosnak tartottam ezeket a dolgokat. Például egy pohár elcsúsztatását kizárólag gondolatkoncentráció útján. Vagy egy gitár megpengetését. Vagy tárgyak

felemelését. Egyre súlyosabb gyakorlatok következtek. Például az asztal egy arasznyira felemelkedett. Én konstatáltam a tényt. Berlinből irányítottak, mi koncentráltuk gondolatainkat, a berlini utasítás szerint és a jelenségek bekövetkeztek. Beláttam, hogy valamilyen rendező erőnek kell állni a dolgok mögött, ami ilyen hatást vált ki az élettelen tárgyakból. Rendkívül érdekelt a dolog. ***(Nevet.)*** A háború után itt Budapesten én is vezettem egy ilyen társaságot. Nyolcan-kilencen vettünk részt, én voltam az irányító. A kommün alatt csináltuk ezt a dolgot és a kommün után is, amikor a fehérterror volt nálunk...

- ***Ön fehérterrornak nevezi ezt a korszakot?***

- Ez a történelmi neve annak a korszaknak. Szóval abban az időben Ausztria bojkott alatt tartott bennünket, posta nem jött és így nem érkezhettek meg a berlini központtól az utasítások. Így azután én magam vezettem a társaságunkat. November lehetett. Szüleim Kassán voltak, megszállott területen. Együtt ült a szeánsz. Mély csend volt. Én éppen be akartam mondani a témát. De a tű hirtelen vibrálni kezdett és ezt a nevet betűzte ki: „Julie Szálasi". Háromszor-négyszer egymásután ennek a szónak betűire mutatott a papírlapra rajzolt betűk közül. Felálltam, azt mondtam: hagyjuk abba, ma nem tudok koncentrálni. Ekkor fél tíz lehetett. Tudtam, hogy nagyanyám egyik testvérét Júliának hívják és Bécsben él. Nagyon szeretett mindig engem, én is őt. Fél év múlva értesített apám, hogy hivatalos helyről nyert értesülés szerint ez a nagynéném azon a novemberi estén 9 és fél 10 óra között meghalt. Berlinbe jelentettem az esetet, ahonnan a következő magyarázatot adták: Minden gondolat, ami az emberben megszületik, elhagyja a testet, kisugárzik az emberből, tovagyűrűzik. Az ember agya olyan, mint egy adóállomás, amely azonban egyben vevőállomás is. Én és néném nagyon szerettük egymást, természetes tehát, hogy vevő- és adóállomásaink a szokásosnál sokkal érzékenyebbek voltak. Különös érzékenységgel működtek az említett estén, az említett órában. A nénémé azért, mert haldokolt és közvetlenül a halála előtt gondolatainak teljes intenzivitásával rám gondolt. Az enyém pedig azért, mert szeánszot vezettem. A két adó- és vevőállomás tehát akkor a legnagyobb kapacitással működött. Az ő adóállomása kisugározta felém a gondolatot, én felvettem és tudtomon kívül tovább sugárzott belőlem a tű felé, amelynek mágneses erejét felébresztette és a néném nevének betűire

vibrált. Ez a dolog olyan hatást tett rám, hogy megfogadtam, abbahagyom ezeket a dolgokat.

- ***Miért? Hiszen éppen folytatnia kellett volna, most már meggyőződésből!***

- Nem akartam babonás útra csúszni.

- ***Tehát az álombéli város főutcáján akart tovább előrehaladni, nem akart mellékutcába fordulni. Elfogadja ezt az értelmezést?***

- Igen. Bennem óriási felelősség tudatosul. Ha egy gyűlésen valamit mondok a testvéreknek, akkor az úgy van. Én csak tényeket állítok mindig, én nem adok a hangulatokra. Én a tények útján akartam haladni, visszarettentem az emberentúli, emberfeletti dolgoktól. Ezért hagytam abba... ***(Nevet.)*** Résztvettem más, úgynevezett szellemidézéseken is. Két kedvenc szellemem volt Ha én ott voltam a társaságban, vagy Gólem jelentkezett vagy egy nagyon kedves, víg, bécsi suszter-gyerek, aki elmesélte nekünk, hogy éhezett, megfagyott. „Gimple ohne Frász!" - ezen a címen jelentkezett, ha én a társaságban voltam. Kedves, tréfás szellem volt.

- ***Hitt abban, hogy ezek a szellemek tényleg jelen vannak?***

- Hittem. Mert hiszek a lélek halhatatlanságában, a test feltámadásában, hiszek ezekben a dolgokban, mint tényekben. Ez nálam nem hiedelem, hanem hit. Tudáson felül álló hit.

- ***Milyen volt a szerelmi élete?***

- Szenvedélyes, de igen tartózkodó. Szenvedélyesen tudtam s tudok szeretni. De mindig megküzdöttem a szenvedélyeimmel. A vihart szerettem, ahogy kezdődik, fejlődik, tombol, teljes borzalmasságában, aztán elcsitul, eloszlik. Ilyen volt a szerelmi életem. Szerelmi elő- és utórezgések nélkül számomra nem létezett szerelem. Az embernek a halhatatlanságot kell érezni a szerelemben. Borzasztóan bánt, hogy nincsen gyerekem. Mindent újból ugyanúgy csinálnék, ahogyan csináltam, csak egyet bánok: elmulasztottam a gyereket... Már 1927-ben meg kellett volna nősülnöm...

- ***És miért nem volt gyereke?***

- Nem akartam. Nem akartam, hogy a gyermekek anyja egy napon ezt mondja nekem: nézd, itt a fiad, légy reá tekintettel, térj le az utadról! Nem akartam, hogy a gyerek bármitől is visszatartson. 1945 áprilisában az segített át a vajúdásokon, küzdelmeken, hogy megnősültem...

- ***Gyermekük lesz?***

- Nem. A gyermeki, illetve szülői tudat valósága... ***(Elhallgat.)***

- ***Miért használ Ön olyan szavakat, olyan kifejezéseket, amelyek szokatlanok, idegenszerűek?***

- Ha az ember újszerű házat akar építeni, nem lehet régi, avult anyagot használni hozzá. Én hosszú körmondatok jelentését összesűrítettem egy-egy szóba. Mint például: talajgyökér, nemzetvalóság stb. Új fogalmakhoz új szavakat kellett alkotni, amelyek azonban pontosan kifejezik a gondolatot. Szerettem használni a „valóság" szót. Nemzetvalóság, hitvalóság, rögvalóság. A liberális demagógia beszélt ugyan a nemzetről, de csak mint demagóg jelszót használta ezt a szót és egyáltalában nem volt meggyőződve arról, hogy e fogalom mögött tény van. Vagyis valóság. Valóság! Valóság! Én az alapszavakat nem változtattam meg, de meg kellet különböztetni a demagógiát a valóságtól. Amikor tehát a nemzetről, a hazáról, a vérről, a hitről, a rögről, mint valóságról és nem mint liberális jelszóról akartam beszélni, akkor mondtam, hogy vérvalóság, rögvalóság, nemzetvalóság, hitvalóság. A testvérek azt mondották, indítsak pert a rajtam csúfolkodók ellen, én azonban csak mulattam rajtuk... Nagyon szórakoztattak a rólam szóló viccek.

- ***Szeret nevetni?***

- ***(Nevet.)*** Nagyon. A moziban a trükkfilmen harsogva nevetek.

- ***Milyen regények érdekelték?***

- A nagyon súlyos és tragikus ellentéteket tárgyaló regényeket szerettem különösen.

- ***Például?***

- Például nagyon szerettem Maeterlincket. Magyar nyelven az Új-Szövetség után kedves olvasmányom az Ember Tragédiája volt, ezt a világ legnagyobb kötött formában rögzített bölcselmi művalóságának tartom. De rendkívül érdekelt a másik véglet: Nick Carter. A huszonnyolcfilléres regényeket faltam. Amikor erős mozgalmi életet éltem, minden csütörtökön megjelentem a Lipót körút végén levő újságárusnál és gyorsan megvásároltam az éppen akkor megjelent huszonnyolcfilléres regény legújabb példányát. Esténként legalább félóra hosszat olvastam ezeket a regényeket, ezeket a hihetetlen baromságokat, cowboy-regényeket, detektívhistóriákat, addig olvastam, míg el nem aludtam. ***(Nevet.)***

- ***Milyen alvó?***

- Nagyon jó.

- ***Itt is?***

- Itt is hat-nyolc órát alszom. Éjfél előtti alvó voltam mindig. Nagyon szerettem aludni.

- ***Milyen külföldi regényt olvasott?***

- Nem is tudnám megmondani... Engem sohasem a cím, a szerző, mindig a tartalom érdekelt. A „Die blauen Bücher” sorozatot olvastam...

- ***Orosz írókat?***

- Néhány regényt olvastam Tolsztojtól, Dosztojevszkijtől...

- ***Például mit olvasott Dosztojevszkijtől?***

- Azt az ismert... ha jól tudom, tőle van... igen, na... Bűn és bűnhődés... Anatole France-tól is olvastam... ügyes dolgokat írt. Zolát is olvastam, de nem szerettem.

- ***A verseket szereti?***

- Nem mondhatnám.

- ***Ady?***

- Verseinek kilencvenkilenc százaléka éppen olyan érthetetlen előttem, mint Wagner. A magyar zeneszerzők közül Bartók bizonyos mértékben közel jár hozzám, de túl mesterségesnek tartom.

- ***Látott-e már közvetlen közelségből emberi szenvedést?***

- Anyámat, apámat láttam szenvedni. És egyszer a Thurzó utcában egy embert elütött szemem előtt a villamos. Nagy hatást tett rám...

- ***A háborútól eltekintve, mást nem látott szenvedni?***

- Nem.

- ***És a háborúban?***

- A háborúban a szenvedőben hősi szenvedőt, a halottban hősi halottat láttam. Tiszteltem bennük a hőst, részvétet nem éreztem irántuk.

- ***Nem gondolt arra, hogy a hősi halottak nagy része nem saját elhatározásából és akaratából lesz hősi halott, hanem azért, mert kényszerítik erre?***

- Nem. Az ember cselekedeteinek kilencvenkilenc százaléka kényszerből történik, külső vagy belső kényszerből. Az embereknek csak egy százaléka cselekszik tudatosan. Ezek születtek vezetőnek. Az embernek három bőre van: 1. egyéni bőr; 2. közösségi bőr; 3. az abszolúthoz kötő bőr, ami az Istenhez köti.

- ***Gyűjtött-e gyermekkorában lepkéket, rovarokat?***

- Igen. Benzinnel megbénítottam őket, csak azután szúrtam testüket a gyűjteménybe. Volt egy-egy eset, amikor megkínoztam egy ilyen kis állatot, de az inkább diákcsíny volt, nem csináltam rendszeresen.

- ***Az imént azt mondta, hogy gondolatait, álmait rögzíteni szokta. Ezt nyilván azért teszi s tette is mindig, mert az volt az érzése, hogy tettei és gondolatai bele fognak kerülni a történelembe, tehát a történelem számára rögzítette álmait is. Mikor támadt fel Önben először az az érzés, hogy Önből „nagy ember" lesz?***

- Nem fogja elhinni senki: sohasem volt ez az érzésem. Bennem három érzés uralkodott és uralkodik: 1. Igazságom van; 2. a világ rá fog jönni arra, hogy nekem igazságom van; 3. az igazságomat ebben az országban én fogom megvalósítani.

- ***Még most is hisz abban, hogy Ön fogja megvalósítani?***

- Igen. Legalábbis mindent el fogok követni, hogy az igazságom még az életemben megvalósuljon Magyarországon.

- ***Ez változatlanul a törekvése most is?***

- Igen. Salzburgban kiüzentem a fogságból a testvéreknek; Mindenki tartsa meg a helyét, semmit vissza nem vonok, minden marad, ahogy volt, a hungarizmus marad, ami volt. Az angolszászok és a Szovjet még nem nyerték meg a háborút. Ez a legbensőbb meggyőződésem. Mert a háborút az nyeri meg, aki a békét megnyeri. A szocializmus, a nacionalizmus és a Krisztus tanainak „integrálódása" hozhatja csak meg a boldog magyar jövendőt...

- ***És ez az „integrálódás" a hungarizmusban fejeződik ki?***

~ Igen.

- ***Krisztus tanai is? Például a felebaráti szeretet?***

- Igen.

- ***Nem zavarja Önt, hogy a Krisztus tanaira épült egyházak élesen Ön ellen foglalnak állást?***

- Ez az ő bajuk.

- ***Tudja Ön, hogy uralomra jutása után annyi és olyan bűncselekményeket követtek el párttestvérei, amennyire és amilyenekre a világtörténelemben még nem volt példa?***

- Csak Augsburgban tudtam meg.

- ***Milyen volt a párt szervezete, ha az élen állók nem tudtak arról, amit a párttagok müveinek? Pedig ezek a párttagok nem titokban követték el bűncselekményeiket, hanem ország-világ szemeláttára!***

- Én az ország felépítésével és a háború megnyerésével voltam elfoglalva. Még a minisztereimmel sem érintkeztem. Ezt Szőllősi testvérre bíztam. Nem tudhattam, mi történik a gettókban. De egyébként is a bűncselekményeknek csak egy százalékát vagyok hajlandó közönséges bűncselekményként elbírálni, kilencvenkilenc százalékát legfeljebb lélektani szempontból tartom bűncselekménynek... Én egyébként megmondtam a testvéreknek, ha nem lesz rend és ha az kell hozzá, tízezer hungaristát személyesen fogok felakasztani!

- ***Mi az, amiért ilyen rendíthetetlenül ragaszkodik ideológiájához?***

- Mert még nem akadt ideológus, aki az én eszméim tarthatatlanságáról meg tudott volna győzni.

- ***Meddig hitt a német győzelemben?***

- 1945 áprilisáig.

- ***Ön, a vezérkari tiszt?! Hiszen az egész világ már évekkel azelőtt tudta, hogy a németek nem nyerhetik meg a háborút!***

- Én 1943-ban már tudtam, hogy a németek kezében van az atombomba. Hiszen az atombomba német találmány! ***(Suttogva)*** Az amerikaiak is a németektől kapták! A németek az utolsó hetekben átadták az amerikaiaknak, hogy ne jusson szovjet kézre.

- ***Ez hiteles értesülés?***

- Teljesen.

(Vége az első beszélgetés számára kijelölt időnek. Szálasi kijelenti, hogy már vége a beszélgetésnek. Azt mondja: jól esett, hogy ilyen alaposan és szabadon elmondhatta mondanivalóit. Arra kér bennünket, jöjjünk mihamarabb, nagyon fog várni, karácsony után...” - mondjuk. „Óh, ha előbb lehetne...” S aztán kezet nyújt s mélyen és hosszan szemünkbe nézve mondja: „Isten áldja Önt.” Alig észrevehetően megbiccenti fejét s szálegyenes testtartással megy a két nyomozó között, vissza cellájába.)

(Az első beszélgetés után hat nappal ismét szemben ülünk vele. Aliig felgombolt fekete télikabát, alatta - most már kétségtelen! - zöld ing, kezén gyapjúkesztyű, melyet most sem vet le egy percre sem, lábán csizma, térdnadrág. Arca most is feltűnően fakószínű, szeme alatt mély és sötét árkok gyűrűi. Elnézést kér, hogy most nem állhat rendelkezésünkre, de éppen fél egy óra van, lent várja a meleg ebéd - leves s héjában főtt burgonya rossz a gyomra s nem bírja a hideg ételt. Félóra múlva visszajön s rendelkezésünkre áll. Nevet, aranyfogai villognak a rosszul világított szobában, amelyet most beszélgetésünk színhelyéül kijelöltek. S távozik. Fél kettő előtt néhány perccel vezeti fel újból egy detektív. S most precíz udvariassággal, mosolyogva leül szemben velünk egy íróasztal elé és minden kérdésünkre a legkészségesebben felel.)

- Egy holland újságíró volt nálam ma délelőtt, ezért késtem el az ebéddel, elnézést kérek. Politikai beszélgetést folytatott velem. Aztán megkérdezte, milyen bánásmódban részesítenek. Köszönöm - ***feleltem -,*** semmi panaszom nem lehet. A bánásmód kifogástalan. Viszont az elhelyezésem igazán rossz. Megmutattam neki a cellámat, bizony nem nagyon jó. Ha nem tisztogatnám minden nap, tele volna penésszel. Ezt sem panaszképpen mondtam ***(nevet),*** csak rögzíteni akartam. A többiek már régen a Markóban vannak, fogalmam sincs, engem miért nem visznek oda, hiszen én is már az ügyészség foglya vagyok! Tévedés ne essék, én nagyon büszke vagyok, hogy itt tartanak, egyáltalában nem vágyom a Markóba! Büszke vagyok arra, hogy ebben a házban tartanak, ahonnan politikai pályafutásom elindult. Ez megtiszteltetés számomra. Viszont, ha a Markóban lennék, megengednék azt, hogy kívülről élelmiszercsomagokat kapjak, itt nem engedik meg, azt mondják, majd megfelelő kosztot fogok kapni. Írni szabad, de - sajnos - olvasnivalót nem adnak. Ez nagyon

hiányzik. Ismételtem a hollandusnak, a bánásmód kifogástalan, Péter vezérőrnagy úr elragadó ember... mindenki udvarias hozzám...

- ***Önök is ilyen udvariasak voltak azokhoz, akiket a testvérek politikai foglyokként e ház pincéibe vetettek?***

- Az én tudomásom szerint, igen. Ha atrocitás történt, arról én nem tudtam. Szigorú utasításom volt: a törvény betűit szigorúan alkalmazni kell.

- ***Amíg Ön „eszmei" síkon működött, mint a múltkor mondta: az ország felépítésén és a háború megnyerésén munkálkodott, addig gyakorlati síkon rettenetes dolgok történtek az országban!***

- ***(Nevet.)*** Nem hiszek el mindent, amit mesélnek. Csak azt hiszem el, amit én magam tapasztalok. De egyszer elmondta nekem Vajna, a belügyminiszterem, hogy párttagok kiraboltak néhány zsidót. No - feleltem -, statárium van, ítéljék el őket, én azonnal aláírom a kivégzésüket. Néhány hét telt el, nem történt semmi. Akkor én hoztam szóba az ügyet Vajna előtt, mire ő azt mondta, hogy a dolog mégsem tartozik statáriális bíróság elé. Rászóltam: Mit sírtok nekem, ha nem intézkedtek? Ha nem komoly az ügy, hagyjatok békén, van nekem más dolgom! Ha meg komoly, ott van a statárium!

- ***Nem gondolja, hogy túl enyhén foglalt állást? Végre is abban az időben már az egész országban folyt a rablás, gyilkolás, fosztogatás! Nem kellett volna Vajnát felelősségre vonni?***

- ***(Néhány pillanatnyi gondolkodás után.)*** Lehetséges.

- ***Annak idején sok szó esett arról, hogy Ön politikai pályafutása kezdetén felajánlkozott a Szociáldemokrata Pártnak. Igaz ez?***

- ***(Nevet.)*** 1932-ben a vezérkari főcsoporthoz kaptam beosztást, a Színház utcában. A vezérkari nyilvántartáshoz kerültem. Úgy volt, hogy Párizsba megyek katonai attasénak. Erre az időre esett nagy politikai összezördülésem Gömbössel, akinek honvédelmi miniszteri gesztióit nem helyeseltem. Közben nem mentem Párizsba, hanem önálló katonapolitikai előadó lettem a vezérkarnál. Ebben a beosztásomban

kötelességemnek tartottam megismerkedni a magyar politikai pártok programjával, helyzetével, céljaival és módszereivel. Minden egyes politikai pártot felkerestem, hogy tájékozódjam. Katonatiszti egyenruhában felkerestem a Szociáldemokrata Pártot is, körülbelül kétszer-háromszor. Érdeklődtem kapcsolataikról és Stromfeldről, akit a legnagyobb magyar koponyák egyikének tartok s aki a Horthy-Keresztes Fischer-Rőder-klikk áldozata. ***(Nevet.)*** Ezekből a látogatásokból következtették azután, hogy én a szociáldemokratákhoz akartam sodródni...

- ***Legutóbbi beszélgetésünk során azt mondotta nekünk, hogy istenhívő. Vallásos is?***

- Igen.

- ***És mi az álláspontja az Egyházakat illetően?***

- Lelkem készen van mindig Krisztus tanainak befogadására. Istenben lelkemmel és értelmemmel hiszek. De mindehhez semmi szükségem nincs az Egyházra. Ezt így hatszemközt megmondhatom. De nem mondhatom a nyilvánosság előtt. Mert a tömegeknek szükségük van az Egyházra, aminthogy szükségük van a közigazgatásra, amely közvetítő közöttük és az állam között - éppen így közvetítő közöttük és az Isten között az Egyház. A közigazgatást fel is rúghatom, átalakíthatom a mindenkori szükség szerint; az Egyházat is meg lehet reformálni bármikor de Krisztus tanaival ezt sohasem lehet megtenni. Az Egyház az évezredek során teljesen elanyagiasodott... Ismerik a perzsa sah meséjét? Egyszer a perzsa sah nem tudta, kit nevezzen ki pénzügyminiszternek. Egyik udvari bolondjának tanácsára táncmulatságot rendezett, amelyen a pénzügyminiszterjelölteknek egy kincsekkel telerakott folyosón kellett áttáncolniuk. A bolond ott állt a sah mellett és együtt figyelték a táncolókat. Mit látsz, óh sah? - kérdezte a bolond. Táncolókat - felelte a sah. És mit látsz rajtuk? Semmi különöset. Legfeljebb azt, hogy valamennyien nagyon nehézkesen táncolnak, kivéve azt az egyet ott, azt az öreget, nézd az milyen fürgén táncol. Óh sah, ezt az öreget válaszd pénzügyminiszterül. Ezt az öreg embert ajánlod nekem? Igen, óh sah. De miért? Azért, mert ez az egyetlen, aki a kincsekkel telerakott folyosón való áttáncoltában nem rakta tele zsebeit kincsekkel, ezért tud ilyen könnyedén táncolni, noha ő a legöregebb. Hát látják, uraim, az Egyház, miközben áttáncolt a világtörténelem

„corridor de la tentation”-ján ***(a kísértések folyosóján),*** telerakta zsebeit kincsekkel... Ezt az Egyházat nem választhatom erkölcsi világom miniszterévé. ***(Nevet.)***

- ***Ugyebár az Ön kormányának pénzügyminisztere Reményi-Schneller volt?***

- Igen.

- ***Bizonyos volt az ő zsebeinek tisztaságában?***

- Én koalíciós kormányt voltam kénytelen alakítani. De a belügyminiszterem Vajna Gábor volt. És benne megbíztam. Márpedig, ahol a belügyminiszter megbízható, ott a pénzügyminiszter sem tud semmit csinálni, ami erkölcsileg kifogásolható. Amilyen erkölcsileg a belügyminiszter, olyan a pénzügyminiszter.

- ***Tudomásunk szerint nemsokára bizonyos előzmények fognak kiderülni, amelyekről mi itt nem szólhatunk. Mielőtt azonban erre sor kerül, feltesszük a kérdést: az ideológiája kizárólag az ön szülöttje?***

- Kizárólag. Anyanélküli gyermekem. Erre nagyon büszke vagyok. És arra is, hogy nemcsak érzelmeim, hanem értelmem útján jött a világra.

- ***Forrásmunkákat nem használt?***

- A magyar történelmet, a magyar néprajzot, a magyar földrajzot, a magyar nyelvet, az Új Szövetséget, az Ószövetséget és Vierkandt professzor nagyszerű munkáját, a „Handwörterbuch der Sociologie”-t.

- ***Egy mondatban ki tudná-e fejezni a hungarizmus célját?***

- ***(Néhány pillanatnyi gondolkozás után.)*** A hungarizmus Krisztus tana, a nacionalizmus és a szocializmus tényének gyakorlati összhangbahozatala, az „én” és a „mi” jólétének, életbiztonságának és megélhetésének szolgálatában.

- ***Erkölcsi világának alapjául elfogadja a Tízparancsolatot?***

- Teljes egészében.

- ***Elfogadja azt a keresztény alaptételt, hogy amit nem kívánsz magadnak, ne kívánd másnak?***

- Abban a pozitív krisztusi formájában, hogy mással is azt cselekedő, ami neked is jó.

- ***Azt is, hogy szeresd felebarátodat, mint tenmagad?***

- Feltétlenül.

- ***A Hiszekegyet?***

- Úgy érzelmileg, mint értelmileg. És a Miatyánkot is.

- ***Az a meggyőződése, hogy gondolataiban, érzelmeiben és tetteiben mindig a krisztusi tanok szellemét szolgálta?***

- Feltétlenül.

- ***Gyónni járt-e?***

- Természetesen. Most karácsony előtt is meggyóntam. Két-három évvel ezelőtt, nagy politikai munkám idején, néha elmaradtam a gyónással, ilyenkor összefoglaló gyónást végeztem.

- ***Kényszerítő szükségét érezte a gyónásnak? Voltak feszítő erejű bűntudatérzései? Apró dolgokért is keletkeztek lelkiismeretfurdalások Önben?***

- Érzékeny vagyok, bűntudatérzés könnyen támad bennem. ***(Nevet.)*** Az élet integrálódási, de egyszersmind differenciálódási folyamat. Mindkettő szükséges ahhoz, hogy tudatos és szerves és jó élet jöjjön létre az emberi társadalomban. Tengely nélkül nincsen mozgás sem az emberi, sem a szervezetlen életben. A tengely minden életmegnyilvánulással együtt megváltozik. Tengelye van az integrálódásnak is, a differenciálódásnak is. De tengelye van a politikai életnek is. A liberalizmus tengelyében például annak idején a London-Párizs tengely állott. Ez a tengely azután a

liberalizmus minden megnyilvánulására rányomta bélyegét. S ez természetes is. Minthogy az új világnézet lényegében más, mint a régi, természetes tehát, hogy új tengelye is van. Ez az új tengely: Berlin-Róma-Tokió. Ez a három hatalom fogja előbb-utóbb leváltani a másik tengely körül forgó három hatalmat és az új tengely körül fog az élet és a társadalom és a gazdasági rend kialakulni. Az integrálódási folyamatot rendkívüli mértékben gyorsítja a technika. A technika vívmányaival óriási területeket össze tudunk fogni. Európa, Ázsia, Afrika területeit közös tengely köré lehet alakítani. Ezért mondottam, hogy Európa, Ázsia, Afrika és Ausztrália nagytérségeket képez és ezt a négy világföldséget kell megszervezni. Közöttük a híd: Moszkva. Mégpedig olyan Moszkva, amelyik nem bolsevista. Én most is antibolsevista vagyok, ezt megmondottam az engem kihallgató orosz uraknak. Tehát: Berlin-Róma-Tokió, mint anyagi, Berlin-Róma, mint erkölcsi tengely. Ebben a nagy közösségben kell megalkotni Európa közösségét, amelyet az új világkonstellációt megszervező hatalmaknak: Németországnak és Olaszországnak kell kialakítani. Olaszország alatt a Vatikánt is értem. Itt a Duna medencéjében a hungarizmus gyűjti össze és fogja egészbe a népszemélyiségeket.

- ***Milyen szerepet szánt ebben a világban önmagának?***

- Trialisztikus megoldásra gondoltunk: alkotmány, amely az életet jelentette volna, államfő, aki az államot reprezentálta volna és nádor, aki az államfő előtt az államot képviselte volna. Én lettem volna a nádor. A nádor és az államfő egymás mellé rendelt szervek lettek volna, éppen úgy, ahogy a Dunamedence népei is egymás mellé rendelt állapotban éltek volna. Mindegyik nép államfőt és nádort választott volna magának. A Kárpát-Duna-nagymedencében - vagyis Magyarországon - minden népszemélyiségnek meg lett volna a maga külön vezetője. Így a zsidóknak is, mindaddig, amíg a zsidók kitelepítését a világpolitikai helyzet lehetővé nem teszi. Az államfő és a nádor felett állott volna a törvényhozás, amely két házból állott volna: a népközösség és a dolgozó nemzet házából. A Népközösség Házában a politikai pártok képviselői ültek volna, a szervezetében a Felsőházhoz hasonló Dolgozó Nemzet Házában a nemzet dolgozóinak küldöttei. A nádor alatt állott volna a kormányfő és a kormány.

- ***Ön a politikai pártok képviselőiről beszél. Hogy érti ezt?***

- Úgy, hogy választást tartottunk volna, mert nem vagyok híve az egy-pártrendszernek. Az Úristen csak egy-kétszáz évben egyszer ad olyan vezért a hazának, akiben a nemzet bizalma összpontosul. Ha azután ez meghal, összeomlik minden. Ezért van szükség a többpártrendszerre. Úgy terveztem, hogy mindazok a pártok, amelyek a szavazatoknak több mint 10%-át kapják, önállóan képviseltetik magukat a törvényhozásban, azok, amelyek kevesebbet kapnak 10%-nál, szabadon választhatnak maguknak pártot, amelybe beleolvadhatnak.

- ***A Szociáldemokrata Pártot és a Kommunista Pártot is indulni hagyta volna?***

- De mennyire! ***(Nevet.)*** Majd a választásokon meglátták volna, mennyire áll mellettük a nemzet!

- ***És milyen választójogot adott volna?***

- Nemre való tekintet nélkül választhatott volna mindenki, aki a 18. életévét betöltötte. Országos lajstrom lett volna és titkos szavazás. A választást az Országbíró ellenőrizte volna. Az Országbíró alá tartozott volna minden bíróság, ügyészség, a minisztériumok minden intézkedését ellenőrizte volna abból abból a szempontból, hogy a törvényeket betartják-c. Ő tulajdonképpen az „Énfelség” képviselője lett volna. Én ezt az egészet úgy akartam és Isten és a nép segítségével úgy fogom lebonyolítani, hogy népszavazással megválasztatom az államfő, a nádor és az országbíró személyét és a törvényhozási elnököt, akinek mindkét Ház elnöke alá volna rendelve. Hogy milyen kiterjedésű felhatalmazást és jogkört kap ezen négy tisztség viselője az attól függ, hogy a szavazatok hány százaléka esik rájuk. Más jogkört fog kapni az, akire például a szavazatoknak 90%-a esik és megint más az, akire csak 55%-a esik; 50%-ot azonban mindenképpen meg kell haladni a szavazatok számának.

- ***Horthyt megfelelő államfőnek tartotta volna?***

- Nem. Viszont sokat gondolkoztam az Otto Habsburg-problémán. Gondoltam erre a megoldási lehetőségre. De ennek óriási akadályai lettek

volna. Kézenfekvő megoldás volna ma egy angol vonal, minthogy Berlin ez-idő szerint kiesett. Világrészünk földségének rendezését Anglia és Szovjet akarja kézbe venni.

- ***Olvasta a Mein Kampf-ot?***

- 1937-ben.

- ***Milyen hatást tett Önre?***

- Igen csalódott voltam. Egy elkeseredett politikus kifakadásait láttam benne, semmi mást.

- ***Magyar nemzeti szempontból nem tartotta aggályosnak?***

- Nem láttam benne veszedelmet.

- ***Olvasta-e Alfred Rosenberg könyvét?***

- A „Mythos des 20. Jahrhunderts”-t? Borzalmas! Kritikailag feldolgoztam. Lesújtó véleményem van róla. A bölcseleti alap, amelyről elindul, félelmetes tévedés. Aki csak az anyagi alapot fogadja el az emberi és társadalmi életben, az materialista; aki csak a szellemit, az liberális polgár; aki csak az erkölcsit, az dogmatikus. Marx történelmi materializmusát bölcseleti tévedésnek tartom. Egyébként valamennyi bölcseleti rendszert törölni lehetne és az ember kilyukadna az én bölcseleti elvemhez, amelyet a történelmi anyagszerűséggel szemben történelmi erkölcselvűségnek nevezek. Ez hiányzik Marxból, az erkölcselvűség és magyarázóiból, akik mindenfélét igyekeznek Marx tanaiba belemagyarázni, még inkább hiányzik. ***(Nevet.)*** Önök nevetni fognak: én Lenint sokkal magasabbra helyezem Marxnál, ő adott lelket az egész anyagnak...

- ***Mi a véleménye Hitlerről?***

- Nem csalódtam abban az emberben, aki a Mein Kampf-of írta. A Mein Kampf-ról pedig már megmondtam a véleményemet Ő a Mein Kampf. Mint személyiség, igen maradandó benyomást tett rám, mert meg volt győződve igazáról.

- ***Nem gondolja, hogy az elmebeteg is meg van győződve igazáról? Nem gondolja, hogy az elvekhez való konok ragaszkodás nem kritériuma a nagyságnak és az értéknek?***

- Egyáltalában nem tette rám egy elmebeteg benyomását. 1944 decemberében beszéltem vele. Akkor még - éppen úgy, mint én - ő is meg volt győződve a német győzelemről. Testileg elöregedett volt, de szellemileg, lelkileg friss. Mint ideológus és szociológus kerestem benne az ideológust és szociológust, de nem találtam meg.

- ***Mi volt a benyomása: milyen hatást tett Ön Hitlerre?***

- Azt mondta nekem: Nagyon örülök, hogy végre egyszer a magyar nemzet képviselőjét üdvözölhetem Berlinben és nem egy klikk kiküldöttjét. Horthyra gondolt. Elmondotta, mik az új. fegyverek, beszélt az atombombáról és elmondotta, hogy 1946-ban már egy kiló szénből fogják fűteni egész Berlint.

- ***Mi volt a véleménye Mussoliniról?***

- Nagyon sajnálom, hogy nem ismerkedhettem meg vele. Őt szellemileg nagyobbnak tartom Hitlernél. Hitler inkább anyagelvű politikusa volt a világnézetnek, Mussolini inkább erkölcselvű politikusa.

- ***Mit tart Horthyról?***

- Elöregedett, ingadozó férfi, aki egy klikk érdekében akarta vezetni az országot.

- ***Mi a véleménye Rooseveltröl?***

- Róla igen rossz véleményem van. Megjegyzem, tisztában vagyok azzal, hogy hatezer kilométer távolságból alkottam magamnak véleményt róla. A New Deal-lel igen jól indult. Nagyon érdekes kezdeményezése volt. Tervszerűen akarta megszüntetni a munkanélküliséget, tervének keresztülvitele hatalmas társadalmi átalakuláshoz vezetett volna. Azonban egyrészt a nemzetközi zsidóságtól, másrészt a nemzetközi tőkétől olyan biztosítékokat kapott, amelyek garantálták, hogy a munkanélküliség a New

Deal végrehajtása nélkül is meg fog szűnni. A garantálók azonban kikötötték, hogy a New Deal-t el kell ejtenie, ezzel szemben biztosították másodszori megválasztását az elnöki székbe. Roosevelt ebbe belement, gondolván, majd ha megválasztják újból elnöknek, ki fogja játszani őket és mégis megvalósítja a New Deal-t. De nem így történt. A New Deal a megindult új irányzatban teljesen eltokosodott és Roosevelt a plutokrácia és a zsidók kezébe került. Amikor meghalt, német részről azt mondták nekem, hogy Roosevelt halála nagy nyeresége a tengelyhatalmaknak. Én azt mondtam: ellenkezően, nagy csapás. Roosevelt halálával legfeljebb Churchill nyert sokat, mert kezébe veheti az angolszász világ politikai vezetését.

- ***És Churchill?***

- Nem szívlelem őt, ellenségünk. De tisztelettel meghajlok a képességei előtt, amikkel ezt a háborút végigvezette.

- ***Önök így köszöntötték egymást: „Kitartás, éljen Szálasi!" Ön rendelte ezt el?***

- ***(Nevet.)*** Én csak azt rendeltem el, hogy a testvérek köszöntése ez legyen. „Kitartás!" Az „éljen Szálasi"-t ők tették hozzá. De az én jelenlétemben sohasem. ***(Kérdés nélkül a pszichoanalitikus orvoshoz.)*** Ön a múltkor azt a megjegyzést tette rám, hogy a testvérek azt hihették, hogy én ultraidealista vagyok. Ezen sokat gondolkoztam. Naplómban is rögzítettem ezt a megjegyzést. Csakhogy... A jelenlegi technikai fejlődés sokkal nagyobb idealizmust enged meg, mint valaha. Régebben az ultraidealisták csak utópisták lehettek. Ma, a technika csodái révén, az ultraidealista eszméket is meg lehet valósítani. Ezt a gondolatomat egyébként rögzítettem.

- ***Vajon ultraidealistának nevezhető-e az, aki nem akadályozta meg, noha hatalmában volt, az október tizenötödike után történt szörnyű gyilkosságokat és rablásokat?***

- ***(Hevesebben.)*** Sohasem fogok hivatkozni bizonyos dolgokra... De a zsidóság, amelyik ma él, csak nekem köszönheti életét!... Ki merte volna március tizenkilencedike után megtenni azt, amit én tettem?...

Amikor meghallottam, hogy a zsidóságot kiviszik az országból külországi munkaszolgálatra, a párt vezetőségének hivatalos értekezletén ezt mondtam: Nem szabad kiengedni az országból egyetlenegy zsidót sem! Olyan gazdagok vagyunk mi, hogy napi négymillió munkaórát nélkülözni tudjunk? Nem szabad az egyetlen létező és komolyan felhaszálható munkaerőt kiengedni az országból! Maradjanak csak itt bent, dolgozzanak nekünk! A nemzet vagyona elleni árulásnak tekintem, ha ezt a munkaerőt Németországnak ajándékozzák! A zsidó vagyonhoz sem nyúlhat senki, az a nemzet vagyona! És jöttek hozzám a rabbik, hogy segítsek a zsidóságon, ne engedjem, hogy kihurcolják az országból, tudják, hogy én igazságos ember vagyok... Miért jönnek hozzám most? - kérdeztem tőlük. - Ezelőtt kicsúfoltak, leköpdöstek és most egyszerre igazságos vagyok?... Talán legyek a Mózesük?... Később jöttek hozzám zsidók, hogy a nyilaskeresztes párton belül alakítanának egy zsidó tagozatot. Mondtam nekik, ne lépjenek be a pártba, ne akarjanak külön tagozatot alakítani, inkább legyenek jó cionisták, a cionizmus a nemzetiszocializmussal jól meg fog férni. Kiadtam az utasítást: zsidóvagyonhoz illetékteleneknek nem szabad hozzányúlni, mert az nemzeti vagyon és a nemzet újjáépítéséhez szükség lesz rá. És ebből a vagyonból akartam lebonyolítani a háború végén a zsidók kitelepítését. ***(Az asztalra üt.)*** Én voltam az első, aki követelte, hogy a Németországba vitt zsidókat vegyék nyilvántartásba, minden egyes zsidó személyről elszámolást kérek! Amikor uralomra kerültem, egy gemisch Kommandó-nak ***[vegyes különítmény - a szerk.]*** kellett volna megalakulni, az én megbízottamból, a német kiküldöttből és a svájci Vöröskereszt megbízottjából. De nem lett belőle semmi, mert a németek húzták-halasztották a dolgot, nem voltak hajlandók a követelésemet teljesíteni. Megmondtam, személy szerint akarok elszámolni minden egyes zsidóról magam és az Isten előtt...

- ***És közben tudta, hogy mi történi itt bent? Hogyan mészárolják itt bent a baloldali keresztényeket és a zsidókat?***

- Ezt csak Augsburgban tudtam meg. De térjünk csak vissza arra, amit én csináltam és akartam csinálni a zsidók érdekében, arra, amiről előbb mondtam el részleteket. Miért nem csinálta ezt Horthy úr? És Sztójay úr? A németek engem erélyes fellépésemért Dachauba akartak vinni. Október tizenhatodika után a németek engem megfenyegettek, én csak

átmenet vagyok - mondták én reakciós vagyok, reakciósabb Kállaynál és még Örülhetek majd, ha csak Dachauba visznek! A zsidóság egy része bízott is bennem. Jön még idő, amikor a zsidók rá fognak jönni arra, hogy a hungarizmus győzelme az ő egyetlen életlehetőségük.

- ***Szokott-e érezni gyűlöletfellobbanásokat magában és ha igen, mit gondolt, mit tett ilyenkor?***

- ***(Nevet.)*** Hirtelenharagú ember vagyok, de gyorsan lecsillapodom. Az alreáliskolában egyszer diáktársamhoz vágtam egy széket, mert nem akarta abbahagyni a csúfolkodást.

- ***Mivel csúfolták Önt gyermekkorában?***

- Chinesernek hívtak, mert sárgás arcbőröm volt. A matematika professzorom mindig ezt mondta: „Sie sind ein wahrer Chineser!” ***[Maga egy valódi kínai*** - ***a szerk.]*** Ezt azért mondta, mert a kínaiak jó matemetikusok és én is az voltam.

- ***Sakkozni szeret?***

- Nagyon. ***(Nevet.)*** Nagy mulatságom a lapok sakk- és keresztrejtvényeinek megfejtése.

- ***Milyen érzése volt, ha például sakkban legyőzték?***

- Vegyes érzések... Volt úgy, hogy haragudtam...

- ***Vannak-e kényszerképzetei, vagy kényszercselekedetei? Például túlzottan szereti-e a tisztaságot? Szokott-e gyakran kezet mosni? Nincs-e úgynevezett szimmetriakényszere?***

- Mindenben nagyon szeretem a tisztaságot, a rendet, a precizitást, a szimmetriát. A szép nálam ott kezdődik, ahol a rend. A ruháimra nagyon vigyázok.

- ***Babonás?***

- Nem. Sőt. A mozgalomban a 13-as volt a kedvenc számom. ***(Nevet.)*** Senki sem akart a 13-as számú párttag lenni. Sorsot húztunk. Én húztam először. Kihúztam a 13-as számot. Azóta állandóan kísér ez a szám. Beköltöztem a Hűség Házában, a 13-as számú szoba lett az enyém. A salzburgi cellám a 13-as számú cella volt. Az istentiszteletet itt a cellában a 13-as számú cella előtt tartották meg. ***(Nevet.)*** Csak azért is szeretem a 13-as számot!

- ***Egy kicsit ez is babona. Elébe megy a 13-as számnak...***

- Igen. Elébe megyek!

- ***Múltkor említette, hogy édesanyja azt álmodta, Hitler kilenc görögdinnyét vitt ajándékba. Milyen szerep volt édesanyja életében a 9-es számnak?***

- Anyámnak nyolc testvére volt, együtt tehát kilencen voltak. Aztán ő a katolikus vallásban kilencedes volt, vagyis minden kilencedik hónap első péntekjén ájtatosságot tartott.

- ***Ugyancsak a múltkori beszélgetésünk során mondta azt, hogy azoknak a rablásoknak és tömeggyilkosságoknak, amelyeket október tizentötödike után Budapesten és vidéken elkövettek, legfeljebb egy százalékát tartja közönséges bűncselekménynek. Hogyan érti ezt?***

- Ezt én csak a pártom tagjaira vonatkoztatom. A bűncselekményt elkövetők kilencvenkilenc százaléka - szerintem - nem volt párttag. Én megmondtam, hogy hajlandó vagyok személyesen felakasztani tízezer hungaristát, ha bűnösnek bizonyulnak. De tudom, hogy a párt tagjai alig vettek részt a bűncselekményekben. A pártban a legnagyobb fegyelem volt és mindenki ismerte álláspontomat.

- ***Milyen volt általában a kedélyállapota?***

- Hullámzó. Igen erőteljes belső életet élek. De nagyon nehezen tudok kifejezést adni érzelmeimnek. Évek teltek el, amíg ki tudtam mondani feleségem előtt a szót: szeretlek. Mindig féltem attól, hogy az

érzelem csak valami torz formában fog kibukkanni belőlem és így inkább magamba zártam. Ez azután kedélyhullámzást okozott.

- ***Volt-e valaha öngyilkossági gondolata?***

- Az öngyilkosság eszméjével foglalkoztam és rájöttem arra, hogy nincs olyan ok, ami engem öngyilkosságra késztethetne. Talán, ha elmeháborodott lennék, akkor megölném magamat. Másképpen nem. ***(Nevet.)***

- Ha halálra ítélnék és a cellájába betennének egy méregpoharat: igya ki s megmenekül a nyilvános kivégzéstől - megtenné?

- ***(Nevet.)*** Szó sincs róla. Mattsee-ben megszökhettem volna. Felajánlották nekem, azzal, hogy ahova visznek, sohasem fognak kiadni. Nem tettem meg. Én küldetésemet végre akarom hajtani.

- ***Milyen érzést váltott ki Önben a homoszexualitás, ha hallott róla?***

- Inkább utálkozásfélét... De megértettem azokat, akik művelik. Mert az emberben nincs természetellenes hajlam. Az ember, ha valamit csinál, a benne élő hajlamot elégíti ki. A hajlamot pedig a természet oltotta belé. ***(Nevet.)*** Minden ember bolond. Csak az egyik szabadon jár, a másiknak nincs annyi protekciója, hogy szabadon maradhasson.

- ***Mint nyilván csinos, jóvágású fiatalemberrel próbálkozott-e Önnel valaha is homoszexuális hajlamú egyén?***

- Egyszer. A katonai iskolában egy diáktársam. Elhárítottam.

- ***Monogám természetű?***

- Menyasszonyomat 1927-ben ismertem meg. Ettől kezdve absztinens voltam, több mint egy évtizeden keresztül.

- ***Nehéz küzdelmébe került ez az absztinencia?***

- Nem. Elmerültem tanulmányaimba és menyasszonyom serkentőleg hatott rám tanulmányaim folytatásában, törekvéseimben, buzgalmamban. 1938-ig absztinens életet éltem.

- ***Ha önmaga bíráskodhatna önmaga felett, mi lenne az ítélet?***

- ***(Nevet.)*** Felmenteném magamat. Legfeljebb egyért... ***(Hirtelen elhallgat.)*** De azt csak a tárgyalásomon fogom elmondani... ***(Nevet.)*** Nagyot fognak nézni!... Az én ügyem nem a Népbíróság elé való volna. Hanem egy külön fórum elé...

- ***Kikből állna ez a külön fórum?***

- Horthyból, aki átadta nekem a hatalmat, aki a nemzeten keresztül kerestem a megoldást, Rákosiból, aki az oroszok felé vágja az ösvényt és Toldiból, aki a jelent képviseli...

- ***Talán Tildyt akart mondani, nem?***

- ***(Nevet.)*** Persze. Tildy.

- ***Tildyt talán nem tartja elég erősnek? Egy Toldit szeretne a helyén látni?***

- ***(Sokáig nevet.)*** Toldit! Igen!

- ***Viszont a demokrácia Tildyt - Toldinak tartja. (Nem felel.) (Felállunk, Szálasi is felállt. „Sajnálom, hogy megvárakoztattam az urakat - mondja -, nagyon örülök, hogy eljöttek, jól esett a beszélgetés." Megbiccenti a fejét. Mögötte már a politikai rendőr, viszi vissza cellájába. Még visszanéz ránk, nevet, keskeny ajkai közül elővillanó aranyfogai csillognak a zegzugos, homályos folyosóin annak a háznak, amely a nemzetiszocializmus történetében a Hűség Háza, az emberi szellem és a magyar történelem lapjain a Katasztrófa Háza néven fog szerepelni.)***

A pszichoanalitikus megjegyzése

Sorrendben a huszadik vizsgált volt Szálasi Ferenc. Váratlanul nagy anyagot adott, nagy anyagot ahhoz képest, amennyit az előtte vizsgáltaktól kaptam. És a nagyobb anyaggal most másfajta nehézségek támadtak, mint a sokkal kevesebb adattal: csak a tudományos étvágyat fokozza, de a tudományos éhséget nem elégíti ki.

Származásilag: magyar, német, örmény, ruszin keverék. És a hungarizmus hirdetője. Származásának zavarosságát kell kompenzálnia: magyarabbnak kell lennie a magyarnál, hogy magyarnak érezhesse magát. (Hitler is osztrák volt és nem birodalmi német.)

Gyermekkorában cipész vagy misszionárius akart lenni. Mind a két vágya teljesült. Politikai „küldetését" egy csizmadia szakértelmével koncipiálta meg. „Küldetésének" tudata már kora fiatalságában kialakult benne, noha most tagadja vagy nem emlékezik arra, hogy már gyerekkorában „nagy ember" akart lenni. Jézus-álma mindent elmond erről a kérdésről. Kételkedő volt; álmában egy kérdésére azt feleli Jézus: „Isten van, mert mi vagyunk és lenne akkor is, ha mi nem lennénk." Jézus Isten Fia, Isten, és azért van Isten, mert Jézus és Szálasi vannak. A hitében tamáskodó Szálasit ez az álom ezért erősítette meg tökéletesen, mert az álom szerint Jézus és Szálasi egyenrangú társak. Persze lehetne azzal érvelni, hogy hiszen ez csak álom! De a pszichoanalízis bebizonyította, hogy minden álom minden szavának és minden gesztusának forrása az álmodó lelkivilága. Az álmodó az. álomszíndarab írója, rendezője és valamennyi szerepel is ő játssza benne. Az álombéli mondat második fele gyengíthetné értelmezésemet. Ez az álomrész így hangzik: „Isten lenne akkor is, ha mi nem lennénk". Ehhez két megjegyzésem van: 1. Az álom

minden kis részletének megvan a maga külön jelentősége, tehát a mondat első felének is megvan a maga külön, fent kifejtett jelentése. 2. Valóban, Isten akkor is volt, amikor Jézus még nem élt, de Jézus születése is Isten létezésének egyik bizonyítéka. (Természetesen ugyanezen oknál fogva Szálasi születése is bizonyíték Isten létezése mellett...)

Jézus lába - Szálasi jellegzetes álmában - hófehér nyomot hagyott a mező virágain, Szálasi lábnyomai pirosak. Az egész zsidókérdés azóta foglalkoztatja Szálasit, amióta Jézus kínhalálának újszövetségi leírására felfigyelt. A zsidók miatt feszítették meg Jézust, ez - és milyen régen és milyen soká még! - bosszút kíván. A megtorlásnak, de Szálasi egész pályafutásának szimbóluma a lábnyom, ami piros, mint a vér.

Nagyon sok vezető személyiség terjeszt és terjesztett magáról olyan híreket, amelyek emberfelettinek állítják be. Ezekről a vezető egyénekről úgy tudja a közhit, hogy aszexuálisak, vegetáriánusok, rettenthetetlenek stb. Végül is persze kiderül róluk az. igazság, vagy legalább annak egy része, ami természetesen egészen más színben mutatja be őket. Szálasi egyszerű embernek mutatja magát: például bevallotta párthíveinek, hogy mennyire félt, amikor börtönbe került; vagy egyáltalában nem hallgatja el, hogy szerette az italt. Felmerül a kérdés: csak az igazságról, az igazság kendőzetlen közléséről van-e itt szó, vagy szerénykedésről, amit az „elhivatott” megengedhet magának. (Valami halvány azonosítási szándékot érzek itt is az. Ember Fiával.)

Nagy, benső viaskodás után jutott el odáig, hogy ne erezzen halálfélelmet. A félelmet úgy is le lehet győzni, hogy aki fél, elébe megy a félelemnek. Ahogy Szálasi elébe megy a halálnak és amiképpen a halál lehetőségét értékeli: ez valójában keresése a halálnak, a megdicsőülésnek. (Ismét egy azonosítási tendencia a keresztény vallások alapítójával.) Ugyanezt a mechanizmust látjuk abban a lelki folyamatban, amelynek során a viharfélelemtől az elemek tombolásában való gyönyörködésig eljutott. Vagy ahogyan a 13-as szám babonája elé megy. Nem fél attól, amitől fél, már beteljesült a félelem és nincs mitől félnie. (Igazában az a bátor, aki a félelme dacára helytáll. Aki nem fél, az nem bátor, mert nincs mit legyőznie.)

Szálasi a maga módján vallásos egyén. Nincs szüksége egy egyházra, amely „közigazgatás” az Isten és az ember között. Erkölcsi-Énje tehát feltétlenül vallásos. De lelkének ellenpólusán - ismét csak a maga módján - szadizmus él. Azt mondotta: „Ha kell, tízezer hungaristát személyesen fogok felakasztani!” Szálasi mindent komolyan mond. Minden közlését adekvát érzések kísérik, ezért olyan színes az előadásmódja. Persze más a gyakorlat. A gyakorlatban már - éppen egy olyan esetben, amikor bűncselekmények megtorlására közbe kellett volna lépnie - ezt vetette oda belügyminiszterének: „Mit sírtok nekem, ha nem intézkedtek!...” A zsidókkal szembeni gyűlölet-elem annyira erőteljes benne, hogy a „család” tagjait, a „testvéreket” mégsem lehet önkezűleg megbüntetni, zsidókkal szemben elkövetett bűnük miatt!... Máté evangéliumának egy Szálasi által variált fogalmazása is szadisztikus, közösségellenes bensejét árulja el. Így mondja: „Mással is azt cselekedd, ami neked is jó.” Szerinte ez Jézus pozitivizmusa. Nem, ez valami más, ez azt jelenti, hogy pl. lehetsz mással szemben kegyetlen, mert ez éppen úgy, mint a magaddal szemben alkalmazott kegyetlenség (mazochizmus), neked is jó. Ti.: akinek az érzelmi világa pervertált, annak a mazochizmus is és a szadizmus is jó.

A „feladatok”, amelyeknek betöltésére Szálasi Ferenc született, nemcsak őt magát, hanem családját is befolyásuk alá kerítették. Anyjához álmában eljön Hitler. Szolgája lesz, a piacról egy kosár dinnyét hoz neki és miután letette ajándékát, szótlanul meghajol Szálasi anyja előtt. Lehetetlen nem felismerni a mélyen vallásos anyának álmában a három királyok történetének külvárosi variációját. De az apa is: miután előzően feszült volt a viszony közötte és Szálasi között (amiért az elhagyta a vezérkart), egy álom hatására megenyhül és úgy látja, helyesen cselekszik a fiú, amikor az ország „megváltozásáért” börtönbe vonul.

Országépítő terveiben mindenre gondolt, minden pozícióra talált megfelelő egyént. Önmagát nádornak szánta, de az államfő személyét nem választotta ki. Mintha itt a régebbi, a dogmatikában kételkedő áriánus lelke vetítene elképzeléseibe valamit. (Arianizmus Arius-nak és követőinek - az áriánusoknak - mozgalma volt a 4. században. Legfőbb tétele, hogy a Fiú-isten nem öröktől való, hanem az Atya-isten „teremtménye”. Nem egylényegű (homouszion), hanem hasonló lényegű (homoiuszion) az Atyával.) Arra készülhetett, hogy az Atya és a Fiú - államfő és nádor -

ugyanazon személy legyen. Eretnek lelke tehát megtért: az egylényegű, a homouzion mellett döntött.

Szálasi egy ideig spiritizmussal foglalkozott. Azért hagyta abba, mert meggyőződött a spiritizmus igazságairól és félt, hogy a valóságtól elszakadna, ha tovább foglalkozna a spiritizmus tanaival. Holott: amiért a valóságérzését féltette, nem tartalmaz több realitás, mint amitől féltette. Ezzel a valósággal különben is valami baj van nála. Olyan sokszor és olyan szívesen használja a „valóság” szócskát összetett szavakban, hogy valami benső kételynek kell benne lennie a „valóság” - valóságértéke iránt.

A lélekben apa-Isten-vihar azonos fogalmat jelent. Szálasi barátkozik az elemekkel és a metafizikával, ő maga is szigorú, de igazságos atya, „Kleinvater”-nek hívták katonái apai gesztiói miatt.

Eszméi túlértékelt ideák, melyekben az Én értelmi részének kevés ellenőrző szerepe van. Logikai lóugrásait is ez magyarázza. Vélekedéseiben rendkívül határozott, anélkül, hogy a véleményalkotáshoz szükséges precíz tudással rendelkezne. Amikor pl. a pszichoanalízisről kérdezik, azt is válaszolhatná, hogy nem ismeri. De ezt nem engedheti meg magának. Nem zavarja, hogy szakemberrel ül szemben, megkockáztat egy párját ritkító sületlenséget. Halálos biztonsággal definiál, mert megszokta, hogy akikkel eszmét cserél, nála kevesebbet tudnak. Nem kétséges, hogy olvasott köz-gazdaságtant, történelmet, társadalomtudományt. Autodidakta a szó rossz értelmében. Olyan stúdiumokat folytatott, amelyeket pontosan tudni, sőt sokszor megérteni sem lehet tanítómester nélkül. Néha még Marx is rá volt szorulva Engelsre, hogy megmagyaráztassa magának (például a zsidókérdésben) a marxizmust. Engelsnek pedig gyakran volt tanítója Marx. Ha már a könyveknél tartunk Hitler és Rosenberg könyveit leértékeli, de nem azért, ami e könyvekben minden nem germánnak, így a magyarnak is elriasztó kell hogy legyen. Könyveikben semmi veszedelmeset nem talál. Nem is találhat, mert ezeket a munkákat mindig csak saját maga tanainak értékével hasonlította össze és csak rivalizálási szempontokból bírálta. Ezért, de csak ezért becsülte le. Mindenben hitt, ami „küldetésének” valóra váltását igazolni látszott. Összes vizsgált társait túlszárnyalva, ő 1945 április végéig, tehát a német összeomlás előtti napokig biztos volt a német győzelemben.

A képzett vezérkari tiszt semmi kételyt nem táplált, mert túléltékelt ideái, vágyálmai nem tűrtek és nem engedtek felszínre kerülni ellenérvet.

Hitler azért hagyott benne maradandó nyomot, mert hitt a saját igazában. Ő is azért ragaszkodik elveihez, mert - mint mondja - még nem akadt ideológus, aki meggyőzte volna tanai tarthatatlanságáról. Arra, hogy az ő beállítottságát nem is lehet meggyőzni, nem gondol.

Néhány álmában önmagával találkozik és bár az álombeli tudat számára az alteregón semmi elborzasztó nincs, mégis szorongással riad fel. Ez alig értelmezhető másként, minthogy: fel kell ébrednie, mielőtt az álombeli tudat megtudná, hogy milyen a másik Énje, a tudattalanja, ami már nem az álmaiban, hanem egy nemzet ébrenlétében, csaknem annak halálában manifesztálódott. Egész életvezetése, túlértékelt eszméi, közösséget kereső lelkivilága (valójában: lelki egyedülléte), kifejezési bizarrsága, csökkent valóságérzéke, kóros önértékelése, „küldetésébe" vetett hite, zavaros ideológiája, skizoid pszichopátia diagnózisnak felvételét teszik jogosulttá. Tehát bűntársainak róla való vélekedésével ellentétben, a köztudatban, sőt a sajtóban is elterjedt hírekkel szemben: Szálasi nem elmebeteg, hanem skizoid pszichopata (életidegen kóros személyiség).

Az első kiadás névmutatója:

Antal István

A Gömbös-kormány sajtófőnöke, a hírhedt 95 pont megszövegezője. A későbbi kormányokban igazságügyi államtitkár, majd propaganda és igazságügyminiszter. A törvénytelen törvényeket és intézkedéseket az ő minisztériumában kodifikálták. A Sztójay-kormányban az igazságügyminiszteri tárcát vállalta. A nyilas uralomban nem játszott szerepet, a Gestapo elfogta és magával hurcolta nyugatra. A vád ellene: háborús és népellenes bűnök halmaza. Ügye még nem került Népbíróság elé.

Baky László

A nyilaskeresztes eszmének mindig hangos szóvivője volt.

A Pálffy-féle nyilaskeresztes párt alvezéreként került a Sztójay-kormány belügyminisztériumának államtitkári székébe. Az ellenállási mozgalom kegyetlen üldözője volt, a zsidóság százezreinek halálba hajszolója. A Népbíróság kötél általi halálra ítélte; az ítélet még nem jogerős.

Basch, Franz

Magyar-németszakos tanár. A hazai svábság vezére. Ő alakította meg a Volksbundot. A vád szerint magyar állampolgár létére idegen érdekeket szolgált, az utasításokat Németországból kapta, a német népcsoportot elidegenítette Magyarországtól, a fiatalokat beszervezte az SS-be. Azt a szerepet játszotta nálunk, amelyet Henlein Csehszlovákiában. Első fokon halálra ítélték.

Dövényi Nagy Lajos

Ismeretlen hírlapíró volt. Neve akkor lett ismert, amikor egymásután jelentek meg vérvádas regényei. Ezek közül a legismertebb a „Tarnopolból indult el”; egyik szerzője az "Ártatlanok” címen játszott, pogromra uszító „színműnek”. Az „Egyedül Vagyunk"-ban, az „Új Magyarság"-ban, a „Magyar Futár”-ban írta korszerű cikkeit. A németek bevonulása után a Rádió hírkommentátora lelt. Féktelenül uszított a Szovjet, az angolszászok, a baloldali eszmék és a zsidóság ellen. Jogerősen kötél általi halálra ítélték. A Nemzeti Főtanács a büntetést kegyelemből életfogytiglan tartó kényszermunkára változtatta át. **Endre László**

Neve után már le sem kell írni az ellene emelt vádat. A baloldaliak és zsidók százezreinek deportálója. Gondoskodott arról, hogy a deportálás minél kegyetlenebb kínokat okozzon a gázkamrákba és haláltáborokba hajszoltaknak. A fehérterror idején kezdte közigazgatási pályáját. A gödöllői járás főszolgabírája volt. Később Pest megye alispáni székébe került. A Sztójay-kormányban a belügyi államtitkárságot kapta. Szálasi országmozgósítási kormánybiztossá nevezte ki. A Népbíróság kötél általi halálra ítélte: az ítélet még nem jogerős.

Ferenczy László

Csendőralezredes. Eleinte a Zsidó Tanács és a kormány, később a Zsidó Tanács és a németek, valamint a kormány deportáló szervei és a németek között tartotta fenn az összeköttetést. Annak idején azt beszélték róla, hogy kétszínű szerepet játszik. Míg a zsidók felé a zsidóbarátot alakítja, addig a deportáció lebonyolítását a legkegyetlenebb eszközökkel hajtja végre. A hatóságok kezébe került jelentései az utóbbit igazolják. A vád ellene: népellenes bűncselekmények halmaza. Még nem került bírái elé.

Gera József

Orvos volt Makón. A nyilaskeresztes párt helyi szervezetének vezetője. Aztán felkerült Budapestre és a pártvezetésben Szálasi helyettese lett. A Hűség Háza volt székhelye. Az ország minden nyilas pártszervezetének irányítója volt. Szálasi egyik fanatikus híve. Bűnügyét Szálasiéval együtt tárgyalja a Népbíróság.

Görgey Vince

Nyugdíjas katonatiszt. Újságíró a legszélsőségesebb fasiszta lapoknál. Programját és bűneit legjobban illusztrálhatjuk azzal, ha felsoroljuk azokat, akikkel egy szellemi és egy kriminális vonalon bűnözött: Dövényi Nagy Lajos, Fiala Ferenc, Bosnyák Zoltán, Vajtha Ferenc, Hubay Kálmán, Rajniss Ferenc, Milotay István, Oláh György, Meizler Károly és - e szellemi kapacitások sorában az elsők között: Görgey Vince. Ügyét még nem tárgyalta a Népbíróság.

Grassy József

Katonatiszt. Az újvidéki vérengzés idején ezredes volt. Ő volt az Újvidékre koncentrált csapatok parancsnoka. Amikor a német vereség már előrevetette árnyékát, a Kállay kormány eljárást indított ellene és bűntársai ellen. Letartóztatták. De német- és nyilasnyomásra csakhamar szabadlábra helyezték. Ekkor titokzatos körülmények között Németországba szökött és az SS-be állt. A németek bevonása után hazajött. Pertörlést rendeltek el ügyében és altábornaggyá nevezték ki. A Népbíróság kötéláltali halálra ítélte. Január 12-én kiadták a jugoszlávoknak, akik ugyancsak az újvidéki események miatt fogják őt felelősségre vonni.

Hubay Kálmán

Gömbös Gyula házi újságírója, a „Függetlenség" főszerkesztője, később a „Magyarság" főmunkatársa volt. Írásaiban stürmeri [uszító - a szerk.] hangot használt. Szálasi örökösévé nevezte ki a nyilaskeresztes politika irányításában. Ezért csúfolták a politikai életben „cárevics"-nek. Egyik nyilaskeresztes képviselőtársával, Vágó Pállal együtt olyan nemzetiségi törvényjavaslatot nyújtott be a képviselőházban, hogy hazaárulás címén megfosztották mandátumától. Bűnügye még nem került tárgyalásra.

Imrédy Béla

A Nemzeti Bank elnöke volt. Liberálisnak, anglofilnek ismerték. Amikor kinevezték miniszterelnöknek, kezdetben a katolikus egyház támogatását élvezte, mint mélyen vallásos ember. Váratlanul egyre jobbra sodródott. Egymás után hozta a szélsőségesen fasiszta törvényeket. Amikor be akarta vezetni az egypártrendszert, pártja felbomlott. Az úgynevezett „disszidensek" támadást-támadásra vezettek ellene. Bebizonyították, hogy zsidó származású. Le kellett mondania. Ettől kezdve a nyilasokkal kooperált. Amikor másodszor is kinevezték miniszterelnöknek, már csak „hajszálnyi differencia" választotta el őt a nemzetiszocialista eszméktől. A nyilasuralomban mint a képviselők úgynevezett Nemzeti Szövetségének egyik vezetője, Szálasi rendszere mellett állt. A Népbíróság kötéláltali halálra ítélte. Az ítéletet jóváhagyta a Népbíróságok Országos Tanácsa. Imrédy kegyelmet kért.

Jaross Andor

Csehszlovákiában a demokratikus magyar párt egyik vezetője volt. Amikor a Felvidék egy részét Hitler visszacsatolta Magyarországhoz, Imrédyhez. csatlakozott. A csodaszarvas-párt vezérhelyettese lett. A Sztójay-kormányban a belügyminiszteri székbe ült, a deportálásokat az ő főnöksége alatt hajtotta végre Endre és Baky. A Népbíróság golyóáltali halálra ítélte. Az ítélet fellebbezés alatt áll.

Kassai-Schallmayer Ferenc

Nyomdász volt. A Szociáldemokrata Párt tagja. Erőszakos törtetését - kellő tudományos vagy gyakorlati érdem híján - nem honorálták a pártban. A kommunistákkal való kacérkodás után Szálasihoz csatlakozott. Annak idején híre járt, hogy rendőrspicli. Volt-e ebben igazság, bizonyosan sohasem derült ki. A Szálasi-kormány nemzetvédelmi és propagandaminisztere volt. Még nem került a Népbíróság elé.

Kiss Ferenc

A Nemzeti Színház prominens tagja volt. Gömbös Gyula miniszterelnöksége alatt kezdett politizálni. Egyre szélsőségesebb vizekre evezett. A Színész Kamara elnökeként vak kiszolgálója volt a fasiszta rendeleteknek, sőt azokon túlmenően üldözte a demokratikus mentalitású és a zsidó származású pályatársait. Szálasi rádiójának uszító szereplője volt. A Népbíróság - első fokon - nyolcévi kényszermunkára ítélte.

Kolosváry-Borcsa Mihály

Debreceni újságíró. Hubay Kálmán távozása után a „Függetlenség" főszerkesztői székébe került. Később a Sajtókamara elnöke lett. Ő irányította a „baloldali" kül- és belföldi írók könyveinek megsemmisítését. A Sztójay-kormányban államtitkári széket töltött be és a film- és a rádióügyek kormánybiztosa volt. Egy ideig a Szálasi-rezsimben is megtartotta pozícióját. Bűnei felett még nem ítélkezett a Népbíróság.

Kun András Minorita szerzetes. Rendje - bűncselekményei miatt - kizárta tagjai sorából, ő azonban ezt nem ismerte el. Szerzetesi ruhájában követte el a nyilasrezsim legvéresebb napjaiban a kegyetlenkedések, gyilkosságok, rablások, erőszakosságok sorozatát. Egyik kezében kereszttel, másik kezében revolverrel, ajkán Krisztus nevével vezényelte a nyilas gyilkosokat. Ő maga is személyesen ütötte, verte, kínozta, gyötörte az elébekerülő üldözötteket. Kötéláltali halálra ítélték és kivégezték.

Pálffy Fidél

Leszármazottja és névrokona annak a Pálffy Fidél grófnak, aki főkincstárnok, főkancellár, majd a kancellária elnöke volt, egy szót sem tudott magyarul és a magyar reformpárt nemzeti törekvéseinek esküdt

ellensége volt. 1935 óta a legkülönbözőbb nyilaspártok tagja, alelnöke, majd vezére. Szálasi kormányában a földművelésügyi tárcát töltötte be. Jogerősen kötéláltali halálra ítélték. Pállfy kegyelmet kért.

Rátz Jenő

1936-ban a vezérkar főnöke volt. Később két kormánynak a hadügyminisztere. Minden posztján a szélsőjobboldali politika exponense. A Sztójay-kormányban miniszterelnökhelyettes. Politikai helyzete átmenet volt az imrédysták és a nyilasok között. A vád ellene: háborús és népellenes bűnök tömege. Ítélet még nem hangzott el felette.

Szálasi Ferenc A magyar „Führer”. Bűnügyét február 5-én kezdte tárgyalni a Népbíróság.

Zöldi Márton A szörnyű rezsim egyik legszörnyűbb szörnyetege.

Csendőrszázados. Az újvidéki vérengzés főszereplője. A hatvani, a kecskeméti, a kiskunfélegyházi, a kassai, a munkácsi borzalmak szadista végrehajtója. Elsőfokon kötéláltali halálra ítélték, majd az ítélet után kiadták a jugoszlávoknak, akik ugyancsak az újvidéki tömegmészárlás miatt vonják felelősségre.

SZIRMAI REZSŐ MUNKÁI:

Sorsotok a sorsom (Versek)

Örvény (Népszava-kiadás)

Gyilkos vagyok! (Népszava-kiadás)

Előre megfontolt szándékkal (Színmű)

Főúr, fizetek! (Színmű)

Mussolini, Kernéi és a többiek (Viktória-kiadás) Riportok a Szovjetkaukázusról (Viktória-kiadás)

A nyomor dalaiból (Morris Rosenfeld verseinek fordítása) Egy asszony élete (Cserépfalvi-kiadás)

Útvesztőben (Atheneum-kiadás)

Erős Ferenc

A fasiszta lelkek és a fasizmus társadalomlélektana

Szirmai Rezső Dr. Gartner Pál közreműködésével készült könyve, a ***Fasiszta lelkek,*** amely csaknem fél évszázad elteltével kerül újra az olvasók elé, megrázó és felkavaró olvasmány. Ma már javában felnőtt emberek azok, akik a könyv első megjelenésének évében, 1946-ban születtek, közvetlen emlékei tehát a ma élő középnemzedéknek sem lehetnek azokról az eseményekről, amelyekről ebben a könyvben szó van, és azokra a személyekre sem emlékezhetnek, akik ennek a könyvnek a főszereplői - a magyar háborús bűnösök. A magyar történelem vészkorszakát követő - évtizedeken át alig-alig megtört - hallgatás e szereplők nagyrészét kimosta a nemzet emlékezetéből. A főszereplők, így például Szálasi Ferenc vagy Imrédy Béla neve persze sok mindenki számára ismerősen cseng (bár, mint a nyolcvanas években végzett különféle kutatások kimutatták, a fiatalok és olykor az idősebbek körében is rendkívüli tudatlanság honolt, legalábbis abban az időben, a legközelebbi múlt magyar történelmének legfontosabb figuráit illetően). A ***Fasiszta lelkek*** többi szereplőjének neve azonban többnyire már csak a korszakkal foglalkozó szakemberek számára ismert - és persze azok számára, akik valamilyen módon tanúi, átélői voltak ennek az időszaknak.

Ma már szerencsére több olyan mű áll rendelkezésre, amely megkönnyíti az olvasó tájékozódását. Ilyen könyv Randolph A. Braham amerikai történész ***A magyar Holocaust*** című munkája, amely részletesen tárgyalja az eseményeket és képet ad a kor főszereplői, közöttük a magyar háborús bűnösök tetteinek hátteréről is. A háborús bűnösök elleni népbírósági tárgyalások politikai és lélektani atmoszféráját jól érzékeltette ***A magyar nép nevében*** című, néhány éve bemutatott dokumentumfilm. Fontos forráskiadvány a Szirmai-könyv egyik főszereplőjének, Szálasi Ferencnek ***Napló***-ja is. Érdemes megemlítenünk Lévai Jenő ***Zsidósors***

Magyarországon című, 1948-as kötetét, amely ugyancsak sok információt tartalmaz a „fasiszta lelkek” cselekedeteiről.

A Fasiszta lelkek nem történettudományi, hanem pszichológiai mű. Célja az, hogy megpróbálja megragadni azokat a lelki mozgatórugókat és tulajdonságokat, amelyeknek következtében bizonyos emberek egy szélsőségesen elnyomó és tömeggyilkos hatalmi apparátus szolgálatába állnak, adott esetben annak vezetőivé válnak. 1945 után Magyarországon többen voltak, akik választ kerestek a „fasiszta lélek” mibenlétének problémájára, illetve pszichológiai magyarázatot kerestek az akkor még tegnapnak számító közelmúlt szörnyű eseményeire - elsősorban a magyar zsidóság deportálására és tömeges megsemmisítésére. Érdekes és figyelemreméltó munkák születtek ebben az időszakban. Így például egy kis kötet, amely a korszak neves pszichológusainak közreműködésével készült, és ***A közelmúlt lelki fertőzései*** címet viselte. A kötet egyik szerzője a pszichoanalitikus Hermann Imre önálló könyvet is publikált ***Az antiszemitizmus lélektana*** címmel. Megemlítendő egy másik pszichoanalitikus, Schönberger (Szakács) István és az individuálpszichológus Kulcsár István néhány tanulmánya a Holocaust túlélőiről. E reflexiók sorába tartozik a nemzetközi hírű szociálpszichológus, Mérei Ferenc ***Az együttes élmény*** című munkája is, amely a társadalomlélektan eszközeivel kereseti választ arra a kérdésre, hogy miként vált lehetségessé egy „emberi mészárszék felállítása” (Auschwitz) Európa közepén. Itt kell megemlítenünk Bibó István ***Zsidókérdés 1944 után Magyarországon*** című nevezetes tanulmányát, amely, bár nem pszichológiai kérdésfelvetésből indul ki, számos figyelemreméltó társadalomlélektani gondolatot tartalmaz.

Szirmai Rezső interjúkötete is azon művek sorába tartozik, amelyek a fasiszta rémtettek lelki mozgatóit próbálták leírni és megérteni. A könyv különlegességét az adja, hogy készítőinek módjuk volt hús-vér emberekként, „élőben” tanulmányozni a „fasiszta lelkeket”, még ha a legtöbb ilyen lélek számára ez. az „in vivo” helyzet már csak órákig, napokig vagy hónapokig tarthatott is. A beszélgetések ugyanis börtönben zajlottak, s az. alanyok többségére halálos ítélet várt - nem éppen a legkedvezőbb körülmény pszichoanalitikus beszélgetések lefolytatására. Ezzel a nehézséggel természetesen a szerzők is tisztában voltak. A Zöldi

Mártonnal folytatott beszélgetéshez, fűzött pszichoanalitikus megjegyzésben olvasható: „Nagyon nehéz a pszichoanalitikus helyzete, ha tudományosan korrekt véleményt akar mondani valakiről. Nagyok az. igényei. Száz és száz. órán keresztül szokta hallgatni, kérdezni betegeit. Ez a módszer ennek a vizsgálatnak nem állt rendelkezésére. Így tulajdonképpen nem véleményről, csupán impresszióról van szó."

Tudományos értékkel tehát aligha rendelkeznek e beszélgetések és kommentárok. Szirmai és Gartner vállalkozását azonban az a tény igazolhatja, hogy - minden technikai és módszertani nehézség ellenére - ez. volt az. egyetlen és utolsó alkalom arra, hogy a legprominensebb háborús bűnösök személyét ne csak politikai és jogi, hanem pszichológiai szempontból is értékelni lehessen. Figyelemreméltó, hogy nem akadt e perbefogott emberek között egy sem, aki elutasította volna a beszélgetést, holott erre senki nem kényszeríthette őket. A börtön elszigeteltségében és az akasztófa árnyékában, úgy látszik, szívesen beszéltek magukról olyanok előtt, akik, bár nyilván egy csöppnyi rokonszenvet vagy szánalmat sem éreztek irántuk, mégsem tartoztak az igazságszolgáltatás és a büntetésvégrehajtás hivatalos apparátusához. Talán azért, hogy könnyítsenek a leikükön? Talán azért, hogy megragadják az alkalmat, hogy nevüket ily módon is megörökítsék? Bizonyára mindkét motívum szerepet játszott. De az is lehet, hogy a pszichológus megjelenése csupán némi változatosságot vitt a börtönélet egyhangúságába.

Hogyan is készült a ***A fasiszta lelkek?*** Szirmai 1945 nyarán igazságügyminiszteri engedélyt kapott ahhoz, hogy beszélgetéseket folytasson az amerikai fogságból hazahozandó magyar háborús főbűnösökkel. A beszélgetésekhez sikerült megnyernie Dr. Gartner Pál idegorvost, pszichoanalitikust, törvényszéki elmeszakértőt (1900-1975), aki szintén jeles tagja volt a szociáldemokrata pártnak. Az 1930-as években ő volt a szociáldemokrata orvoscsoport vezetője, 1945-ben pedig az SZDP nemzetgyűlési képviselője és a párt részéről az orvosszakszervezet alelnöke lett. Az MKP és az SZDP 1948-ban történt egyesülése után politikai szerepet nem játszott, s haláláig a Korányi Kórház ideg- és elmeosztályának főorvosaként működött. Gartner a koalíciós időkben magántanárként is tanított a budapesti egyetem orvoskarán. Egyike volt azon keveseknek, akik - ha csak rövid ideig is - pszichoanalízist adhattak elő magyarországi

egyetemeken (Ferenczi Sándor 1919-ben, Hermann Imre ugyancsak 1945 után).

Mint pszichoanalitikus, Gartner a bécsi Wilhelm Stekel tanítványa és követője volt. A stekeli irányzatnak - amely több szempontból eltért a klasszikus freudi irányzattól - Magyarországon is voltak hívei. Ebbe a körbe tartozott többek között Dr. Feldmann Sándor, a József Attila első analitikusaként ismert Dr. Rapaport Samu, és a ma is élő Dr. Szinetár Ernő. A stekelistáknak folyóiratuk is jelent meg, a ***Lélekkutatás***, amelynek Gartner Pál az egyik főmunkatársa volt. Mint orvos és pszichoanalitikus és mint egyben a társadalmi kérdések iránt aktívan érdeklődő, politizáló ember, a harmincas években számos olyan dolgozatot publikált baloldali folyóiratokban, amely a szociális feltételek nyomasztó hatásának, a társadalmi represszionak és lelki elfojtásnak az összefüggését vizsgálta. Ebben az időben Gartner Neufeld Bélával, Totis Bélával, Doktor Sándorral, Kulcsár Istvánnal és másokkal együtt a freudomarxista orientációjú orvos-publicisták sorába tartozott. Nyilvánvalóan ez a - korábbi keletű - érdeklődése vitte rá arra, hogy elvállalta a háborús bűnösökkel való beszélgetéseket, hiszen a közelmúlt egyik alapkérdése számára is az lehetett, hogy milyen társadalmi feltételek között és milyen lelki mechanizmusok útján jön létre a „fasiszta jellem”.

A ***Fasiszta lelkek*** Szirmai Rezső és Gartner Pál közös munkája. Hogy a könyvet szerzőként egyedül Szirmai jegyzi, az az oka, hogy, mint „A pszichoanalitikus összefoglaló megjegyzéseiben” Gartner - név nélkül -írja: „Magyarországon nem szokás az, hogy orvos nem orvossal közös könyvet írjon”. Komolyan veendő ilyen szabály azonban valószínűleg sohasem létezett. Fellehető, hogy Gartner közéleti és politikai funkciói miatt nem kívánta nevét adni a vállalkozáshoz. De akármi indította is őt erre akkor, közreműködésének eltitkolása ma már értelmetlen volna.

Itt kell megjegyeznünk, hogy nem a ***Fasiszta lelkek*** volt az egyetlen publikált interjú-sorozat magyar háborús bűnösökkel. Egy másik újságíró, Kelemen István ugyancsak igazságügyminiszteri engedély birtokában kereste fel a foglyokat, és a velük készült beszélgetéseket ***Interjúk a rács mögött*** címmel publikálta. A Kelemen-féle kötetben több olyan megkérdezett is szerepel, aki Szirmainál nem: így Beregfy-Berger

Károly, Hain Péter, báró Kemény Gábor, Reményi-Schneller Lajos és Vajna Gábor. Kelemen István kötete a legtisztább zsurnalizmus műfajába tartozik, pszichológiai kommentárokat nem tartalmaz, bár természetesen alanyainak személyes indítékait és jellemvonásait ez a szerző is megpróbálja értelmezni. Érdekes portrékat tartalmaz ugyanezekről a figurákról egy későbbi könyv, egy magyar származású amerikai tiszt beszámolója a háborús főbűnösök pereiről. Nem kétséges azonban, hogy a ***Fasiszta lelkek*** az a mű, amely pszichológiai szempontból a legtöbb használható információt tartalmazza. Kevéssé ismert adalék a könyv ugyancsak sovány utóéletéhez, hogy egy 1975-ben a budapesti Vígszínházban bemutatott musical, a Harminc éves vagyok szerzői, Bereményi Géza, Kern András és mások, dokumentumként felhasználták és beépítették a darabba a ***Fasiszta lelkek*** bizonyos elemeit.

Szirmai és Gartner vállalkozásának legismertebb külföldi párhuzama G.M. Gilbert amerikai pszichológus ***Nürnbergi napló*** című, magyarul is olvasható könyve, amely a nürnbergi perben elítélt náci háborús bűnösökkel folytatott lélektani vizsgálatok, megfigyelések és beszélgetések anyagát tartalmazza. Gilbert - akit az amerikai hatóságok bíztak meg a feladattal, Szirmainál és Gartnernél sokkal alaposabb munkát végzett, hiszen egyrészt jóval több idő állt rendelkezésére, módja volt szisztematikus megfigyelésekre, másrészt objektív vizsgáló módszereket - teszteket - is felhasznált a német háborús bűnösök pszichológiai jellemzéséhez.

Ismeretesek más hasonló vállakozások is. A már említett Kulcsár István - aki az 1961-es jeruzsálemi Eichmann-perben működött közre bírósági elmeszakértőként - ugyancsak megírta a vádlottal kapcsolatos észrevételeit és pszihol.ógiai vizsgálatainak eredményeit. Egy német pszichiáter és pszichoanalitikus, Alexander Mitscherlich háborús bűnökért bíróság elé állított náci orvosok perénél volt szakértő, s megfigyelései alapján döbbenetes dokumentumgyűjteményt tett közzé a háború után ***Medizin ohne Menschlichkeit*** (Orvostudomány emberség nélkül) címmel. 15 De nem csak a perek adtak lehetőséget pszichiátriai, pszichológiai megfigyelésekre. Így például a nyolcvanas években egy amerikai pszichiáter, Robert Jay Lifton újabb könyvet publikált a náci orvosokról, köztük a koncentrációs táborokban működő, orvosnak álcázott

tömeggyilkosokról. Lifton könyve - amely Amerikában és Németországban egyaránt nagy feltűnést keltett, „fasiszta lelkekkel” folytatott interjúkon, beszélgetéseken alapul. Legújabban pedig egy izraeli pszichológus, Dan Bar-On náci funkcionáriusok gyermekeivel készített interjúsorozatot, és a leszármazottak beszámolói alapján közeli képet alkothatunk a „fasiszta lelkek” belső világáról, emberi tulajdonságairól, családi életéről is.

Mindazonáltal meglehetősen kevés az olyan munka, amely közvetlen, személyes úton nyert információkat tartalmazna aktív fasisztákról, nácikról, különféle rendű és rangú háborús bűnösökről. Nem sok pszichológusnak adatott meg ugyanis az. a lehetőség, hogy „élőben” tanulmányozhasson háborús bűnösöket. Van azonban egy másik lehetőség is: dokumentumok, feljegyzések, visszaemlékezések alapján rekonstruálni egy-egy ilyen ember személyiségének legfőbb vonásait. Ezt nevezik „pszichohistóriai” módszernek, amely többek között a történelemben pozitív vagy negatív módon kiemelkedő szerepet játszó emberek indítékainak és cselekedeteinek lélektani szempontú elemzését és interpretációját jelenti. A pszichohistóriai módszer kidolgozása Erik H. Erikson, németországi származású amerikai pszichoanalitikus nevéhez fűződik, aki több művében foglalkozott Adolf Hitler pszichológiai „megfejtésével” is. Erikson „pszichohistóriai” megközelítésének témája Hitler ifjúkora: finoman és sokoldalúan elemzi, hogy a fiatal Adolf művészi törekvéseinek kudarca, elsősorban építési vágyainak és fantáziáinak frusztrációja hogyan csap át kóros és radikális rombolási vágyba. Azt azonban Erikson is kénytelen bevallani, hogy „csak egy nagyon részletes elemzés tudná megmutatni, hogy egy egyszerű kamaszfiú hogyan álmodja meg a történelembe vezető útját, hogyan válik belőle baljóslatú géniusz, s hogy miként lesz képes egy egész nemzet arra, hogy elfogadja ennek a géniusznak az érzelmi vonzerejét nemzeti törekvései megvalósításának reményében és egyszersmind a nemzet által elkövetett bűnök alóli felmentésként.”

Erikson kérdése - miért támogatják tömegek a fasiszta vezért? - már a nácizmus megjelenése és különösen Hitler hatalomra jutása óta foglalkoztatta a lélektan művelőit, a szociálpszichológusokat, a pszichoanalitikusokat, a pszichiátereket, de ugyanígy a szociológusokat, történészeket és filozófusokat is. Wilhelm Reich osztrák pszichoanalitikus már 1933-ban megírta máig is alapműnek számító munkáját, ***A fasizmus***

tömegpszichológiáját, és Reichet követően sokan mások is magyarázatot kerestek a fasiszta tömegmozgalmak pszichológiai eredőire, illetve a „fasiszta jellem” mibenlétére. Hogy csak a legnevesebbeket említsem: Erich Fromm nemrégiben végre magyarul is megjelent műve, a ***Menekülés a szabadság elől***, illetve Adomo és munkatársai monumentális munkája, ***Az autoritariánus személyiség.*** Reich, Fromm és Adorno vizsgálódásai tárták fel az autoriternek, azaz tekintélyelvűnek, vagy más megközelítésben antidemokratikusnak, fasisztoidnak vagy fasisztának nevezett személyiségtípus természetrajzát. E típus legfontosabb jellemzői közé tartozik a szexualitás visszafojtása, a gátlástalan agresszivitás, a projekcióra (vagyis az indulatoknak a külvilágra való kivetítésére) való hajlam, amely bűnbakkeresésben, ártatlanok üldözésében nyilvánul meg, babonásság, a művészi érzék hiánya, korlátlan engedelmesség, tekintélytisztelet „fölfelé” és korlátlan, olykor szadista jellegű hatalomvágy és indulatkiélés „lefelé”.

Ezek a vizsgálódások a „tömegembert”, a „mindennapi fasizmusok” képviselőit állítják középpontba. Adorno és munkatársai egy, a második világháború után az Egyesült Államokban végzett kérdőíves szociálpszichológiai kutatás során, a statisztikai adatfeldolgozás módszerével jutottak arra a következtetésre, hogy a tekintélyelvűség szindrómája milyen komoly mértékben áthatja az amerikai középosztályt. A közvetlenül a háború után végzett - kevésbé reprezentatív - németországi vizsgálatok hasonló személyiségvonásokat találtak az „átlag-németeknél” - a kisgyermekkorukban beléjük nevelt feltétlen engedelmesség következményeképpen fellépő erőteljes szexuális elfojtást, amely agresszión és projekción alapuló karaktertorzulásokhoz vezet. E korabeli vizsgálatok szerint a tekintélyelvűség szindrómájának igen lényeges összetevője az antiszemitizmus. Hogy az antiszemitizmusnak milyen szerepe van az autoriter személyiség társadalmi patológiájában, milyen kóros érzelmi szükségleteket elégít ki, milyen tudattalan fantáziáknak felel meg és miként nyújt egyfajta zárt világképet, amelynek középpontja az ellenségkép és az összeesküvés-elmélet - ezzel kapcsolatban lásd Hermann Imre már említett munkáját, valamint más, korabeli anitszemitizmus-pszichológiákat.

A ***Fasiszta lelkek*** szerzői is hasonló elméleti keretek között mozognak, bár teoretikus előfeltevéseiket nem fejtik ki. De korántsem véletlen, hogy a

kérdezők minden beszélgetőpartnerüket kifaggatják (már amennyire ez ilyen körülmények között lehetséges) szexuális életéről, gyermekkoráról (ma úgy mondanánk: szocializációjáról), a szülőkhöz való viszonyáról, álmairól és titkos fantáziáiról, kedvenc olvasmányairól, a felsőbbséghez, a földi és égi hatalmakhoz való viszonyáról stb. Gartner nagy tapasztalatú lélekelemző, aki egy félmondatból, utalásból is követekeztetni tud alanyainak jellemére, kóros személyiségvonásaira. Maga az anyag azonban -mint már említettük - kevés és túl impresszionisztikus ahhoz, hogy bizonyos jelzéseken túl valóban pszichoanalitikus módon értelmezni lehessen s hogy mélyreható következtetéséket lehessen belőle levonni.

Az általánosításokat megnehezíti egy másik probléma. Szirmai és Gartner „páciensei” - bár mindannyian háborús bűnösök voltak - a valóságban igen különböző embereknek mutatkoznak. Különbözik társadalmi hátterük, előéletük, a jobboldali vagy a fasiszta rendszer hatalmi apparátusában más és más helyet foglaltak el, saját felelősségüket nem egyformán látják, tetteiket különbözőképpen dolgozták fel, más és más önigazoló, védekező stratégiákat használnak.

Voltak közöttük kemény és fegyelmezett katonák, „parancsot teljesítő” csendőrök, sikertelen, félrecsúszott politikusok, bértollnok-újságírók, véresszájú propagandisták és könyörtelen végrehajtók (mint Endre és Baky államtitkárok) - arisztokraták és szegény származásúak, egykori szocialisták vagy kommunisták és ifjúkoruk óta harcos antiszemiták. Volt közöttük pap (Kun András, a nyilas terrorakciók hírhedt „Kun pátera”), orvos (mint Gera József), sőt színész is (Kiss Ferenc, akit csak börtöntüntetésre ítéltek, és a hatvanas évek elején ismét feltűnt a hazai színpadokon). Sokféle ember, akit - bizonyos általánosságokon túl - nehéz lenne egyetlen „típusba” összevonni. Voltak közöttük nagyon primitívek és nagyon műveltek is. Egyet kell értenünk Bibó Istvánnal, aki egyik tanulmányában a következőket írja: „...Hívságos és terméketlen dolog a közösségi hisztériákat bizonyos megromlott lelkületű egyéneknek vagy csoportoknak, társadalmi osztályoknak és politikai hitvallások híveinek tulajdonítani. (...) A közösségi hisztéria természetesen kitermel egy vak, ádáz és korlátolt emberfajtát, mely elsősorban fogja elhinni és hangoztatni a hisztériára jellemző öncsaló ostobaságokat, kitermeli a hisztéria

haszonélvezőit, akik a hisztéria hullámainak a legfelületén úszkálnak, és belőle élnek, s kitermeli a hisztéria gengsztereit és hóhérlegényeit. A legkülönbözőbb okok idézhetik elő, hogy ezek között nagy számmal legyenek bizonyos csoportok tagjai, bizonyos vidékek szülöttei. Semmit sem segítenek azonban az olyan tervek, melyek a hisztérián úgy akarnak segíteni, hogy ezeket a csoportokat, vidékeket vagy a hisztériának bármi módon körülhatárolt hordozóit elpusztítják, izolálják vagy más módon kiiktatják a közöségből. A közösségi hisztéria ugyanis az egész közösség állapota, s hiába választjuk le a hisztéria látható hordozóit, ha közben a hisztéria alapfeltételei és alaphelyzetei megmaradnak: a hisztéria kezdetén álló megrázkódtatások nem oldódnak fel, a hisztéria lényegét kitevő hamis helyzet nem oldódik meg."

Minden társadalomban vannak „vak, ádáz és korlátolt" emberek, a totalitárius rendszerek azonban - éppen azokon a szocializációs csatornákon keresztül, amelyeket ezek a rendszerek kiépítenek - folyamatosan biztosítják az ilyen típusú emberek bővített újratermelését. A totalitarizmus körülményei között működő kontraszelekciós mechanizmusok s az állami politika rangjára emelkedő közöségi hisztériák pedig éppen ezeket az embereket - Dusan Hamsik Hitlerről szóló könyvének találó kifejezésével „a középszerűség géniuszait" juttatják hatalomhoz, korlátlan és vészterhes hatalomhoz. Az Eichmannokat, akik egyéb körülmények között kiválóan vezethettek volna például egy utazási irodát. Hogy ez így van, azt az 1945 után néhány év alatt újra berendezkedő totalitárius hatalom története is bizonyítja.

A Szálasival folytatott beszélgetés során a nemzetvezető testvér szájából elhangzik egy aprócska megjegyzés: „Péter vezérőrnagy úr elragadó ember". Péter vezérőrnagy úr - azaz Péter Gábor - tettei, lelkivilágával együtt, a magyar történelemnek már egy következő fejezetéhez tartoznak, egy olyan szakaszhoz, amelynek főszereplői között számosán voltak hozzá hasonlóan „elragadó" emberek. Szálasi megjegyzése találóan utal egyfajta folytonosságra, amelyet Szirmai Rezső és Gartner Pál 1946-ban még aligha sejthetett.

A ***Fasiszta lelkek-e***t ma elsősorban úgy kell olvasnunk, mint egy történelmi dokumentumot. A kérdezési szituáció nehézségei ellenére számos érdekes

ténnyel, információval is szolgálnak az alanyok. Különlegesen érdekes a Szálasival folytatott beszélgetés, a kötet legterjedelmesebb interjúja, amely a maga nemében páratlan betekintést enged a nyilasvezér gondolkodásmódjába, fantáziáiba. Egy történeti pszichológia számára azonban a legérdekesebb az, ahogyan a különböző rendű és rangú háborús bűnösök igazolni próbálják magukat, áthárítják a felelősséget, a legtöbb esetben tudatlanságukat hangoztatják tetteik következményei (Auschwitz) felől. Az önigazolás persze nem mindig működik tökéletesen - a felelősség áthárítása mögött némelyiküknél olykor áttűnik a szorongás, a bűntudat, a lelkiismeretfurdalás. Szirmai Rezső és Gartner Pál könyve éppen az ilyen önigazolási, önfelmentési vagy éppen megtérési mechanizmusok megismerése szempontjából aktuális. Lehet, hogy beszélgetőpartnereik egyikének-másikának előbb-utóbb sikerült volna tisztára mosnia önmagát, Nem tudjuk, nekik nem maradt idejük a damaszkuszi utat végigjárni.

A Fasiszta lelkek aktualitását még inkább megerősíti az, hogy egyes személyek és csoportok manapság a könyv főszereplőinek nézeteit és gondolkodásmódját igyekeznek feleleveníteni és rehabilitálni. Vannak, akik attól sem riadnak vissza, hogy nyíltan hangoztassák ama véleményüket, mely szerint Szálasi Ferenc történelmi szerepét is „újra kellene értékelni”. Nos, íme egy forrás, amely megmutatja, milyen nézeteket és milyen embereket akarnak ezek a hölgyek és urak rehabilitálni. „Fasiszta lelkek” köztünk is varrnak.

JEGYZETEK:

1. Randolph L. Braham: A magyar Holocaust I—II. Budapest: Gondolat - Wilmington: Black-bum International, 1988.

2. A népbírósági tárgyalásokról lásd még Karsai Elek munkáját: ftél a nép. Budapest: Kossuth, 1977.

3. „Szálasi naplója”. A nyilasmozgalom a II. világháború idején. Írta és összeállította Karsai Elek. Budapest: Kossuth 1978.

4. Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon. Budapest: Magyar Téka, 1948.

5. A közelmúlt lelki fertőzései - a beteg néplélek és annak gyógyítása. Budapest: Pantheon, 1946.

6. Hermann Imre: Az antiszemitizmus lélektana. Budapest: Bibliotheca, 1945. Hermann könyvének újabb, jegyzetekkel ellátott kiadása: Budapest: Cserépfalvi, 1990.

7. Lásd: Kulcsár István: A maradék zsidóság lelki keresztmetszete 1946-ban. In: Dr. Benes-chofsky Imre (szerk.): Maradék zsidóság. A magyarországi zsidóság 1945-46-ban. Budapest: A Budai Izraelita Aggok és Árvák Menhelyegyesületének kiadványa, év nélkül. 34-39. old.: Schönberger (Székács) István: Disorders of the Ego in Wartime. The British Journal of Medical Psyichdogy, 1948, vol. XXI. Part 4.

8. Mérei Ferenc: Az együttes élmény. Társadalomlélektani kísérlet gyermekeken. Budapest: Officina, 1948. Újabb kiadását lásd Mérei gyűjteményes kötetében: Társ és csoport, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989. 29-44. old.

9. Zsidókérdés Magyarországon 1944 után, Válasz, 1948. Újabb kiadása: In: Bibó István: Válogatott tanulmányok II. kötet. Budapest: Magvető, 1986. 626-809. old.

10. Lásd erről ezen Utószó szerzőjének dolgozatát. Erős Ferenc: Bibó társadalomlélektani előfeltevéseiről. In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): A hatalom humanizálása. Tanulmányok Bibó István életművéről. Pécs: Tanulmány Kiadó. 1993. 248-255. old.

11. Kelemen István: Interjúk a rács mögött, Budapest: Müller Károly könyvkiadója, 1946.

12. Himler Márton: így néztek ki a magyar nemzet sírásói. New York: St. Marks Printing, 1958.

13. G.M. Gilbert: Nürnbergi napló. Budapest: Magvető, 1967.

14. Kulcsár Eichmannra vonatkozó megállapításairól Szondi Lipót számol be Káin, a törvényszegő - Mózes, a törvényalkotó című munkájában

(Budapest: Gondolat, 1987.).

15. A. Mitscherlich - F. Mielke: Medizin ohne Menschlichkeit. Frankfurt: Fischer, 1948.

16. Róbert Jax lifton: Medical Killing and the Fsychdogy of Genocide. New York: Basic Books, 1986.

17. Dán Bar-On: Legacy of Silence. Fncounters with the Children of the Third Reich. Cambridge and London: Harvard University Press, 1989.

18. Magyarul lásd: Erik H. Erikson: A fiatal Luther és más írások. Budapest: Gondolat, 1991. Hitler személyéről lásd különösen: 139-180. old.

19. Reich művének amerikai kiadása: The Mass Psychology of Fascism. New York: Simon and Schuster, 1970. Ebből részletek jelentek meg magyarul a Medvetánc c. folyóirat 198372-3 számában.

20. Erich Fromm: Menekülés a szabadság elől. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993. (Fromm műve eredetileg 1941-ben jelent meg).

21. Th. W. Adomo, E. Frenkel-Brunswik, D. Levinson, N. Sanford: The Authoritarian Perso-nality. New York: Harper and Row, 1950. A könyv egy fejezete magyarul is olvasható „Tünetek és tünetegyüttesek” címmel, in: Csepeli György (szerk.): FJőítéletek és csoportközi viszonyok. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könykiadó, 1980. 237-294. old.

22. Lásd például: Bertám Schaffner: Father l.and. A Study of Authoritarianism in the Germán Family. New York: Columbia University Press, 1948.

23. A legnevesebb ilyen munkák: Emst Símmel: Anti-Semitism: A Social Disease. New York: Harper and Row, 1946; N.W. Ackerman - M. Jahoda: Anti-Semitism and Emotional Disorder. New York: Harper and Row, 1950. Rudolph M. I.oewenstein: Christians and Jews. A Psychoanalytic Study. New York: International Universilies Press, 1951. Az antiszemitizmus okainak pszichológiai szempontból is figyelemreméltó filozófiai elemzése

Je-an-Paul Sartre 1946-os tanulmánya, a Vádirat az antiszemitizmus ellen (Budapest: Cse-répfalvi-Göncöl, 1990.)

24. Bibó István: Az európai egyensúlyról és békéről. (1942) In: Bibó István: Válogatott tanulmányok I. köt. Budapest: Magvető 1986. 376. old.

25. Dusán Hamsik: A középszerűség géniusza. Budapest: Koszmosz Könyvek, 1968.

Karsai László

Gyilkosok és cinkosok

Fontos és igen tanulságos könyv újrakiadására vállalkozott a Pelikán Kiadó. Egy véglegesen letűntnek hitt kor fő- és mellékszereplőit faggatta Szirmai Rezső újságíró és Gartner Pál pszichoanalitikus orvos.

Szirmai Rezső (1901-1962) író, újságíró volt, emellett színművek, rádiójátékok, riportkötetek, regények szerzője. Lapszerkesztőként együtt dolgozott Bálint Györggyel, Nagy Lajossal, Szabó Lőrinccel, József Attilával, Kassák Lajossal. A második világháború idején munkaszolgálatra vonultatták be. Ebből a riportkönyvéből a háborús és népellenes bűnökkel vádoltakról, családjukról, életpályájukról igen sokat megtudhat az olvasó. Szirmai tudott írni, az emberek leírásakor valósággal remekel. A foglyok ruházatáról éppen olyan plasztikus képet rajzol tollával, mint alakjukról, viselkedésükről. Leírásai pontosságát nem csak a korabeli fényképfelvételek bizonyítják, hanem például Szálasi kézzel írott börtönnaplója és Kelemen István interjúkötete is. Ebből a kötetből (és Szálasi naplójából is) világosan kiderül, hogy - ellentétben az ÁVH későbbi „gyakorlatával" a foglyokat ekkoriban még nem bántalmazták, nem kínozták. A rokonok, barátok küldhették pénzt, ruhaneműt, élelmet is a börtönbe. Kötetünkben egyedül Baky panaszkodik az aznapi kosztra, de például Kiss Ferenc elmondta Kelemen Istvánnak, hogy míg Ausztriában 37 kilót fogyott, addig itt ezt sikerült mind visszahíznia. A nyilasok egyik kedvenc színésze valósággal áradozott: „Igazán nem lehet itt panaszom senkire, a Péter Gábor a legjobb ember, akit életemben láttam, a

fogházigazgató is nagyon rendes ember. Az őrökkel sincs semmi bajom.” (Kelemen, 1946,59)

Kötelünkben Szálasi egyenesen „elragadó ember”-nek nevezte az ÁVH rettegett főnökét és börtönnaplója tanúsága szerint is őszintén sajnálkozott, amikor az Andrássy út 60-ból átszállították a Markó utcába és el kellett búcsúznia tőle. Szirmainak és Gartnernek Ries István igazságügy-miniszter ugyan engedélyt adott arra, hogy fölkeressék a Markó utcai fogházat, de a foglyoknak jogukban állott az interjúkat megtagadni.

A kötetből kiderül, hogy mikor készüllek az interjúk. Imrédyről megtudjuk, hogy 1945. november 24-én keresték föl a Markó utcai fogházban, Szálasi börtönnaplójában följegyezte, hogy őt először közvetlenül karácsony előtt keresték föl (nota bene - KÉRDÉSEIK alapján a volt nemzetvezető Szirmait is pszichológusnak nézte...), majd újév után került sor a második beszélgetésre. Mindezek alapján valószínű, hogy 1945 végén, 1946 elején interjúvolták meg a foglyok többségét. (Az egyetlen kivétel Kun páter volt, vele 1945. szeptember 19-én beszélgettek.) A riporternek és az orvosnak sietni kellett, ekkoriban már sejteni lehetett, hogy Magyarországon a háborús és/vagy népellenes bűnökkel vádoltak többségét néhány hónapon belül halálra fogják ítélni. Hasonlóan a franciaországi bírósági gyakorlathoz, de ellentétben a jóval megbocsátóbb finnországi példával. Északi rokonainknál csak a Hitler-barát kormányférfiak, vezető politikusok szűk csoportját állították bíróság elé a második világháború után. Közülük senkit sem ítéltek halálra azért, mert hazájuk háborút viselt a Szovjetunió ellen. Risto Ryti miniszterelnököt 10, Vaino Tanner külügyminisztert pedig 6 évre ítélték el. Magyarországon az Igazságügyminisztérium egykori hivatalos tájékoztatása szerint 1946. április 30-ig a népügyészségek 49.262 esetben indítottak eljárást, ebből 21.570 esetben vádat is emeltek. 1946 tavaszáig 204 embert ítéltek halálra, 11-en kaptak kegyelmet és június 30-ig összesen 69 főt, köztük 14 volt magyar minisztert végeztek ki. A halálos ítéleteket a Szövetséges Ellenőrző Bizottság magyarországi képviselőinek is jóvá kellett hagyni. Egyes esetekben további késedelmet jelenthetett az is, hogy a nürnbergi nemzetközi bíróságnak is joga volt tanúként beidézni magyar háborús bűnösöket is. Így például Baky, Grassy, Basch, Endre, Jaross, Szálasi és Zöldi ügyében csak 1946 március elején érkezett meg

Nürnbergből az értesítés Budapestre: a jogerősen halálra ítélteket nem óhajtják kihallgatni a nemzetközi bíróság előtt.

Szirmai és Gartner valamikor 1946 januárjában adhatta le a kéziratot és könyvük akkoriban még és már példátlannak nem nevezhető gyorsasággal meg is jelent. A Népbírósági Közlönyben, az Igazságügyminisztérium hivatalos lapjában már április 6-án e kötetet mint a „könyvpiac érdekességét" említették.

Szirmai és Gartner az interjúk közben jegyzeteket készítettek, tehát nem magnófelvétel pontosságú párbeszédeket olvashatunk (bár Szirmai, kiváló gyorsíró lévén, képes lett volna szó szerint lejegyezni mindazt, amit a fogvatartottak nekik mondtak). Egyes esetekben maguk is bevallották, hogy nem szó szerint adták vissza a foglyok szavait. Kassai esetében őszintén megírták, hogy - úgymond - az „olvashatóság érdekében" stilizálták beszédét, jegyzeteik alapján. De valószínű, hogy saját magukat is „cenzúrázták". Szálasi még Péter Gábornak is elmondta, hogy a „pszichológusok", amikor másodszor is fölkeresték, akkor előre leírták kérdéseiket (ezt Szirmai és Gartner nem említi). Ennél is érdekesebb és talán jellemzőbb viszont az, hogy kél olyan kérdést is föltettek Szálasinak, amelyeket a „nemzetvezető" olyan érdekesnek tartott, hogy erről naplójában is megemlékezett. Az egyiket olvashatjuk ebben a kötetben is, azt, amikor arról faggatták Szálasit, hogy mi a véleménye az öngyilkosságról. De a másik kérdési, nevezetesen azt, hogy mit szólna ahhoz, ha elmebeteggé nyilvánítanák (erre Szálasi azt felelte, hogy "...ezzel csak azt bizonyítanák, hogy én vagyok az egyedüli józan ember ebben az országban." /Szálasi, 1988, 35/), ezt a kérdést és a választ már nem reprodukálták ebben a kötetben.

Mindez lényegtelen, filológiai kötözködésnek tűnhet csak, de a gyanú haloványnak csak nagy jóindulattal nevezhető árnyéka vetül más interjúk szövegére is. Baky László, aki nyilas vezérszónokként a magyar parlamentben 1939-1944 között talán a leghangosabban követelte a „zsidókérdés" radikális megoldását, ebben a kötetben azt motyogja, hogy a „...faji elmélet megzavart...". Hetekkel később, népbírái előtt állva ilyesmivel nem próbált meg védekezni. (Endre-Jaross Baky, é.n.) Még valószínűtlenebb, hogy Gera József, Szálasi egyik alvezére, aki védője

tanúbizonysága szerint is csak a tanúkihallgatások után, tehát valamikor 1946 február végén omlott össze, már 1945 végén olyasmit mondjon, hogy az 1930-as évek végén: „A közvélemény, a korhadt középosztállyal az élen, úszott a szennyes propaganda árjában”.

Ellentétben azzal, amit Szirmai Rezső az előszavában reménykedve írt, sajnos a népbírák, az ügyészek és a hivatásos bírák rendelkezésére ekkor még nem állottak azok a dokumentumok, amelyekkel a „hazugságról ki tudták volna mutatni, hogy hazugság”. De maguk az interjúkészítők is csak kortársak voltak, így több mint érthető, hogy nagyon sokszor még a legnyilvánvalóbb, legképtelenebb hazugságok esetében sem voltak képesek ezeket megcáfolni. Így fordulhatott elő, hogy a vádlott-társait leginkább „bemártó” Ferenczy László csendőr-alezredesnek hajlamosak szinte mindent elhinni, de ugyanakkor sem Ferenczy, sem mások önmentő hazugságait nem tudják érvekkel, adatokkal, okmányokkal cáfolni. Szálasi például magát nagy zsidómentőnek, az 1944-es deportálások elvi ellenzőjének próbálta beállítani, sőt azt is hozzáfűzte, hogy: „...jöttek hozzám a rabbik, hogy segítsek a zsidóságon...”. Mindebből természetesen egy szó sem igaz. Szálasi 1944 nyarán csak azon háborgott, hogy néhány gazdag zsidónak a németek segítségével sikerült Portugáliába utazni, de ő maga hatalomra jutása után azonnal engedélyezte a deportálások folytatását. Az meg egyenesen abszurd, hogy akár egyetlen zsidónak is eszébe juthatott volna éppen attól az „aszemita” (tehát „zsidómentes”) Magyarországért is küzdő Szálasitól segítséget kérni, akinek 1944. október 15. előtt a zsidókérdés „megoldására” semmiféle hatalma, befolyása sem volt.

Nehezen érthetők a válogatás szempontjai is. Sajnos az előszavakból nem derül ki, hogy miért pont ezeket a foglyokat keresték föl. Minden bizonnyal voltak olyanok is, akik nem voltak hajlandók elbeszélgetni velük. Bárdossy László miniszterelnökről Kelemen István megírja, hogy neki sem adott interjút. De Hain Péter, a magyar rendőrség egyik leghírhed-tebb vezetője, Sztójay Döme miniszterelnök, Vajna Gábor, Szálasi belügyminisztere, Kemény Gábor nyilas külügyminiszter, vagy Reményi-Schneller Lajos, a „világrekorder” pénzügyminiszter (1938-tól 1945-ig 8 kormányt és a németeket is kiszolgálta) például Kelemen Istvánnak szívesen nyilatkozott. Igen érdekes lett volna az újvidéki vérengzés egyik irányítóját, Feketehalmy

Czeydner Ferenc altábornagyot, akire kötetünkben Grassy és Zöldi is sűrűn hivatkozik, szintén kifaggatni.

De interjúalanyaiknak sok esetben talán információhiány, elfogultság, személyes ellenszenv stb. miatt a legfontosabb, legérdekesebb kérdéseket nem is tették föl. Hubayról ma már tudjuk, hogy Bakyval együtt azért került szembe Szálasival, mert nála sokkal szélsőségesebben, a talpnyalásig és spionkodásig menően nácibarát volt. Ha Szálasiról többet kérdeztek volna tőlük, talán többel is mondtak volna. Imrédytől is megkérdezhették volna, hogy mi volt a véleménye Horthy dinasztia-alapítási elgondolásairól.

A kötet anyaga nem igazolja az előszó azon állítását, hogy: „Egy két kivételtől eltekintve a megvizsgált háborús bűnösök műveltsége a közönséges polgár állagműveltségének színvonalát mélyen alulmúlja." A kötetben egyrészt nem csak háborús bűnösök szerepelnek. Súlyos hiba volna a tömeggyilkos Zöldit vagy Kun pátert minden további nélkül egy lapon említeni mondjuk Kiss Ferenccel és Antal Istvánnal. De az interjúalanyok közül a szó köznapi értelmében műveletlennek csak Baky, Endre, Ferenczy, Gera, Kiss és Pálffy tekinthető, míg például Antal István, Dövényi Nagy Lajos, Imrédy Béla vagy éppen Kolosváry-Borcsa Mihály nagyonis műveltek voltak.

De az sem igaz, hogy talán Szálasi kivételével, az interjúalanyoknak ne lett volna ideológiájuk. Volt, csak vagy óvakodtak ennek kifejtésétől vagy ha erről kezdtek beszélni, akkor faggatóik gyorsan másra terelték a szót. Kötetünk szereplői valamennyien a liberális polgári demokráciák történetének legsúlyosabb válságkorszakának idején éltek. Az első világháború után Európa-szerte elterjedt, közkeletű vélemény volt, hogy a parlamentáris demokrácia életképtelen, halott rendszer, csak a jobb vagy baloldali diktatúrák jelenthetnek megoldást a gazdasági, politikai, társadalmi válságra. A két világháború között uralkodó eszmei-ideológiai zűrzavarra talán mi sem jellemzőbb annál, hogy az angol és francia baloldaliak jelentős része egyszerre volt pacifista és antifasiszta. Tehát egyszerre akartak mindenütt beavatkozni, ahol fasiszta veszélyt láttak és közben leszerelni hazájuk hadseregét. A jobboldaliak pedig sehol sem akartak beavatkozni, viszont erősíteni akarták a hadsereget. Az első

világháborút lezáró béke-rendszerről hamarosan csaknem mindenki belátta (természetesen a haszonélvezők kivételével), hogy a bosszú, a gyűlölet és a mohó szerzésvágy terméke. Magyarországon a vezető politikusok zöme eleinte jobban vonzódott Mussolinihez, mint Hitlerhez, de amikor látták, hogy Hitler büntetlenül felrúghatta a Versailles-i békeszerződés legfontosabb pontjait, nálunk is megerősödtek az erőszakos területi revízió hívei. Hitler 1935 és 1939 közöli kihasználta a nyugati országok közvéleményének békevágyát, a politikusok és közvéleményformálók rossz lelkiismeretéből adódó passzivitását. Némi jóindulattal azt is lehetett mondani, hogy az, amit Hitler 1939 előtt csinált, az nem volt más, mint hogy elérte országa egyenjogúsítását. 1935-ben kivívta Németország egyenlőségét a fegyverkezésben. Ausztria és a Szudéta-vidék bekebelezését pedig a helyi lakosság döntő többsége is nem az agresszív, rasszista, önkényuralmi Harmadik Birodalom térhódításaként értékelte, hanem őszintén örült annak, hogy az Európában élő németek zöme egy országban egyesült.

A magyar politikai elit és annak jobboldali ellenzéke (a kötetünkben szereplők ebből a kél nagy csoportból kerülnek ki) egyaránt csodálattal figyelte Hitler hódításait és Bibó István megfogalmazása szerint döntő többségük egyre görcsösebbé váló politikai rögeszmék (vad, irredenta nacionalizmus, antiszemitizmus, parttalan antikommunizmus stb.) rabjává vált. A politikai realitásérzék elvesztését jelezte már Gömbös Gyula jobboldali fordulata 1932 után a kül- és belpolitikában, majd a nácik zsidópolitikáját egyre gyorsuló ütemben követő zsidótörvények szinte vita nélküli megszavazása a parlamentben 1938 és 1941 között. E folyamat logikus, országvesztő betetőzése volt hazánk részvétele a második világháborúban.

E kötetben szereplők valamennyien antiszemiták, de ez nem jelenti azt, hogy egyformán gyűlölték is a zsidókat. A magyar antiszemiták zöme -talán az egyik leghírhedtebb kivétel Endre László volt - a nácik pogány vér-faj mítoszát elutasította. Többségük jól össze tudta egyeztetni antiszemitizmusát katolikus, protestáns, evangélikus hitével. Görgey Vince nyilas újságíró saját antiszemitizmusát részint a családi neveléssel, részint a (zsidók vezette) Tanácsköztársaság hatásával magyarázza, mint oly sok százezernyi kortársa is. 1919 után Magyarországon is csak nagyon kevesen

voltak hajlandók azt elismerni, hogy a zsidók óriási többsége antibolsevista, konzervatív, rendpárti volt és maradt a forradalmak viharában is. E zsidó polgárokról éppen úgy „megfeledkeztek”, mint a bolsevisták által kivégzett valódi ellenforradalmár zsidókról, vagy azokról a nagypolgárokról, akik már Szegeden Horthy mellé álltak. Görgey utolsó érvével viszont már nehéz lenne vitába szállni. Az valóban igaz volt, hogy a zsidó származású nagytőkés réteg hamar kiegyezett az ellenforradalmi kurzussal, annak a náci Németországéhoz képest viszonylag mérsékelt antiszemitizmusát, mint „kisebbik rosszat” elfogadta (mivel ellene túl sokat amúgy sem tehetett). Mint kiderült, 1944-ig joggal bízva abban, hogy a nyilasok és a Basch vezérelte Volksbund szélsőjobboldali antiszemitáit a rendszer éppen olyan eréllyel fogja féken tartani, mint a baloldali ellenzékieket.

Horthy, ellentétben például Endre Lászlóval, nem volt szélsőséges, fajvédő antiszemita. Mint az ellenforradalmi rendszer egyik főideológusa, Szekfű Gyula is, a kormányzó is „szelektíve” volt antiszemita, a zsidók asszimilációját nem csak lehetségesnek, de egyenesen kívánatosnak is tartotta. Chorint, Vidát és a többi zsidó nagyiparost pedig még 1944-ben is „igaz, jó magyar embereknek” nevezte. A kormányzó „csak” a friss bevándoroltakat, az ortodox vallásukhoz ragaszkodó, zömmel vidéken élő zsidókat nem szenvedhette. Akiket azután 1944. március 19. után hagyott is deportáltatni. Imrédy, mint e kötetben szereplő interjújából is kiderül, a magyarországi zsidókérdés megoldását a zsidók kivándorlásában-kivándoroltatásában látta. Eljutva, saját bevallása szerint egészen a cionizmus pártolásáig is. De ezen a ponton talán érdemes arra is utalni, hogy 1933-1939 között a náci Harmadik Birodalom vezetői is hasonlóan gondolkodtak. Eichmann első feladata a zsidók kivándorlásának megszervezése volt...

Dövényi is, Antal is azzal dicsekszik, hogy voltak zsidó barátaik is. Ez valószínűleg igaz, miként az is, hogy maga az ellenforradalmi rendszer is mentesített több száz zsidói (első világháborús érdemek, ellenforradalmi és irredenta tevékenység miatt), ugyanakkor több százezer „kis” zsidót csendőrei, hivatalnokai buzgón deportáltak a náci haláltáborokba. Vérlázító az a vakmerőség, amellyel Baky is és Gera is a zsidókat teszi felelőssé, hogy úgymond túl gyávák voltak, nem mertek nekik szólni, pedig ők ha tudták volna, bizony intézkedtek volna.

Nyilvánvaló, hogy sem Baky, sem Gera nem szenvedett információhiányban. Ma már eredeti okmányok, diplomáciai iratok sokaságával is tudjuk bizonyítani, hogy ők sokat, nagyon sokat tudtak nem csak a deportálásokról, hanem a deportáltak végső sorsáról is. Rátz Jenőnek minden bizonnyal igaza van, a „...deportációt tisztességesen is meg lehetett volna csinálni. Nem kellett volna víz és élelem nélkül, túlzsúfolt marhavagonokba gyömöszölni az embereket”. De ha kényelmes szalonkocsikban utaztak volna a zsidók Auschwitzba, mint ez néhány „szerencsésebb” nyugat-európai hitsorsosukkal meg is esett, akkor is ott többségüket elpusztították volna.

Horthy 1944 június végéig egyszerűen félreállt, még arról a jogáról is lemondott, hogy a zsidótárgyú rendeleteket neki előzetesen bemutassák. Horthyt 1944 májusában-júniusában sokan próbálták arra rávenni, hogy állíttassa le a deportálásokat. Tiltakoztak katolikus és protestáns egyházi vezetők, a svéd király, a pápa és maga Roosevelt elnök is figyelmeztette: Magyarország háború utáni megítélésében komoly szerepet fog játszani a zsidókkal szembeni politikája. Horthy csak akkor szánta rá magát a deportálások leállítására, amikor a Normandiában partraszállt angolszász erőknek sikerült hídfőállásukból áttörni a németek védvonalát. Döntését motiválhatta az a rémhír is, amit elsősorban a Zsidó Tanács vezetői terjesztettek, nevezetesen az, hogy ha elviszik a budapesti zsidókat is, akkor szőnyegbombázni fogják a magyar fővárost. Horthy valószínűleg elhitte azt is, hogy Budapestre a csendőrséget nem is a zsidók deportálására, hanem egy ellene tervezett puccs miatt vonták össze. Sem egyik, sem másik hírnek nem volt semmi alapja sem, de ilyen kiélezett történelmi helyzetben, amikor egy ember döntésén ilyen sok ember élete múlik, a történész kénytelen a személyes motiváció még oly képtelen okaival is foglalkozni.

Az bizonyos, hogy Horthy már legkésőbb 1943 tavaszán tudta, hogy a nácik százezerszám ölik, pusztítják a zsidókat az uralmuk alá került területeken. De az már nem igaz, hogy mindenki mindent tudott már 1944-ben Magyarországon. Eichmann jóbarátja, ivócimborája, Endre László tudott a gázkamrákról, Rátz Jenő ügyetlen védekezését, miszerint őt a németek becsapták, azt mondták, hogy a deportált zsidók „jobban dolgoznak, ha a családjuk is velük megy”, viszonylag könnyű lett volna már 1945-ben

cáfolni, ha fölteszik neki azt az egyszerű kérdést, hogy akkor miért nem engedték meg a németek, hogy a németországi munkára kivitt magyar dolgozók is magukkal vigyék családtagjaikat. Ma már azt is tudjuk bizonyítani, hogy a magyar és német hatóságok deportálták az ön- és közveszélyes elmebetegeket, a bénákat és az aggok házából azokat az aggastyánokat is, akiknek egyetlen rokonuk sem élt. A magyar és német hatóságok közös célja nem a német hadigazdaság termelőképességének növelése, hanem Magyarország „zsidómentessé" tétele volt. De azt, hogy a németek a deportáltak többségét gázkamrákban elpusztítják, ezt sokan, nagyon sokan sem akkor nem voltak és ma sem hajlandók elhinni, fölfogni. Nem hitték ezt el maguk a zsidók sem. Többségük még az auschwitzi rámpán is azt találgatta, hogy mién lobognak a 4-5 méteres lángok a krematóriumok kéményén. A valóságot sokan egyszerűen nem akarták elhinni. Azt már Julius Caesar is megállapította, hogy a rossz híreket nem fogadják szívesen az emberek. Leitner Jenő, a debreceni zsidók egyik vezetője a világháború után elmondta, hogy városában hitsorsosai akkor, amikor hírét vették a nagyváradi zsidók deportálásának, még mindig nem akarták elhinni, hogy rájuk is ugyanez a sors vár. Emlékiratok sokasága is bizonyítja, hogy azokat a cionista fiatalokat, akik életük kockáztatásával Budapestről kiszökve eljutottak a nagyobb vidéki gettókba és ott elmondták az igazságot Auschwitzról, a gázkamrákról, sok helyütt elkergették, feljelentették, de szinte senki sem hitt nekik.

A nem-zsidók jelentős része sem hitte el, hogy a németek valóban az európai zsidóság fizikai megsemmisítésére törekednek. Nem arról volt szó, hogy 1941-től kezdve sokan, nagyon sokan ne hoztak volna híreket a nácik és cinkosaik zsidóirtó tevékenységéről. A keleti frontról hazatért tisztek, katonák bizony sok mindent láttak és meséltek is. Magyar diplomaták Európa több városából küldtek viszonylag pontos jelentéseket a Holocaustról. De a magyar lakosság döntő többsége nem tudott mindent. Még Németországban is csak nagyon kevesen tudtak biztosan mindent a haláltáborokról, de nagyon sokan tudtak egy keveset. Magyarországon 1944-ben sokan megpróbáltak nem szembenézni a valósággal. Bibó István 1948-ban írott tanulmányában természetesnek nevezte, hogy a megsemmisítő táborokról szóló híreket az emberek többsége első szóra nem hitte el. De - folytatta Bibó, megrendítő

őszinteséggel: „...nem az a lényeges, hogy első szóra elhittük-e, vagy ameddig lehetett, kételkedtünk. Hanem az a lényeges, hogy abban a pillanatban, mikor először felvetődött a legtávolibb LEHETŐSÉGE annak, hogy ilyenek történnek, ettől magától meg kell borzadnia és cselekvésbe kell lendülnie minden ép erkölcsi érzékű embernek. Mi pedig éppen akkor kezdtük nem „elhinni" a megsemmisítő táborokat, mikor a deportáló vagonokról már éppen eleget tudtunk ahhoz, hogy amazokat is elhihessük: s nem azért nem hittük el, mert töretlenül bíztunk az emberi jóérzésben, hanem azért, hogy ne kelljen szembenéznünk a magunk felelősségével." (Bibó, 1948, 656.1.)

A felelősség mértékét nem könnyű megállapítani. Horthy azzal, hogy 1944. március 19. után csaknem három hónapig passzív maradt, tömeggyilkosok cinkosává vált. A deportálok (kötetünkben Endre, Jaross, Baky és Ferenczy) 1944-ben lelkesen, buzgón együttműködtek a németekkel. Zöldi öleteti, Kun páter saját kezével is ölt. Kiss Ferenc „csak" antiszemita darabokban csillogtatta máskülönben vitathatatlan színészi képességeit és a magyar színpadokról távolította el zsidó származású pályatársait. Kolosváry-Borcsa, Görgey Vince sem ölt saját kezével, ők csak a szellemi muníciót, a propaganda-anyagot szolgáltatták a tömeggyilkosok cinkosainak.

Valamennyien egy barbár kor, a demokráciák válságkorszakának gyermekei voltak. Reménykedjünk abban, hogy bár fasiszta lelkek ma is élnek közöttünk, hazánkban hatalomra többé nem kerülnek sem a jobb, sem a baloldali diktatúra hívei.

Az utószóban idézett munkák

1. Kelemen István: Interjúk a rács mögött. Beszélgetések a háborús főbűnösökkel (Budapest, Miillcr Károly K., 1946, 188.1.)

2. A Szálasi per (Sajtó alá rendezte: Karsai Elek és Karsai László; Budapest, Reform K. 1988, 766.1.)

3. Az Endre-Jaross-Baky per (Sajtó alá rendezte: Karsai László és Molnár Judit, kézirat, 1257.1.)

4. Bibó István: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után (1948, Bp. in. Bibó István válogatott tanulmányai. II.k. 621-797.1.)

Rövid életrajzok

Antal István, dr.

(Kenderes, Jász-Nagykun-Szolnok vm., 1896. február 18. - Budapest, 1974. szeptember 5.) jobboldali politikus, ügyvéd; 1918-ban az Egyetemi Kör elnökeként megszervezte a jobboldali Piros-Fehér-Zöld Egyetemi Frontot. A Tanácsköztársaság alatt Gömbös melleit a szegedi kormány sajtópolitikájának egyik irányítója volt. 1920-ban megalakította a MEFHOSZ-t, melynek első elnöke volt. Budapestre visszatérve ügyvédi irodát nyitott, s az Országos Központi Hitelszövetkezet jogi ügyeit intézte. Gömbös bizalmi embereként a Fajvédő Párt egyik alapítója, valamint a Nemzeti Egység Pártjának egyik fő szervezője. E párt programjával 1931-ben és 1935-ben országgyűlési képviselővé választották (jászberényi vk.). 1932-től Gömbös kormányában a miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője, miniszteri tanácsosi címmel. 1935 áprilisától 1936 novemberéig, majd 1938 áprilisától 1942 áprilisáig igazságügyi minisztériumi államtitkár. E minőségében részt vett az első és második zsidótörvény kidolgozásában. 1939-től a Magyar Élet Pártja programjával országgyűlési képviselő. 1942 áprilisától 1944 márciusáig a Nemzetvédelmi Propagandahivatal vezetésével megbízott tárca nélküli miniszter. 1944. március 22-től augusztus 29-ig a Sztójay kormányban igazságügyminiszter valamint vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1944 március 23-án délután egy órakor nem kereshette föl Sztójay Antalt Veesenmayer állítólagos zsarolásával, mivel már az előző napon megtartották első minisztertanácsi ülésüket. Antal - állításával ellentétben - egyetlen minisztertanácsi ülésen sem szólalt fel a zsidóság érdekében, a deportálások ellen. Purjesz és Rusznyák professzorok érdekében nem ő, hanem Mester Miklós kért szót a június 21-i minisztertanácson (ld. Purjesz Béla). Ugyanezen az ülésen Endre és Baky jelentéseikben valóban cáfolták a kegyetlenkedésekről érkező híreket. Faragho Gábor pedig úgy vélte, hogy „ha tekintetbe vesszük azt, hogy munkaszolgálat és kitelepítés céljából eddig már több mint 400 000 zsidót szállítottunk ki, akkor a nullával egyenlőnek kell vennünk azt, hogy ha 20 000 magyar csendőrből pár csendőrrel szemben panaszok merültek volna

fel”. A miniszterek, köztük Antal is, a jelentéseket tudomásul vették, s a továbbiakban újabb zsidóellenes rendeletekei terjesztettek be illetve fogadtak el egyhangúan. A népbírósági vádirat szerint ő adott utasítást a zsidók műkincseinek lefoglalására, s ő beszélte le Serédi Jusztinján hercegprímást arról, hogy a deportálások ellen tiltakozó pásztorlevelét nyilvánosságra hozza 1944 július első napjaiban.

1944. október 15. után a Gestapo valóban letartóztatta, de miután lemondott képviselői mandátumáról, szabadlábra helyezték. 1944 végén Németországba távozott, ahol amerikai fogságba került.

A Népbíróság 1946. április 5-én mint háborús és népellencs bűnöst kötél általi halálra ítélte, a NOT augusztus 31-én golyó általi halálra módosította az ítélet végrehajtását. Köztársasági elnöki kegyelemmel életfogytiglani börtönbüntetésre módosították ítéletét. 1960-ban közkegyelemmel szabadult. ***(90, 91, 99, 100, 153, 174, 233)***

Baky László vitéz

(Budapest, 1898. szeptember 13. - Budapest, 1946. március 29.) nyugalmazott csendőrőrnagy, nyilas politikus. A pécsi hadapródiskola elvégzése után katonai pályára lépett. 1919-ben a szegedi ellenforradalmi szervezkedés egyik vezéralakja. (Horthy 1944 tavaszán, belügyi államtitkárrá történő kinevezésekor régi jó szegedi vitézének nevezte.) 1938. január 1-jén kérte csendőrőrnagyként nyugdíjazását. 1939-ben a Magyar Nemzetiszocialista Párt programjával szerzett mandátumot (abonyi vk. Pest vm.). Képviselőként 1941 novemberében a zsidó tiszteknek, majd 1942 júniusában azon tiszteknek, akiknek felesége zsidó, eltávolítását követelte a hadseregből. 1944. március 24-én Horthy belügyminisztériumi államtitkárrá nevezte ki. Felügyelete alá tartozott a VI. rendőrségi osztály, a VIII. rendőri büntető osztály, a XVIII. országmozgósítási és a XX. csendőrségi osztály. E minőségében a magyarországi zsidóság deportálásának egyik fő szervezője. A deportálásokat közvetlenül megelőző vidéki értekezletek közül csak kettőn jelent meg, ill. elnökölt: Szegeden és Siófokon (június 10. és 22.). Mindkét értekezleten nézeteltérése támadt Endre Lászlóval, akinél álláspontja mérsékeltebb volt a zsidókérdésben. Utasította a helyi hatóságokat, hogy Endre kívánságával ellentétben a mentesítetteket nem szállíthatják el. Annak azonban nincs nyoma az iratok

közt, hogy bármilyen lépést tett volna Rusznyák professzor érdekében. Állításával ellentétben bizonyosan járt június 10-én a szegedi gettóban. Az sem igaz, hogy németellenes lett volna, ellenkezőleg, az SS bizalmi embere volt. A baloldali munkásság kiirtását nem kellett megakadályoznia, mert a Gestaponak ilyen irányú terve nem volt. 1944 október végén Szálasi felajánlotta, hogy a közbiztonsági kérdésekben legyen tanácsadója. E feladatkörében elkészítette az ún. Tábori Biztonsági Szolgálat szabályzatának tervezetét. 1945 januárjától március 27-ig az ún. „Nemzetvezető Munka törzse” keretén belül felállított irodák közül a közbiztonsági iroda vezetője lett. Országjárásokon ellenőrizte a közbiztonsági rendelkezések végrehajtását.

1946. január 7-én a Népbíróság mint háborús és népellenes bűnöst, kötél általi halálra ítélte. A NOT március 27-én az ítéletei jóváhagyta, március 29-én kivégezték. ***(41, 68, 93, 97, 107, 122, 123, 127, 129, 135, 153, 154, 155, 158, 170, 233, 235)***

Basch, Franz, dr.

(Zürich, 1901. július 13. - Budapest, 1946. április 26.) tanár, a Volksbund elnöke; 1920-ban került Magyarországra, bölcsészdoktori címet szerzett. Még egyetemistaként csatlakozott a Német Népművelődési Egylethez (NNE), Bleyer Jakab, a pángermanizmus elvét valló professzor híveként. 1934-ben ún. népfelvilágosító munkát végzett Tolna és Baranya vármegyékben az ottani németek körében, melynek során, vádirata szerint „nemzetgyalázó kijelentéseket” tett, ezért 5 hónapi fogházra ítélték. Gratz Gusztáv, az NNE elnöke felkérte Bascht, a szervezet főtitkárát, hogy mondjon le, amikor vonakodott, kizárnia. 1935 novemberétől a Deutscher Volksbote c. időszaki lap szerkesztője. Lapjában 1937 márciusában számolt be az interjúban is említett, Rajnissal vívott párbajáról. 1935-1938 között a Volksdeutsche Cameradschaft (Népi-német Bajtársak) elnevezésű szervezet vezetője. Gratz Gusztávot elsősorban azért támadta, mert a politikus-történész élesen ellenezte az antiszemita zsidótörvényeket. 1938. november 26-án a Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek Népi Szövetsége) alakuló ülésén a szervezet Führerévé választották, ezt a posztot 1945-ig töltötte be. A Volksbund rendszeres anyagi támogatásban részesült a Harmadik Birodalomtól. 1939 áprilisában Basch határozottabb

németbarát politikát követelt a Teleki-kormánytól és a zsidótörvény radikális, tehát „nem csak tessék-lássék” végrehajtását. 1939. április 13-án Teleki jóváhagyta a Volksbund alapszabályát, de csak mint kultúregyesületet engedte működni. 1940-ben 25 ezer tagja volt a Volksbundnak. 1940 júliusát követően, miután Teleki Hitlerrel tárgyalt a területi revízióról, a kormány több gesztust is tett a Volksbundnak, így pl. Basch tagja lett a Sajtókamarának, augusztusban Volksbund-gimnázium nyílt Budapesten, októbertől a Deutsche Zeitung napilapként jelent meg. Az Észak-Erdélyt visszajuttató ún. II. bécsi döntés után Csáky magyar és Ribbentrop német külügyminiszter aláírta a magyarországi német népcsoport helyzetét szabályozó szerződést. A Volksbundnak 1940 őszén 53 ezer, 1941 tavaszán már 97 ezer tagja volt. A Délvidék visszacsatolását követően megkezdték az illegális toborzást az SS-be, egyelőre csak a Bácskában. Bárdossy 1942 januárjában engedélyezte, hogy 20 ezer főt toborozzanak az SS-be a magyar-országi németek közül. Kállay 1942 júliusában újabb 10 ezer népi német toborzásához járult hozzá, de 1943 márciusában már visszautasította Himmler kérését, hogy még további toborzásokat hajtsanak végre a hazai németek körében. 1942 őszén a Volksbund taglétszáma elérte a 300 ezer főt, ez 1944 tavaszára 250 ezerre csökkent. A német megszállás után 1944. április 14-én Csatay honvédelmi miniszter engedélyezte, hogy 80 ezer magyarországi népi németet besorozzanak az SS-be. Basch június közepén elrendelte, hogy a magyarországi németek hordjanak horogkeresztes karszalagot, de a magyar BM tiltakozására ezt az akcióját a német kormány letiltotta. 1944. október 15. után, vitáik ellenére szorosan együttműködött Szálasival, aki meghívta a Koronatanács üléseire is. 1945. május 17-én került amerikai fogságba.

A Népbíróság 1946. január 18-án halálra ítélte, mint háborús és népellenes bűnöst, 1946. április 26-án kivégezték. ***(112, 113, 114, 120, 233)***

Dövényi Nagy Lajos

(Szihalom, Borsod vm. 1906. december 12. - Budapest, 1964. december) szélsőjobboldali újságíró, rádióbemondó; A középiskola elvégzése után újságírónak tanult, 1929-ben az egri érsekség napilapjánál dolgozott, majd 1930-1931-ben a Magyarság c. jobboldali napilap vidéki tudósítója. 1931-ben az egri törvényszék 50 pengőre büntette sajtóvétségért. 1939-tól az Új

Magyarság c. szélsőjobboldali napilap belső munkatársaként Bolyongás Kazár földön címmel antiszemita cikksorozatot írt. Rendszeresen publikált a Magyar Futárban. E lapban jelent meg folytatásokban 1942 szeptemberétől a Tarnopolból indult el című regénye. Mint az Ország című fajvédő hetilap szerkesztője 1943 decemberétől ugyancsak folytatásokban jelentette meg Kaganovicsok című regényét. A vádiratban nem szereplő fontosabb művei: Állóvíz (1942); ősztől őszig (1943); Vérben és vasban (1941). 1944 áprilisától decemberig rádióbemondóként is folytatta a háborús és antiszemita propagandát.

A budapesti Népbíróság 1945. október 13-án kötél általi halálra ítélte. A NOT 1945. november 28-án helyben hagyta az ítéletet, amelyet köztársasági elnöki kegyelemmel (1946. január 7.) életfogytig tartó kényszer-munkára változtattak. 1960. áprilisában a további végrehajtás alól mentesítették. ***(38, 39, 43, 233, 234)***

Endre László, vitéz, dr.

(Abony, 1895. január 1. - Budapest, 1946. március 28.) szélsőjobboldali politikus; 1919-ben Temesrékáson, majd Gödöllőn szolgabíró, 1923-tól gödöllői főszolgabíró. Aktívan részt vett az ellenforradalmi szervezetek - MOVE, ÉME, Kettőskereszt Vérszövetség, Etclközi Szövetség - alapításában, szervezésében. 1937 januárjában lovasberényi képviselőjelöltként megbukott. 1937 júniusában a Fajvédő Szocialista Párt alapító vezetője. Nem sokkal később ún. „életszerződést" kötött Szálasival és létrehozták a Magyar Nemzeti-szocialista Pártot. 1938 elején kilépett a pártból, mert Pest megye alispánjának jelölték, majd meg is választották. Mint alispán a II. zsidótörvény (1939:IV.tc.) elfogadását követően több, a zsidókat korlátozó, a vármegye határain belül érvényes törvénytelen rendeletet hozott. Így például kitiltotta a zsidókat a közfürdőkből és strandokról. Az akkori belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc Endre rendeleteit megsemmisítette.

1942-ben kiadta A zsidókról, a berni per tanulságai c. könyvét, mely 1936-ban már folytatásokban megjelent a Cél c. lapban.

Hivatalosan 1944. április 8-án nevezte ki Horthy belügyminiszteri államtitkárrá, de már március utolsó napjaiban megkezdte a zsidókat

korlátozó rendeletek kidolgozását. Felügyelete alá tartozott a III. vármegyei és községi osztály, a IV. városi osztály, a XXI. lakásügyi osztály valamint az ún. Közigazgatásracionalizálási Bizottság. Jaross belügyminiszter kifejezetten a zsidóügyek intézésére javasolta Endre személyét e munkakörbe. Az interjúban téves az a megállapítás, hogy a csendőrséget felügyelte. A csendőrség felügyelete a BM részéről Baky alá, a HM részéről Faragho Gábor alá tartozott. Endre a deportálásokat közvetlenül megelőző tájékoztató értekezleteken, valamint szemleútja során a közigazgatási vezetőket utasította, hogy a kivételezetteket is el kell szállítani. A kivételezés nem vagyon alapján történt, mint azt Endre az interjúban állítja, hanem a hivatalos lapban megjelent rendeletek értelmében pl. kikeresztelkedés, „őskeresztény" házastárs, első világháborús és irredenta érdemek alapján. Ez ügyben többször nézeteltérése támadt Bakyval.

1944. október 25-től mint a hadműveleti területek kormánybiztosa, közigazgatási szaktanácsadóként működött. 1944 novemberében a hadműveleti területek polgári közigazgatásának vezetője lett, így utasítási és felügyeleti jogköre volt a hadműveleti kormánybiztosok felett.

1946. január 7-én a Népbíróság mint háborús és népellenes bűnöst, kötél általi halálra ítélte, a NOT március 27-én jóvá hagyta az ítéletet, március 28-án kivégezték. ***(41, 68,*** *77,* ***93, 97, 107, 124, 126, 128, 131, 135, 140, 141, 144, 147, 153, 154, 155, 158, 233, 235)***

Ferenczy László vitéz

(Felsővisó, Máramaros vm„ 1898. március 8. - Budapest, 1946. március 31.) csendőralezredes; a nagyváradi hadapródiskola elvégzése után 1917 augusztusában zászlóssá avatták. A trianoni békeszerződést követő általános leszerelés miatt 1921-ben átlépett a csendőrséghez. 1934-ig különböző tanalakulatoknál teljesített szolgálatot. 1924-ben főhadnaggyá, 1928-ban századossá nevezték ki. 1934-től 1938-ig Gyulán volt szárnyparancsnok. 1938. áprilisától 1940. májusáig a debreceni VI. csendőrkerület nyomozó alosztályához osztották be. 1940. november 4-én vette át a kassai VIII. csendőrkerület nyomozóalosztályának parancsnokságát. E minőségében a szlovák határon átszökött zsidókat Hidasnémetiben (Abaúj-Torna vm.) összegyűjtötte, és átadta a szlovák hatóságoknak. 1942 júliusában áthelyezték a budapesti központi nyomozó

parancsnoksághoz előadónak. A baloldali mozgalmak elleni nyomozás tartozott hatáskörébe. 1944. január 7-én a vezérkari főnökséghez tartozó tábori rendészethez vezényelték, mint tábori nyomozó parancsnokot. 1944. március 28-án Faragho Gábor, a csendőrség főfelügyelője, Baky László javaslatára összekötő tisztté nevezte ki a magyar csendőrség és Eichmann különítménye között. Feladata kizárólag közvetítés volt a magyar és német hatóságok között, valamint az egyes csendőrkerületek területén lezajlott események jelentése a csendőrség főfelügyelőjének és a belügyi államtitkároknak. Ferenczynek azonban ezen túlmenően döntő szerepe volt a vidéki zsidóság, több mint 400 ezer ember deportálásának megszervezésében. A népbírósági tanúvallomások szerint Ferenczy 1944 június második felében valóban tájékoztatta Sztójayt Auschwitz-ról. Az elterjedt véleménynyel ellentétben semmi bizonyíték sincs arra, hogy a július elején Budapestre vezényelt csendőrök puccsot akartak volna végrehajtani a kormány ellen. Baky szerint Imrédy terjesztette ezt a hírt. (Kelemen, 1946.121.1) Nem pontos az a megállapítás, miszerint Ferenczy a Zsidó Tanács és a deportáló hatóság összekötője volt. Bár augusztus folyamán valóban többször tárgyalt a Zsidó Tanács és a Magyar Cionista Szövetség vezetőivel, illetve Horthyval, de beosztása és feladatköre augusztus 29-ig nem változott. Ekkortól pedig Bonczos Miklós, az új belügyminiszter azzal bízta meg, hogy az ország területén tartózkodó zsidók táborokban való elhelyezését előkészítse és végrehajtsa. Az az ötlet, hogy a fővárosi zsidóságot néhány nagyobb vidéki táborban kell elhelyezni, nem Ferenczytől származott, hiszen Jaross már július 9-én azzal a tervvel érkezett Veesenmayer-hez, hogy Horthy döntése ellenére a budapesti zsidóság deportálását úgy képzeli, „hogy azokat először néhány táborban... gyűjti össze, és esetenként, ha 30-40 ezer zsidó együtt lesz, átadja őket a birodalomba történő deportálásra”. 1944. október 16-a után, mint a zsidóügyek referense - állításával ellentétben - nem adott ki diplomatáknak írásos engedélyeket. Aláírása csupán láttamozásként szerepelt útvonalengedélyeken, amelyeket Vajna belügyminiszter, illetve Kemény külügyminiszter adott ki.1944. október 16-a után, mint a zsidóügyek referense - állításával ellentétben - nem adott ki diplomatáknak írásos engedélyeket. Aláírása csupán láttamozásként szerepelt útvonalengedélyeken, amelyeket Vajna belügyminiszter, illetve Kemény külügyminiszter adott ki.

A Zsidó Tanács tagjai a népbírósági tárgyaláson egybehangzóan azt állították, hogy Ferenczy a nyilas puccs után életüket fenyegette, s nem jóindulatáról biztosította őket, mint ahogy azt az interjúban állítja.

A Népbíróság 1946. április 9-én, mint háborús bűnöst kötél általi halálra ítélte, a NOT május 29-én az ítéletet jóváhagyta, perújrafelvételi kérelmét elutasították, május 31-én kivégezték. ***(9, 136, 150, 151, 161, 234)***

Gera József, dr.

(Makó, 1896. október 24. - Budapest, 1946. március 12.) orvos, nyilas pártvezető; Makón a Stefánia gyermekkórház főorvosa. Már 1937-ben csatlakozott Szálasihoz, Pestre költözött. 1941-től a nyilaskeresztes párt Sajtó- és Propaganda Osztályának vezetője. 1943 őszétől 1944 májusáig orvos főhadnagyként teljesített katonai szolgálatot. 1944. október 15. után a Nyilaskeresztes Párt Pártépítési Osztályának vezetője. Feladata lett volna a fővárosban és vidéken garázdálkodó nyilas bandák megfékezése. Saját vallomása szerint 1944. december 22-én hagyta el az ostromlott Budapestet és követte a „Nemzetvezetőt" a nyugati határszélre. Szálasi 1945 márciusának utolsó napjaiban a Kormányzótanács tagjává nevezte ki.

A Népbíróság 1946. március 1-jén kötél általi halálra ítélte, március 11-én az ítéletet jóváhagyták, másnap fölakasztották. ***(157, 188, 189, 190, 195, 234)***

Görgey Vince

(Budapest, 1914. augusztus 25. - Budapest, 1948. augusztus 13.) szélsőjobboldali újságíró, haditudósító; 1941 augusztusában hivatásos páncélos főhadnagyként önként jelentkezett az orosz frontra, ahol októberben megsebesült, s nyugállományba került. 1942 karácsonyára jelent meg Hajrá páncélosok c. antiszemita könyve. (1943-ban már harmadik kiadása is megjelent.) E mellett az Új Magyarság c. szélsőjobboldali napilapban publikált, valamint 1943 elejétől az Egyedül vagyunk c. hetilap munkatársaként a „Szigorúan Bizalmas" c. rovatot vezette. 1944 elején jelent meg Ötvenezer kilométer c. könyve, mely jórészt az Új Magyarságban publikált cikkeit, riportjait tartalmazta.

1944 tavaszán Titkos Nemzetvédelmi Szolgálat néven hozott létre szervezetet, melynek feladata a zsidórendeletek végrehajtásának ellenőrzése, a haditermelés szabotálásának megakadályozása volt. 1944 nyarán azzal a váddal tartóztatták le, majd internálták, hogy az 1944. június 26-án Bárczy István ellen Szentendrén megkísérelt merénylethez Láng Kornél, a merénylő az ő kocsiját használta. Görgey megszökött és augusztusban az SS kötelékébe lépett, századosi rangot kapott. 1944. október 16. után tért vissza Magyarországra. Ellentétbe került az SS-el és a nyilasokkal is. A nyilasok letartóztatták, Sopronkőhidára, majd Németországba szállították.

A Népbíróság háborús és népellenes bűnösként 1946. június 5-én golyó általi halálra ítélte, a NOT október 28-án az ítéletet megerősítette. A fellebbezést követő újabb bizonyítási eljárás után, 1948. augusztus 13-án kivégezték. ***(44, 45, 52, 234)***

Grassy József, vitéz (Szőllős, 1891. december 31. - Újvidék, 1946. november 4.) vezérezredes; 1914-ben végzett a Ludovika Akadémián. 1919-től 1921-ig oktatótiszt ugyanott. 1934 novemberétől alezredesként tanár a Hadiakadémián. 1938. november 1-től a pécsi IV. hadtest vezérkari főnöke, ezredesként. 1939. augusztus 1-től 1941. február 15-ig a kecskeméti Zrínyi Miklós 7. honvéd gyalogezred parancsnoka. 1941 novemberétől a zombori 15. gyalogdandár parancsnoka. E minőségében Feketehalmy 1942. január 19-én Újvidékre vezényelte és az állítólagos partizántámadások megtorlásaként elrendelt tisztogatási akció irányításával bízta meg. A csendőrség, rendőrség, honvédség január 21-én kezdődő összehangolt razziája során közel háromezer embert, főleg szerbeket és zsidókat mészároltak le. Az 1943 októberében elindított hadbírói eljárás befejezése előtt, 1944 januárjában Németországba szökött. Áprilisban tért vissza Magyarországra, a Honvédelmi Minisztériumban jelentkezett szolgálattételre, de nyugdíjazták. A nyilas hatalomátvétel után Beregfy honvédelmi miniszternél jelentkezett. A Hunyadi SS páncélgránátos hadosztály parancsnokává jelölték. Szálasi november 1-jén altábornaggyá nevezte ki.

1945 májusában amerikai fogságba került. 1946. január 11-én a Népbíróság kötél általi halálra ítélte, a NOT március 2-án az ítéletet helybenhagyta.

Időközben, január 17-én a népbírósági fogházak parancsnoka a jugoszláv katonai hatóságoknak kiadta. Jugoszláviában október 23-30 között tartották meg hadbírósági tárgyalását. Kötél általi halálra ítélték és Újvidéken november 4-én fölakasztották. ***(18, 24, 31, 32, 34, 234)***

Hubay Kálmán

(Jászapáti, 1902. április 3. - Budapest, 1946. június 22.) nyilas újságíró, politikus; újságírói pályáját a miskolci Magyar Jövő c. szélsőjobboldali napilapnál kezdte 1919-ben, melynek 1924-től szerkesztője, majd felelős szerkesztője volt. 1920-tól Gömbös híveként a fajvédő politikai irányzathoz csatlakozott. 1922-ben rövid időre a liberális Miskolci Napló c. laphoz szerződött. 1933-tól a Függetlenség, majd 1936-tól az Esti Újság c. lapok felelős szerkesztője. 1937-ben mindkét laptól távozott, és 1938-tól a Magyarság c. szélsőjobboldali napilap felelős szerkesztője, majd szerkesztőségi titkára, később igazgatója. Rendszeresen publikált még a Pesti Újság, Virradat, Nemzeti Figyelő, Harc c. jobboldali, illetve nyilas, fajvédő lapokban. 1938 elején jelent meg a Magyar nacionalista külpolitika c. könyve. 1938 márciusában időközi választáson, fajvédő programmal, pártonkívüliként országgyűlési képviselővé választották (lovasberényi vk. Fejér vm.). Néhány héttel később a parlamentben bejelentette a Magyar Nemzeti Szocialista Párt - Hungarista Mozgalom elnevezésű politikai párt megalakítását, melynek ekkor még egyedüli országgyűlési képviselője volt. Az I. zsidótörvény (1938: XV.tc.) indokait helyeselte ugyan, de nem szavazta meg, mert nem tartotta elég radikálisnak. Pártját, amelyet Rátz Kálmánnal és Szálasival együtt alapított, 1939 februárjában a Teleki-kormány feloszlatta. Hubay ekkor Nyilaskeresztes Párt néven új pártot szervezett. Az 1939-es választáson 31 mandátumot szereztek a nyilasok. 1940. június 7-én Vágó Pállal együtt benyújtották hírhedt nemzetiségi törvényjavaslatukat, melyben a Kárpát-medencét a német „élettér” szerves részének ismerték el. Teleki Pál miniszterelnök indítványára mindkettőjüket megfosztották mandátumuktól. 1940 szeptemberétől Szálasi - fegyházbüntetését letöltve - átvette a Nyilaskeresztes Párt vezetését, s Hubayt az ún. Országépítő Tanács vezetésével bízta meg, egyben helyettesévé jelölte ki. Hubay 1942 februárjában átlépett a Pálffy-Baky-féle Magyar Nemzeti Szocialista Pártba. Szálasival elsősorban a Volksbund kérdésében nem értett egyet. Hubay már 1939 nyarán hajlandó lett volna

megadni a magyarországi németeknek a nemzetiségi kataszteren alapuló népcsoport-autonómiát.

Hubay a németek besúgója volt, 1944. október 16. után - pártjaik egyesülését követően - Szálasi az ún. Kultúrirodája élére állította.

A Népbíróság 1946. április 9-én, mint háborús és népellenes bűnöst kötél által halálra ítélte, a NOT június 17-én helybenhagyta az ítéletet, június 22-én kivégezték. ***(126, 162, 163, 168, 169, 234, 235)***

Imrédy Béla, vitéz, dr.

(Budapest, 1891. december 29. - Budapest 1946. február 28.) szélsőjobboldali politikus; A jogi diploma megszerzése után pályáját 1913-tól a Pénzügyigazgatóságon kezdte, majd 1920-tól a Pénzügyminisztériumban pénzügyi titkár. 1922-től a TÉBE titkára, majd 1924-től főtitkára. 1926-tól a Magyar Nemzeti Bank igazgatóhelyettese, 1928-tól igazgatója. Gömbös Gyula kormányában 1932-től 1935-ig pénzügyminiszter. 1935. január 7-től 1938. május 14-ig a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Miniszterelnöksége idején (1938. május 14. - 1939. február 16.) fogadta el az országgyűlés az első zsidótörvényt (1938: XV. te.). A második zsidótörvény javaslatát 1938. december 23-án, karácsony előestéjén nyújtotta be, ellentétben korábbi ígéretével, miszerint az első zsidótörvény végrehajtásával a zsidókérdést lezártnak tekinti.

Imrédy 1938. augusztus 23-án tárgyalt Hitlerrel a Pátria nevű motoroshajó fedélzetén, a Kidben rendezett tengerészeti hadgyakorlat alkalmával. Imrédy ekkor még úgy nyilatkozott, hogy - bár Magyarország részt kíván venni a Csehszlovákia elleni revíziós hadjáratban aggodalmai vannak a jugoszláv semlegességei, valamint az angol és francia reakciókat illetően. 1938 őszén azonban kormánya nevében egyre élesebb hangú jegyzékekben követelt területeket a csehszlovák kormánytól. 1938. november 2-án az első bécsi döntéssel a Felvidéket, 11.927 km^2 területet Magyarországhoz csatoltak.

1939 januárjában Imrédy megalakította a szélsőjobboldali Magyar Élet Mozgalmat. Horthy 1939. február 11-én Imrédy elé tárva a zsidó származását igazoló dokumentumokat, felszólította a lemondásra. Imrédy

saját bevallása szerint lehetséges, hogy egyik dédapjának az édesanyja volt zsidó (Kelemen, 1946, 21 I.). Rassay Károly szerint ő és barátai derítették ki, hogy Heller Karolin apja, Imrédy dédapja, Hellcr Móric és felesége Pommeizel Rebekka és Karolin lányuk 1839-ben Saatz-ban (Cseh-Morvaország) tértek át a katolikus hitre.

1940. októberében kilépve a Magyar Élet Pártjából megalapította saját pártját Magyar Megújulás Pártja néven.

1944. május 23-tól augusztus 7-ig Sztójay kormányában tárca nélküli közgazdasági miniszter. E minőségben a június 21-i minisztertanácsi ülésen valóban felszólalt a deportálások ügyében, de nem tiltakozott - mint ahogy azt az interjúban állítja hanem jogi rendezésről beszélt: „a zsidók kitelepítése és kiszállítása csak szóbeli német megegyezés alapján történik, de írás nincs róla” - mondotta. A június 24-i minisztertanácsi ülésen is ezt az álláspontját erősítette meg hozzáfűzve, hogy „nem barátja a zsidók kivételezésének”. Június 28-i felszólalásában úgy foglalt állást, hogy a svéd és svájci mentőakciókra adandó válaszként, a magyar szuverenitást bizonyítandó, mégis bizonyos engedményeket kellene tenni. A deportálásokat Horthy július 6-án nem Imrédy ezen felszólalásainak hatására állította le.

A Népbíróság 1945. november 23-án kötél általi halálra ítélte, a NOT 1946. február 4-én golyó általi halálra módosította az ítéletet. 1946. február 28-án kivégezték. ***(80, 93, 102, 103, 110, 115, 126, 138, 153, 162, 190, 235)***

Jaross Andor

(Csehi, Komárom vm., 1896. május 23 - Budapest, 1946. április 11.) szlovákiai magyar szélsőjobboldali politikus.

1921-ben belépett a csehszlovákiai Magyar Kisgazda Pártba, melynek 1923-tól szakosztályi társelnöke. 1929-től tartománygyűlési képviselő. 1933-tól ügyvezető elnök, 1935-től a prágai képviselőház tagja. Pártja és a Keresztény Szocialista Párt Egyesült Magyar Párt néven fogott össze. E pártnak 1936-tól országos elnöke. A Felvidék visszacsatolását követően 1938. november 15-től 1940. április 1-ig a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere a Teleki-kormányban. 1940 októberében Imrédyvel

megalakították a Magyar Megújulás Pártját. 1940. október 14-től a Nemzetőr c. jobboldali hetilap főszerkesztője. 1944. március 22-től augusztus 7-ig belügyminiszter. Interjúbeli állításával ellentétben 1944. június 19-én (Sepsiszentgyörgyön tartott beszédében) még azt hangsúlyozta, hogy: „Magyarország számára más út, mint a nagy Német Birodalommal való együtt-menetelés nincsen”. Egyik legfőbb feladatnak a zsidókérdés megoldását tekintette. Ezért javasolta Endre Lászlót belügyi államtitkárnak. Nem igaz, hogy a Sztójay-kormány nem foglalkozott a deportálás kérdésével. Éppen Jaross tájékoztatta rendszeresen a kormány tagjait, hogy hol tartanak a zsidók deportálásával (pl. 1944. június 1., 10.). Június 24-én a minisztertanács előtt kijelentette: „...hogy a zsidók hová mennek, minket végeredményben nem érdekel. Az ország érdeke, hogy a zsidók gyorsan legyenek eltávolíthatók”. Az viszont valószínű, hogy valóban ő intézkedett Purjesz és Rusznyák professzorok hazahozataláról. A Törvényhozók Nemzeti Szövetségének egyik megszervezője, 1944 decemberétől 1945 márciusáig elnöke.

A Népbíróság 1946. január 7-én golyó általi halálra ítélte, a NOT március 27-én az ítéletet jóváhagyta, április 11-én kivégezték. ***(9, 132, 133, 137, 153, 154, 235)***

Kassai-Schallmayer Ferenc

(Kassa, 1903. - Budapest 1946. október 30.) nyomdász, radikális szélsőjobboldali politikus; A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadseregben harcolt, majd lakatosként, később nyomdászként helyezkedett el. A Szociáldemokrata Ifjúmunkások Szövetségének egyik alapító tagja. 1934-től az Új Szó c. munkásszemle szerkesztője. Radikális nemzetiszocialista irányú írásai miatt kizárták az SZDP-ből. Előbb a Dénes István féle földműves és munkáspárttal lépett érintkezésbe, majd 1937 novemberében fölkereste Szálasit és csatlakozott a Hungarista Mozgalomhoz. 1938-ban a társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló bűntett miatt két év fegyházra ítélték. Szabadulása után 1941-től a Nyilaskeresztes Párt munkásszervezője. 1943. márciusában bevonult katonának, októberben leszerelt, s az Összetartás c. nyilas lap tördelőszerkesztője lett. 1944 januártól Szálasi pártjának propagandafőnöke, október 16-tól 1945. március 27-ig tárca

nélküli nemzetvédelmi és propaganda miniszter. Bár az interjúban azt állította, hogy már 1945 januárjától nem hitt a német győzelemben, 1945. március 14-i beszédében Kassai többek között a következőket mondta: „A zsidóság világuralmi vágyainak útjába állunk és így természetes, hogy a zsidóság céljainak szolgálatába állított ellenség megsemmisítésünkre tör. Ez mindenki háborúja. Ebben az évben fog történni a hatalmas forradalmi erővel feszülő visszaütés, amire a világtörténelemben még nem volt példa. A hadvezetőség bölcsessége fogja meghatározni a visszaütés időpontját. Csak két perccel tovább kitartani, mint az ellenség és biztos a győzelem".

1946. április 2-án a Népbíróság, mint háborús és népellenes bűnöst golyó általi halálra ítélte. A NOT augusztus 23-án az ítéletet helybenhagyta. A köztársasági elnök (Tildy Zoltán) kegyelmi kérvényét elutasította, október 30-án kivégezték. ***(54, 55, 60, 61, 235)***

Kiss Ferenc

(Székesfehérvár 1893. április 15. - Budapest 1978. augusztus 13.) színész, érdemes művész (1963); 1914-től két évet járt a Színművészeti Akadémiára. 1919. májusától a budapesti Nemzeti Színház tagja, majd a Király Színházban játszott operett szerepeket, illetve a Magyar Színháznál lépett fel. 1930-ban Gömbös Gyula segítségével - akit 1922 óta a Hungária Evezős Egyletből ismert - tért vissza a Nemzeti Színházba. 1933-tól a Színművészeti Akadémia tanára, majd 1937-től 1944-ig igazgatója. 1938 decemberétől 1942 áprilisáig a Színművészeti és Filmművészeti Kamara elnöke, s e minőségében a zsidótörvényeken túlmenően tiltott el zsidónak minősített színészeket a játszástól. 1944 májusában a Magyar Rádióban elszavalta Erdélyi József Solymosi Eszter vére c. versét. 1944. október 19-től Rajniss Ferenc vallás- és közoktatási miniszter megbízásából a Nemzeti Színház igazgatója, majd november 2-tól a színészeti ügyek kormánybiztosa. 1944. december 18-án elhagyta az országot, 1945 májusában amerikai fogságba esett. A Népbíróság, mint háborús és népellenes bűnöst, 1945. november 28-án nyolc év kényszermunkára ítélte. A NOT 1946. február 23-án nyolc év börtönre módosította az ítéletet, valamint öt évre eltiltotta a foglalkozásától Budapesten, Debrecenben és Szegeden. 1956 szeptemberétől a győri Kisfaludy Színház tagja, majd 1959

augusztusától a szegedi Nemzeti Színházban lépett fel, ahonnan 1964-ben ment nyugdíjba. 1971-ben Mindenért fizetni kell címen írta meg memoárjait. ***(67, 72, 73, 77, 78, 236)***

Kolosváry-Borcsa Mihály, vitéz, dr.

(Kolozsvár, 1896. - Budapest, 1946. december 6.) Jobboldali németbarát politikus, publicista; jogi diplomát szerzett. 1921-ben a második királypuccs alatt a székely főiskolások különítményénél a karhatalom parancsnoka volt. Kezdettől fogva tagja a MOVE-nek, főtitkára a Keresztény Nemzeti Ligának, társelnöke a Revíziós Ligának. Gömbös Gyula híve, a Fajvédő Párt egyik alapító tagja. Gömböst a Nemzeti Egység Pártjába követve, pártjának törvényhatósági titkára Debrecenben. Először debreceni pótképviselő, majd 1935-ben, illetve 1939-ben a Magyar Élet Pártja programjával választották országgyűlési képviselőnek (gyömrői vk.). A zsidótörvények elfogadása mellett többször felszólalt. 1935-ben a miniszterelnöki sajtóosztályra kerüli, majd 1938. szeptemberétől sajtófőnökké nevezték ki. E minőségében több mint 400 lapot tiltott be „sajtóetikai szempontból", illetve papírhiányra hivatkozással. Újságírói pályafutását a debreceni Hajdúföld c. lapnál kezdte, majd a Szózat c. fajvédő lapnál folytatta. 1937-től 1945 tavaszáig a Függetlenség c. jobboldali napilap felelős szerkesztője volt, melyben rendszeresen publikálta háborús és antiszemita írásait. 1939-től az Országos Magyar Sajtókamara elnöke volt. 1943-ban írta A zsidókérdés magyarországi irodalma című művét, mely saját bevallása szerint 4.000 példányban jelent meg. E munka bevezető tanulmányában Kolosváry haladéktalan feladatnak tartotta „zsidókérdést kutató tudományos intézet" felállítását, a közkönyvtárakból a zsidó szerzők műveinek eltávolítását, valamint a „könyvkiadás és a nyomdaipar százszázalékos" megtisztítását a zsidóságtól. 1944 április közepétől sajtó-kormánybiztosként, államtitkári rangban felügyelete alá tartoztak az MTI, a könyvkiadási, a lapengedélyezési, a papírellátási és sajtókamarai ügyek. Az 1944. június 24-én tartott minisztertanácson „azon nézetének ad kifejezést, hogy a belpolitikai hangulat szempontjából súlyos erkölcsi következményei lennének annak, ha a zsidók kitelepítésének akciója most halasztást szenvedne". A Lakatos-kormány alatt fölmentették tisztségéből. 1944. október 12-én az országgyűlési képviselők egy csoportjából alakult Nemzeti Szövetség

küldöttségi tagjaként számonkérte a Lakatos-kormányon a különbéke-tárgyalásokat. 1944. október 31-én Szálasi ismét kinevezte sajtókormánybiztossá, december 27-én fölmentette tisztségéből.

1946. április 2-án a Népbíróság háborús és népellenes bűnösként golyó általi halálra ítélte. A NOT augusztus 23-án az ítéletet jóváhagyta. Kolos-váry perújrafelvételt kért, ennek a NOT október 23-án helyt adott, december 6-án kivégezték. ***(62, 63, 238)***

Kun András

(1911. - Budapest, 1945. szeptember 19.) katolikus pap, volt minorita szerzetes. 1944 tavaszán belépett a nyilaskeresztes pártba. Összesen közel ezer ember meggyilkolásában való részvétellel vádolták meg. Vádirata szerint 1944 őszén egyik irányítója volt a Maros utcai, valamint a Városmajor úti kórházakban elkövetett tömeggyilkosságoknak. Budapesten olyan katonákat is meggyilkolt, akiknek magatartását nem ítélte elég hazafiasnak, ezért a katonai hatóságok elfogták és halálra ítélték. A nyilasok megszöktették. A Népbíróság 1945. szeptember 19-én tárgyalta ügyét, az egykorú sajtótudósítások szerint több száz fős hallgatóság előtt, igen feszült légkörben. Kun végig tagadott, a szemtanúk sokaságának egybehangzó vallomása ellenére is. A Népbíróság halálra ítélte, az ítéletet még aznap végre is hajtották. ***(84, 180, 181, 236)***

Pálffy Fidél, gróf

(Pozsonyszentgyörgy, 1895. május 6. - Budapest, 1946. március 2.) elszegényedett arisztokrata, szélsőjobboldali politikus; 1919-ben összekötő tiszt a szegedi ellenforradalmi kormány és a francia megszálló csapatok parancsnoksága között. 1920-ban visszavonult csehszlovákiai birtokára, majd Magyarországon vásárolt megmaradt pénzéből birtokot. 1932-ben Meskó Zoltán hívására belépett a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkás Pártba és Festetich Sándorral közösen hárman lettek a párt vezetői. 1934-ben pártjuk belső személyi ellentétek miatt fölbomlott, s ekkor megalapítja az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártot. 1939-től rendszeresen publikált a Magyarság c. szélsőjobboldali napilapban, valamint a Nemzeti Figyelő c. hetilapban. 1939-ben a választásokon összefogtak a különféle nyilas pártok, Pálffy a győri megyei listán került be

az országgyűlésbe, de mandátumát a törvényhatósági bizottság megsemmisítette. 1940 szeptemberében Szálasi kiszabadulása után pártjaik egyesültek. Igen jó kapcsolatokat épített ki a németekkel. 1941. szeptember 12-én Bakyval együtt kilépett Szálasi pártjából és megalapították a Magyar Nemzeti Szocialista Pártot, két hét múlva szövetségre léptek Imrédy Magyar Megújulás Pártjával, így jött létre a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség, amelynek élén Rátz Jenő állt. A párt 1944-ben Himmler támogatását élvezte. A Harc c. antiszemita hetilapban rendszeresen jelentek meg cikkei. 1944. október 17-től Szálasi kormányában földművelésügyi miniszter. E minőségében decemberben utasítást adott az állami birtokok tenyészállatállományának és méneseinek nyugatra szállítására.

A Népbíróság 1945. december 15-én kötél általi halálra ítélte, a NŐT 1946. február 1-jén az ítéletet jóváhagyta, március 2-án kivégezték. ***(83, 170, 171, 177, 233, 236)***

Rátz Jenő, vitéz

(Nagybecskerek, 1882. szeptember 20. - Vác, 1952. január 21.) nyugállományú vezérezredes, szélsőjobboldali politikus; 1919 szeptemberétől 1920 őszéig a miskolci hadosztály vezérkari főnöke, 1920. szeptember 1-től vezérkari alezredes. 1922-1925 között a Hadiakadémia tanára. 1923. szeptember 1-től vezérkari ezredes. 1925-1928 között a HM szabályzatszerkesztési osztályának főnöke, majd 1928-tól 1930-ig a honvédvezérkar vezérkari kiképzési osztályának vezetője. 1931 októberétől 1935 januárjáig a Hadiakadémia parancsnoka. 1935 január 16-tól 1936. május 1-ig a honvédvezérkar főnökének helyettese, majd 1938. május 24-ig a honvédvezérkar főnöke. 1938. május 14-től november 15-ig. lemondásáig az Imrédy-kormányban honvédelmi miniszter. 1939-től a Magyar Megújulás Pártja programjával országgyűlési képviselő. Szövetségre lépve Pálffy pártjával, a pártszövetség elnöke lett. 1944. március 22-től július 19-ig miniszterelnökhelyettes a Sztójay-kormányban. Tehát nem vált ki a kormányból júniusban, mint azt az interjúban állítja. A minisztertanácsi jegyzőkönyvekben nincs nyoma, hogy Rátz követelte volna a zsidórendeletek törvénybe foglalását. Egyébként a parlament a Sztójay-kormány idején nem működött. Horthy szabad kezet adott a kormánynak a

zsidókérdés „rendezésére”, még arról a jogáról is lemondott, hogy a zsidótárgyú kormányrendeleteket neki előzetesen bemutassák. 1944. november 8-án Szálasi kinevezte a Felsőház elnökévé. 1946. március 22-én a Sztójay-per másodrendű vádlottjaként golyó általi halálra ítélték, a NOT július 1-jén az ítéletet megerősítette. A köztársasági elnök augusztus 19-én kegyelemmel életfogytiglani kényszermunkára módosította büntetését, a börtönben halt meg. ***(9, 80, 81, 89, 236)***

Szálasi Ferenc

(Kassa, 1897. január 6. - Budapest, 1946. március 12.) vezérkari őrnagy, nyilas pártvezér; a kőszegi katonai reáliskola elvégzése után katonai pályára lépett. 1915-ben hadnagyként került ki a frontra, ahol 36 hónapig szolgált. 1918-ban Magyarországra költözött, az őszirózsás forradalom idején a külügyi futárszolgálat tagja. 1923-1925 között elvégezte a Hadiakadémiát, 1925-ben a HM vk.-hoz vezényelték. 1926 februárjától 1929-ig a vkf. Tábornoki és Vezérkari Továbbképzés és a Vezérkari Személyi Ügyek osztályán szolgált. Gömbös Gyulának adta át első politikai jellegű írásait. Gömbös ezekről elragadtatással nyilatkozott és már miniszterelnökként Szálasit egyik lehetséges utódának nevezte. 1933-ban vezérkari őrnaggyá léptették elő. 1935. március 1-jén nyugállományba vonult és megalakította a Nemzet Akaratának Pártját. 1936-ban Németországban járt rövid tanulmányúton, ahol elsősorban a nácik 1933 előtti propaganda-módszereit tanulmányozta. Hazatérése után 1937 őszére sikerült neki a különféle szélsőjobboldali, antiszemita, nemzeti-szocialista pártokból egységes tömegmozgalmat szervezni. 1939-ben már félmillió nyilas párttag volt Magyarországon. 1937 után Szálasit többször bíróság elé állították, egyre súlyosabb ítéletekkel sújtották, de minden alkalommal szabadlábra helyezték. „Meghurcoltatása” jelentősen növelte pártja népszerűségét is. 1938 augusztusában végül jogerősen elítélték és a szegedi Csillag-börtönbe zárták. 1940. szeptember 17-én, Észak-Erdély visszacsatolása után, az általános amnesztia keretén belül ő is kiszabadult. 1941-1942 folyamán alvezéreivel, Hubayval, Baky-val, Málnásival elsősorban a náci Harmadik Birodalomhoz való viszony kérdésében támadt nézeteltérése, amely pártszakadáshoz vezetett. 1944-ben bírálta hazánk német megszállását, azon a véleményen volt, hogy a belpolitikai válságot a Hungarista Mozgalom egyedül is képes lett volna megoldani, ha Horthy őt nevezi ki

miniszterelnökké. Szőllősi állítása szerint 1944 áprilisában a Nyilaskeresztes Pártnak 150 ezer fizető tagja volt. Szálasiék a németekkel szorosan együttműködve a Lakatos-kormány idején kezdték meg a hatalomátvétel előkészítését. 1944. október 15. után, Szálasi országlása 170 napja alatt hozzájárult hazánk teljes kirablásához, minden mozdítható érték nyugatra szállításához, illetve elpusztításához. Már 1944 október végén engedélyezte, hogy az Eichmann-kommandó felújítsa működését. Németországba, a vasúti szállítókapacitás kedvezőtlen helyzetére hivatkozva, a zsidókat gyalogmenetekben terelték
Budapesttől Hegyeshalomig a katonák, csendőrök és nyilasok. A deportáltak között nem csak munkaképesek voltak, hanem öregek, betegek, kisgyerekek és terhes anyák is. Az ún. halálmeneteket egészen 1944 december elejéig folytatták, ekkorra szervezték meg a nagy budapesti gettót a Király u. -Nagykörút - Nagyatádi Szabó u. és Károly körűt által határolt területen. Itt is és a Pozsonyi úti ún. védett házakban is a nyilas bandák szinte korlátozás nélkül gyilkoltak, raboltak, fosztogattak.

A Népbíróság 1946. március 1-jén ítélte Szálasit halálra, ítéletét március 11-én megerősítették és másnap fölakasztották. ***(5, 8, 15, 24, 35, 41, 47, 48, 54, 57, 58, 60, 62, 68, 69, 76, 84, 87, 90, 96, 107, 108, 117, 126, 136, 137, 146, 157, 162, 167, 170, 174, 188, 190, 191, 192, 196, 197, 199, 209, 217, 224, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 237)***

Zöldi Márton, dr. (1913 - Újvidék, 1946. november 4.) csendőrszázados; 1942. január 20-tól a szekszárdi csendőriskolából Újvidékre vezényelt csendőrszakasz parancsnokaként Feketehalmy és Grassy utasításai szerint az újvidéki vérengzés egyik fő végrehajtója. A felelősségrevonás elől 1944 januárjában Németországba szökött (ld. Grassy, Feketehalmy), ahol belépett az SS-be. 1944. március 19. után mint SS százados az Eichmann-kommandó tagjaként visszatért Magyarországra. Részt vett több vidéki gyűjtőtábor felszámolásában (Munkács, Kolozsvár, Hatvan, Kiskunfélegyháza, Kecskemét). Baky és Faragho kikérte Zöldit a német hatóságoktól, de az SS nem adta ki, elhelyezték Magyarországról.

A népbíróság 1946. január 11-én kötél általi halálra ítélte, január 17-én kiadták a jugoszláv hatóságoknak. Az 1946. október 23-30. között tartott tárgyaláson egykori sajtóbeszámolók szerint kihallgatásakor, október 25-én teljeskörű beismerő vallomást tett. „Gyilkoltattam, de nem raboltam” - vallotta többek között. November 4-én a bíróság ítélete alapján Újvidéken fölakasztották. ***(22, 26, 27, 30, 35, 36, 237)***

Névmutató

Arnóthy Jungcrth Mihály (1883-?) diplomata, 1939-1944 között szófiai követ, 1944. április 6-tól a külügyminiszter (Sztójay) állandó helyettese. 1944. október 16-án a Gestapo letartóztatta. ***154*** **Axel** lásd: Munthe **Asztalos** 56

Babits Mihály (1883 1941) költő, író, műfordító ***112, 189*** **Bach, Johann Sebastian** (1685-1750) orgonista, karnagy, zeneszerző ***105*** **Bacsó Béla** (1891-1920) szociáldemokrata újságíró; Somogyi Bélával együtt nyíltan bírálta a fehérterrort. 1920. február 17-én az Ostenburg-különítmény tagjai mindkettőjüket meggyilkolták. ***90*** **Bajcsy-Zsilinszky Endre,** vitéz (1886-1944) politikus; a MOVE egyik alapítója. Az 1920-as években aktív tagja volt több fajvédő szervezetnek. 1930-ban megalapította a Nemzeti Radikális Pártot, amely 1936-ban egyesült a Független Kisgazdapárttal. 1922-ben egységespárti, 1931-ben nemzeti radikális párti, 1939-ben kisgazdapárti programmal választották képviselővé (Derecske, ill. Beregszász vk.). 1944. március 19-én a Gestapo letartóztatta, október 15-én kiszabadult. 1944 novemberében az MNFFB elnöke. 1944. november 23-án letartóztatták, majd Sopronkőhidán kivégezték. ***124***

Bakay Szilárd, vitéz (1892-1947) altábornagy; 1940-ben részt vett É-Erdély megszállásában. 1942 augusztusa és 1943 júniusa között a Keleti Megszálló csoport parancsnoka Kijevben. Hazatérése után a szombathelyi III. hadtest parancsnoka, majd 1944. augusztus 1-től a budapesti I. hadtest és a budapesti helyőrség parancsnoka azzal a megbízással, hogy Horthy fegyverszüneti előkészületeit katonailag biztosítsa. 1944. október 8-án a Gestapo Mauthausenbe hurcolta. 1945 májusában, kiszaba-

dítása után, hazatért Szombathelyre. 1946-ban szovjet fogságba került, halálra ítélték, 1947. március 13-án kegyelmi kérvényét elutasították, 17-én kivégezték Sopronban. ***156*** **Barbusse, Henri** (1873-1935) francia író ***39, 66, 167*** **Bartók Béla** (1881-1945) zeneszerző, népzenekutató ***167, 215*** **Bárdossy László** (1890-1946) politikus; 1941. február 4-től külügyminiszter, valamint 1941. április 3-tól 1942. március 7-ig miniszterelnök. 1945 november 2-án háborús és népellenes bűnösként a Népbíróság kötél általi halálra ítélte. A Nemzeti Főtanács a kivégzés napján, 1946. január 10-én golyó általi halálra módosította az ítéletet.

77 **Batthyány Erzsébet** (1875-1954) Pálffy édesanyja, csillagkeresztes hölgy ***171***

Batthyány Tivadar, gróf (1859-1931) politikus; a főrendiház örökös tagja. A király személye körüli miniszter 1917 június-augusztus között és 1918 októberében, valamint belügyminiszter 1918. október 31-től december 12-ig. ***175***

Bebel, August (1840-1913) német szociáldemokrata politikus ***40, 46***
Beethoven, Ludwig van (1770-1827) német zeneszerző, orgonista, zongoraművész 5, ***105***

Béranger, Pierre Jean de (1780-1857) francia dalszerző, költő ***92***
Bergson, Henri (1859-1941) francia filozófus ***33*** **Berzsenyi Dániel** (1776-1836) költő ***105***

Bethlen István, gróf (1874-1947) 1921. április 14-től 1931. augusztus 24-ig miniszterelnök. Kassai az interjúban az 1921. december 21-én megkötött Bclhlen-Peyer paktumra utal. Ennek fő pontjai: a kormány biztosította az MSZDP és a szakszervezetek legális működését; az MSZDP cserébe lemondott a közalkalmazottak, vasutasok, postások szervezéséről és korlátozta a mezőgazdasági munkások közötti agitáció-ját is. 57

Blumék - Blum és Testvére angol szabóság (IV. Váci u. 31-33.) ***42*** **Bókay János, dr. if** j. (1858-1937) orvosprofesszor; a Stefánia Gyermek-kórház igazgatója, az MTA tagja. ***189*** **Bonczos Miklós,** vitéz, dr. (1897-1971) tényleges katonatiszt, ügyvéd; 1939-től a Magyar Élet Pártja programjával országgyűlési képviselő (szentesi vk.). 1944. augusztus 7 - október 12. között belügyminiszter. ***154, 158, 159*** **Bondi, George** ***113***

Braun (Csibi) József (1901-1943) labdarúgó; 1924-ben az olimpiai csapat tagja, 27 alkalommal volt válogatott. ***123***

Bruszilov, Alekszej Alekszejevics (1853-1926), orosz tábornok. Az első világháborúban a délnyugati front pk. 1916. június 4-én indította meg a később róla elnevezett offenzívát, amellyel nagy mélységben áttörte a német-osztrák védővonalakat. 1917-ben a Kerenszkij-kormány-ban a

szociográfus ***143*** **Feketehalmy-Czeydner Ferenc,** vitéz (1890-1946) altábornagy; 1941 augusztus 1-től a szegedi V. hadtest parancsnoka, 1942 januárjában a délvidéki vérengzés egyik fő szervezője. 1942. augusztus 20-án, az ügyészi vizsgálat eredményeként, azonnali hatállyal nyugdíjazták. 1943

októberében az újból elrendelt vizsgálat során Németországba szökött, s csak 1944. október 16-án tért haza. Szálasi honvédelmi miniszterhelyettessé nevezte ki, és novemberben vezérezredessé léptette elő. 1946 május 22-én Budapesten a Népbíróság kötél általi halálra ítélte majd júliusban a magyar hatóságok háborús bűnösként átadták a jugoszláv hatóságoknak. 1946. október 30-án Újvidéken ismételten kötél általi halálra ítélték és november 5-én Zsablyán kivégezték. ***21, 22, 23, 30, 31, 32***

Felicides Román ld. Tárczay-Felicides

Ferenc József, I., Habsburg (1830-1916) osztrák császár, magyar király ***109***

Flaubert, Gustave (1821-1880) francia prózaíró. A Szalambót 1862-ben írta. ***92, 143***

Ford, Henry (1863-1947) a Ford Motor Company alapítója; A nemzetközi zsidó c. antiszemita műve 1926-ban majd 1943-ban jelent meg magyarul. ***143***

Francé, Anatole (1844-1924) francia regényíró ***92, 215***

Freud, Sigmund (1856-1939) osztrák orvos, a pszichoanalízis megteremtője ***112, 114, 207***

Gandhi, Mohandász Karamcsand, Mahátma (1869-1948) indiai politikus ***167***

Garbai Sándor (1879-1947) szociáldemokrata politikus; 1902-től az SZDP vezetőségének tagja. A tanácsköztársaság idején a forradalmi kormányzótanács elnöke, majd a Peidl-kormány közoktatásügyi minisztere. Ausztriába, majd Franciaországba emigrált.

Gáspár Ferenc (1862-1923) orvos, útirajzíró; A föld körül című hat kötetes műve 1906-1908 között jelent meg. 57

Gide, André (1869-1951) francia író ***39, 167***

Goldberger Leó (1878-1945) 1910-től a Goldberger-gyár elnök-vezérigazgatója, a Magyar Textilgyárosok Országos Egyesületének elnöke. 1944-ben deportálták, Mauthausenben halt meg. ***94***

Gólem. Mesterségesen létrehozott emberi lény. Egy középkori zsidó legenda szerint agyagból gyúrta egy rabbi. ***213***

Gorkij, Maxim (1868-1936) szovjet-orosz író ***167***

GÖbbels, Joseph Paul (1897-1945) náci politikus; 1933-tól propaganda és tájékoztatási miniszter, a Birodalmi Kultúrkamara elnöke. Hitler 1945. április 29-én politikai végrendeletében Birodalmi Kancellárrá nevezte ki. Berlinben, Hitler bunkerében május elején öngyilkos lett. ***14, 88, 193***

Gömbös Gyula (1886-1936) szélsőjobboldali, fajvédő politikus, hivatásos katonatiszt; 1929 októberétől honvédelmi minisztef, majd 1932. október 1-től 1936. október 6-ig miniszterelnök, egyben a Nemzeti Egység Pártja alapító pártvezére. ***74, 75, 87, 90, 95, 115, 165, 218, 233, 235, 236***

Görgey Artúr (1818-1916) honvédtábornok ***45, 47, 49*** **Görgey Kornél** (1855-?) Görgey Artúr fia ***45***

Göring, Hermann (1893-1946) német tábornagy, náci politikus. 1933. január 30. után tárca nélküli miniszter és porosz belügyminiszter. 1934-ben Himmlerrel együtt irányította az SA radikális vezetőinek likvidálását. A Gestapo egyik megszervezője. 1935 januárjától a német légierő (Luftwaffe) főparancsnoka. 1936-tól a német hadigazdaság irányítója, mint a 4 éves terv elnevezésű gazdasági csúcsminisztérium vezetője. A nürnbergi perben háborús főbűnösként halálra ítélték; a kivégzés előtt öngyilkos lett. ***48***

Grimm testvérek; Jacob (1785-1863) és Wilhelm (1786-1859) német irodalomtörténészek, nyelvészek, népmesegyűjtők ***39, 203*** **Gunther, John** angol történész, politológus, több munkájában foglalkozott az európai

alkalommal is a zsidótörvények mellett szólalt föl. Húga, Károlyi Consuela ifj. Horthy Miklós első felesége volt. 1944 márciusától visszavonult az aktív politikai élettől. A magyar zsidók deportálását nem helyeselte, több embert megmentett az elhurcolástól. 1944. szeptemberében hagyta el birtokát, Ausztriába menekült családjával, majd amerikai fogságba esett. A Népbíróság 1945 novemberében két év börtönbüntetésre ítélte, a NŐT 1946 áprilisában három és fél évre súlyosbította az ítéletet. 757 **Kárpáti Aurél** (1884-1963) író, kritikus ***74*** **Kassák Lajos** (1887-1967) költő, író, festő
56 **Kemény Zsigmond,** báró (1814-1875) író, publicista, politikus
84 **Keresztes-Fischer Lajos,** vitéz (1884-1948) vezérezredes; 1935-1938 között majd 1939 áprilisától 1942 októberéig Horthy katonai kabinet-irodájának főnöke, 1939-től titkos tanácsos, 1943-tól felsőházi tag. 1944. október 15-én a németek Dachauba hurcolták. Szabadulása után az ausztriai Vöcklabruckban telepedett le. ***86, 219*** **Kiszely Alajos,** dr. (1897-?) ügyvéd; 1939-től a nyilasok felkérésére több alkalommal vállalt nyilas bűnügyekben védelmet. 1944. október 16. után Gera a nyilas párt jogügyi osztályának vezetésével bízta meg. 1946 márciusában a Népbíróság hat évi fegyházbüntetésre ítélte mint háborús bűnöst, a NŐT júniusban öt évre módosította az ítéletet. 1950-ben szabadult a fegyházból. ***32*** **Kodolányi János** (1899-1969) író 27 **Komáromi János** (1890-1937) író, újságíró
189 **Kornél bácsi** ld.Görgey Kornél

Korvin (Klein) Ottó (1849-1919) 1918-ban a KMP egyik alapító tagja;

a Tanácsköztársaság idején belügyi népbiztos. ***143*** **Kovács István** ***85***

Kölcsey István (1893-?) politikus; a Nemzeti Egység Pártja egyik alapító tagja. 1935-től 1944-ig e párt programjával országgyűlési képviselő (fehérgyarmati vk.) ***124*** **Krisztus** ld Jézus Krisztus

Kun Béla (1886-1938) politikus; 1918 novemberében a KMP egyik alapító tagja, a Tanácsköztársaság idején külügyi és hadügyi népbiztos. ***143*** **Kun Imre,** dr. csendőrszázados; 1941-ben részt vett a délvidéki vérengzésben mint a galántai csendőrzászlóalj osztályparancsnoka. ***32*** **Láday István** (1898-1946) csendőrezredes; 1936-tól a Nyilaskeresztes Párt tagja. 1944 nyarán a galántai csendőrzászlóalj parancsnokaként a Budapest környéki zsidók deportálását szervezte. 1944. október 19-től a Politikai Rendőrségért felelős BM államtitkár. Hozzá tartozott a csendőrség, a rendőrség és a

Péterffy Jenő, vitéz, csendőralezredes; 1944-ben mint a nagyváradi csendőr tanzászlóalj parancsnoka a nagyváradi zsidóság deportálását irányította. 1944 június végén a budapesti zsidóság összegyűjtéséhez a fővárosba hívták. ***155***

Péter Gábor (1906-1993), vezérőrnagy; 1945-ben először az államrendőrség budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának, majd az Államvédelmi Hatóság vezetője. ***218***

Pethő Sándor (1885-1940) történész, publicista; 1920-tól a Magyarország című lap munkatársa, majd szerkesztője. 1938-ban megalapította a Magyar Nemzet című lapot. ***56***

Pető Ernő dr. ügyvéd; 1941-től a Pesti Izraelita Hitközség elnökhelyettese, 1944 májusától októberig a Zsidó Tanács tagja. A háború után kivándorolt Brazíliába. ***152***

Petőfi Sándor ((1823-1849) költő ***84***

Petschauer Attila (1904-1943) kardvívó, újságíró; 1928-ban és 1932-ben tagja az olimpiai bajnok kardcsapatnak. 1942-ben munkaszolgálatra hívták be. ***124***

Pitigrilli (írói név) **Segre, Dino** (1893-1975) olasz író ***66***

Polgár Elemér, dr. ***191***

Prohászka Ottokár (1858-1927) katolikus pap, egyetemi tanár, politikus; 1903-ban az első keresztény-szocialista szervezetek alapítója. 1905-től székesfehérvári püspök, a főrendi ház tagja, 1920-ban nemzetgyűlési képviselő. ***143***

Puccini, Giocomo (1858-1924) olasz zeneszerző ***105***

Purjesz Béla, dr. (1884-1959) a szegedi egyetem belgyógyász tanára; Purjesz Béla és Rusznyák István világhírű egyetemi professzorok 1944 májusában Jaross belügyminiszterhez intézett levélben kérték mentesítésüket a szegedi gettóba történő költözés alól. Kérelmük

támogatására kollégáik, a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem orvosi karának tagjai szintén levélben fordultak a belügyminiszterhez. Miután a Belügyminisztériumban jóváhagyták kérelmüket, a professzorok „további intézkedésig” lakásaikban maradhattak. 1944 június 20-án az ún. mentesítési vagy hármas bizottság újratárgyalta ügyüket. E bizottságnak bizonyíthatóan tagjai voltak: Magyary Kossá Aladár főispán, Tóth Béla helyettes-polgármester, Horváth József rendőrtanácsos, Finta Imre csendőrszázados, Liptay László csendőrezredes. Mivel Molnár Zsig-mond belügyminiszteri titkártól telefonrendeletet kaptak, Purjesz és

Rusznyák professzort továbbra is mcgluwylAk i<l> tpli<m l<U AIIIMII Az 1944. június 21-i minisztertanácson Meslci Mikii' vollrt fi ko/ut tatásügyi minisztériumi államtitkár több más egyelem proli i mn Imi lett Purjesz tanár érdekében is felszólalt. 1944. június 24 én tclcfouim delet érkezett a vidéki rendőrfőkapitányságtól a **szegedi** rendőrfőkapitányságra, mely szerint a professzorok kötelesek a sárga csillagot viselni, de lakásaikban maradhatnak. 1944. június 27-én a belügyminiszter végleg mentesítette őket. A hármas bizottság június 28-i ülésén a rendőrség vezetője mégis azt jelentette, hogy Purjeszék már a gyűjtőtáborban vannak. A mentesítés ellenére tehát vagy a helyi német hatóságok vagy a velük szorosan együttműködő csendőrség a Rókusi pályaudvar melletti téglagyárban felállított gyűjtőtáborba szállította a professzorokat, majd ugyanezen a napon deportálta őket. A főispán ezért a belügyminiszterhez fordult. Jaross valószínűleg közbenjárt az érdekükben, mert Strashoffból (ma Ausztria) visszahozták őket Magyar-országra. ***93, 133***

Pünkösti Andor (1892-1944) író, újságíró, rendező 76 **Rajníss Ferenc** (1893-1946) kezdetben liberális, németellenes majd szélsőjobboldali újságíró, politikus; A Magyar Megújulás Pártja egyik vezetője, Imrédy bizalmas híve. Az Új Magyarság c. szélsőjobboldali napilap vezető publicistája. Az antiszemita Magyar Futár **c.** hetilap alapítója, a Sztójay-kormány idején az Esti Újság főszerkesztője. Szálasi kormányában vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1945 decemberében a Népbíróság kötél általi halálra ítélte, a NŐT 1946 februárjában az ítéletet jóváhagyta, március 12-én kivégezték. ***117, 126, 234*** **Rákosi Mátyás** (1892-1971) politikus; az MKP, majd az MDP főtitkára 1945-től 1956-ig, miniszterelnök 1952-től 1953-ig. 5, ***228*** **Ramszesz, II.** egyiptomi fáraó; i.c. 1290k.-i.c. 1224k.

Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatósági tagja. A MIOI (Magyar Izraeliták Országos Irodája) elnöke és a VI. izraelita községkerület (ehhez tartozott eleinte Pest, Bács-Bodrog vm. valamint Budapest is) elnöke. 1944. március 20-tól a Magyar Zsidók Központi Tanácsának elnöke. Visszaemlékezését Versenyfutás az idővel címmel 1945-ben diktálta titkárnőjének. ***152*** **Strassberg Ottó** ***40***

Strauss, Richard (1864-1949) német zeneszerző ***105*** **Sréter Farkas** nyilas pártszolgálatos ***192***

Stromfeld Aurél (1878-1927) vezérkari tiszt, szociáldemokrata politikus ***219***

Sulyok Dezső, dr. (1897-1965) ügyvéd, politikus; 1935-1939 között országgyűlési képviselő (pápai vk.) pártonkívüli, majd kisgazdapárti programmal. 1945 után kisgazdapárti parlamenti képviselő, 1946-ban kizárták a pártból, ekkor megalapította a Magyar Szabadság Pártot. 1947-ben emigrált. ***199*** **Szakmáry Erzsébet,** Szálasi édesanyja ***200***

Szamuely Tibor (1890-1919) kommunista újságíró; a Tanácsköztársaság idején közoktatásügyi népbiztos, valamint a Frontmögötti Bizottság (rögtönítélő törvényszék) elnöke. ***143***

Széli József (1880-1956) 1937. április 10-től 1938. május 14-ig belügyminiszter a Darányi-kormányban. ***87***

Szent-Györgyi Albert (1893-1986) Nobel-díjas biukémikus, egyetemi tanár

Szép Ernő (1884-1953) író, költő ***40***

Szombathelyi Blanka ***40***

Szombathelyi Ferenc, vitéz (1887-1946) vezérezredes, titkos tanácsos; 1941. szeptember 6-tól 1944. április 19-ig vezérkari főnök. 1944 októberében a nyilasok letartóztatták és Sopronkőhidán őrizték. 1946-ban a Népbíróság tíz év börtönre ítélte, a NŐT életfogytig tartó börtönre súlyosbította az ítéletet. 1946 júliusában a magyar hatóságok átadták

a jugoszláv hatóságoknak. 1946 novemberében kivégezték a délvidéki vérengzés felelőseivel együtt. ***32***

Szőllősi Jenő (1893-1946) szélsőjobboldali, nyilas politikus, gyógyszerész; 1939-től országgyűlési képviselő (makói vk.), 1941-től a Nyilaskeresztes Párt képviselőcsoportjának vezetője. 1944. október 16-tól 1945. március 27-ig miniszterelnök-helyettes. 1946. március 19-én népbírósági ítélet alapján kivégezték. ***216***

Sztálin, Joszif Visszarionovics (1879-1953) szovjet-grúz hivatásos forradalmár; 1922. április 3-tól a bolsevik párt főtitkára, 1941. május 6-tól a Népbiztosok Tanácsának elnöke. ***174***

Sztójay Döme (1883-1946) tényleges katonatiszt, 1935-től altábornagy; 1935 decemberétől 1944 márciusáig berlini magyar követ, 1944. március 22-től augusztus 29-ig miniszterelnök és külügyminiszter. A Népbíróság 1946. március 22-én golyó általi halálra ítélte, a NŐT július 1-jén az ítéletet jóváhagyta, 1946. augusztus 24-én kivégezték. ***47, 66, 67, 80, 86, 87, 93, 94, 132, 135, 136, 151, 153, 154, 192, 225, 233, 234, 235, 236***

Talleyrand, Charles Maurice de, herceg (1754-1838) francia politikus, diplomata ***46***

Tárczay-Felicides Román, vitéz, dr. A nyilas párt tagja, a Kultuszminisztérium sport-és testnevelési ügyosztálya, valamint az országos Sportközpont vezetője. 1942-ben tervezetet készített a sportegyletek „zsidótlanítására”, munkája szolgált alapul annak a rendeletnek, amely megszüntette a zsidók versenyzési és sportolási lehetőségeit. Nagy szerepe volt pl. az MTK és más zsidó sportegyesületek föloszlatásában is.

A sportsajtó terén monopóliumot biztosított a Ncm/cll Sj.i>• InnV ***n/*** újságtól rendszeresen havi összeget fogadott el. 1944 nyarán, Imi «m utasítást kapott, nem volt hajlandó elkészíteni az olimpiai es világba) noki érmes, zsidó számazású magyar sportolók listáját, akiket pedig en nek alapján a Kultuszminisztérium vezetése mentesítésre ajánlott. Sza lasi kultuszminiszteri államtitkárrá nevezte ki. 1946 tavaszán a Népbíróság életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte. 757

Teleki Pál, gróf (1879-1941) politikus, egyetemi tanár; Első miniszterelnöksége alatt (1920. július 19-1921. április 14.) szavazta meg a nemzet-gyűlés a numerus clausus törvényt. 1939. február 16-tól 1941. április 3-ig ismét miniszterelnök, ő fogadtatta el a második zsidótörvényt. 7 75

Tellyesniczky Kálmán, dr. (1868-1932) anatómus, a művészeti anatómia professzora a budapesti orvostudományi egyetemen ***189***

Temesváry László (1896-1964?) újságíró; a Nép c. jobboldali hetilap fő-szerkesztője. 1944. október 16. után a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Közreműködött az MNB aranykészletének külföldre szállításában.
A Népbíróság 1946-ban életfogytig tartó kényszermunkára ítélte. 1956-ban külföldre szökött. 97

Tildy Zoltán (1889-1961) református lelkész, politikus; 1930-ban a Független Kisgazdapárt egyik alapítója. 1945. november 15-től 1946. február 1-ig miniszterelnök, 1946. február 1-től 1948. augusztus 3-ig köztársasági elnök. 1948 augusztusától 1956 májusáig házi őrizetben tartották, október 26-tól november 4-ig államminiszter volt. 1957-ben hat évi börtönre ítélték, 1959-ben a büntetés végrehajtását felfüggesztették. ***228***

Tisza István, gróf (1861-1918) miniszterelnök 1903-1905 között, majd 1913-tól 1917-ig.

Tolsztoj, Lev Nyikolajevics (1828-1910) orosz regény- és drámaíró, elbeszélő ***39, 66, 215***

Torzsay-Biber Gyula, dr. (1896-?) ügyvéd; 1937-től a Magyar Nemzeti Bank jogügyi osztályának vezetője főügyészi címmel, majd 1944. április 1-től igazgatóvá nevezték ki. 1944. október 16. után le akart mondani, de mivel letartóztatással fenyegették, tisztségében maradt. Az
1945 márciusában kitelepült MNB után Spital am Pyruba utazott, ahol ismét a jogügyi osztály vezetője lett. 1945. májusában, miután az amerikaiak letartóztatták Temesváry Lászlót, átvette az MNB vezetését. A Népbíróság 1946 februárjában elsőfokon hat hónap börtönre ítélte, másodfokon fölmentették. 757

Rövidítések jegyzéke

BM - Belügyminisztérium

c. - című

ÉME - Ébredő Magyarok Egyesülete

Gestapo - Geheime Staatspolizei /Titkos Államrendőrség/

HM - Honvédelmi Minisztérium

KMP - Kommunisták Magyarországi Pártja

KNEP - Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja K. und K. - Kaiserlich und Königlich (császári és királyi)

MEFHOSZ - Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége

MNB - Magyar Nemzeti Bank

MNFFB - Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága

MOVE - Magyar Országos Véderő Egyesülete

MTI - Magyar Távirati Iroda

MTK - Magyar Testgyakorlók Köre

NOT - Népbíróságok Országos Tanácsa

NSDAP - Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nemzetiszocialista Német Munkáspárt OTI - OrszágosTársadalombiztosító Intézet

pk. - parancsnok/a/

RM - Reichsmark - Birodalmi márka

RSHA - Reichssicherheitshauptamt (Birodalmi Biztonsági Főhivatal)

SD - Sicherheitsdienst (az SS Biztonsági Szolgálata)

SS - Schutz-Staffel (Védosztag)

SZDP - Szociáldemokrata Párt

TÉBE - Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete

ti. - tudniillik

ún. - úgynevezett

vk. - választókerület

vkf. - vezérkari főnökség

vm. - vármegye